

ΠΛΑΤΩΝΑ απολογία του Σωκρατη

αναλυση απο το
Στεφ. Πατακη
φιλόλογο

ΠΛΑΤΩΝΑ Κριτων

αναλυση απο τους
Στεφ. Πατακη - Αγγ. Μπατσογλου
φιλόλογους

ΠΑ ΤΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΠΛΑΤΩΝΑ

1. ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ανάλυση από

Σ. Πατάκη

φιλόλογο

2. «ΚΡΙΤΩΝ»

ανάλυση από

Σ. Πατάκη – Α. Μπατζόγλου

φιλολόγους

ΓΙΑ ΤΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

«Έκδόσεις: Σ. Πατάκη»

Μελ. Σ. Πατάκη καί ΣΙΑ Ο.Ε.

Θεμιστοκλέους 31, 3ος όροφος, Ἀθήνα

Τηλ. 36.38.362 – 94.23.792

Κάθε γνήσιο αντίτυπο έχει την υπογραφή του συγγραφέα και τη σφραγίδα του εκδότη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΕΦ. ΠΑΤΑΚΗ
ΜΕΛΠ. ΣΤΕΦ. ΠΑΤΑΚΗ & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 - 3ος ΟΡΟΦΟΣ
ΤΗΛ. 3638.362 - 9423.792

Σημασία της φιλοσοφίας για τη ζωή του ανθρώπου

Γιά να καταλάβουμε τη σημασία της φιλοσοφίας στη ζωή του ανθρώπου, πρέπει να εξηγήσουμε ότι φιλοσοφία και ζωή ανθρώπινη αρχίζουν μαζί την πορεία τους μέσα στην ιστορία. Φιλοσοφία λέμε την ανθρώπινη άπορία που κίνησε τον άνθρωπο να γνωρίζει ολοένα πλατύτερα και βαθύτερα κάθε τι που ερχόταν σε επαφή μαζί του από το περιβάλλον¹. Όπως απόρησε ο πρωτόγονος άνθρωπος και άρχισε να κινείται το πνεύμα του από την άπορία στην εξήγηση και από την εξήγηση πάλι στην άπορία, αυτό συνέβη μέχρι τώρα και θα συμβαίνει πάντοτε έως ότου ζούν άνθρωποι πάνω στη γη. Αυτό θα πει πως η φιλοσοφία σαν έρευνα για κάθε πράγμα αρχίζει και παρακολουθεί τη ζωή του ανθρώπου.

Σήμερα που η φιλοσοφία περνάει μία κρίση αποδείχτηκε και μία άλλη ιδιότητά της· ότι, όταν λείπει η άπορία στο ανθρώπινο πνεύμα, ο άνθρωπος γίνεται σκληρός και δάρδαρος. Η κρίση δηλαδή της φιλοσοφίας σήμερα οφείλεται στη μεγάλη ανάπτυξη της τεχνικής και στην κοινωνία τη λεγόμενη της άφθονιας, στην οποία ο άνθρωπος νομίζει ότι τά ξέρει όλα και τά έχει όλα.

Έτσι πρέπει να δούμε τώρα γιατί ο Πλάτωνας φοβόταν την έννοια του σοφού και αγαπούσε την έννοια του φιλοσόφου. Σήμερα πραγματικά η κρίση της ζωής μας είναι η κρίση της φιλοσοφίας. Δηλαδή είμαστε σοφοί με τά επιτεύγματά μας² και σοφά ευτυχισμένοι από αυτά· αλλά μάς λείπουν πολλές απορίες φιλοσοφικές για τη ζωή μας, όπως είναι: «ή ευτυχία του ανθρώπου είναι μόνο τά υλικά αγαθά;», «είναι ή δέν είναι αντινομία στην εποχή που η ζωή θεωρείται ευτυχισμένη να υπάρχουν άνθρωποι πεινασμένοι, άρρωστοι και καταπιεσμένοι;» «Η ζωή ύποτάσσεται στην ευτυχία της διατροφής και της ένδυσης που την έχουν μόνο οί δυνατοί, ενώ οί άνισχυροι ύποφέρουν;».

1. Φυσικά η φιλοσοφία προσπαθεί να λύσει και άλλα προβλήματα, όπως τό θέμα της έννοιας του θεού, τό θέμα του θανάτου και της προέλευσης της ζωής. Αλλά εδώ μάς ενδιαφέρει ή πρακτική φιλοσοφία, αφού και τό θέμα που θά μάς απασχολήσει παρακάτω είναι **ήθικό**, δηλαδή έχει σχέση με τη ζωή του ανθρώπου και τη φιλοσοφία.
2. Τήν τεχνολογία μας, την οικονομία μας, την πολιτική μας.

Τέτοιες άπορίες πού θά όδηγοΰσαν στή συνέχιση τής φιλοσοφίας, πού θά έδινε νέες διεξόδους γιά τή βελτίωση τής ανθρώπινης ζωής άπουσιάζουν άπό τό σύγχρονο άνθρωπο· τόν άνθρωπο πού λογίζει τόν έαυτό του σοφό. Ή πιό τραγική ιδέα του σύγχρονου σοφού μπορεί νά τρομάζει άφάνταστα τή ζωή μας σήμερα. Ό σημερινός σοφός ένδιαφέρεται νά πετύχει μαθηματικά, φυσικά, χημικά, άπόλυτα κλειστά στήν έπιστήμη του τή δική του έπίτευξη. Σύμπτωμα όμως αΰτης τής άφιλοσόφητης πιά σκληρότητας του σοφού είναι ότι τά έπιτεύγματα τής έπιστήμης χρησιμοποιούνται γιά τήν καταστροφή του ανθρώπου, χωρίς νά γεννιέται ή άπορία στο δημιουργό άνθρωπο: «γιά ποιό λόγο άλλο μπορούν νά ύπάρχουν αΰτά, έξω άπό τήν έξυπνέτηση του ανθρώπου; Καί τελικά δέν είναι αντίφαση, πρόσδος καί συγχρόνως καταστροφή τής ανθρώπινης ζωής άπό τήν πρόοδο;»

Μιλώντας όμως γι' αΰτά όλα πρέπει νά προσέξουμε καί τούτο· ότι στά χρόνια αΰτά τής φιλοσοφικής άπελπισίας, πού δέν έξυπηρετείται ή ανθρώπινη ζωή, ύπάρχουν διαμαρτυρίες γιά τήν έλλειψη αΰτή τής φιλοσοφίας. Στην τέχνη παρουσιάστηκε τό είδος του παραδόξου καί του παραλόγου (όπως στόν Άλμπέρ Καμύ, Έντουαρντ Άλμπυ καί στόν Εϋγένιο Ίονέσκο), πού δείχνει πώς όταν σταματήσει τό φιλοσόφημα σέ μία έποχή άπό εκεί καί ύστερα ή λογική του ανθρώπου γίνεται πιά παράλογη, γιατί φτάνει στο άδιέξοδο καί στήν αντίφαση. Είναι ένα μάθημα γιά τό ρόλο πού παίξει ή φιλοσοφία στή ζωή μας.

Άλλά ή πιό δυνατή άπόδειξη ότι γιά τή ζωή μας χρειάζεται νά ξαναελευθερωθή ή φιλοσοφία καί νά σταματήσει ή ψευδαίσθηση γιά τήν έπάρκεια των ύλικών αγαθών πού έχουμε είναι οί ποικίλες ανθρωπιστικές διαμαρτυρίες άπό όλο τόν κόσμο: ότι αΰτή ή μονόπλευρη καί στατικά σοφή έποχή μας χρειάζεται αναθεώρηση καί συνέχιση ενός διαλόγου· διαλόγου όχι τής μηχανής μέ τή μηχανή ή τής ύλης μέ τήν ύλη. Άλλά πρώτα του ανθρώπου πού θά «διαλεχθεί» (θά ξανασυστηθή) γιά τή μηχανή, γιά τήν ύλη καί γιά τήν εύτυχία του ακόμα.

Γι' αΰτό μπορούμε νά πούμε ότι ή έλληνική έποχή στήν αρχαιότητα στάθηκε κλασική, σωστά εύτυχισμένη, χαριτωμένη καί ποικίλη· γιατί ή συζήτηση πού προερχόταν άπό τήν άπορία ήταν στο κέντρο τής ζωής καί κινούσε άσταμάτητα τή ζωή, άπό τό θέατρο, τό βουλευτήριο καί τήν κυρίως φιλοσοφία. Κι εκεί άλλωστε, όταν σταμάτησε ή φιλοσοφία, άρχισε ή δυστυχία καί ή παρακμή. Έτοι έξηγείται καί τό μίσος του Πλάτωνα γιά τους δημαγωγούς, πού έφεραν στή ζωή των ανθρώπων τή σοφία άντί τής φιλοσοφίας.

Άπ' αΰτά όλα βγαίνει ότι ή φιλοσοφία είναι τό κίνητρο γιά τή βελτίωση τής ζωής, καθώς περνάει ό άνθρωπος μ' αΰτήν διαλεκτικά άπό τό στάδιο τής άγνοιας στή γνώση καί άπό τή δυστυχία στήν εύτυχία, άν όπως λέει ό Πλάτωνας «ή φιλοσοφία είναι ανθρώπινη».

Βίος του Σωκράτη

Ὁ Σωκράτης ἦταν ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, γιὸς τοῦ «λιθοξόου» Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαμῆς Φαιναρέτης. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὴν ἐποχὴ τῆς «μεγάλης προετοιμασίας» τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ἀμέσως μετὰ τὴ μεγάλη ἥττα τῶν Περσῶν πού εἶχαν ἐκστρατεύσει ἐναντὶα στὴν Ἑλλάδα. Σὰν χρόνος τῆς γέννησής του ἀναφέρεται τὸ 470 π.Χ.

Ἀφοῦ πῆρε τὴ συνηθισμένη μόρφωση τῶν παιδιῶν τῆς ἐποχῆς του, «μουσική» (δηλαδή μουσική, ποίηση, γραφή, ἀνάγνωση, ἀριθμητική) καὶ γυμναστική, σπούδασε Φυσικὴ καὶ Μαθηματικά. Ἀργότερα στράφηκε στὴ Φιλοσοφία.

Παντρεύτηκε μὲ τὴν Ξανθίππη καὶ ἀπέκτησε τρία παιδιά. Εἶχε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου σὰν τὸν πατέρα του, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἐργάστηκε πολὺ στὴ ζωὴ του. Ἴσως εἶχε κάποιο εἰσόδημα πού τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ζεῖ λιτοδίαίτα. Πάντως ὑπῆρχε πάνω στὴν Ἀκρόπολη σύμπλεγμα **τῶν τριῶν Χαρίτων** πού ἔφερε τὴν ἐπιγραφή: «Σωκράτης Σωφρονίσκου ἐποίει».

Ὁ ἴδιος στὴν «Ἀπολογία» του, ἔργο τοῦ μαθητῆ του Πλάτωνα, ἀναφέρει ὅτι στρατεύτηκε τρεῖς φορές. Αὐτό ἐγινε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὴν πρώτη φορά στὴν Ποτίδαια τῆς Χαλκιδικῆς, τὴ δευτέρη στὸ Δῆλιό τῆς Βοιωτίας καὶ τὴν τρίτη στὴν Ἀμφίπολη, ἀποικία κοντὰ στὸ Στρυμόνα. Πολέμησε πάντα μὲ αὐταπάρνηση· ἔσωσε μάλιστα στὴν πρώτη ἐκστρατεία τὸν Ἀλκιβιάδη, πού κινδύνεψε, καὶ στὴν δευτέρη τὸν Ξενοφῶντα.

Ὅταν τὸ 406 π.Χ. ἐγινε ἡ δίκη τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν πού πολέμησαν στὶς Ἀργινοῦσες, γιατί ἡ τρικυμία δὲν τοὺς εἶχε ἀφήσει νὰ μαζέψουν τὰ νεκρὰ σώματα τῶν Ἀθηναίων ναυτῶν, ὁ Σωκράτης ἦταν πρῦτανος. Ἐναντιώθηκε στὴ γνώμη τῶν πολλῶν, πού ψήφισαν τὴ θανατικὴ καταδίκη τῶν στρατηγῶν. Αὐτὴ του ἡ στάση προκάλεσε ἐναντίον του ἐχθρότητες πού ἐκδηλώθηκαν ἀργότερα στὴ δίκη του. Τὴν ἴδια γενναία στάση κράτησε καὶ ἀπέναντι στοὺς Τριάντα τυράννους, τὸ ὀλιγαρχικὸ καθεστῶς πού ἐγκατέστησαν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴν ἥττα τῆς κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη

Ἀπέναντι στοὺς ξενόφερτους σοφιστὲς ὀρθώνεται μέσα στὴν Ἀθήνα μιὰ μορφὴ μὲ ἀπέραντη ἐσωτερικὴ ὁμορφιά πού τὴ σκεπάζει παράδοξα μιὰ ὀψη κακόθωρη· ὁ Σωκράτης. Μέσα ἀπὸ τὸ ἥθος τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ ἀπὸ τὴν κλασικὴ μεσιτότητά της στὰ γράμματα καὶ τίς τέχνες ὁ Σωκράτης εἶναι ἡ πρώτη φιλοσοφικὴ μορφὴ τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος.

Μὲ τὸ Σωκράτη ἡ φιλοσοφία ἄλλαξε κατεύθυνση. Ἐπαψε νὰ ζητᾷ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ φρόντισε νὰ κανονίσει καλύτερα τὴ ζωὴ. Ἐγινε δηλαδή ἡ

φιλοσοφία ήθικη¹. Τή σωκρατική άποψη τής φιλοσοφίας έχουμε στη φράση τής «Άπολογίας»: «φιλοσοφούντά με δεῖν ζῆν καί ἐξετάζοντα ἐμαυτὸν καί τοὺς ἄλλους» (286). Δηλαδή ή ζωή είναι μιá συνεχής προσπάθεια νά φιλοσοφοῦμε ἐξετάζοντας τόν ἑαυτό μας καί τούς ἄλλους.

Τήν ψυχή τών ἐφήδων ὁ Σωκράτης ἀνοίγει μέ τήν πρωτοφανέρωτη τέχνη του, τή μαιευτική. Ἡ δύναμη τοῦ λόγου γιά τό Σωκράτη ζεῖ μέσα στήν ψυχή τοῦ νέου, χωρίς αὐτός νά τό ξέρει («ἀσυνειδήτως»). Μέ τίς διάφορες ἐρωτήσεις του ἐκεῖνος τήν καλεῖ σιγά σιγά νά φανερωθεῖ. Ἐδῶ ὅμως δέ σταματάει τό ἔργο τοῦ φιλοσόφου. Ἐχει καθήκον νά ἐξετάσει ἂν αὐτό πού ὄγῃκε στό φῶς (ή ἴδια ή ἰδέα ὅπως φανερώθηκε μέσα ἀπό τήν ψυχή τοῦ νέου) εἶναι ἀληθινό. Ὁ ἔλεγχος αὐτός γίνεται μέ μεγάλη ἡρεμία λεκτική, ἂν καί προχωρεῖ μέ σκληρότητα μέσα στά μύχια τής ψυχῆς τοῦ νέου. Κοντά στή μαιευτική ή ἐλεγκτική εἶναι ή μέθοδος πού χρησιμοποιεῖ ὁ Σωκράτης.

Ὁ τρόπος διδασκαλίας τοῦ Σωκράτη δέν ἦταν προκαθορισμένος καί τυπικός. Ἦταν πρωτότυπος. Ἄνοίγε τό διάλογο ἡρεμα, μέ λόγια ἀπλά, ἀντίθετα ἀπό τοὺς σοφιστές. Δέν εἶχε καμιά σχολή, οὔτε πληρωνόταν, ὅπως ἔκαναν οἱ σοφιστές. Συνομιλοῦσε μέ τοὺς νέους στά γυμναστήρια καί στήν ἀγορά. Ἡ ἀπλή συνομιλία τους γινόταν σιγά σιγά διαλεκτική¹. Παιδεία γιά τό Σωκράτη δέν εἶναι νά γεμίσεις τήν ψυχή τοῦ νέου μέ γνώσεις, ἀλλά «νά τοῦ λύσεις τήν ψυχή μέσα ἀπό τό σκοτάδι καί νά τήν ἀναγκάσεις νά βγεῖ στό καθαρό φῶς τοῦ λόγου», δηλαδή νά δοθηθεῖς τήν ψυχή του νά βρεῖ τόν ἀληθινό της δρόμο. Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης δέν ἱδρυσε φιλοσοφικό σύστημα, ἂν καί ἀπό αὐτόν ξεκίνησαν πολλοί τρόποι φιλοσοφικοί.

Τό φιλοσοφικό πρόβλημα γιά τό Σωκράτη εἶναι «ποία εἶναι ή ἀρχή τής γνώσης γιά τόν ἄνθρωπο;» Κάθε ήθικη ἀξία παραδομένη ἀπό τό παρελθόν τήν ἐλέγχει ἂν εἶναι σωστή, γιά νά θεμελιώσει γερά τή ζωή τοῦ σύγχρονου του ἀνθρώπου. Ἡ γνώση εἶναι ή βάση γιά κάθε ἀρετή τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή ὁδηγεῖ στό ἀγαθό πού εἶναι ή ἴδια ή θεότητα. Σ' αὐτή τίποτε δέν μπορεῖ νά ἀντισταθεῖ.

Ὁ Σωκράτης δέν ἔγραψε κανένα ἔργο. Γι' αὐτόν μίλησαν μέσα ἀπό τό ἔργο τους ξεχωριστά οἱ μαθητές του Πλάτωνας καί Ξενοφώντας. Ὁ Πλάτωνας τόν χρησιμοποιεῖ σάν βασικό πρόσωπο στοὺς «Διαλόγους» του, ὁ Ξενοφώντας μιλεῖ γι' αὐτόν στά «Ἀπομνημονεύματά» του, στόν «Οἰκονομικό» στήν «Άπολογία» του καί ἄλλου.

1. Πρίν τό Σωκράτη ὑπῆρχε ή Ὀντολογική καί Φυσική φιλοσοφία τών Ἰώνων.

1. Διαλεκτική εἶναι ὁ τρόπος τοῦ «ἐρωτᾶν καί ἀποκρίνεσθαι», δηλαδή οἱ ἐρωταποκρίσεις.

Ἡ κατηγορία καὶ ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη

Ὁ φιλόσοφος μέ τήν ἴδια τή ζωή του¹ ἀλλά καί μέ τή φιλοσοφία² του πῆγε ἐνάντια στούς σοφιστές καί στό πλῆθος³. Σκληρή κριτική ἔκανε ἀκόμη καί στό δημοκρατικό πολίτευμα, γιατί μέ κλῆρο ἐπέτρεπε τήν ἐκλογή ἀρχόντων ὅπως οἱ δουλευτές ἤ οἱ δικαστές· ἔτσι μπορεῖ νά γίνονταν ἀρχοντες πρόσωπα ἀνάξια. Τέλος ἡ θεωρία του γιά τό «δαμόνιο» θεωρήθηκε νέα θρησκεία.

Ἐναντίον του διατυπώθηκε ἐπίσημη κατηγορία ἀπό τρεῖς κατηγοροῦς, τό Μέλητο, τόν Ἄνυτο καί τό Λύκωνα, τό 399. Ὁ Σωκράτης δέν ἀπάντησε μέ ρητορικό λόγο⁴, δέν κολάκεψε τό πλῆθος. Ἔτσι καταδικάστηκε, μέσα στό κλίμα τῆς ἀπογοήτευσης πού κυριαρχοῦσε στήν Ἀθήνα γιά τήν καταστροφή τῆς στόν Πελοποννησιακό πόλεμο πού δέν ξεχνοῦσε ὅτι ἀνάμεσα στούς μισητούς τριάντα τυράννους δύο ἀπ' αὐτούς ὑπῆρξαν μαθητές τοῦ Σωκράτη, ὁ Κριτίας καί ὁ Χαρμίδης. Ἀκόμη μαθητής του ὑπῆρξε ὁ Ἀλκιβιάδης, ὑπεύθυνος γιά πολλά ἐνάντια στήν Ἀθηναϊκή πολιτεία.

Βίος τοῦ Πλάτωνα

Ὁ Πλάτωνας (427 - 347 π.Χ.) ἦταν ἀριστοκράτης. Ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του Ἀρίστωνα ἔφτανε μέχρι τό βασιλιά Κόδρο. Ἡ μητέρα του Περικτιόνη ἦταν ἀνεψιά τοῦ Κριτία, τοῦ σκληρότερου ἀπό τούς τριάντα τυράννους καί ἀδελφή τοῦ Χαρμίδη. Ἡ οἰκογένεια τῆς μητέρας του βαστοῦσε ἀπό τό Σόλωνα. Τό πρῶτο ὄνομα τοῦ φιλοσόφου ἦταν Ἀριστοκλῆς. Τό ὄνομα «Πλάτων» τοῦ δόθηκε ἀργότερα σάν δηλωτικό τοῦ πλατιοῦ του στήθους καί μετώπου.

Καίρια σημασία στή μόρφωσή του ἔπαιξαν τά ἔπη τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Ἡσιόδου, οἱ ἐλεγεῖες τοῦ Σόλωνα καί τά αὐστηρά γνωμικά τοῦ Θεόγνη τοῦ Μεγαρίτη. Ἐφηβος ἀκόμη ἔγινε μαθητής τῶν σοφιστῶν πού τόν μύησαν στή φιλοσοφία. Τήν ἐποχή ἐκεῖνη ἄκμαζαν στήν Ἀθήνα οἱ σοφιστές Ἰππίας καί Πρόδικος. Τό 407, σέ ἡλικία 20 χρονῶν, γνωρίζεται μέ τό Σωκράτη.

Τήν ἐποχή ἐκεῖνη ὁ Πλάτωνας προοριζόταν ἀπό τήν οἰκογένειά του γιά τήν πολιτική καί ἔγραφε ποιήματα. Λέγεται ὅτι ἡ γνωριμία του μέ τό Σωκράτη τόν συγκλόνησε τόσο βαθιά, ὥστε ἔκαψε μιά τραγωδία του, πού ἦταν ν' ἀνεβαστεῖ στό θέατρο τοῦ Διονύσου.

Ὡστόσο κι ἂν ὁ Πλάτωνας δέν ἔγινε πολιτικός, δέν ἔπαψε ποτέ νά ὑπη-

1. Σύγκρινε τή γενναία του στάση στή δίκη τῶν στρατηγῶν, ὅταν πῆγε ἐνάντια στό πλῆθος μέ τήν πρότασή του νά ἀθωωθοῦν οἱ «ἔνοχοι» γιά τό πλῆθος.
2. Αὐτή ἔλεγε τίς παλιές ιδέες γιά νά στηρίξει τήν ἀθηναϊκή ζωή σέ βάσεις στερεές.
3. Τή γνώμη τοῦ πλῆθους θεωροῦσε ἀφιλοσόφητη (δόξα), χωρίς καμιά οὐσιαστική ἀξία.
4. Οἱ μαθητές του εἶχαν ἀναθέσει στό Λυσία νά γράψει λόγο ἀπολογητικό.

ρετεί την πολιτική με τη βαθύτερή της έννοια μέσα από το έργο του. Ούτε έπαψε να είναι ποιητής όπως φανερώνει ο ποιητικός χαρακτήρας των μύθων των σπουδαιότερων έργων του¹.

Η καταδίκη και ο θάνατος του Σωκράτη τόν πίκραναν τόσο πολύ, ώστε έφυγε για λίγο από την Αθήνα και πήγε στα Μέγαρα. Αργότερα ταξίδεψε στην Αίγυπτο και στην Κυρήνη. Στο ταξίδι του αυτό μνηθήκε στην έπιστήμη των Μαθηματικών και μάλιστα της Γεωμετρίας. Τό 389 πηγαίνει στην Ίταλία. Εκεί τόν είχε καλέσει ο γιός και διάδοχος του τυράννου των Συρακουσών για σύμβουλό του. Ο Πλάτωνας παρακινήθηκε στο ταξίδι αυτό από την ιδέα ότι ίσως εκεί θά μπορούσε να εφαρμόσει τις πολιτικές του ιδέες· ο Πλάτωνας πίστευε ότι μόνο ο φιλόσοφος πού γίνεται άρχοντας ή ο άρχοντας πού γίνεται φιλόσοφος είναι τό ιδανικό πρόσωπο να κυδεργήσει μία πολιτεία. Στην Ίταλία ο φιλόσοφος ταξίδεψε άλλες δύο φορές, τό 366 π.Χ και τό 361 π.Χ. Τά ταξίδια του απέτυχαν.

Γυρίζοντας από τό τελευταίο του ταξίδι ο Πλάτωνας στην Αθήνα ίδρυσε τη φιλοσοφική του σχολή, την Ακαδημία. Μετά τό θάνατό του ή Ακαδημία του διατηρήθηκε μέχρι τόν 6ο μ.Χ. αιώνα.

Τό έργο του Πλάτωνα

Η πολιτεία, και μέσα σ' αυτή ο άνθρωπος, είναι τό θεμελιακό πρόβλημα της ζωής του Πλάτωνα. Μελετώντας την πολιτεία και τόν άνθρωπο βρίσκει την έννοια της **Ίδέας**. Η άνώτερη Ίδέα είναι του Αγαθού, πού ταυτίζεται με την έννοια του θεού. Τό Αγαθό για τόν Πλάτωνα είναι συγχρόνως τό ίδιο με τό Δίκαιο, τό Ωραίο. Είναι πηγή του Δικαίου. Σέ μερικά από τά έργα του ο φιλόσοφος αποδεικνύεται βαθιά πολιτικό πνεύμα. Τά έργα του αυτά είναι: ο «Γοργίας», ή «Πολιτεία» και οί «Νόμοι». Πολιτικό είναι και τό περιεχόμενο της πολυσυζητημένης έπιστολής του της γνωστής σάν «ή Έβδομη έπιστολή».

Πρώτοι οί Αλεξανδρινοί λόγιοι θέλησαν να κατατάξουν χρονικά τούς διαλόγους του φιλοσόφου. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε κατά την Αναγέννηση. Κατά τη νεώτερη έποχή με τό θέμα αυτό ασχολήθηκαν οί μελετητές: Tenneman, Schleiermacher, Zeller, Wilamowitz. Μέ κριτήρια **τό ύφος** του Πλάτωνα, πού γίνεται πιό δύσκαμπτο όσο μεγαλώνει στην ήλικία, και τό γεγονός ότι στην ώριμη ήλικία του έγραψε έργα καθαρά λογικά και όχι ποιητικά, οί μελετητές προχώρησαν στή χρονολόγηση των έργων.

Χρονολογικά πότε άρχισε ο Πλάτωνας να γράφει δέν είναι γνωστό. Όπωσδήποτε πρώτα πρέπει να γράφτηκαν οί μικροί διάλογοι: «Ίων», «Πρωταγόρας», «Λάχης», «Λύσις», «Ευθύφρων», «Απολογία», «Κριτών»,

1. «Φαίδρος», «Φαίδων», «Συμπόσιο».

«Χαρμίδης». Αὐτοὶ πρέπει νά γράφτηκαν πρίν τήν ἴδρυνση τῆς Ἀκαδημίας. Στούς πρώτους αὐτούς διαλόγους πρέπει νά προσθέσουμε τούς: «Ἰππία ἐλάσσονα», «Γοργία», «Μενέξενος», «Εὐθύδημος», «Μένωνας», «Κρατύλος», «Συμπόσιον», «Φαίδωνα». Στή δεύτερη περίοδο ἀνήκουν ἡ «Πολιτεία», «Ὁ Φαῖδρος», ὁ «Παρμενίδης» καί ὁ «Θεαίτητος». Στήν τελευταία περίοδο ἀνήκουν τά ἔργα: «Σοφιστής», «Πολιτικός», «Φίλητος»; «Τίμαιος», «Κριτίας», «Ἐβδομη ἐπιστολή» καί οἱ «Νόμοι». Τό τελευταῖο αὐτό ἔργο δέν ἐκδόθηκε ὅσο ὁ φιλόσοφος ζοῦσε, ἀλλά μετὰ τό θάνατό του.

Ἄμεσοι διάδοχοι τοῦ Πλάτωνα ἦταν ὁ Σπεύσιππος καί ὁ Ξενοκράτης. Μαθητής του ὑπῆρξε καί ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, πού ἔδωσε μιά διαφορετική διάσταση στό πρόβλημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

ΠΛΑΤΩΝΑ ΑΠΟΛΟΓΙΑ

Κεφάλαιο 1

Ὁ Σωκράτης καθορίζει τόν τρόπο τῆς
ἀπολογίας του

Ὑποενότητες (Κεφ.1)

- α) Ποιά ἐντύπωση... ρητορική μου: πῶς μίλησαν οἱ κατήγοροι.
- β) Γιατί... ἀλλιώτικα: πῶς θά μιλήσει ὁ Σωκράτης
- γ) Γιατί... ἀλήθεια: δικαιολογεῖ τόν τρόπο πού θά μιλήσει.

Νόημα (κεφ. 1)

Ὁ Σωκράτης λέει στούς δικαστές ὅτι εἶναι πραγματικά ἀστεῖος ὁ φόβος πού προσπαθοῦν νά καλλιεργήσουν οἱ κατήγοροί του, ὅτι δηλαδή θά χρησιμοποιοῦσε ρητορικά τεχνάσματα, γιά νά ἀποδείξει τήν ἀθωότητά του.

Ἀντίθετα, τονίζει στούς δικαστές ὅτι, ἐπειδὴ δέν ἔχει καθόλου πείρα ἀπὸ τὸν τρόπο πού μιλάνε στὰ δικαστήρια καὶ ἐπειδὴ δέν ἔχει κανένα λόγο νά χρησιμοποιοῦσε περιττά λεκτικά στολίδια, γιατί τίποτε δέν ἔχει νά κρύψει, θά μιλήσει μέ τήν ἀπλή γλώσσα τοῦ λαοῦ, μέ αὐτὴ πού χρησιμοποιοῦν κάθε μέρα οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀγορά. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς παρακαλεῖ νά μὴ στρέψουν τήν προσοχή τους στὴ διατύπωση τῶν ὁσων λέει, ἀλλὰ στὸ περιεχόμενό τους.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά - ἐτυμολογικά (Κεφ.1)

ὄχι μέ τό δικό τους τρόπο = δηλαδή ὄχι ψεύτης σάν κι αὐτούς. Ἡ φράση αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς εἰρωνείας πού χρησιμοποιεῖ ὁ Σωκράτης.

ἀναισχυντία = ἀδιαντροπία. **τορνεύω** = λειαίνω. **κολλυβιστές** (ἀπό τό κολλυβά = μικρά νομίσματα) = μικροί ἀργυραμοιβοί.

Πραγματολογικά (Κεφ. 1)

ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι: κανονικά ἔπρεπε νά πει «ἄνδρες δικαστές», ἀλλά τό ἀποφεύγει ἐπιτήδης, γιατί ἀπό τή μία ὁ λόγος του δέ μοιάζει μέ τούς συνηθισμένους λόγους πού ἐκφωνοῦσαν στά δικαστήρια, ἀλλά μοιάζει μέ αὐτούς πού ἐκφωνοῦσαν στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί ἀπό τήν ἄλλη ἴσως γιά νά δείξει τήν περιφρόνησή του πρὸς τούς δικαστές του. Τό δικαστήριο πού δικάστηκε ὁ Σωκράτης λεγόταν Ἡλιαία καί ἀποτελοῦνταν ἀπό 501 Ἀθηναίους πολίτες, πού τούς ἐξελέγαν μέ κλῆρο τή μέρα τῆς δίκης. Ἡ Ἡλιαία ἦταν τό κύριο δικαστήριο τοῦ κράτους. Κάθε πολίτης πού εἶχε συμπληρώσει τό τριακοστό ἔτος τῆς ἡλικίας του μπορούσε νά γίνει μέλος τῆς. φτάνει νά ἦταν γνήσιος πολίτης καί νά μήν ἐκρεμοῦσε ἐναντίον του κατηγορία. Ἡ Ἡλιαία ἦταν ὀρκωτό δικαστήριο (δηλ. ἔνορκοι) καί δέν χρειάζονταν νά ἔχουν ἐιδικές γνώσεις τά μέλη τῆς. Τά μέλη ἔδιναν τό λόγο τους ὅτι δέν θά δεχτοῦν νά δωροδοκηθοῦν, ὅτι θά εἶναι ἀπόλυτα ἀμερόληπτοι γιά τόν κατήγορο καί γιά τόν κατηγορούμενο καί ὅτι ἡ ψήφος τους θά ἀφοροῦσε μόνο τό περιεχόμενο τῆς κατηγορίας.

κατήγοροι: στήν περίπτωση τοῦ Σωκράτη ἦταν ὁ Μέλητος, ὁ Ἄνυτος καί ὁ Λύκωνας (βλ. Κεφάλαιο 10).

ρητορική: ὁ Σωκράτης χρησιμοποιοῦσε ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο συζήτησης καί προσπαθοῦσε μέ διάφορες ἐρωτήσεις καί ἀπαντήσεις νά καταλήξει σέ συμπεράσματα (διάλεκτική). Στή συζήτηση προσποιοῦνταν ἀγνοια πολλῶν πραγμάτων, πού ἤθελε ὁμως νά μάθει (σωκρατική εἰρωνεία). Τελικά, μέ τίς διάφορες ἐρωτήσεις πού ἔκανε στό συνομιλήτῃ του, τοῦ ἐκμαίευε πράγματα, δηλαδή τοῦ ἔθγαζε ὅ,τι εἶχε μέσα του χωρὶς ἐκεῖνος νά τό ξέρει (μαιευτική).

στά τραπέζια τῶν κολλυβιστῶν, κι ἄλλοι: οἱ ἀργυραμοιβοί καί οἱ κολλυβιστές εἶχαν τοποθετήσει τά τραπέζια τους στίς στοές τῆς ἀθηναϊκῆς ἀγορᾶς καί ἀλλάζαν τά νομίσματα τῶν ξένων πού ἐπισκέπτονταν τήν πόλη ἢ δάνειζαν χρήματα ἢ δέχονταν καταθέσεις μέ τόκο. Ἡ σημερινή λέξη τραπέζα ἔχει τήν ἴδια σημασία πού ἔχουν στό κείμενο τά τραπέζια τῶν ἀργυραμοιβῶν. Τό «κι ἄλλοι» ἐννοεῖ γυμναστήρια, περιπάτους, παλαιότερες καί ἄλλα μέρη πού σύχναζαν πολλοί ἄνθρωποι καί πού συνήθιζε νά πηγαίνει καί ὁ Σωκράτης.

ἄν ἤμουν στ' ἀλήθεια ξένος: ἀπό τήν ἐποχή πού ἡ Ἀθήνα ἐγινε σπουδαῖο ἐμπορικό καί ναυτικό κέντρο, ἓνα πλῆθος ξένων ἔρχονταν νά ἐγκατασταθοῦν στήν Ἀθήνα καί στόν Πειραιά. Πολλοί ἀπό τούς ξένους αὐτούς (Σπαρτιάτες, Κορίνθιοι, Κερκυραῖοι) στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί στά δικαστήρια μιλοῦσαν συχνά τή διάλεκτο πού εἶχαν μάθει ἀπό μικροί στόν τόπο τους, χωρὶς οἱ Ἀθηναῖοι νά πειράζονται ἀπό αὐτό τό πράγμα.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – Κεφ. 1.

Παρ. 1α Ἦδη, ἀπό τὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ ὁ Σωκράτης, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ τοῦ εἰρωνείας, ἔκανε τὴν πρώτη ἐπίθεση κατὰ τὸν κατηγορῶν του. *Τόσο ὥραϊα καὶ πειστικὰ μίλησαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τόσες ψευτιές, πού κόντεψε καὶ ὁ ἴδιος νὰ ξεχάσει ποιὸς ἦταν. Ὅλα τοὺς τὰ ἐπιχειρήματα ἦταν ψευτιές ἀσύστολες. Μιλοῦσαν γιὰ τὸ Σωκράτη ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα παρουσάζαν στὸ δικαστήριον ἓνα ἄλλο ἄτομο τελείως διαφορετικὸ, πού καμία σχέση δὲν εἶχε μὲ τὸν ἀληθινὸ Σωκράτη.*

Ἐδῶ ὁ Σωκράτης χτυπᾷ τὴ ρητορικὴ, τὴν προσπάθεια τοῦ ρήτορα νὰ χρησιμοποιήσῃ ὥραϊα λόγια καὶ φραστικὰ σχήματα μὲ σκοπὸ νὰ πείσῃ τὸ ἀκροατήριό του χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ὧσων λέει. Τὸν ἐνδιαφέρει, τὸ ρήτορα, ἡ μορφή τῶν λόγων πού θὰ πει καὶ ὄχι τὸ περιεχόμενό τους.

Παρ. 1β Στὴ ρητορικὴ αὐτὴ ὁ Σωκράτης ἀντιπαραθέτει τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀπλότητα. Ἀντὶ γιὰ λέξεις καλοστολισμένες, αὐτὸς θὰ χρησιμοποιήσῃ ὅποια λέξη τοῦ τύχει καὶ θὰ μιλήσῃ τὴν ἴδια γλῶσσα πού χρησιμοποιεῖ στίς καθημερινές του συζητήσεις στὴν ἀγορά. Ἡ περίτεχνη γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦν στὰ δικαστήρια εἶναι ξένη πρὸς αὐτόν καὶ δὲν τὴ γνωρίζει.

Στὰ ψέματα πού ἀράδιασαν οἱ κατηγοροὶ του καὶ πού πολὺ συχνὰ χρησιμοποιοῦν καὶ οἱ ρήτορες καλύπτοντάς τα πίσω ἀπὸ λεκτικὰ σχήματα, ὁ Σωκράτης ἀντιπαραθέτει τὴν ἀλήθεια. Πιστεύει πὼς ὅσα λέει εἶναι δίκαια καὶ κανεὶς νὰ μὴν περιμένει ἀλλιώτικα. Μόνο ἡ ἀλήθεια ταιριάζει στὸ χαρακτῆρα του. Ἄν οἱ ἀντίπαλοί του νομίζουν ὅτι ὅποιος λέει τὴν ἀλήθεια εἶναι τρομερὸς στὰ λόγια, τότε ἔχουν δίκιο νὰ τὸν φοβοῦνται, γιατί ἡ ἀλήθεια θὰ λάμψῃ καὶ θὰ ἀποκαλυφθοῦν ὅλες οἱ ψευτιές τους.

Παρ. 1 Ἐχοῦμε λοιπὸν νὰ κάνουμε μὲ δύο τελείως διαφορετικοὺς τρόπους ὁμιλίας. Ἀπὸ τὴ μιά ὁ καλοστολισμένος λόγος; ὁ γεμάτος ὁμως ψευτιές καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ λιτὸς καὶ ἀπέριτος, ὁ στηριγμένος ὁμως στὴν ἀλήθεια.

Παρ. 2 Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Σωκράτης προβάλλει καὶ ἄλλους λόγους γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὁμιλία του. Εἶναι ἐβδομήντα χρόνων καὶ δὲν γνωρίζει τὴν περίτεχνη γλῶσσα τῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ δὲν ταιριάζει κιόλας σὲ τέτοια ἡλικία νὰ τορνεύει τὰ λόγια του σάν παιδάριο. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν πού θὰ μιλήσῃ εἶναι τελείως παράταιρη μὲ τὸ χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο θὰ τὴν ἐκφωνήσῃ. Ζητεῖ ὁμως νὰ δείξουν τὴν ἐπιείκεια πού δείχνουν καὶ στοὺς ξένους πού ζοῦν στὴν Ἀθήνα οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι.

Κανεὶς δὲν τοὺς κατηγορεῖ αὐτοὺς τοὺς ξένους, ἐπειδὴ ἡ προφορὰ τους εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Τὸ ἴδιο, σάν ξένη γλῶσσα, θὰ φαίνεται κι αὐτὴ πού θὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Σωκράτης στὸ δικαστήριον καὶ ἔτσι πρέπει νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν οἱ δικαστές, μὲ τὴν ἴδια ἐπιείκεια καὶ συγκατάβαση πού ἀκοῦν τὸν μέτοικο στὴν Ἀθήνα.

Στό κάτω κάτω, τούς τονίζει ὁ Σωκράτης, ὁ δικαστής ἕνα βασικό καθήκον πρέπει νά ἔχει: τήν ἀνίχνευση τῆς ἀλήθειας καί τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης. Ὁ καλός ρήτορας πρέπει νά ἔχει σάν καθήκον ὄχι μόνο ὅσα λέει νά εἶναι ὠραῖα, ἀλλά νά εἶναι καί ἀληθινά καί ὁ καλός δικαστής δέ θά πρέπει νά παρασύρεται ἀπό τά ὠραῖα λόγια τῶν ρητόρων, ἀλλά νά προχωρεῖ βαθύτερα καί νά ἐξετάζει τό περιεχόμενο τῶν λόγων, ἄν δηλαδή αὐτά πού ἐκφράζονται μέ τά λόγια εἶναι σωστά, δίκαια καί ἀληθινά.

Παρ.
3

Καλογολικά (κεφ. 1)

Τό κείμενο αὐτό τοῦ Πλάτωνα δέ χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα γιά τό λογοτεχνικό του πλοῦτο· εἶναι ἕνα κείμενο λιτό καί ἀπέρητο, χωρίς ιδιαίτερα αἰσθητικά στολίδια, χαρακτηριστικό τοῦ τρόπου πού μιλοῦσε ὁ Σωκράτης. Ἡ ἀπουσία πολλῶν καλογολικῶν στοιχείων δέ σημαίνει καί ὅτι τό κείμενο εἶναι κουραστικό, τό ἀντίθετο μάλιστα, εἶναι πολύ ζωντανό. Τή ζωντάνια του τήν ὀφείλει στόν τρόπο πού μιλοῦσε ὁ Σωκράτης, σάν νά συζητοῦσε μέ κάποιον. Διαρκῶς κάνει ἐρωτήσεις (ρητορικές ἐρωτήσεις), στίς ὁποῖες δίνει ὁ ἴδιος τήν ἀπάντηση καί ἔτσι φτιάχνει ἕνα εἶδος διαλόγου.

Ἐπίθετα κοσμητικά καί χαρακτηριστικά τοῦ κειμένου: καί σήμερα ὁμιλίες καλοειπωμένες, λέξεις καλοστολισμένες, λόγια ἀπλά.

Μεταφορές: τορνεύει τά λόγια του.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (Κεφ. 1)

Ὁ Σωκράτης ἔχει νά ἀντιμετωπίσει μιά δύσκολη κατάσταση. Οἱ ἀντίπαλοί του μίλησαν ὠραῖα ἀλλά μέ τόσα ψέματα, πού καί ὁ ἴδιος τρώαζε νά ἀναγνωρίσει τόν ἑαυτό του ὅπως τόν παρουσίασαν.

Ἀρχίζοντας νά τούς ἀντικρούει καί χρησιμοποιώντας τή λεπτή καί καυστική εἰρωνεία του, τούς ἀποκαλεῖ ψεῦτες καί ἀπέναντι σέ αὐτούς τούς ψεῦτες ὀρθώνει τό δικό του ἠθικό παράστημα, τό παράστημα τοῦ ἀνθρώπου πού ἔχει τάξει σά μοναδικό σκοπό στή ζωή του τήν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καί, μέ στήριγμα τήν ἀλήθεια, τήν ἀπονομή τῆς ἄκρας δικαιοσύνης.

Ἐχουμε, λοιπόν, ἀπό τήν ἀρχή νά κάνουμε μέ δύο ἐντελῶς ἀντίθετες παρατάξεις: ἀπό τή μιά οἱ κατήγοροι, ψεῦτες καί συκοφάντες πού παρουσιάζουν πλαστές καταστάσεις καί ἀπό τήν ἄλλη ὁ ἠθικά ἄμμεπτος, εἰλικρινής καί ἀγνός Σωκράτης.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (Κεφ. 1)

«τοῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι». «ὕμεις δ' ἐμοῦ ἀκούσεσθε πᾶσαν τήν ἀλήθειαν». «εἰ δίκαια λέγω ἢ μή δικαστοῦ μέν γάρ αὕτη ἀρετή, ρήτορος δέ τάληθ' ἔλεγειν».

Θέματα και έργασίες (Κεφ. 1)

Γιατί ο Σωκράτης θέλει να μειώσει τους δικαστές μή προσφωνώντας τους με τό αξιωμα τους;

Απάντηση: γιά νά δείξει τή διαφωνία του μέ τήν ὅλη διεξαγωγή τῆς δίκης πού ἦταν καθαρά πολιτική καί κακόβουλη καί πού παρουσιαζόταν μέ διαφορετικό κατηγορητήριο, σάν δίκη τάχα γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἠθικῆς τάξης.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 1)

1 α) Οἱ κατήγοροι τοῦ Σωκράτη μίλησαν πολύ πειστικά, μέ καλοειπωμένες ὁμιλίες καί ὁμορφες φράσεις καί λέξεις. Εἶπαν πολλά, τό μόνο ὅμως πού παρέλειψαν νά πούν ἦταν ἡ ἀλήθεια· ὅσα εἶπαν ἦταν ψέματα, σέ σημεῖο πού ὁ Σωκράτης κόντεψε νά μήν ἀναγνωρίσει τόν ἑαυτό του, ἔτσι πού τόν παρουσίασαν (βλ. καί τήν ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

1 β) Ὁ Σωκράτης δήλωσε ὅτι θά μιλήσει μέ τρόπο τελείως ἀντίθετο ἀπό τό δικό τους, χωρίς ὥραϊα λόγια καί στολίδια. Θά χρησιμοποιήσει τήν ἴδια γλώσσα πού συνηθίζει νά μιλάει καί στίς καθημερινές του συζητήσεις στήν ἀγορά, μέ λόγια ἀπλά καί ὄχι προσχεδιασμένα.

Τό μόνο πού θά φροντίσει νά πεί μέ τά λόγια του εἶναι ἡ ἀλήθεια καί τό δίκαιο καί μέ τήν ἀλήθεια πού θά ἀναφέρει θά ἀποδείξει ὅτι οἱ κατήγοροί του εἶναι ψεύτες (βλ. καί τήν ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

Ὁ Σωκράτης καί οἱ κατήγοροί του χρησιμοποιοῦν δύο τελείως διαφορετικούς τρόπους ὁμιλίας. Ἀπό τή μία ἔχουμε ἕνα λόγο πειστικότητας (τῶν κατηγορῶν), πού στηρίζει ὅμως τήν πειστικότητά του στά ὁμορφοστολισμένα λόγια καί τίς ψευτιές, καί ἀπό τήν ἄλλη τό λόγο τοῦ Σωκράτη, ἀπλό καί ἀπέριττο, πού στηρίζει τήν ἐπιτυχία του μόνο καί μόνο στήν ἀναφορά τῆς ἀλήθειας (βλ. καί τήν ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

2. Ὁ Σωκράτης προβάλλει διάφορους λόγους γιά νά δικαιολογήσει τόν τρόπο τῆς ὁμιλίας του. Πρῶτα ἀπό ὅλα πιστεύει ὅτι, ἐφόσον θά πεί τήν ἀλήθεια καί μόνο, δέν ὑπάρχει λόγος νά τήν κοσμήσει μέ στολίδια. Ἐπειτα, δέν ταιριάζει στήν ἡλικία του νά τορνεύει τά λόγια του σάν μικρό παιδί. Ἕνας τρίτος λόγος εἶναι ὅτι δέν ξέρει τή γλώσσα πού μιλοῦν στά δικαστήρια, ἐπομένως ἡ γλώσσα πού θά εἶναι τελείως ξένη μέ τό περιβάλλον (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

3. Τό καθήκον τοῦ δικαστῆ εἶναι νά προσπαθεῖ νά βρεῖ τήν ἀλήθεια καί μόνο. Γι' αὐτό δέν πρέπει νά παρασύρεται ἀπό τά ὥραϊα λόγια, ἀλλά νά προσπαθεῖ νά ἐξετάζει ἂν τά λόγια εἶναι δίκαια ἢ ὄχι.

Ὁ καλός ρήτορας πρέπει νά φροντίζει νά λείει τήν ἀλήθεια καί μόνο καί νά μή στηρίζεται στίς ψευτιές πού θά ἀραδιάσει καλυμμένες πίσω ἀπό ὥραϊα λόγια (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

Οί παλιότερες κατηγορίες έναντίον του σωκράτη

Ύποενότητες (Κεφ. 2)

- α) «Πρώτα λοιπόν... φοβεροί»: υπάρχουν και άλλες παλιότερες κατηγορίες.
- β) «Εκείνοι όμως... ψεύτη»: υπαινιγμοί για τους πολλούς και ανώνυμους κατηγορούς.
- γ) «Αλλά είναι... τελευταίες»: δύο ειδών κατηγοροί.
- δ) «Ας είναι... απολογηθώ»: η απολογία του θά έχει πολλές δυσκολίες.

Σύνδεση μέ προηγούμενα και νόημα (Κεφ. 2)

Στό κεφάλαιο αυτό ο Σωκράτης κάνει μία αναδρομή στο παρελθόν και λέει ότι οι έναντίον του κατηγορίες δεν είναι καινούριες, αλλά από παλιά οι έχθροί του τον συκοφαντούσαν και τον έλεγαν άθεο και ανήθικο. Αυτοί οι από παλιά κατηγοροί του είναι και οι φοβερότεροι, γιατί είναι πολλοί και ανώνυμοι και έχουν καταφέρει να πείσουν τον κόσμο επί χρόνια, και όταν ο Σωκράτης δεν μπορούσε να άμυνθεί, για την αλήθεια των λόγων τους. Πρίν λοιπόν άντιμετωπίσει τίς τωρινές κατηγορίες, θά πρέπει να άνασχεύσει τίς συκοφαντίες πού έχουν συσσωρευτεί από παλιά και κυρίως τίς κατηγορίες του κωμωδιοποιού Άριστοφάνη.

Λεξιλόγιο – Έρμηνευτικά – Έτυμολογικά (Κεφ. 2)

έδω και πολλά χρόνια! από τότε πού ο Άριστοφάνης παρουσίασε τίς Νεφέλες, τό 423 π.Χ., δηλαδή 24 χρόνια πρίν από τή δίκη του Σωκράτη.

«τόν άδικο λόγο τον κάνει δίκαιο»: έδω συγγέουν τό Σωκράτη μέ τούς σοφιστές πού, όπως πιστευόταν μέ τά κηρύγματά τους και τή ρητορική τους έκαναν τό μαύρο άσπρο.

διαβολή (διά + βάλλω): συκοφαντία.

Πραγματολογικά (Κεφ. 2)

«παρά ενός, πού έγραφε κωμωδίες»: Ο Σωκράτης ύπονοεί τόν Άριστοφάνη πού είναι ο πιό γνωστός κατήγορός του από τούς κωμικούς ποιητές. Έκτός όμως από τόν Άριστοφάνη και άλλοι κωμικοί τόν διακωμώδησαν, όπως ο Κρατίνος, ο Άμειπίας και ο Εϋπολις.

«αὐτοὺς πού τριγυρίζουν τόν Ἄνυτο»: αὐτός πού ἔγραψε τήν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη ἦταν ὁ Μέλητος, ὁ κύριος ὅμως μοχλός στήν ὅλη ὑπόθεση ἦταν ὁ Ἄνυτος, πού κατηγορώντας τόν Σωκράτη νόμιζε ὅτι ὠφελεῖ τήν πόλη του (γιά τόν Ἄνυτο βλ. Κεφ. 10).

«πού ἐξετάζει τά ἐπουράνια καί γυρεύει ὅσα κρύβει ἡ γῆ»: Ἐτσι χαράκτηριζε ὁ λαός τίς ἀσχολίες τῶν φιλοσόφων, γιατί καί στήν πραγματικότητα μέ αὐτά ἀσχολοῦνταν οἱ φιλόσοφοι πρὶν ἀπό τόν Σωκράτη.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, πορεία ἔργου, τεχνική) Κεφ. 2

Στό δεύτερο κεφάλαιο ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι ἔχει ἀντιμετωπίσει ὄχι ἓνα ἀλλά δύο εἶδη κατηγορῶν. Ἡ μία ομάδα εἶναι οἱ συγκεκριμένοι τωρινοί του κατήγοροι πού τριγυρίζουν τόν Ἄνυτο. Αὐτούς ὁ Σωκράτης δέν τοὺς θεωρεῖ τόσο ἐπικίνδυνους, ὅσο τή δεύτερη ομάδα τῶν κατηγορῶν του, αὐτούς πού ἀπό παλιά, καλυμμένοι πίσω ἀπό τήν ἀνωνυμία τους, τόν συκοφαντοῦν καί διασύρουν τόν ὄνομά του στά μάτια τοῦ λαοῦ.

Περ. 1α Ἀπό αὐτή τή δεύτερη ομάδα κατηγορῶν ὑπαινίσσεται συγκεκριμένα τόν Ἀριστοφάνη καί διάφορους ἄλλους κωμικούς ποιητές, πού ἐπὶ χρόνια τόν εἶχαν κάνει στόχο κριτικῆς στίς κωμωδίες πού παρουσίαζαν.

Περ. 1β Ἐκτός ὅμως ἀπό τοὺς συγκεκριμένους κωμικούς ποιητές ὑπῆρχε καί ἓνα ἄλλο πλήθος ἀνθρώπων πού πείθονταν στά λόγια τους καί μέ τή σειρά τους καί αὐτοί προσπαθοῦσαν νά πείσουν ἄλλους.

Περ. 2 Αὐτή ἡ δεύτερη ομάδα τῶν κατηγορῶν του εἶναι ἡ πιό φοβερή καί ἐπικίνδυνη γιά τρεῖς λόγους: πρῶτα ἀπό ὅλα τίς κατηγορίες ἐναντία στό Σωκράτη τίς ἐκτόξευαν ἀπό τότε πού αὐτοί πού τοὺς ἄκουγαν ἦταν μικρά παιδιά. Πολύ καλά μπορεῖ κανεῖς νά φανταστεῖ τὸ πόσο εὐκολο εἶναι νά πείσει κανεῖς τά μικρά παιδιά, πού δέ διαθέτουν τίς ἀπαιτούμενες γνώσεις καί κρίση γιά νά ἐλέγξουν τά ὅσα προσπαθοῦν νά τοὺς θάλουν στό μυαλό, πολύ περισσότερο μάλιστα ὅταν τὸ ἄτομο πού συκοφαντεῖται δέν εἶναι μπροστά (ὅπως συνέβαινε μέ τόν Σωκράτη), γιά νά μπορέσει νά ἀπολογηθεῖ.

Κατά δεύτερο λόγο οἱ κατήγοροί του τόν παρουσίασαν σά φυσικό φιλόσοφο, σάν ἄνθρωπο πού προσπαθεῖ νά ἐρμηνεύσει τά φυσικά φαινόμενα καί ἡ εὐαίσθητη στά θέματα τῆς θρησκείας ψυχὴ τοῦ λαοῦ τοὺς θεωροῦσε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἄθεους. Κατάφεραν λοιπόν ἀπό παλιά οἱ συκοφάντες του νά πείσουν τόν λαό ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι ἄθεος.

Ἡ τρίτη αἰτία πού οἱ κατήγοροί αὐτοί εἶναι φοβεροί εἶναι ὅτι μοιάζουν μέ τίς σκιές. Δέν μπορεῖ ὁ Σωκράτης νά πιέσει κάποιον καί νά τόν παρουσιάσει καί νά ἀποδείξει ὅτι εἶναι ψεύτης, γιατί ἀπλουστάτα δέν μπορεῖ νά ξέρει ποιοί εἶναι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, οἱ κρυμμένοι μέσα στήν ἀνωνυμία τοῦ πλήθους. Ὁ ἀγώνας του λοιπόν μοιάζει σάν ἓνα ἀγώνα ἐναντίον φαντασμάτων πού, ἀφοῦ σπεύρουν τίς συκοφαντίες τους, σπεύδουν νά ἐξαφανιστοῦν.

Καλολογικά (Κεφ. 2)

κοσμητικά επίθετα: ψεύτικες και ύστερινές κατηγορίες, φοβεροί, άδικος λόγος.

Επανάληψη: φοβεροί, φοβερότεροι.

Πολιτιστικά (Κεφ. 2)

«να βγάλω από τό μυαλό σας, σέ τόση λίγη ώρα, τή διαβολή»: ό χρόνος πού θά είχε στή διάθεσή του γιά νά μιλήσει στό δικαστήριο ό κατηγορούμενος καί ό κατήγορος όριζόταν ανάλογα μέ τή σοβαρότητα τής υπόθεσης καί ύπολογιζόταν μέ τήν κλεψύδρα. Ή κλεψύδρα κατασκευαζόταν σέ ποικίλα σχήματα, πού αντίστοιχοῦσαν σέ διάφορα χρονικά διαστήματα καί ήταν ένα δοχείο μέ μικρές τρύπες στόν πυθμένα του. "Όταν ό κατηγορούμενος άρχιζε νά άπολογείται, άρχιζε καί ή ροή τοῦ νεροῦ από τόν πυθμένα τής κλεψύδρας καί, όταν τελείωνε τό νερό, έπρεπε νά σταματήσει καί ό κατηγορούμενος τήν άπολογία του.

Ίδεολογικά (Κεφ. 2)

Ή Σωκράτης θίγει δύο σπουδαία ιδεολογικά ζητήματα. Τό ένα είναι ή συκοφαντία, πού είναι καί ή χειρότερη μορφή εκδήλωσης έχθρας, γιατί ό συκοφαντούμενος δέν μπορεί νά άμυνθεί. Τό άλλο είναι ή επίδραση πού έχουν τά κηρύγματα στους νέους. Οί συκοφαντίες έναντίον του έπεισαν πολλούς γιατί, σάν παιδιά ή νέοι πού ήταν, δέν είχαν τήν άπαιτούμενη κρίση γιά νά δοῦν τά πράγματα στή σωστή τους διάσταση.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (Κεφ. 2)

"Αν θελήσουμε νά κρίνουμε τόν Άριστοφάνη από όσα λέει εδώ ό Σωκράτης, θά πρέπει νά πούμε ότι ήταν ένας ψεύτης καί συκοφάντης πού σκόπιμα, όπως καί οί άλλοι κωμικοί ποιητές, διέδιδε ψέματα, γιά νά κάνει τόν κόσμο νά πιστέψει αυτά πού εκείνος ήθελε καί πού τοῦ τά υπάγόρευε ό φθόνος.

Ή Σωκράτης παρουσιάζεται αδύναμος καί ανυπεράσπιστος, βορά στίς συκοφαντίες τών αντιπάλων του.

Από τήν άλλη μεριά, βλέπουμε πάλι πώς αντιμετώπιζαν οί άνθρωποι τής εποχής τούς σοφιστές καί τούς φυσικούς φιλόσοφους: σάν ανθρώπους πού διαστρέβλωναν τήν αλήθεια.

"Όπως έχει διαμορφωθεί ή κατάσταση στή δίκη είναι δύσκολη γιά τό Σωκράτη ή άπολογία του. Οί έχθροί του, πολλοί καί άνώνυμοι, επί χρόνια τόν συκοφαντοῦν καί οί συκοφαντίες τους έχουν ριζώσει στίς ψυχές πολλών από τούς δικαστές του. Μπροστά στά χρόνια πού αὔτοί διέσπειραν τίς συκοφαντίες τους ό λίγος χρόνος πού επιτρέπει ή κλεψύδρα στό Σωκράτη

Παρ.
3

νά απολογηθεῖ εἶναι σταγόνα στὸν ὠκεανό. Γι' αὐτό καί ὁ Σωκράτης ὑπακούοντας στοῦ θεοῦ θέλημα λέει ὅτι θά προσπαθήσει νά ἀποσεισεί τίς κατηγορίες, ἂν καί ἐκ τῶν προτέρων βλέπει τόμάταιο τοῦ ἀγῶνα του. Ἄς γίνεῖ ὅπως θέλει ὁ θεός· ἐγὼ πρέπει νά ὑπακούσω στοῦ νόμο.

Παρ.
4

Τὰ λόγια αὐτά τοῦ Σωκράτη μᾶς δίνουν δύο ἐκφάνσεις τῆς προσωπικότητάς του. Πρῶτα ἀπὸ ὅλα καί ἀντίθετα ἀπὸ τίς κατηγορίες ἐναντίον του, ὁ Σωκράτης μᾶς παρουσιάζεται σάν ἄτομο πρόθυμο νά ὑπακούσει στοῦ θεοῦ θέλημα τοῦ θεοῦ· κατὰ συνέπεια κάθε ἄλλο παρά ἄθεος ἦταν. Θά μπορούσε κανεὶς νά πεῖ ὅτι ἀναφέρεται **στοῦ θεοῦ** καί **ὄχι στους θεούς**, αὐτὸ ὅμως μᾶλλον σὰ σχῆμα λόγου θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ.

Τὸ σπουδαιότερο ὅμως πρᾶμα πού μᾶς δείχνουν τὰ λόγια αὐτά τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ πιστὴ ὑπακοή του στοῦ πνεῦμα τοῦ νόμου. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται σέ νόμο τοῦ Σόλωνα, πού ὀριζε νά ἀπολογοῦνται οἱ κατηγορούμενοι. Ὁλόκληρη ὅμως ἡ ζωὴ του καί κυρίως ὁ θάνατός του ἔδειξαν ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν ἓνας νομοταγὴς πολίτης. Στόν «Κρίτωνα» βλέπουμε πὼς ὁ Σωκράτης προτίμησε νά πεθάνει παρά νά ἀντιταχθεῖ στὰ ὅσα ὀρίζαν οἱ νόμοι καί αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ὕψιστο παράδειγμα συνέπειας πού μπορεῖ νά δείξει ὁ ἄνθρωπος.

Μιά καί ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του ὁ Σωκράτης δίδασκε τὴν ὑπακοή στοὺς νόμους δέν μπορούσε, μὴ ὑπακούοντάς τους, νά φανεῖ ἀσυνεπὴς στὰ ὅσα πίστευε.

Φράσεις ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο κείμενο (Κεφ. 2)

«ἐμοῦ γάρ πολλοὶ κατήγοροι γεγονασιν πρὸς ὑμᾶς καὶ πάλαι»
«ἐπιχειρητέον ὑμῶν ἐξελέσθαι τὴν διαβολὴν».

Θέματα καὶ ἐργασίες (Κεφ. 2)

Ὁ ρόλος τῶν δικαστῶν καὶ τῶν ρητόρων. Ἡ ἐπίδραση τοῦ θεάτρου πᾶν τοὺς θεατῆς. Ἡ εὐθύνη τῶν μεγάλων ἀπέναντι στὰ κηρύγματα πού διοχετεύονται στοὺς νέους (μέ ἀφορμὴ τὸ ὅτι ἓνας λόγος πού καρποφόρησαν οἱ συκοφαντίες κατὰ τοῦ Σωκράτη εἶναι ὅτι ἀπευθύνονταν σέ ἄτομα νεαρῆς ἡλικίας μέ μειωμένη κρίση).

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 2)

1 α) Ὁ Σωκράτης διαιρεῖ τοὺς κατηγόρους του σέ δύο ὁμάδες: σέ ἐκείνους πού τὸν κατηγόρησαν τώρα τελευταῖα καὶ σέ ἐκείνους πού τὸν κατηγοροῦν ἀπὸ παλιά καὶ πού εἶναι κυρίως οἱ κωμικοὶ ποιητές.

Ὅσο γιὰ τίς κατηγορίες τους, οἱ κωμικοὶ ποιητὲς ἀπὸ παλιά τὸν κατηγοροῦν γιὰ φυσικὸ φιλόσοφο καὶ σοφιστὴ, ἐνῶ οἱ τωρινοὶ τὸν κατηγοροῦν ὅτι εἶναι ἄθεος καὶ διαφθείρει τοὺς νέους.

1 β) Πρώτα λέει ότι πρέπει να απολογηθεί σε αυτούς που τον κατηγορούν από παλιά (οτι ξεετάζει τά ούράνια καί κάνει τόν άδικο λόγο δίκαιο), γιά να προσπαθήσει να βγάλει από τό μυαλό τών δικαστών τή διαβολή που τόσο καιρό ρίζωσε μέσα τους (βλ. καί αντίστοιχη απάντηση στήν «Έρμηνεία»).

2. Ό Σωκράτης θεωρεί περισσότερο φοβερούς καί επικίνδυνους αυτούς τούς πολλούς καί άνώνυμους που τον κατηγορούν από παλιά καί τούς θεωρεί επικίνδυνους γιά τρεις λόγους: α) τόν κατηγορούσαν από παλιά, από τότε που αυτοί που τούς άκουγαν ήταν μικρά παιδιά καί εύκολα πείθονταν. β) Τόν παρουσίαζαν σά φυσικό φιλόσοφο καί σοφιστή γ) Οι κατηγοροί αυτοί είναι σάν τίς σκιές, γιατί ούτε τούς ξέρει ούτε μπορεί να τούς παρουσιάσει καί να αποδείξει ότι είναι ψευτες (βλ. καί αντίστοιχη απάντηση στήν «Έρμηνεία»).

3. Ό Σωκράτης θεωρεί δύσκολο τό να έχει καλό αποτέλεσμα ή απολογία του εξαιτίας του ότι οι κατηγορίες που έχουν έκτοξευθεί από παλιά έχουν ριζώσει στήν ψυχή τών δικαστών του καί ό χρόνος που του διατίθεται είναι λίγος γιά να μπορέσει να τίς ξεριζώσει. Έκφράζει τήν ευχή να μπορούσε να κάνει κάτι, αλλά τό βλέπει δύσκολο. Όπως όμως καί να 'χει τό πράμα, δηλώνει ότι θά υπακούσει στό θέλημα του θεού καί στό νόμο καί θά απολογηθεί (βλ. καί αντίστοιχη απάντηση στο «Χαρακτηρισμό»).

4. Ό Σωκράτης μäs παρουσιάζεται σάν θρησκος, πρόθυμος πάντα να υπακούει στό θέλημα του θεού καί σάν νομοταγής, πάντα πρόθυμος να υπακούσει στο πνεύμα του νόμου. (βλ. καί αντίστοιχη απάντηση στο «Χαρακτηρισμό»).

Κεφάλαιο 3

Ό Σωκράτης άρνεϊται ή άνασκειύζει
τίς παλιότερες κατηγορίες

Υποενότητες

α) Άς ξαναπιάσουμε... κατηγορία: ή συγκεκριμένη κατηγορία.

β) Αυτά τά πράγματα... Μέλητου: πώς τόν παρουσίαζει ό Άριστοφάνης.

γ) Στ' αλήθεια... κόσμος: αντίκρουση τών κατηγοριών.

Σύνδεση μέ τά προηγούμενα καί νόημα (Κεφ. 3)

Στήν προηγούμενη ένότητα ό Σωκράτης δήλωσε ότι έχει δύο κατηγορίες νά άντικρούσει: μία παλιά, μέ κύριο κατήγορο τόν Ἀριστοφάνη καί τήν καινούρια τοῦ Μέλητου.

Ἀφοῦ τώρα ἀναφέρει ἀκριβῶς τά λόγια μέ τά όποία τόν κατηγορεῖ ό Μέλητος, προχωρεῖ καί ἀφηγεῖται τό πῶς τόν παρουσιάζει ό Ἀριστοφάνης στό θέατρο, σά μάγο καί φλύαρο. Ἐπικαλεῖται ὅμως τή μαρτυρία τῶν ἰδίων τῶν δικαστῶν, πού οἱ περισσότεροι τόν έχουν ἀκούσει νά διδάσκει, ότι ὅλα αὐτά εἶναι ψέματα. *Προσπαθεῖ ἔτσι, παρουσιάζοντας σά μάγους τούς ἰδίους τούς δικαστές, νά δείξει ότι τό πρώτο σκέλος τῆς κατηγορίας, πού τόν παρουσιάζει σά φυσικό φιλόσοφο, δέν εὐσταθεῖ.*

Παρ.
4

Λεξιλόγιο – Ἑρμηνευτικά – Ἑτυμολογικά (Κεφ. 3)

γυρεῦω (ἀπό τό γύρος) = ἀναζητῶ

ἐξευτελίζω = μειώνω τή σημασία ενός πράγματος.

Πραγματολογικά (Κεφ. 3)

νά λείπει πῶς περιπατεῖ ἀπάνω στόν αἆρα: ό Σωκράτης ἀναφέρεται ἰδιαίτερα σέ κάποια σκηνή τῶν Νεφελῶν, ὅπου κρεμασμένος ἀπό ψηλά ἐξετάζει ἀπό κοντά τά οὐράνια φαινόμενα καί, ὅταν ό Στρεψιάδης γεμάτος ἀπορία τόν ρωτᾷ τί κάνει ἐκεῖ πάνω, τοῦ ἀποκρίθηκε «περπατῶ καί ἐξετάζω τόν ἥλιο».

Παρ.
3

Ἀριστοφάνης: ό μεγαλύτερος κωμικός ποιητής τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Οἱ κωμῳδίες του έχουν πολιτικό καί κοινωνικό περιεχόμενο καί σέ αὐτές σατιρίζει ὅλα τά ἀνάποδα, πρόσωπα καί πράγματα, τῆς ἐποχῆς του. Σπουδαιότερες κωμῳδίες του εἶναι: Ἀχαρνεῖς, Λυσιιστράτη, Ὀρνίθες, Σφήκες, Πλούτος, Εἰρήνη, Ἐκκλησιάζουσες, Θεομοφορίζουσες.

Ἑρμηνεῖα (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – Κεφ. 3

Ό Σωκράτης ἀρχίζει νά ἀντικρούει τίς συγκεκριμένες κατηγορίες ἐναντίον του καί κυρίως αὐτές πού ἐκτόξευσε ό Ἀριστοφάνης. *Τόν κατηγοροῦσαν ότι εἶναι φυσικός φιλόσοφος, ότι προσπαθεῖ νά βρεῖ τήν ἐρμηνεῖα τῶν φυσικῶν φαινομένων καί, ότι, ὅπως καί οἱ σοφιστές, καταφέρνει μέ τά λόγια του νά κάνει τό μαῦρο ἄσπρο καί μέ τίς διδασκαλίες του παρασύρει καί τούς ἄλλους.*

Παρ.
1

Παρ.
2

Ἡ ἀπό παλιά κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη: ἀπό τή μία ότι διαφθείρει τούς νέους, ἀπό τήν ἄλλη ότι δέ πιστεύει

στούς θεούς της πόλης, αλλά σέ νέες θεότητες καί τρίτο ὅτι προσπαθεῖ ὅλα αὐτά νά τά διδάξει καί σέ ἄλλους.

Ὁ λαός ἦταν προσηλωμένος στίς θεότητες τοῦ Ὀλύμπου καί στίς παλιές δοξασίες καί ἡ διάδοση τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, πού ἐξέταζε ἐπιστημονικά τά οὐράνια φαινόμενα καί τά φαινόμενα τῆς γῆς, καθώς καί ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν γιά τή σχετικότητα τῆς ἠθικῆς (ἠθικό εἶναι αὐτό πού προσωπικά μᾶς ὠφελεῖ) προκάλεσε τόν 5ο αἰ. στήν Ἀθήνα μεγάλη σύγκρουση ἀνάμεσα στίς παλιές ἰδέες καί τίς νέες. Θύμα τῆς σύγκρουσης αὐτῆς ἦταν καί ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ὅπως καί ἄλλα προοδευτικά μυαλά τῆς ἐποχῆς (Πρωταγόρας, Εὐριπίδης κ.ἄ.).

Σέ τελευταία ἀνάλυση τό ὅλο θέμα κατέληξε νά εἶναι πολιτικό, γιὰτί οἱ ἐχθροί τοῦ Περικλή (ὁ Περικλῆς εἶχε δεχτεῖ τίς νέες ἰδέες) βρῆκαν ἀφορμή νά στραφοῦν ἐναντίον τῶν προοδευτικῶν φίλων του, ὅπως ἦταν ὁ φιλόσοφος Ἀναξαγόρας.

Καλολογικά (Κεφ. 3)

Ὁ Σωκράτης ἀρχίζει νά χρησιμοποιεῖ τίς ρητορικές ἐρωταποκρίσεις, πού καί ζωντάνια δίνουν στό λόγο του, ἀλλά καί τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἀναπτύσσει καλύτερα τά ἐπιχειρήματά του. Κατά τά ἄλλα ὁ λόγος εἶναι ἀπλός καί ἀπέρριτος.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (Κεφ. 3)

Ὁ ἀκέραιος χαρακτήρας τοῦ Σωκράτη φαίνεται στό κομμάτι αὐτό ἀπό τό ὅτι ὁ ἴδιος δέν προσπαθεῖ νά κατηγορήσει κανέναν, ἀλλά μόνο νά ἀποσεισεί ἀπό πάνω του τίς κατηγορίες. Ὅσο γιά τόν Ἀριστοφάνη, ἀποδεικνύει ὁ Σωκράτης, καί μέ μάρτυρες τούς ἰδίους τούς δικαστές, ὅτι εἶναι ψεύτης καί χρησιμοποιεῖ τελείως δόλια μέσα γιά νά τόν συκοφαντήσει.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (Κεφ. 3)

«ὦν ἐγώ οὐδέν οὔτε μέγα οὔτε μικρόν πέρι ἐπαῖω»

(πού ποτέ δέν μου πέρασαν, οὔτε λίγο οὔτε πολύ ἀπό τό νοῦ μου):

Θέματα καί ἐργασίες (Κεφ. 3)

Ποιά ἡ στάση τοῦ Σωκράτη ἀπέναντι στούς φυσικούς φιλοσόφους;
Ἀπάντηση: Δέν προσπαθεῖ νά τούς ἐξευτελίσει γιά νά φανεῖ ὁ ἴδιος καλός, ἀπλῶς παραδέχεται ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ἄγνοια αὐτῶν τῶν πραγμάτων καί ἡ διδασκαλία του δέν ἔχει καμία σχέση μέ αὐτή τῶν φυσικῶν φιλοσόφων.

Ἀπάντηση στό Κεφ. 4

Ἀφοῦ προηγουμένα ἀντέκρουσε τήν ἐναντίον του κατηγορία ὅτι καταπιάνεται μέ τά φυσικά φαινόμενα, ἀντικρούει τώρα ὁ Σωκράτης τήν κατηγορία ὅτι διδάσκει τούς νέους μέ πληρωμή. Τή δουλειά αὐτή τήν κάνουν οἱ σοφιστές (ὁ Γοργίας, ὁ Πρόδικος, ὁ Ἴππίας), πού μάλιστα ἀκριβοπληρώνονται γιά τίς ὑπηρεσίες τους. Τώρα τόν τελευταῖο καιρό στήν Ἀθήνα ἔχει ἀποκτήσει φήμη ὁ Εὐηνος ἀπό τήν Πάρο πού, ὅπως παραδέχτηκε σέ συνομιλία του μέ τόν Σωκράτη, τόν ἀκριβοπληρώνει ὁ Καλλίας, ὁ γιός τοῦ Ἴππώνικου, γιά τή μόρφωση τῶν δυό γιῶν του. Ὁ Σωκράτης, σεμνόντατα, παραδέχεται ὅτι δέ γνωρίζει ὁ ἴδιος τήν τέχνη τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 3)

1. Ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη, ἀπό τήν ὁποία δημιουργήθηκαν οἱ διαβολές ἐναντίον του, τόν κατηγοροῦσε ὅτι προσπαθεῖ νά βρεῖ τήν ἐρμηνεία τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὅτι καταφέρει νά παρουσιάσει τά ἀδίκαια γιά δίκαια καί ὅτι προσπαθεῖ ὅλα αὐτά τά πράγματα νά τά διδάξει καί σέ ἄλλους (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

2. Ἡ κατηγορία πού ἀπό παλιά εἶχαν ἐξαπολύσει ἐναντίον τοῦ Σωκράτη ἀποτελοῦνταν ἀπό τρία μέρη: α) ὅτι ἦταν φυσικός φιλόσοφος, προσπαθοῦσε νά ἐξηγήσει τά οὐράνια φαινόμενα καί ἄρα ἀμφισβητοῦσε τό θεό, β) ἔκανε (ὅπως οἱ σοφιστές) τόν ἀδικο λόγο δίκαιο, δηλαδή παρουσίαζε τά πράγματα ὅπως ἤθελε καί γ) διέφθειρε καί τούς ἄλλους μέ τή διδασκαλία του (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

3. Οἱ δικαστές γνώριζαν ἀπό παλιά τήν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη, γιατί ὅλα αὐτά πού τοῦ καταμαρτυροῦσαν τά εἶχαν ἀκούσει ἐπανελημμένα στό θέατρο ἀπό τούς κωμικούς ποιητές καί ιδίως τόν Ἀριστοφάνη (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στά «Πραγματολογικά»).

4. Ὁ Σωκράτης ἐδῶ ἀπαντᾷ στό πρῶτο μέρος τῆς κατηγορίας σέ αὐτό πού τόν παρουσιάζει σά φυσικό φιλόσοφο. Ἰσχυρίζεται ὅτι δέν ἔχει ἰδέα ἀπό τέτοια πράγματα (δηλαδή τήν ἐνασχόληση μέ τά ὅσα κρύβει ἡ γῆ καί τά οὐράνια) καί προκαλεῖ νά τοῦ ποῦν ἄν τόν ἔχουν ἀκούσει ἔστω καί μία φορά νά μιλάει γιά τά πράγματα πού τόν κατηγοροῦν.

Σά μάρτυρες παρουσιάζει τούς ἴδιους τούς δικαστές του πού ἐπανελημμένα τόν ἔχουν ἀκούσει νά συζητᾷ καί νά διδάσκει σέ δημόσιους χώρους (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Κεφάλαιο 5

Ὁ χρησμός τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν γιά τή σοφία τοῦ Σωκράτη

Ὑποενότητες

- α) Ἴσως ὅμως... ἀκοῦστε λοιπόν: θά προσπαθήσει νά δείξει γιατί τό πρόσωπό του ἔχει γίνει στόχος διαβολῶν.
β) Ἴσως... ἐμπιστοσύνη: τό ὄνομα τό ἔχει βγάλει γιατί κατέχει τήν ἀνθρώπινη σοφία.
γ) Γιατί... πεθαμένος: τό ὅλο φταίξιμο εἶναι τοῦ Χαιρεφώντα καί τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν.

Σύνδεση με προηγούμενα καί νόημα (Κεφ. 5)

Ἀφοῦ παραδέχτηκε ὁ Σωκράτης πώς δέν κατέχει τήν τέχνη τῆς παιδαγωγικῆς, πού τάχα κατέχουν οἱ σοφιστές, προσπαθεῖ νά ἐξηγήσει γιατί ὁ κόσμος τόν θεωρεῖ σάν κάτι ἀλλιώτικο.

Ὅσο καί νά φαίνεται περίεργο, ἔχει βγάλει τό ὄνομά του ἐξαιτίας τῆς σοφίας πού ἔχει. Ἡ σοφία ὅμως πού ἔχει εἶναι ἀνθρώπινη, αὐτή πού κάνει τό ἄτομο νά καταλαβαίνει τήν ἀγνοιά του μπροστά στό μέγεθος τῆς γνώσης. Παρ. 1

Ἀντίθετα, οἱ σοφιστές φαίνεται νά ἔχουν, ὅπως τούς εἰρωνεύεται ὁ Σωκράτης, κάποια ἀνώτερη σοφία.

Γιά τήν ὅλη ὅμως φήμη του σάν σοφοῦ δέ φταίει ὁ ἴδιος, ἀλλά κάποιοι κοινός γνωστός τους, ὁ Χαιρεφώντας, πού ρώτησε τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν καί πῆρε τό χρησμό ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας σοφότερος ἀπό τό Σωκράτη.

Ὁ θαυμαστής αὐτός ἔχει πιά πεθάνει, ἀλλά ἂν οἱ δικαστές ἐπιθυμοῦν, μπορεῖ νά τούς φέρεי γιά μάρτυρα τόν ἀδερφό του. *Ἡ μαρτυρία τοῦ Χαιρεφώντα ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, γιατί ἀπό τή μιά ὁ Χαιρεφώντας μεταφέρει χρησμό τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν καί ἀπό τήν ἄλλη ἦταν καί αὐτός δημοκρατικός, φίλος καί συνεξόριστος τῶν δικαστῶν, ἄρα καί πρόσωπο τῆς ἐμπιστοσύνης τους.* Παρ. 2

Λεξιλόγιο – Ἑρμηνευτικά – Ἑτυμολογικά (Κεφ. 5)

καταγίνομαι = ἀσχολοῦμαι. **χωρατεύω** = ἀστειεύομαι (χωραίτης = ὁ ἄνθρωπος ἀπό τή χώρα, τήν ὑπαιθρο, πού λέει χοντρά ἀστεία). **κοντεύω** (ἀπό τό κοντός) = πλησιάζω. **Δελφοί**: ἀπό τό δελφύς (= ἡ μήτρα τῆς γυναίκας. Ἀπό τήν ἴδια ρίζα ὁ ἀδελφός). **Πυθία**: ἡ μάντισσα στοὺς Δελφούς.

(Ίσως από τό **Πύθων**, τό φίδι πού σκότωσε ὁ Ἀπόλλων (βλ. Πραγματολογικά).

Πραγματολογικά (Κεφ. 5)

Μαντείο Δελφῶν: τή μεγάλη τους φήμη πήραν οἱ Δελφοί ἀπό τό περίφημο μαντείο τοῦ Θεοῦ Ἀπόλλωνα. Ἡ ἀρχαιότερη γραπτή παράδοση γιά τήν ἴδρυση Ἀπολλώνιου μαντείου εἶναι ἕνας ὕμνος γύρω στόν 7ο αἰ. π.Χ. πού μιλάει γιά τό χώρο αὐτό πού ἦταν ἐξημος καί ἀγονος, ὅπου μόνο μιά κρήνη ὑπῆρχε. Τήν κρήνη φύλαγε μιά πελώρια δράκαινα, ἡ δελφύνη, καί ἀργότερα ὀνομάστηκε Πύθων κατά τό πανάρχαιο τοπωνύμιο Πυθώ. Ὁ Ἀπόλλων σκότωσε τό δράκο αὐτόν. Τό πτώμα τοῦ φιδιοῦ ἀποσυντέθηκε ἀπό τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου καί (κατά μία ἐκδοχή) ἀπό τό ρῆμα **πύθομαι** (= σαπίζω) ὀνομάστηκε ὁ τόπος Πυθών ἢ Πυθώ, ὁ δράκος Πύθων, ὁ Ἀπόλλωνας Πύθιος, ἡ μάντισσα Πυθία.

Τό μαντείο τῶν Δελφῶν μέ τόν καιρό ἐγινε πανελλήνιο θρησκευτικό καί πολιτικό κέντρο μέ παγκόσμια ἀκτινοβολία. Κατά τούς Περσικούς πολέμους τό Μαντείο ἐδειξε λιποψυχία καί προσπάθησε νά πτοήσει καί τό ἠθικό τῶν ἄλλων Ἑλλήνων δίνοντας κακούς χρησμούς στούς Ἀθηναίους. Μόνο μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἔδωσε εὐνοϊκούς χρησμούς. Συνήθως οἱ χρησμοί ἦταν διφοροῦμενοι στό νόημά τους καί ἔτσι σχεδόν πάντα ἔδιναν σωστοί. Στό χώρο τοῦ μαντείου οἱ διάφορες πόλεις ἔκτισαν μικρά οἰκοδομήματα («θησαυρούς»), μέσα στά ὁποῖα φύλαγαν τά ἀφιερῶματα πρὸς τό μαντείο.

Πυθία: ἡ Πυθία ἔδινε τούς χρησμούς σέ κατάσταση ἔκστασης καί ἀπαντοῦσε στίς ἐρωτήσεις πού τῆς ἔκανε ἕνας ἱερέας. Οἱ ἀπαντήσεις τῆς ἦταν λόγια πού τῆς ἐρχόνταν ἀσυνεῖδητα στό στόμα καί τά ὁποῖα κατέγραφε ὁ ἱερέας καί κατόπιν τά ἐρμήνευε μαζί μέ τούς ἄλλους ἱερεῖς κατά τόν τρόπο πού ἔκριναν σωστότερο.

Χαιρεφώντας: φανατικός μαθητής τοῦ Σωκράτη, γνωστός γιά τό ἀδύνατο καί χλωμό πρόσωπό του.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, πορεία ἔργου, τεχνική) Κεφ. 5.

Προχωρεῖ τώρα ὁ Σωκράτης στό νά ἀναλύσει τούς λόγους πού ἔκαναν τούς ἀνθρώπους νά τόν θεωροῦν διαφορετικό. Καταλήγει στό ὅτι αὐτό πού κατέχει καί δέν τό ἔχουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι ἡ σοφία. Ξεκαθαρίζει ὅμως τόν ὅρο ἀπό τήν ἀρχή καί μιλάει γιά τήν ἀνθρώπινη σοφία πού ἔχει, πού φαίνεται νά εἶναι διαφορετική ἀπό τή «σοφία» τῶν σοφιστῶν. Αὐτό πού περιμένουμε τώρα νά μᾶς ἀναπτύξει παρακάτω εἶναι σέ τί διαφέρει ἡ δική του, ἡ «ἀνθρώπινη» σοφία ἀπό τήν ἄλλη σοφία, τήν «ἀνώτερη», πού τάχα κατέχουν οἱ ἄλλοι.

Καλολογικά (Κεφ. 5)

Ἐπίθετα: ἀνθρώπινη σοφία, ἀνώτερη σοφία, μεγάλη ἐμπιστοσύνη, ἀκράτητος ἄνθρωπος.

Σχῆμα κλιμακωτό: ἀρχίζει μέ τό «ἔχουν θγάλει αὐτές τίς διαβολές» συνεχίζει μέ τό «ἔχω θγάλει αὐτό τό ὄνομα», μετά τό «κάποια σοφία ἔχω» «ἂν εἶναι κανένας σοφότερος ἀπό μένα» καί καταλήγει μέ τό τῆς Πυθίας «πώς κανένας δέν εἶναι σοφότερος».

Οἱ συνεχεῖς ρητορικές ἐρωτήσεις πού χρησιμοποιεῖ ὁ Σωκράτης δίνουν ζωντάνια καί ἐνδιαφέρον στό λόγο του, τόν κάνουν ἐνδιαφέροντα, σάν νά εἶναι δύο πρόσωπα πού συζητοῦν.

Πολιτιστικά (Κεφ. 5)

«Φίλος τῶν δημοκρατικῶν καί μαζί σας ἐξορίσθηκε καί μαζί σας ξαναγύρισε». Ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται στά γεγονότα πού σημάδεψαν τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, τό 404 π.Χ., ὅταν ἡ Σπάρτη, μετά τήν ἥττα τῆς Ἀθήνας, ἐγκατέστησε σέ αὐτή ὀλιγαρχικό πολίτευμα μέ ἄνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης της, τοὺς γνωστοὺς 30 τυράννους, πού κυβέρνησαν ἐπὶ 8 μῆνες καί ἐξόρισαν καί θανάτωσαν πολλοὺς δημοκρατικούς. Πολλοί δημοκρατικοί κατέφυγαν στά Μέγαρα καί τῇ Θήβᾳ. Ἐνας ἀπό αὐτοὺς, ὁ Θρασύβουλος, μέ ἄρκετους ἐξόριστους ἀπὸ τῇ Θήβᾳ, ξεκίνησε καί κατέλαβε τό ὄχυρό τῆς Φυλῆς, στήν Πάρνηθα, καί ἄρχισε νά συγκεντρώνει στρατό καί ἀπὸ ἄλλους δημοκρατικούς.

Τελικά, ὁ Θρασύβουλος καί οἱ δημοκρατικοί κατόρθωσαν νά νικήσουν τοὺς ὀλιγαρχικούς καί νά ἐπαναφέρουν τῇ δημοκρατίᾳ στήν Ἀθήνα.

Ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους πού ἐξορίστηκαν ἀπὸ τό ὀλιγαρχικό καθεστώς καί γύρισαν πίσω νικητές τό 403 π.Χ. ἦταν καί ὁ Χαιρεφώντας, μαθητῆς τοῦ Σωκράτη.

«Ἀποκρίθηκε πὺς κανένας δέν ἦταν σοφότερος»: σύμφωνα μέ τόν ἀρχαῖο Σχολιαστὴ ἡ ἀπάντηση τῆς Πυθίας ἦταν: «σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος Εὐριπίδης, ἀνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος.»

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (Κεφ. 5)

Πάλι σέ αὐτό τό κομμάτι διαφαίνεται ἡ σεμνότητα τοῦ Σωκράτη, πού ἀναγκαστικά φτάνει στό σημεῖο νά μιλήσει γιὰ τῇ δική του σοφία, προσπαθεῖ ὅμως νά μετριάσει τὴν πιθανή ἐντύπωση περιαντολογίας πού μπορεῖ νά σχηματισθεῖ, ἀναφέροντας τό χρησὸ τῶν Δελφῶν καί μιλώντας γιὰ τὴν «ἀνθρώπινη» σοφία, πού σκοπεύει παρακάτω νά τὴν ἀναλύσει.

Ὁ Χαιρεφώντας παρουσιάζεται σάν νέος «ἀκράτητος σέ ὅ,τι ἐπιχειροῦσε», γεμάτος νεανικὴ ὁρμή καί δημοκρατικὰ ἰδεώδη.

Φράσεις αρχαίου κειμένου (Κεφ. 5)

«εὐ μέντοι ἴστε, πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ἐρῶ» (=νά ξέρετε ὅμως καλά πῶς θά σᾶς πῶ ὅλη τὴν ἀλήθεια).

«ἀνείλεν οὖν ἡ Πυθία μηδὲνα σοφώτερον εἶναι» (=Ἡ Πυθία λοιπὸν ἀποκρίθηκε, πῶς κανέναν δὲν εἶναι σοφότερος).

Θέματα καὶ ἐργασίες (Κεφ. 5)

Παρ. 2 α) *Γιατί ὁ Σωκράτης τονίζει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χαιρεφώντας ἦταν δημοκρατικός; – Ἀπάντηση: Γιά νά δείξει ὅτι οἱ φίλοι του ἦταν δημοκρατικοί, τῶν ἰδίων πολιτικῶν πεποιθήσεων μέ τούς δικαστές του, μιά καί, ὅπως ἀναφέραμε, σέ τελευταία ἀνάλυση ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη ἦταν πολιτική καί οἱ κατηγορίες γιά τὴν ἀνηθικότητα ἦταν πρόσχημα.*

β) *Τί ξέρετε γιά τὸ κύρος τῶν χρησμῶν τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν; – Τό μαντεῖο εἶχε τόση φήμη γιά τούς χρησμούς του, πού ἀκόμη καί ἄνθρωποι ἀπὸ ξένες χώρες ἐρχονταν γιά νά ρωτήσουν τὴν Πυθία, π.χ. ὁ Κροῖσος.*

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 5)

1. Ἡ ἀφορμή γιά τὴν ὁποία ὁ Σωκράτης ἐθγαλε κακό ὄνομα καί κίνησε τίς διαβολές ἐναντίον του ἦταν ἡ κάποια σοφία πού ἔχει. Καί ἂν ὁ κόσμος γνόριζε ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν σοφός, αὐτὸ ὀφειλόταν στό φίλο του Χαιρεφώντα, πού, ὅταν ρώτησε τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ποιὸς ἄνθρωπος εἶναι σοφός, πῆρε τὴν ἀπάντηση ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός εἶναι ὁ Σωκράτης.

Ἐπομένως, ἀφορμή γιά νά ἀρχίσουν οἱ διαβολές ἐναντίον του ἦταν ἡ φήμη του σάν σοφοῦ, πού ὀφειλόταν στό χρησμό τοῦ μαντείου Δελφῶν, δηλαδή στόν ἴδιο τὸ θεό (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

2. Ἡ μαρτυρία τοῦ Χαιρεφώντα ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά δύο λόγους: α) ὁ Χαιρεφώντας ἦταν, ὅπως καί οἱ δικαστές, δημοκρατικός, ἄρα τὰ λόγια του πρέπει νά τούς ἐπηρεάζαν καί β) τὰ ὅσα εἶπε γιά τὸ Σωκράτη τὰ ἐμαθε στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν καί οἱ χρησμοὶ τοῦ μαντείου αὐτοῦ ἦταν σεβαστοὶ ἀπὸ ὅλους τούς ἀνθρώπους, γιατί πιστευόταν ὅτι τούς χρησμούς τούς ὑπάγορευε στὴν Πυθία ὁ ἴδιος ὁ θεός (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Κεφάλαιο 6

Ὁ Σωκράτης, γιά νά καταλάβει τό νόημα τοῦ χρησμοῦ, ἐξετάζει τούς πολιτικούς καί βγάζει τό συμπέρασμα ὅτι ἡ σοφία του βρίσκεται στό ὅτι ἔχει γνώση τῆς ἀγνοίας του, πράγμα πού δέ διακρίνει αὐτή τή μερίδα τῶν ἀνθρώπων.

Ὑποενότητες (Κεφ. 6)

α) «Καθώς θά ἰδεῖτε... θά σᾶς πῶ»: ἀναρωτιέται τί νά θέλει νά πεῖ ὁ χρησμός.

β) «Πῆγα σέ κάποιον... δέν ἦταν ὁμως»: διαπιστώνει ὅτι ὁ πολιτικός πού θεωροῦσε τόν ἑαυτό του σοφό εἶχε ἀγνοία τῆς κατάστασής του».

γ) Ὁ ἄλλος... καί σέ ἄλλον»: Ἡ ἀποκάλυψη πού κάνει στούς ἄλλους γιά τήν ἀγνοιά τους τόν κάνει μισητό.

Σύνδεση μέ τά προηγούμενα καί νόημα (Κεφ. 6)

Ἀφοῦ ἀνέφερε ὁ Σωκράτης τό χρησμό τῆς Πυθίας, ὅτι εἶναι ὁ σοφότερος ἀπό ὅλους τούς ἀνθρώπους, εἶπε ὅτι ἀπό ἐκεῖ καί πέρα προσπάθησε νά ἀνακαλύψει τό βαθύτερο νόημα τῶν λόγων τοῦ θεοῦ. *Σάν πρῶτο βῆμα πῆγε καί βρῆκε κάποιον σοφό πολιτικό καί διαπίστωσε ὅτι στήν πραγματικότητα κάθε ἄλλο παρά σοφός ἦταν. Στήν προσπάθειά του ὁμως νά ἀποδείξει σέ αὐτό τόν ἀνθρώπο καί κατόπιν καί σέ ἄλλους ὅτι κακῶς θεωροῦσαν τούς ἑαυτούς τους σοφούς, ἄρχισε νά ἀποκτάει ἐχθρούς. Τελικά ὁμως ἀπόκτησε γιά τόν ἑαυτό του τήν ἱκανοποίηση ὅτι ἦταν σοφότερος ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους, γιατί εἶχε συναισθήση τῆς ἀγνοίας του, πράγμα πού δέν τό εἶχαν οἱ ἄλλοι.*

Παρ.
2, 3

Παρ.
4

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – Κεφ. 6

Ὁ Σωκράτης δέν καταλαβαίνει τό χρησμό τοῦ θεοῦ, εἶναι ὁμως καί σίγουρος πώς δέν μπορεῖ νά λείει ὁ θεός ψέματα. Ὁ Πλάτωνας στήν «Πολιτεία» του θεωρεῖ τό θεῖο ἔξω ἀπό τό ψέμα καί τό κακό. Τήν ποίηση δέ τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Ἡσίοδου δέν τή θεωρεῖ κατάλληλη γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν νέων, γιατί οἱ δύο αὐτοί ποιητές παριστάνουν τούς θεούς νά κάνουν κακές πράξεις.

Παρ.
1

Τελικά ὁ Σωκράτης, μετά τή συζήτησή του μέ τόν πολιτικό, διαπιστώνει ὅτι εἶναι σοφότερος, μέ μιά ὁμως παράξενη ἐρμηνεία τοῦ ὅρου σοφία. Ὁ

Σωκράτης ταυτίζει την ἀρετή με τή γνώση, με τή σοφία καί ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρετή εἶναι διδακτὴ καί εἶναι μία καί ἀδιαίρετη. Τί ἐννοεῖ ὅμως ὁ Σωκράτης ὅταν λέει γνώση; Γνώση, κατὰ τὸ Σωκράτη, δέν εἶναι ἡ ἀπλή λογικὴ γνωριμία πού ἔχει κανεῖς μέ κάτι, ἀλλά εἶναι συνάμα ἡ συνείδηση τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσης.

Ἡ σπουδαιότερη γνώση, ἄρα καί σοφία, πού μπορεῖ νά ἀποκτήσει τὸ ἄτομο εἶναι ἡ γνωριμία τοῦ ἑαυτοῦ του, ἡ αὐτογνωσία. Ὁ πολιτικός πού βρῆκε ὁ Σωκράτης δέν ἦταν σοφός, γιατί δέν εἶχε αὐτὴ τή γνώση, δηλαδή δέν γνώριζε τόν ἑαυτό του, δέν ἀντιλαμβάνόταν ὅτι ἡ γνώση του, ἡ ἀνθρώπινη γνώση, ἦταν μηδαμινή, ἀλλά, ἀντίθετα, πίστευε ὅτι τὰ ἔξερε ὅλα.

Ὁ Σωκράτης, πάλι, ἦταν σοφότερος ἀπὸ αὐτό, γιατί, ἔπειτα ἀπὸ αὐστηρὸ αὐτοέλεγχο, εἶχε ἀποκτήσει τή γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του, εἶχε συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ γνώση του, ἡ ἀνθρώπινη γνώση, εἶναι ἕνα τίποτε μπροστά στό θεῖο. Γι' αὐτό καί πολὺ συχνά ὁ Σωκράτης ἔλεγε στοὺς συνομιλητές του: «ἐν οἷδα, ὅτι οὐδὲν οἷδα», δηλ. ἕνα ξέρω καλά, ὅτι δέν ξέρω τίποτε.

Σέ τελευταία ἀνάλυση, ὁ Σωκράτης δέν βρῆκε στοὺς πολιτικούς αὐτὸ πού περιέμενε, τήν ἀρετή καί τή συναίσθηση τῆς ἀνθρώπινης ἀγνοίας.

«Τίποτε ὥραϊο καί καλό»: «ὥραϊο» στό κείμενο εἶναι τὸ ὁμορφο ἐξωτερικά, τὸ καλό σύμφωνα μέ τήν αἰσθητική. «Καλό» εἶναι τὸ «ἀγαθό», ἡ ἀρετή, πού εἶναι καί τὸ ἰδανικό πού πρέπει νά φτάσει ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τή σωκρατικὴ φιλοσοφία.

Καλογολικά (Κεφ. 6)

Καί σέ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο ὁ λόγος τοῦ Σωκράτη διανθίζεται ἀπὸ συνεχεῖς ἐρωτήσεις καί διάλογο μέ τόν ἑαυτό του καί συνεχεῖς ἀντιθέσεις, π.χ. «κάτι ξέρει χωρὶς νά ξέρει, ἐνῶ ἐγώ, καθὼς δέν ξέρω, ἔτσι οὐδέ νομίζω πὼς ξέρω».

Ἰδεολογικά (Κεφ. 6)

Μέσα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Σωκράτη βλέπουμε τήν πίστη τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του γιὰ τὸ θεῖο. Ἀποκλείεται ὁ χρησμός, πού εἶναι λόγος τοῦ θεοῦ, νά λέει ψέματα. Ἐτσι ἐξηγεῖται καί τὸ μεγάλο κύρος τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν καί ἡ πίστη τῶν ἀνθρώπων στοὺς χρησμούς του.

Αὐτὴ ἡ πίστη στό θεῖο εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ κόσμου σέ ὅλες τίς ἐποχές. Αὐτὸ πού κάνει ἐντύπωση εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ πίστη του κόσμου δέν κλονίζεται ἀκόμη καί σέ περιπτώσεις πού τὰ ὅσα ἀποδίδει ὁ ὅσμος στό θεὸ δέ βγαίνουν ἀληθινά. Γιὰ παράδειγμα, πολλές φορές στὴν ἀρχαιότητα διαπιστώθηκε ὅτι οἱ χρησμοὶ τοῦ μαντείου δέν ἐπαληθεύτηκαν ἢ ἦταν πολὺ διφορούμενοι, αὐτὸ ὅμως δέν κλόνισε τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἀνθρώπων σέ αὐτοὺς τοὺς χρησμούς.

Φράσεις αρχαίου κειμένου (Κεφ. 6)

«οὗτος μέν οἶεται τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς» – (=αὐτός ὅμως νόμιζε πώς κάτι ξέρει χωρίς νά ξέρει).

«ἄ μή οἶδα οὐδέ οἶομαι εἰδέναι» – (=ἐγώ καθώς δέν ξέρω, ἔτσι οὐδέ νομίζω πώς ξέρω).

Θέματα καί ἐργασίες (Κεφ. 6)

Θίγεται τό ὠραῖο θέμα τοῦ τί εἶναι αὐτογνωσία – Ἀπάντηση: ἡ συναίσθηση τῆς ἀγνοίας μας μπροστά στό θεῖο καί στό μέγεθος τῆς γνώσης του.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 6)

1. Ὁ Σωκράτης δέν μπορούσε νά παραδεχτεῖ ὅτι ἡ Πυθία ἔλεγε τήν ἀλήθεια, γιατί ἦταν ὑπερβολικά σεμνός καί δέν ἤθελε νά παραδεχτεῖ ὅτι κατεῖχε κάποια σοφία.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά δέν μπορούσε νά παραδεχτεῖ καί ὅτι ἡ Πυθία ἔλεγε ψέματα, γιατί μέ τό στόμα τῆς Πυθίας πίστευαν ὅτι μιλοῦσε ὁ ἴδιος ὁ θεός καί ὁ θεός ἀποκλείεται νά λέει ψέματα (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

2. Ὁ Σωκράτης γιά πολύ καιρό ἀποροῦσε τί τάχα ἤθελε νά πεῖ τό μαντεῖο. Ἐπειτα, γιά νά ἐξακριβώσει τό νόημα τοῦ χρησμοῦ καί νά δεῖ ἂν πράγματι ἦταν σοφότερος ἀπό ἄλλους, πῆγε καί ῥῆγε κάποιο ἐκπρόσωπο τῶν πολιτικῶν (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

3. Ἐπειτα ἀπό τήν ἔρευνα καί τή συζήτηση μέ τόν πολιτικό ὁ Σωκράτης διαπίστωσε ὅτι ἦταν σοφότερος ἀπό αὐτό τόν ἄνθρωπο. Ὁ Σωκράτης πίστευε γιά τόν ἑαυτό του ὅτι δέν γνώριζε τίποτε ὠραῖο ἢ καλό καί τό ἴδιο πίστευε καί γιά τόν πολιτικό. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ πολιτικός δέν εἶχε αὐτή τή γνώμη γιά τόν ἑαυτό του καί πίστευε ὅτι ἤξερε πολλά πράγματα, ἐνῶ στήν πραγματικότητα δέν τά γνώριζε.

Κατόπιν τούτου ὁ Σωκράτης ἔφτασε στό συμπέρασμα ὅτι ἦταν σοφότερος ἀπό τόν πολιτικό, γιατί εἶχε φτάσει σέ μιά παραπάνω γνώση ἀπό ἐκεῖνον: δέν νόμιζε πώς ἤξερε ἐκεῖνα πού δέν ἤξερε.

4. Ἡ ἔρευνα πού ἔκανε ὁ Σωκράτης ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καί ἡ διαπίστωση ὅτι δέν ἦταν σοφοί εἶχε δυσάρεστες συνέπειες γι' αὐτόν: πολλοί ἄνθρωποι τόν ἐχθρεύθηκαν καί τόν μίσησαν καί ἀρχισαν νά τόν διαβάλλουν. (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Κεφάλαιο 9

Ὁ Σωκράτης, μέ τήν ἐξέταση τῶν συμπολιτῶν του ἀπόκτησε ἐχθρούς, ἀλλά κατάλαβε τό νόημα τοῦ χρησμοῦ.

Ὑποενότητες (Κεφ. 9)

α) «Ἄπ' αὐτήν... τίποτε»: ἡ ἀνθρώπινη σοφία δέν εἶναι τίποτε μπροστά στή σοφία τοῦ θεοῦ.

β) «Καί φαίνεται... τοῦ θεοῦ»: ὁ Σωκράτης κατανάλωσε τή ζωή του στήν προσπάθεια νά δείξει στούς ἀνθρώπους τό μέγεθος τῆς ἀγνοιάς τους.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (Κεφ. 9)

- Ἡ ἐξέταση πού ἔκανε στούς πολιτικούς, τούς ποιητές καί τούς τεχνίτες
- Παρ. 1 *εἶχε δυσάρεστα ἀποτελέσματα γιά τό Σωκράτη, γιατί δημιούργησε πολλούς ἐχθρούς καί τοῦ ἔβγαλαν καί τή φήμη τοῦ σοφοῦ οἱ ἄνθρωποι, γιατί πίστεψαν πώς ὁ ἴδιος γνώριζε ὅσα ἔλεγε ὅτι δέ γνώριζαν οἱ ἄλλοι. Ὁ Σωκράτης ὁμως παραδέχεται σάν κάτοχο τῆς σοφίας μόνο τό θεό, πού μπροστά του ὡχριά ἡ ἀνθρώπινη σοφία. Ἡ πείρα του ἀπό τήν ἐπαφή μέ τούς ἀνθρώπους*
- Παρ. 2 *τόν ἔκανε νά καταλάβει ποιό εἶναι τό νόημα τοῦ χρησμοῦ: σοφός εἶναι ὁποῖος συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ σοφία του δέν ἀξίζει τίποτε. Ἀπό κεῖ καί*
- Παρ. 4 *πέρα ὁ Σωκράτης κατανάλωσε τή ζωή του καί δέν ἔκαμε τίποτε σημαντικό, ὅπως πίστευε, γιά τόν τόπο του καί τήν οἰκογένειά του στήν προσπάθειά του*
- Παρ. 3 *νά δείξει στούς ἀνθρώπους τό μέγεθος τῆς ἀγνοιάς τους, μιά καί αὐτό πίστευε ὅτι τοῦ ὑπαγόρευε τό θέλημα τοῦ θεοῦ.*

Λεξιλόγιο – Ἑρμηνευτικά – Ἑτυμολογικά (Κεφ. 9)

Ἐχθρες = ἐχθρότητες

ἀνήξερος = ἀμαθής.

Πραγματολογικά (Κεφ. 9)

μόνο βρισκομαι πάντα σέ μεγάλη φτώχεια, γιά τήν ἀγάπη τοῦ θεοῦ. Ὁ Σωκράτης ὑπηρετήσε σάν ὀπλίτης, ἄρα ἀνῆκε σέ εὐπορη τάξη. Ἵσως ἀργότερα ἔπεσε σέ φτώχεια, σέ σημείο πού νά τόν συντηροῦν οἱ φίλοι του, μιά καί ἡ διδασκαλία του δέν τοῦ ἐπέτρεψε νά ἐπιδιοθεῖ στήν ἀπόκτηση χρημάτων.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – Κεφ. 9

Στό κομμάτι αὐτό φαίνεται ὁ σεβασμός τοῦ Σωκράτη πρὸς τὸ θεῖο, ὅταν παραδέχεται πῶς ὁ θεὸς εἶναι μονάχα σοφός καὶ μετὰ δηλώνει πῶς ἔχει ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του σὲ ἕνα καθήκον πού εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἴδιος νὰ ἔχει ὑποβληθεῖ σὲ στερήσεις.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά λέει ὅτι ἐκτελώντας τὸ παράγγελμα τοῦ θεοῦ, δέν τοῦ ἔμεινε καιρὸς νὰ κάνει τίποτε σημαντικό γιὰ τὸν τόπο του. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Σωκράτης ἔχει ὁλότελα ἀδικο, γιατί ἡ συνεισφορά του στὴν κοινωνία ὑπῆρξε ἀνεκτίμητη, μιά καὶ ἔδωσε μιά νέα διάσταση στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς. Ὁ Σωκράτης εἶναι αὐτός πού δίδαξε ὅτι ὁ προορισμός τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ στροφή του ἀπὸ ἔξω πρὸς τὰ μέσα, πρὸς τὴν ψυχὴ καὶ τὸ νοῦ του, πρὸς τὴν αὐτοσυνειδησία. Ὁ Σωκράτης ἀνοίγει διάλογο μὲ ὁποιοδήποτε ἀνθρώπο καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε θέμα μὲ σκοπὸ νὰ φέρει τοὺς συμπολίτες του στὴν αὐτοσυλλογὴ καὶ στὸ «γνώθι σαυτὸν». Τὰ κηρύγματά του ἐπηρεάσαν πολλοὺς καὶ οἱ μαθητές του, κυρίως ὁ Πλάτων, διέσωσαν τὴ διδασκαλία του. Ὡς οἱ σύγχρονοί του δέν μπόρεσαν νὰ δοῦν τὸ πόσο ὁ Σωκράτης ὠφέλησε τὸν τόπο του, σήμερα ὁμως ξέρουμε ὅτι εἶναι μιά ἀπὸ τίς πρῶτες πνευματικές φυσιογνωμίες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ ἡ σκέψη του ἐνυπάρχει ἀκόμη καὶ στὰ σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα.

Παρ.
5

Καλολογικά (Κεφ. 9)

Κι αὐτὸ τὸ κείμενο φτωχὸ σὲ καλολογικά στοιχεῖα.

Μεταφορές: ἔχουν γεννηθεῖ ἔχθρες.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (Κεφ. 9)

«ὄνομα δέ τοῦτο λέγεσθαι, σοφός εἶναι». – (=μοῦ δγάλανε καὶ τὸ ὄνομα πῶς εἶμαι σοφός).

«τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφός εἶναι».

«ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγον τινός ἀξία ἐστίν».

Θέματα καὶ ἐργασίες (Κεφ. 9)

α) Ἡ σύγκριση τῆς θείας καὶ ἀνθρώπινης σοφίας.

β) Πῶς βλέπετε τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τοῦ Σωκράτη.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (Κεφ. 9)

1. Ἡ ἐξέταση πού ἔκανε ὁ Σωκράτης εἶχε δυσάρεστες συνέπειες γι' αὐτόν, γιατί γεννήθηκαν ἐναντίον του πολλὲς ἔχθρες καὶ ἀρχισαν οἱ συκο-

φαντίες καί τοῦ ἔδγαλαν καί τό ὄνομα πῶς εἶναι σοφός, γιατί νόμιζαν ὅτι γνώριζε ὅσα τοὺς ἀποδείκνυε ὅτι δέ γνώριζαν αὐτοί καί αὐτό ἦταν κάτι πού τοὺς προξενοῖσε φθόνο (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

2. Τελικά ὁ Σωκράτης κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι ὁ χρησμός ἦταν σωστός καί ὅτι τό νόημά του ἦταν ὅτι ἡ ἀνθρώπινη σοφία ἀξίζει πολύ λίγο καί ἴσως καί τίποτε καί ὁ θεός μονάχα εἶναι σοφός. Τά ὅσα εἶπε ὁ χρησμός, ὅτι δηλαδή ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ σοφότερος ἀπό ὅλους, δέν ἀναφερόταν ἀποκλειστικά στό Σωκράτη, ἀλλά σέ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού, σάν τό Σωκράτη, ἔχουν καταλάβει πῶς ἀληθινά ἡ σοφία τους δέν ἀξίζει τίποτε (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

3. Ὁ Σωκράτης ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καί τώρα νά ἐρευνᾷ καί νά ἐξετάζει τοὺς ἄλλους, γιατί, σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ θεοῦ, θέλει νά μιλήσει μέ αὐτούς πού θεωρεῖ σοφοὺς καί, ὅταν καταλάβει πῶς δέν εἶναι, θέλει νά τοὺς τό ἀποδείξει καί νά τοὺς κάνει νά καταλάβουν τό μέγεθος τῆς ἀγνοίας τους (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

4. Οἱ συνέπειες ἦταν ὅτι δέν τοῦ ἔμεινε καιρός νά κάνει τίποτε σημαντικό οὔτε γιά τόν τόπο του, οὔτε γιά τήν οἰκογένειά του καί νά ζεῖ μέσα στή φτώχειά (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

5. (Γιά πλήρη ἀπάντηση σέ αὐτό τό ἐρώτημα βλ. τήν «Ἑρμηνεία»).

Κεφάλαιο 10

Καί οἱ μαθητές τοῦ Σωκράτη, ἐξετάζοντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τοὺς ἀποδεικνύουν τήν ἀγνοιά τους. Τό ἀποτέλεσμα ὅμως εἶναι νά μεγαλώνει ἡ ἔχθρα ἐναντίον τοῦ Σωκράτη.

Ὑποενότητες

α) Ἐκτός ὅμως... πολύ λίγα: καί οἱ μαθητές του τόν μιμοῦνται στήν ἐξέταση τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

β) Αὐτοί λοιπόν... διαβολές: τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἔχθρα τῶν ἀνθρώπων νά στρέφεται ἐναντίον του.

γ) Ἄπ' αὐτούς... βρεῖτε: οἱ κατηγοροί του σάν ἐκπρόσωποι συγκεκριμένων ομάδων.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (Κεφ. 10)

Ὁ Σωκράτης, προσπαθώντας νά ἐκπληρώσει τό θέλημα τοῦ θεοῦ, ἔχει ἀναλώσει τή ζωή του στήν ἐξέταση τῶν ἀνθρώπων, γιά νά τοὺς ἀποδείξει ὅτι δέν εἶναι τόσο σοφοί ὅσο νομίζουν ξεσηκώνοντας ἔτσι τήν ἔχθρα τους ἐναντίον του.

Τώρα λέει ότι και οι μαθητές του πολλές φορές τον μιμούνται σέ αυτές τόν τις ενέργειες και αποδεικνύουν και αυτοί στους ανθρώπους τήν αγνοιά τους. **Οι ενέργειές τους όμως αυτές εξοργίζουν τους άλλους** πού στρέφουν τήν έχθρα τους κατά του Σωκράτη, πού τόν θεωρούν υπεύθυνο για τήν πνευματική διαμόρφωση των μαθητών του και τόν κατηγορούν σά διαφθορέα των νέων. Παρ. 2
Παρ. 3

Σ' αυτούς τους κατηγορούς ανήκουν και οι τωρινοί του κατηγοροί, **ο Μέλητος για τό μέρος των ποιητών, ο Άνυτος θυμωμένος για τό μέρος των τεχνιτών και των πολιτικών και ο Λύκων για τό μέρος των ρητόρων.** Παρ. 4

Άπό κεί και πέρα είναι θαύμα, είναι δηλαδή ακατόρθωτο τό νά μπορέσει κανείς νά αναιρέσει όλες αυτές τις καλοστημένες κατηγορίες έναντίον του, πού δέν είναι τίποτε άλλο από μία καλά οργανωμένη συκοφαντική έκστρατεία.

Στό τέλος του κομματιού αυτού της απολογίας του, πού είναι ο επίλογος της ιδιαίτερης απολογίας του προς τους άπό παλιά κατηγορούς του και πού άρχισε άπό τό 2ο κεφάλαιο, ο Σωκράτης επαναλαμβάνει στους δικαστές ότι τά όσα τους λέει για τις διαβολές πού τόν έσυραν στά δικαστήρια δέν είναι παρά ή πικρή αλλά πραγματική αλήθεια. Παρ. 5

Λεξιλόγιο - έρμηνευτικά - έτυμολογικά (κεφ. 10)

άκολουθώ: άπό τό άκόλου-θος πού είναι σύνθετο άπό τό α άθροιστικά + κόλουθος αντί ά-κέλευθος (άπό τό θέμα κελεύω + έλευθ - του ρ. έρχομαι). Τελικά άκόλουθος = αυτός πού μέ κάποιον άλλον μαζί άκολουθει μία πορεία.

Τά παιδιά των πλουσίων δηλαδή: διάφοροι πλούσιοι νέοι, όπως ο Άλκιβιάδης και ο Κριτίας, μαθητές του Σωκράτη, είχαν γίνει μισητοί στό δημο άπό τις αντιδημοκρατικές τους ενέργειες. **Ο Σωκράτης, προσπαθεί νά δικαιολογήσει τήν κατάσταση και λέει ότι, αν τόν άκολουθοῦσαν οι πλούσιοι, ήταν γιατί αυτοί διέθεταν περισσότερο χρόνο, θέλοντας έτσι νά δείξει ότι ή αίτία πού τόν άκολουθοῦσαν δέν ήταν ότι δίδασκε κάτι πού νά ήταν ιδιαίτερα έλκυστικό στην τάξη των πλουσίων.** Παρ. 1

Πραγματολογικά (κεφ. 10)

Μέλητος: ήταν ένας άσχημος νέος. Ίσως υπήρξε ρήτορας και ποιητής και σάν αντιπρόσωπος των ποιητών πήρε μέρος στην κατηγορία. Λένε ότι μετά τό θάνατο του Σωκράτη οι Άθηναίοι μετάνιωσαν και θανάτωσαν τους κατηγορούς του μέ κώνειο ή, κατά τό Σουίδα, μέ λιθοβολισμό.

Άνυτος: γιός του Άνθεμίωνα, πλούσιος θυροδόξης και γνωστός πολιτικός. Στόν Πελοποννησιακό πόλεμο στάλθηκε σάν επικεφαλής στόλου σέ μία άποστολή και έπειδή απέτυχε κατηγορήθηκε για προδοσία, άπαλλά-

χτηκε όμως αφού πρώτα δωροδόκησε τούς δικαστές του. Κοινωνικά έπρόσκειτο στον κύκλο του Σωκράτη καί 'Αλκιβιάδη, αργότερα όμως διέκοψε τις επαφές του με τό Σωκράτη. Μετά τό θάνατο του Σωκράτη οί 'Αθηναίοι τόν έξόρισαν στην 'Ηράκλεια του Πόντου, όπου τόν λιθοδόλησαν οί κάτοικοι.

Λύκων: λίγα είναι γνωστά γι' αυτόν: ήταν φτωχός καί άσημος ρήτορας, όργανο του 'Ανυτου.

«καί ύστερα καταπιάνονται κι αυτοί νά ξεετάζουν τούς άλλους»: ό 'Αλκιβιάδης, μαθητής του Σωκράτη, είχε τέτοια διαλεκτική ικανότητα, πού πολλές φορές έφερνε σέ δύσκολη θέση τό θείο του, τόν μεγάλο πολιτικό Περικλή.

Έρμηνεία (φιλοσοφική ανάλυση, ήθικές ιδέες, πορεία έργου, τεχνική) – κεφ. 10

Ένα ήθικό θέμα πού τίγεται σέ αυτό τό κομμάτι είναι ή μίμηση τών πράξεων του Σωκράτη. από τούς μαθητές του, πού φανερώνει τήν τεράστια επίδραση πού έχει ό δάσκαλος σέ αυτούς πού διδάσκει. Τό θέμα είναι ήθικό, γιατί ό δάσκαλος, χάρη στην έπιρροή του, μπορεί νά στρέψει τις ενέργειες τών μαθητών του προς τό καλό ή τό κακό.

Τό θέμα τό εκμεταλλεύτηκαν οί έχθροί του Σωκράτη καί θεώρησαν αυτόν υπαίτιον γιά τις αντιδημοκρατικές ενέργειες όρισμένων μαθητών του, π.χ. 'Αλκιβιάδη καί Κριτία, πού ανήκαν καί σέ πλούσιες οικογένειες πού θά είχαν κάθε συμφέρον νά στραφούν κατά του δήμου. 'Ο Σωκράτης παρακάμπτει τό σκόπελο λέγοντας ότι, αν οί μαθητές του ανήκουν σέ πλούσιες οικογένειες, αυτό όφείλεται στό ότι διαθέτουν περισσότερο χρόνο από άλλους, φτωχότερους, πού εργάζονται καί όχι στό ότι τά κηρύγματά του είναι ιδιαίτερα έλκυστικά σ' αυτήν τήν τάξη τών ανθρώπων.

Πάλι όμως μένει ανοιχτό τό θέμα, στό όποιο δέ δίνεται απάντηση έδω, κατά πόσο ευθύνεται ήθικά ό δάσκαλος γιά τις ενέργειες τών μαθητών του, έφόσον αυτές οί ενέργειες είναι αποτέλεσμα της επίδρασης πού έχουν πάνω στα άτομα τά κηρύγματα του δασκάλου.

Καλολογικά (κεφ. 10)

Έπίθετα κοσμητικά καί χαρακτηριστικά του κειμένου: *βρωμερός, έπουράνια, όρμητικοί, άγριες διαβολές, μισητοί.*

Υπερβολές: γέμισε τόν κόσμο.

Μεταφορά: νά πετάξω τή διαβολή.

Πολιτιστικά (κεφ. 10)

Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο αυτού του κειμένου είναι αυτό πού λέει ό Σωκράτης, ότι κυρίως τόν ακολουθοϋνε τά παιδιά τών πλουσίων πού διαθέ-

τούν περισσότερο χρόνο. Καί διαθέτουν περισσότερο χρόνο, γιατί δέν ἐργάζονται. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅμως, γίνεται μιὰ διαφοροποίηση στὴ μόρφωση τῶν νέων, μιὰ καὶ τὰ παιδιά τῶν πλουσίων μποροῦν νά ἔχουν καλύτερη μόρφωση κοντά στοὺς φιλοσόφους, γιατί καὶ χρήματα διαθέτουν γιὰ νά τοὺς πληρώνουν, ἀλλὰ καὶ χρόνο γιὰ νά τοὺς ἀκολουθοῦν.

Ὅσο δημοκρατικό, λοιπόν, καὶ ἂν ἦταν τὸ πολίτευμα τῆς Ἀθήνας, δέν παρεῖχε ἴσες εὐκαιρίες σέ ὅλους τοὺς πολίτες γιὰ νά μορφωθοῦν.

Χαρακτηρισμός προσώπων καὶ καταστάσεων (κεφ. 10)

Οἱ κατήγοροι παρουσιάζουν τὸν Σωκράτη σάν βρωμερό ἄνθρωπο καὶ διαφθορέα τῶν νέων, πράγματα φυσικά πού ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νά ἀντικρούσει, παρόλο πού ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι πολὺ δύσκολο, γιατί ἡ σκευωρία ἐναντίον του εἶναι καλοστημένη καὶ ὠραία συντονισμένη.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 10)

«καὶ λέγουσιν ὡς Σωκράτης τίς ἐστι μιαιώτατος καὶ διαφθείρει τοὺς νέους».

«κατάδηλοι γίνονται προσποιούμενοι μὲν εἰδέναι, εἰδότες δέ οὐδέν» (γιὰ νά μὴ φανερωθοῦν πὼς χωρὶς νά ξέρουν τίποτε προσποιοῦνται πὼς ξέρουν κάτι).

Θέματα καὶ ἐργασίες (κεφ. 10)

1. *Ἡ εὐθύνη τοῦ δασκάλου γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν νέων* – **Ἀπάντηση:** ὑπεύθυνο ὁ κόσμος θεωρεῖ τὸ δάσκαλο γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν μαθητῶν.

2. *Συγκρίνετε τὴν παιδεία στὴν ἀρχαία Ἀθῆνα μὲ τὴ σημερινή.* **Ἀπάντηση:** Σέ πολὺ γενικές γραμμές, σήμερα ἔχουν ἀνοίξει περισσότερο οἱ εὐκαιρίες γιὰ ἀνώτερη μόρφωση.

3. *Ἀραγε εἶχαν συμφέρον οἱ μερίδες τῶν ποιητῶν, τεχνιτῶν, ρητόρων καὶ πολιτικῶν σὰ σύνολο νά στραφοῦν ἐνάντια στό Σωκράτη;* **Ἀπάντηση:** Ὅπωςδήποτε ὄχι. Μόνο μεμονωμένα ἄτομα ἀπὸ αὐτές τίς μερίδες τὸν κατηγόρησαν, κυρίως αὐτοὶ πού πίστευαν ὅτι εἶναι ἄκροι δημοκράτες καὶ θεωροῦσαν τὸ Σωκράτη ὀλιγαρχικό καί, φυσικά, ὅτι γαλονχοῦσε τοὺς μαθητές του μὲ ὀλιγαρχικά ἰδεώδη.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 10)

1. Τό ὅτι τὸν ἀκολουθοῦσαν οἱ πλούσιοι νέοι τὸ δικαιολογεῖ ὁ Σωκράτης λέγοντας ὅτι αὐτοὶ οἱ νέοι, ἐπειδὴ δέν ἐργάζονταν, διέθεταν περισσότερο χρόνο (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στὰ «Ἑρμηνευτικά»).

2. Οί νέοι πού τόν ἀκολουθοῦσαν εὐχαριστιόνταν μέ τήν ἐξέταση πού ἔκανε στούς ἀνθρώπους καί πολλές φορές καταπιάνονταν καί αὐτοί νά ἐξετάζουν τούς ἄλλους καί νά τούς ἀποδεικνύουν ὅτι δέν εἶναι σοφοί. Οἱ ἐνέργειες τούς αὐτές ὅμως ἐξοργίζαν τούς ἄλλους (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

3. Ἀπό τή στιγμή πού οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, τούς ὁποίους οἱ μαθητές τοῦ Σωκράτη ἀποδείκνυναν μὴ σοφοὺς, ἐξοργίζονταν, ἔστρεφαν τήν ἔχθρα τους ὄχι ἐναντίον τῶν νέων αὐτῶν, ἀλλά ἐναντίον τοῦ Σωκράτη πού τόν θεωροῦσαν ὑπεύθυνο γιὰ τή διαμόρφωση τῶν μαθητῶν του (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

4. Ἀπό τούς τρεῖς κατηγοροῦς τοῦ ὁ Μέλητος ἀντιπροσώπει τοὺς ποιητές, ὁ Ἄνυτος τοὺς τεχνίτες καί τοὺς πολιτικούς καί ὁ Λύκων τοὺς ρήτορες (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

5. Τό τελευταῖο μέρος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου εἶναι ὁ ἐπίλογος τῆς ἰδιαίτερης ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη πρὸς τοὺς ἀπὸ παλιά κατηγοροῦς του.

Σ' αὐτό τό κομμάτι ἐπαναλαμβάνει στοὺς δικαστές του ὅτι λέει τήν ἀλήθεια καί δέν κρύβει τίποτε, ἂν καί ὅσα λέει εἶναι αὐτά πού τόν ἔκαναν μισητό. Αὐτό ὅμως, τό ὅτι ἐπαναλαμβάνει τὰ πράματα τὰ ὁποῖα τόν ἔκαναν μισητό, εἶναι καί ἡ ἀπόδειξη ὅτι λέει τήν ἀλήθεια καί οἱ διαβολές σέ βάρος του ὀφείλονται ἀκριβῶς στό ὅτι πάντα ἔλεγε τήν ἀλήθεια. (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Κεφάλαιο 11

Τά συγκεκριμένα στοιχεῖα τῆς κατηγορίας τοῦ Μέλητου.

Ὑποενότιες (κεφ. 11)

α) καί ὅσο... θεότιτες ἄλλες: ἡ συγκεκριμένη κατηγορία.

β) Τέτοια λοιπόν... καί σ' ἐσάς: ἀπάντηση στό Μέλητο.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 11)

Ὁ Σωκράτης προηγουμένως ἀναφέρθηκε στήν καλοστημένη συκοφαντία ἐναντίον του καί στίς κατηγορίες πού εἶναι δύσκολο νά ἀποτινάξει. Τώρα στρέφεται συγκεκριμένα ἐνάντια στό Μέλητο καί **ἐπαναλαμβάνει τήν κατηγορία του, ὅτι δηλαδή διαφθείρει τοὺς νέους καί δέν πιστεύει στοὺς πατροπαράδοτους θεοὺς, ἀλλὰ προσπαθεῖ νά φέρει νέες δοξασίες.** Ὁ Σωκράτης τώρα ἀντιστρέφει τήν κατηγορία καί λέει πὼς ἔνοχος εἶναι ὁ Μέλητος, πού, χωρίς λόγο, μπλέκει ἀθώους ἀνθρώπους σέ δικαστικές περιπέτειες, καί μάλιστα γιὰ πράγματα πού ποτέ του δέν εἶχε δείξει ἐνδιαφέρον.

Παρ.
1

Ἑρμηνευτικά (κεφ. 11)

Ὁ Σωκράτης παίρνει τὸ Μέλητο σάν τὸν κύριο κατήγορο, ἐνῶ ἦταν γνωστό ὅτι ὁ μοχλὸς τῆς συκοφαντίας ἦταν ὁ Ἄνυτος. Τὸ κάνει ὁμως, γιατί ὁ Μέλητος εἶχε παρουσιασθεῖ σάν προσωπικά ὑπεύθυνος καὶ στοῖς ὀνόμα του εἶχε γίνεῖ ἡ κλήση.

Πραγματολογικά (κεφ. 11)

Σύμφωνα μέ τὸ Διογένη τοῦ Λαέρτιο ἡ κατηγορία τοῦ Μέλητου, πού σωζόταν στοῖς Μητρώοι τῆς Ἀθήνας μέχρι τὸν 2ο μ.Χ. αἰ. ἔλεγε:

«Τάδε ἐγράψαντο Μέλitos (sic) Μελίτου, Πιτθεύς, Σωκράτη Σωφρονίσκου Ἄλμπεκῆθεν. Ἀδικεῖ Σωκράτης οὓς μὲν ἡ πόλις νόμιζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων· τίμημα θάνατος».

Ἡ κατηγορία τοῦ Μέλητου εἶναι διαφορετική ἀπὸ τὴν κατηγορία πού ἀπὸ παλιά οἱ ἐχθροὶ του, καὶ κυρίως ὁ Ἀριστοφάνης, εἶχαν προσάψει στοῖς Σωκράτη καὶ πού ὁ τελευταῖος τὴν εἶχε ἀναφέρει στοῖς κεφ. 3 τῆς ἀπολογίας του.

Σὲ ἐκείνη τὴν κατηγορία τὸν ἀποκαλοῦσαν φυσικό φιλόσοφο, ὅτι δηλαδὴ ἀσχολεῖται μέ τὰ ὅσα κρύβει ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἐνῶ τώρα ὁ Μέλητος τὸν κατηγορεῖ ὅτι κλονίζει τὴν πίστη στοὺς πατροπαράδοτους θεοὺς καὶ προσπαθεῖ νὰ εἰσαγάγει στὴν πολιτεία νέες θεότητες.

Ὁ Ἀριστοφάνης ἐπίσης τὸν εἶχε κατηγορήσει γιὰ σοφιστὴ (κάνει μέ τὰ λόγια του τὸ ἀδικο δίκαιο) καὶ ὅτι προσπαθοῦσε αὐτὰ τὰ παραπλανητικά νὰ τα μεταδώσει καὶ στοὺς ἄλλους.

Τὸ πρῶτο σκέλος τῆς κατηγορίας τοῦ Μέλητου εἶναι κάπως παρόμοιο, μὰ καὶ τὸν κατηγορεῖ ὅτι μέ τὴ διαδασκαλία του διαφθείρει τοὺς νέους.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργων, τεχνική) – κεφ. 11.

Ἡ ἐπανάληψη ἀπὸ τὸ Σωκράτη τοῦ κατηγορητηρίου μᾶς δίνει ἀφορμὴ νὰ σκεφτοῦμε τὸ πόσο καλοστημένη ἦταν ἡ ἐναντίον του κατηγορία. Ἐνῶ ἡ δίκη εἶχε κίνητρα πολιτικά, οἱ κατήγοροι χτύπησαν τὸ ἠθικὸ καὶ θερησκευτικὸ αἶσθημα τῆς πολιτείας, διαφθείρει τοὺς νέους, γιατί τοὺς διδάσκει πράγματα πού ἔρχονται σὲ σύγκρουση μέ τὰ παραδεδομένα ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ προσπαθεῖ νὰ γκρεμίσει τοὺς πατροπαράδοτους θεοὺς. Σὲ αὐτὰ τὰ πράγματα ἡ κοινὴ γνώμη ἦταν πάντα εὐαίσθητη, ὅπως τὸ ἀποδεικνύουν καὶ τὰ τόσα ἱστορικά παραδείγματα διωγμῶν τῶν ἀνθρώπων πού προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν καινούριες σχέσεις (π.χ. μεταρρυθμιστές, Γαλιλαῖος κ.ἄ.).

Πάντοτε, ἡ πολιτεία πού ἐνιωθε νὰ κινδυνεύει ἀπὸ τίς νέες δοξασίες μεταχειρίστηκε κατηγορίες πού ἤξερε ὅτι θὰ θίξουν εὐαίσθητες χορδές (δη-

λαδή τή θρησκεία καί τήν ἡθική ἀνατροφή τῶν νέων. Ὅπως εἶναι φυσικό, ὅταν οἱ νοοτροπίες ἀλλάξαν, οἱ κατηγορημένοι αὐτοὶ διακαιώθηκαν ἀπὸ τήν ἱστορία).

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (κεφ. 11)

Ἡ κατάσταση τώρα παίρνει διαφορετική τροπή. Ὁ Σωκράτης ἀπὸ κατηγορούμενος μετατρέπεται σέ κατήγορο τοῦ Μέλητου, καί τὸν στηλιτεύει, γιατί «ἀστείευεται στὰ σοβαρά καί βάζει σέ δικαστικούς ἀγῶνες τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὸ τίποτε». Ἀρχίζει λοιπὸν κατὰ μέτωπο τήν ἐπίθεση ὁ Σωκράτης καί βλέπουμε ὅτι ἀντιμετωπίζει τὸ Μέλητο σάν ἕνα νεαρό ἐπιτόλαιο πού κάνει ὅτι ἐνδιαφέρεται γιὰ πράγματα στὰ ὁποῖα δέν εἶχε δώσει ποτέ μέχρι τότε καμία σημασία.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 11)

«Φησὶ γάρ δὴ τοὺς νέους ἀδικεῖν μέ διαφθείροντα» (= λένε δηλαδή πῶς εἶμαι ἔνοχος, γιατί διαφθείρω τοὺς νέους).

«προσποιοῦμενος σπουδάζειν καὶ κήδεσθαι περὶ ὧν οὐδέν τούτῳ πώποτε ἐμέλυσεν» (= μέ τήν πρόφαση πῶς φροντίζει καὶ χάνεται γιὰ πράγματα πού ποτέ του γι' αὐτά δέν τὸν ἐμέλε).

Θέματα καὶ ἐργασίες (κεφ. 11)

Πῶς διαρθρώνει τὴν ἀπολογία του ὁ Σωκράτης; – **Ἀπάντηση:** Ἀφοῦ ἀναφέρθηκε σέ γενικότερα θέματα, ἐπαναλαμβάνει τὴν κατηγορία γιὰ νά τὴν ἀντικρούσει στὸ κύριο περιεχόμενό της.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 11)

1. Ὁ Μέλητος κατήγορησε τὸ Σωκράτη ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους μέ τὴν διδασκαλία του καὶ δέν πιστεύει στοὺς πατροπαράδοτους θεοὺς, ἀλλὰ προσπαθεῖ νά φέρει νεες θεότητες στὴν πολιτεία (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στὸ «Νόημα»).

2. Στὴν παλαιότερη κατηγορία κατηγοροῦσαν τὸ Σωκράτη ὅτι τὸ παράγει, γιατί γυρεῖ ὅσα κρύβει ἡ γῆ καὶ τὰ οὐράνια, ἐνῶ τώρα ὁ Μέλητος τὸν κατηγορεῖ ὅτι κλονίζει τὴν πίστη στοὺς πατροπαράδοτους θεοὺς καὶ προσπαθεῖ νά εἰσαγάγει στὴν πολιτεία νέες θεότητες.

Ἡ παλιά κατηγορία ἐπίσης ἀνέφερε ὅτι παραφθείρει τὰ γεγονότα καὶ παρουσιάζει τὸ ἀδικο σάν δίκαιο.

Τὸ πρῶτο σκέλος τῆς κατηγορίας τοῦ Μέλητου μοιάζει μέ τὴν παλιά κατηγορία, γιατί λέει ὅτι ὁ Σωκράτης διαφθείρει τοὺς νέους μέ τὴν διδασκαλία του. Στὴν παλιά κατηγορία, βέβαια, δέν ἀναφέρονταν συγκεκριμένα οἱ

νέοι, αλλά γενικά οι άλλοι άνθρωποι (βλ. και αντίστοιχη απάντηση στα «Πραγματολογικά»).

3. Ὁ Σωκράτης «ἀντικατηγορεῖ» τὸ Μέλητο πὺς εἶναι ἔνοχος, γιατί παίζει μέ σοβαρά ζητήματα καὶ δάζει σέ ἀγῶνες δικαστικούς τούς ἀνθρώπους γιά τὸ τίποτε, μέ τήν πρόφαση πὺς ἐνδιαφέρεται καὶ φροντίζει γιά πράγματα πού ποτέ του γι' αὐτά δέν τόν ἔμελε. Ἡ ἀντικατηγορία αὐτὴ πού διατυπώνει ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται στό πρῶτο μέρος τῆς κατηγορίας τοῦ Μέλητου, ἐκεῖ ὅπου κατηγορεῖ τὸ Σωκράτη ὅτι διαφθείρει τούς νέους.

4. Αὐτὸ πού παρατηροῦμε σέ αὐτὴ τὴ φράση εἶναι ἓνα ὠραῖο λογοπαίγνιο πού σκόπιμα πρέπει νά χρησιμοποιήσῃ ὁ Σωκράτης. Τὸ λογοπαίγνιο γίνεται ἀνάμεσα στίς λέξεις Μέλητος καὶ ἔμελε, πού μοιάζουν ἀκουστικά, ὁπότε γίνεται αἰσθητὴ ἡ ἀντίθεση (πάντα ἀκουστικά) ἀνάμεσα στό Μέλητος (πού μοιάζει μέ τὸ μέλει = φροντίζει) καὶ τὸ «δέν τόν ἔμελε».

Κεφάλαιο 12

Ὁ Σωκράτης ἀποδεικνύει 1) ὅτι εἶναι ἄλογος ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Μέλητου, ὅτι μόνο ὁ Σωκράτης διαφθείρει τούς νέους καὶ 2) ὅτι ὁ Μέλητος οὐδέποτε ἐνδιαφέρθηκε γιά τὴν παιδεία τῶν νέων.

Ὑποενότητες (κεφάλαιο 12)

α) «Κι ἔλα μου ἐδῶ... δεῖξε τούς του»: προκαλεῖ τόν Μέλητο νά τοῦ ὑποδείξῃ κάποιο καλύτερο παιδαγωγό.

β) «Βλέπεις... ἀλήθεια»: ὀνομάζει διάφορες μερίδες ἀνθρώπων πού δίνουν καλὴ ἀγωγή στοὺς νέους.

γ) «Καὶ τώρα... ἄλλα ζῶα»: φέρνει παράδειγμα τὴν περιποίηση τῶν ἀλόγων.

δ) «Ἔτσι εἶναι... καταγγέλλεις»: ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Μέλητος ποτέ δέν φρόντισε γιά τούς νέους.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καὶ νόημα (κεφ. 12)

Στά προηγούμενα κομμάτια ὁ Σωκράτης ἀντέστρεψε τὴν κατηγορία καὶ ἔφτασε στό σημεῖο ἀπὸ κατηγορούμενος νά γίνῃ κατήγορος καὶ νά θελήσῃ νά δείξῃ στοὺς δικαστές ὅτι ὁ πραγματικός ἔνοχος εἶναι ὁ Μέλητος.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχίζει ὁ ἔλεγχος τοῦ κατηγοροῦ. Σύμφωνα μέ τὸ νόμο, ὁ κατηγορούμενος εἶχε τὸ δικαίωμα νά ὑποβάλλῃ κατὰ τὴ διάρκεια

της απολογίας του όσες έρωτήσεις ήθελε στόν κατήγορο κι αυτός νά άπαν-
ταίει σέ όλες.

Ρωτάει λοιπόν ό Σωκράτης τό Μέλητο νά τοῦ πει ποιός εἶναι αυτός πού
κάνει καλύτερους τούς νέους. Ἡ άπάντηση εἶναι ότι οἱ δικαστές, οἱ χειρι-
στές τών νόμων, ώφελοῦν τούς νέους. Στή συνέχεια κάνει τό Μέλητο νά
δεχτεῖ πώς καί οἱ βουλευτές καί οἱ ἐκκλησιαστές καί γενικά ὅλοι οἱ Ἀθη-
ναῖοι κάνουν τούς νέους καλούς καί άξιους, ὅλοι ἐκτός άπό τό Σωκράτη.

Στή συνέχεια, καί φέρνοντας σάν παράδειγμα καί τήν περιποίηση τών
άλόγων, καταλήγει στό συμπέρασμα ότι μόνο οἱ ειδικοί εἶναι οἱ κατάλληλοι
νά ώφελήσουν τούς νέους καί μιά καί ό Μέλητος δέν άνήκει σέ αὐτούς τούς
ειδικούς, τόν κατηγορεῖ γιά άδιαφορία ὡς πρός τήν άγωγή τών νέων.

Πραγματολογικά (κεφ. 12)

Βουλευτές: οἱ βουλευτές ήταν 500 καί κληρώνονταν γιά ἕνα χρόνο 50
άπό καθεμιά άπό τίς 10 φυλές. Κάθε φυλή πρυτάνευε γιά 36 μέρες, περίπου,
τό ἕνα δέκατο δηλαδή τοῦ χρόνου καί στό διάστημα πού πρυτάνευε λεγόταν
πρυτανεύουσα καί οἱ βουλευτές πρυτάνεις κι ἔμεναν σέ ειδικό κτίριο στήν
Ἀγορά, στή Θόλο, ὅπου καί σιτίζονταν.

Καθῆκον τών Πρυτάνεων ήταν νά προετοιμάζουν τά θέματα πού θά
παρουσιάζονταν γιά συζήτηση στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Σάν βουλευτές
εἶχαν δικαίωμα νά ἐκλέγονται οἱ γνήσιοι Ἀθηναῖοι πολῖτες πού εἶχαν
συμπληρώσει τό τριακοστό ἔτος τῆς ἡλικίας τους. Ἐπίσης βλ. περισσότερες
πληροφορίες πραγματολογικά κεφ. 20.

Ἐκκλησιαστές: ὅσοι ἔπαιρναν μέρος στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Ἡ ἐκ-
κλησία τοῦ δήμου ήταν τό σπουδαιότερο ὄργανο στήν Ἀθηναϊκή πολιτεία
καί ἔπαιρνε τίς κυριότερες αποφάσεις καί σέ αὐτήν μετεῖχαν ὅλοι οἱ Ἀθη-
ναῖοι πολῖτες πού εἶχαν συμπληρώσει τό εἰκοστό ἔτος τῆς ἡλικίας τους.

Ἡ συνέλευση άρχιζε πρῖν άπό τό μεσημέρι μέ προσευχή καί μετά ἀνέβαι-
ναν οἱ ρήτορες καί μιλοῦσαν. Οἱ αποφάσεις τίς περισσότερες φορές παίρ-
νονταν μέ άνάταση τών χειρῶν.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική άνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – κεφ. 12

Σέ αὐτό τό κεφάλαιο ό Σωκράτης χρησιμοποιεῖ κατεξοχή τή μέθοδο τῆς
«άπαγωγῆς σέ άτοπο». Μέ τή μέθοδο αὐτή, άφού αποκλείσουμε ὅλες τίς
άλλες ἐκδοχές, καταλήγουμε σέ κάτι πού εἶναι άτοπο, δηλαδή παράλογο.

Ἐφαρμόζοντας τή μέθοδο αὐτή ό Σωκράτης (καί τοῦ ήταν πολύ προσφι-
λῆς) καταφέρνει άπό κατηγορούμενος νά γίνεται ό ἴδιος κατήγορος τοῦ
Μέλητου. Αὐτό πού θέλει ό Σωκράτης άπό τό Μέλητο νά τοῦ πει εἶναι ποιοί
ώφελοῦν τούς νέους, μιά καί ξέρουν ποιός τούς διαφθείρει, ό ἴδιος ό Σω-

κράτης σύμφωνα με την κατηγορία. Φτάνουν λοιπόν στο συμπέρασμα (καλύτερα είναι να πούμε ότι ο Σωκράτης κάνει το Μέλητο να φτάσει στο συμπέρασμα) ότι όλοι οι Ἀθηναῖοι ωφελούν τους νέους και ένας μονάχα τους διαφθείρει, ο Σωκράτης.

Με μεγάλη μαεστρία ο Σωκράτης φέρνει για παράδειγμα την περιποίηση των αλόγων. Ποιός τὰ ωφελεί, όλοι οι άνθρωποι ή μόνον αυτοί που ξέρουν να τὰ περιποιούνται, δηλαδή οι ίπποκόμοι. Φυσικά οι ίπποκόμοι. Τό ίδιο, λέει ο Σωκράτης, ισχύει και με όλα τὰ ζῶα και με τούς νέους. Δέν παρέχουν όλοι ωφέλεια και βελτίωση, παρά μόνο αυτοί που είναι οι ειδικοί στην παροχή τής αγωγής. Φτάνει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι σέ όλα τὰ θέματα πρέπει να ακούγεται ή γνώμη του ειδικού και έτσι καταλήγει ο Σωκράτης στο «**αὐτοπο**», τό παράλογο: αφού ο Μέλητος δέν ἀνήκει σέ αυτούς τούς ειδικούς, όπως φυσικά και οι άλλοι, οι πολλοί, τότε είναι αναρμόδιος να μιλάει για αγωγή τών νέων και να κατακρίνει τό Σωκράτη. Ὁ πραγματικός ἐνοχος είναι ο ἴδιος ο Μέλητος, αυτός δέ φροντίζει για τούς νέους και έχει και τό θράσος να κατηγορεί άλλους.

Παρ.
2

Βλέπουμε λοιπόν, ότι με τίς ἐρωτήσεις του Σωκράτη ο Μέλητος **αναγκάζεται να παραδεχτεί διαδοχικά** ότι στην αγωγή τών νέων ἐνέχονται όλοι οι Ἀθηναῖοι, αλλά τελικά όλοι είναι (συμπεριλαμβανόμενου και του ίδιου) αναρμόδιοι, άρα δέν έχουν και δικαίωμα να κατηγορούν κανένα για διαφορά τών νέων, μιά και, σάν αναρμόδιοι, αυτοί κάνουν χειρότερο κακό.

Παρ.
1

Στό κομμάτι αυτό τίθεται ένα κεντρικότατο σημείο τής διδασκαλίας του Σωκράτη: ή γνώμη του ειδικού. Ὁ Σωκράτης πίστευε ότι για κάθε θέμα πρέπει να ακούγεται ή γνώμη του ενός, του ειδικού, αυτού που κατέχει τό θέμα και όχι ή ἀνεύθυνη γνώμη τών πολλών. Αυτό όμως τό σημείο τής διδασκαλίας του έγινε και αφορμή να τόν κατηγορήσουν σάν αντιδημοκρατικό, μιά και στή διακυβέρνηση τής πολιτείας ή γνώμη του λαού (που πάνω της στηριζόταν ή Ἀθηναϊκή δημοκρατία) ήταν, σύμφωνα με τό Σωκράτη, ἀνεύθυνη και τίς αποφάσεις θά έπρεπε να τίς παίρνουν οι λίγοι, αυτοί που κατείχαν τίς ἀπαραίτητες γνώσεις του θέματος. Ἡ αντίληψη όμως αυτή μοιάζει περισσότερο με την ὀλιγαρχία, γι' αυτό και ο Σωκράτης κατηγορήθηκε σάν ἐχθρός τής δημοκρατίας.

Καλολογικά (κεφ. 12)

Τό στοιχείο που επικρατεί σέ αυτό τό κομμάτι είναι οι συνεχείς ἐρωταποκρίσεις, που ζωντανεύουν τό κείμενο και δίνουν την αίσθηση ότι ακούμε τὰ ίδια τὰ πρόσωπα που διαλέγονται.

Πολιτιστικά (κεφ. 12)

«αὐτοὶ ἐδῶ οἱ ἀκροατές»: για να αναφέρεται στους ἀκροατές ο Σωκράτης, σημαίνει ότι ή δίκη γινόταν μπροστά σέ κοινό. Πραγματικά, τὰ δικαστήρια

τῆς Ἡλιαίας συνεδρίαζαν στὸν ἐλεύθερο χώρο τῆς ἀγορᾶς καὶ οἱ δικαστές χωρίζονταν ἀπὸ τὸν κόσμο πού παρακολουθοῦσε μέ κιγκλίδωμα.

Χαρακτηρισμός προσώπων καὶ καταστάσεων (κεφ. 12)

Ἄν κάνουμε, μέ βάση αὐτὸ τὸ κομμάτι, μιὰ σύγκριση Σωκράτη καὶ Μέλητου, ὡς πρὸς τὴν ἐπιχειρηματολογία τους, βλέπουμε ὅτι ὁ Σωκράτης κυριολεκτικά ἔχει «κολλήσει στὸν τοῖχο» τὸν Μέλητο καὶ τὸν ἔχει φέρει στὸ σημεῖο νὰ παραδέχεται ὅσα ὁ Σωκράτης ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν κάνει νὰ παραδεχτεῖ, μέχρι πού ἔφτασε καὶ στὸ σημεῖο, ἔμμεσα νὰ καταγγεῖλει τὸ Σωκράτη καὶ κανονικά αὐτὸς θά ἔπρεπε νὰ κάθεται στὴ θέση τοῦ κατηγορούμενου.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 12)

«ἄλλο τι ἢ περὶ πολλοῦ ποιεῖ, ὅπως ὡς βέλτιστοι οἱ νεώτεροι ἔσονται;» (= Ἡ μόνη σου φροντίδα δὲν εἶναι πῶς νὰ γίνουν καλύτεροι οἱ νέοι;)

«πολλή γάρ ἂν τις εὐδαιμονία εἴῃ περὶ τοὺς νέους, εἰ εἷς μὲν μόνος αὐτοὺς διαφθείρει, οἱ δ' ἄλλοι ὠφελοῦσιν» (= πολλή εὐτυχία θά ἦτανε γιὰ τοὺς νέους ἂν ἓνας μονάχα εἶναι πού τοὺς διαφθείρει καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι τοὺς ὠφελοῦν).

Θέματα καὶ ἐργασίες (κεφ. 12)

α) Θέμα γιὰ συζήτηση εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη γιὰ τὴ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ (βλ. Ἑρμηνεία).

β) Ἄλλο θέμα, πού πρέπει νὰ ἀποδéléπει ἡ μόρφωση τῶν νέων καὶ ποιούς μπορούμε νὰ κατηγορήσουμε σάν διαφθορεῖς τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 12)

1. Μέ τίς ἐρωτήσεις τοῦ Σωκράτη ὁ Μέλητος ἀναγκάζεται νὰ παραδεχτεῖ ὅτι:

α) δὲν μπορεῖ νὰ ὑποδείξει κάποιον πού νὰ κάνει καλύτερους τοὺς νέους καί

β) στὴν ἀγωγή τῶν νέων ἐνέχονται ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐφόσον ὁμως δὲν εἶναι εἰδικοί παιδαγωγοί, ἀντὶ νὰ καλυτερεύουν τοὺς νέους, τοὺς χειροτερεύουν καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δείχνει τὴν ἀφροντισιά τους. Ἄρα, φτάνει στὸ σημεῖο νὰ παραδεχτεῖ ὁ Μέλητος, οἱ ἄλλοι κάνουν κακό στοὺς νέους καὶ σέ αὐτούς τοὺς πολλούς ἄλλους περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μέλητος (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στὴν «Ἑρμηνεία»).

2. Τὸ παράλογο στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι εἶναι ὅτι ὁ Μέλητος κατηγορεῖ τὸ Σωκράτη γιὰ διαφθορέα τῶν νέων, ἐνῶ ὁ ἴδιος παραδέχτηκε ὅτι δὲν

ἔχει καμιά ιδέα γιά τή σωστή ἀγωγή τῶν νέων, ἄρα μέ τό νά ἀσχολεῖται μέ αὐτά τά ζητήματα κάνει στούς νέους περισσότερο κακό παρά καλό (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

3. Ὁ Σωκράτης καταλήγει στό συμπέρασμα πώς ὁ Μέλητος ποτέ δέ φρόντισε γιά τούς νέους καί ποτέ δέν ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτά πού καταγγέλλει, ἄρα αὐτός εἶναι ὁ πραγματικός ἔνοχος καί ὄχι ὁ Σωκράτης. (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 13-15)

Ὁ Σωκράτης ἄρχισε τήν ἐπιχειρηματολογία του καί μέ λαμπρό τρόπο καταφέρνει νά δείξει ὅτι ὁ Μέλητος ἀντιφάσκει καί τόν ἔφερε στό σημεῖο νά παραδεχτεῖ ὅτι δέ διαφθείρει ἐσκεμμένα τούς νέους ὁ Σωκράτης, ἀλλά, ἂν τούς διαφθείρει, αὐτό γίνεται παρά τή θέλησή του, καί ὅτι δέν εἶναι ἄθεος. Τόν ἔφερε στό σημεῖο νά παραδεχτεῖ ὅτι οἱ κακοί κάνουν πάντα κακό σέ αὐτούς πού εἶναι γύρω τους καί οἱ καλοί καλό. Μά τότε, θά ἦταν ἀνόητος ὁ Σωκράτης, ἂν ἐν γνώσει του ἔκανε κακό στούς νέους, γιατί τότε θά ἔπρεπε νά περιμένει μέ τή σειρά του νά πάθει καί αὐτός κακό ἀπό τούς κακοῦς πού θά εἶχε διαπλάσει. Ἄρα, ἂν ἔκανε κακό, δέν τό ἔκανε ἡθελημένα. Κατόπιν προχωρεῖ στήν ἀντίκρουση τῆς κατηγορίας γιά ἀθεΐα.

Ἡ κατηγορία αὕτη ἦταν ἄτοπη, γιατί ὁ Μέλητος ἔφτασε στό σημεῖο νά παραδεχτεῖ ὅτι ὁ Σωκράτης πιστεύει σέ θεότητες (δαιμόνια). Μά αὐτό εἶναι ἀστεῖο, λέει ὁ Σωκράτης, γιατί καί οἱ θεότητες εἶναι θεοί ἢ παιδιά τῶν θεῶν, ἄρα, γιά νά πιστεύω σέ αὐτές, πιστεύω καί στούς θεοῦς. Ἔτσι, μέ αὐτό τόν συλλογισμό, τόν ἀπλό ἀλλά ἔξυπνο, ἀντικρούει τό δεύτερο σκέλος τῆς κατηγορίας τοῦ Μέλητου.

Κεφάλαιο 16

Ὁ Σωκράτης ἀπολογεῖται παρουσιάζοντας τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί τή δράση του (πολιτική παιδευτική).

Ὑποενότητες

α) «Μά ὅτι... σ' ἐμένα τό κακό»: αὐτό πού θά καταδικάσει τό Σωκράτη εἶναι ὁ φθόνος τοῦ κόσμου καί ὄχι ἡ κατηγορία τοῦ Μέλητου.

β) «Ἵσως... κακόν ἄνθρωπο»: τό μόνο πού πρέπει νά ἐξετάζει κανεῖς εἶναι ἂν ἐνεργεῖ σύμφωνα μέ τό δίκαιο.

γ) «Γιατί τότε... κίνδυνο;»: καί ὁ Ἑκτορας περιφρόνησε τόν κίνδυνο.

δ) «Ἔτσι εἶναι... ἀτιμία»: τήν ἴδια ἀξιοπρεπή στάση κρατάει καί αὐτός τώρα.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 16)

Ὁ Σωκράτης, στά προηγούμενα σημεία τῆς ἀπολογίας του, ἀντέκρουσε τίς κατηγορίες τοῦ Μέλητου ὅτι διαφθείρει τούς νέους καί ὅτι δέν πιστεύει στούς θεούς τῆς πόλης.

Παρ. 1 *Τώρα τονίζει ὅτι, ἂν καταδικαστεῖ, δέ θά καταδικαστεῖ ἐξαιτίας τῶν κατηγοριῶν τοῦ Μέλητου, γιατί αὐτές, ἀποδεδειγμένα πιά, δέν εὐσταθοῦν. Ἄν κατηγορηθεῖ, αἰτία θά εἶναι ὁ φθόνος τοῦ κόσμου καί δέ θά εἶναι αὐτός τό πρώτο θῦμα, γιατί καί ἄλλοι πρὶν ἀπό αὐτόν, ὅπως καί ἄλλοι στό μέλλον, εἶναι θύματα τοῦ ἰδίου φθόνου.*

Τό γεγονός ὅμως ὅτι πιθανό νά πεθάνει ἐξαιτίας τοῦ ἐπαγγέλματος πού διάλεξε δέ σημαίνει ὅτι πρέπει νά τόν κάνει νά ἀλλάξει τίς πεποιθήσεις του. Καί οἱ Τρωικοί ἥρωες (παράδειγμα ὁ ἡμίθεος Ἀχιλλέας) γνῶρίζαν ὅτι θά πεθάνουν. Τόν Ἀχιλλέα μάλιστα τόν εἶχε εἰδοποιήσει ἡ Θέτις, ὅτι ἂν σκότωνε τόν Ἑκτορα, ἔπειτα θά ἐρχόταν ἡ δική του σειρά νά πεθάνει. Αὐτό ὅμως δέν τόν πτόησε, ἀλλά προτίμησε νά κάνει αὐτό πού τοῦ ἐπέβαλλε τό καθήκον, ἔστω κι ἂν τό τίμημα γι' αὐτή τήν ἐνέργεια θά ἦταν ὁ θάνατός του.

Παρ. 3 *Χρέος τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι νά μένει πιστός στό καθήκον πού ἔχει τάξει στόν ἑαυτό του καί νά παραμείνει πιστός σέ αὐτό τό καθήκον χωρίς νά ὑπολογίζει θάνατο ἢ ταλαιπωρίες. Καλύτερος ὁ θάνατος ἀπό τήν ἀτιμία..*

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά - ἐτυμολογικά (κεφ. 16)

ἐνοχος (ἀπό τό ρ. ἐνέχομαι) = ὁ ἐνεχόμενος σέ κάτι, δηλαδή ὁ «ἀνακατεμένος» σέ κάτι.

φαῦλος = φτηνός, τιποτένιος.

καμαρωτά καράβια (ἀπό τό καμάρα = κυρτότητα): δηλαδή καράβια κυρτά στήν πρύμνη καί στήν πλώρη.

Ἑκτωρ = ὁ ὑπερασπιστής. Ἀπό τό Ἑχέτωρ (ρ. ἔχω) = αὐτός πού κρατάει μακριά. Ἑχ(ε)τωρ καί ἀπό αὐτό Ἑκτωρ μέ δασεία ὅπως δασεία, ὑπάρχει καί στό θέμα τοῦ ἀρχαίου ἑλλ. ρ. ἔχω (μέλλοντας «ἔξω»).

ἀτιμία = ἀτίμωση, δηλαδή δυσφήμιση, χάσιμο τοῦ καλοῦ ὀνόματος.

Πραγματολογικά (κεφ. 16)

«καί ἄλλους πολλούς καί καλούς ἀνθρώπους φάγανε». Ὅπως, π.χ., τό Μιλτιάδη, τόν Κίμωνα, τό Θεμιστοκλῆ, τόν Ἀναξαγόρα, τό Φειδία καί ἀπό τούς παλαιότερους τόν Παλαμήδη καί τόν Αἴαντα τόν Τελαμώνιο καί τόσους ἄλλους πού οἱ συκοφαντίες τούς ἔσυραν στά δικαστήρια καί καταδικάστηκαν σέ θάνατο ἢ ἔξορία.

«οἱ ἡμίθεοι πού σκοτώθηκαν στήν Τροία: καί στόν Ἡσίοδο καί στόν Ὀμηρο οἱ ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ὀνομάζονται ἡμίθεοι.

«καί ὁ γιός τῆς Θέτιδας»: ἡ ἀντίστοιχη σκηνή ἀπό τήν Ἰλιάδα, ὅπου ἡ

Θέτιδα εμφανίζεται στὸν Ἀχιλλεῖα τὴ στιγμὴ πού σκέφτεται, σκοτώνοντας τὸν Ἑκτορα, νὰ ἐκδικηθεῖ τὸ θάνατο τοῦ Πατρόκλου.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφικὴ ἀνάλυση, ἠθικὲς ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνικὴ) – κεφ. 16

Ὁ Σωκράτης τώρα θίγει ἓνα καίριο σημεῖο στὴν ὅλη διεξαγωγὴ τῆς δίκης του. Ἀπερίφραστα λέει ὅτι οἱ κατηγορίες ἐναντίον του δὲν εὐσταθοῦν καί ἡ ὅλη καταγγελία καί ἡ πιθανὴ καταδίκη του εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φθόνου τοῦ κόσμου, πού δὲν ἀνέχεται νὰ βλέπει ἀνθρώπους ἀνώτεροῦς του.

Τὸ ἐπιχείρημα αὐτό τοῦ Σωκράτη εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρό, ἂν μάλιστα ἀναλογισθεῖ κανεῖς τὴν περίπτωσι τῶσων καί τῶσων λαμπρῶν φυσιογνωμιῶν πού ἀδικοχάθηκαν συκοφαντημένοι, γιατί εἶχαν κινήσει τὸ φθόνο τῶν ἄλλων.

Θά ἦταν ὅμως ὑπερβολή, ἂν γενικεύαμε αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Σωκράτη καί Παρ. 20
ὄχι μόνο ὑπερβολή θά ἦταν, ἀλλὰ καί πραγματικά φαινόμενο πού θά ἔπρεπε νὰ μᾶς γεμίσει ἀπογοήτευση. Πάντα δηλαδή οἱ μεγάλες μορφές θά πέφτουν θύματα τοῦ φθόνου τοῦ κόσμου;

Εὐτυχῶς, ὑπάρχουν καί οἱ περιπτώσεις πού διαψεύδουν τὴν κακὴ αὐτὴ προφητεία τοῦ Σωκράτη. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἔπσαν θύματα σκευωριῶν ἢ καί τοῦ φθόνου, ἢ ἀλήθεια ὅμως τελικά ἔλαμψε. Ἀλλὰ ἀκόμη καί ἂν πάρουμε τὴν ἄσχημη περίπτωσι τοῦ Σωκράτη καί τῶν ἄλλων πού τελικά ἔπσαν θύματα τοῦ φθόνου, πάλι διαπιστώνουμε ὅτι, μακροπρόθεσμα, τὸ ὄνομά τους, ἡ φήμη τους καί τὸ μεγαλεῖο τους ἐπικράτησαν στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων καί τελικά σπιλώθηκαν αὐτοὶ πού τοὺς φθόνησαν. Ποιὸς δὲν κατακρίνει σήμερα τοὺς διώκτες ὅλων αὐτῶν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν; Ὁ φθόνος πιθανόν νὰ ἔβλαψε τοὺς ἴδιους προσωπικά, ἡ ἱστορία ὅμως τοὺς ἀποκατέστησε καί τοὺς τόνισε ὅλο τὸ μεγαλεῖο πού εἶχαν. Ἦσως μάλιστα θά μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἐξαιτίας τοῦ διασυρμοῦ τους, ἀποτέλεσμα τοῦ φθόνου, ἔγιναν γνωστὲς καί οἱ ἀξιέπαινες πράξεις τους.

Τὸ παρήγορο λοιπὸν εἶναι ὅτι, ἀκόμη καί ἂν θριαμβεύει ὁ φθόνος, ὁ θρίαμβος εἶναι βραχυπρόθεσμος καί τελικά στρέφεται ἐναντίον τῶν φθονερῶν αὐτῶν ἀτόμων.

Ἐνα ἄλλο μεγάλο θέμα πού θίγει ὁ Σωκράτης στὸ κομμάτι αὐτό εἶναι τὸ Παρ. 26
ἠθικὸ χρέος τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἄτομο πρέπει νὰ μείνει πιστὸ στὴν ἐκτέλεσι τοῦ καθήκοντός του ἀκόμη κι ἂν ἡ πίστι αὐτὴ ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τὸ θάνατό του. Ἐδῶ βρίσκεται καί τὸ μεγαλεῖο τῶν μεγάλων ἡρωϊκῶν μορφῶν (πραγματικά τραγικῶν), πού μέ τὸ θάνατό τους ἐπισφράγισαν μιὰ ζωὴ γεμάτη συνέπεια. Ὁ Λεωνίδας τάχθηκε νὰ φυλάει τίς Θερμοπύλες καί ὑπάκουσε πιστά τὴν ἐντολή πού πῆρε, παρόλο πού ἔβλεπε ὅτι ὁ θάνατος ἦταν ἀναπόφευκτη συνέπεια.

Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ἐπισφράγισε τὴν ὅλη του διδασκαλία μέ τὸ θάνατό

του. Δέ δέχτηκε νά δραπετεύσει, γιατί τότε θά παρέβαινε τό καθήκον του. πού εἶναι καί καθήκον τοῦ κάθε πολίτη: ἡ ὑπακοή στούς νόμους.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός πέθανε, ἐπειδή προσπάθησε νά δείξει στούς ἀνθρώπους ποιό εἶναι τό σωστό, ποιό εἶναι ἡ πραγματική στάση τοῦ ἀτόμου.

Περ.
2 Ὁ Σωκράτης φέρνει γιά παράδειγμα τόν Ἀχιλλέα, πού εἶναι κι αὐτός ἕνας πραγματικά τραγικός ἥρωας: μπορούσε νά ἀκούσει τή συμβουλή τῆς μητέρας του, νά μὴ σκοτώσει τόν Ἑκτορα καί νά γυρίσει πίσω στήν πατρίδα του καί νά πεθάνει ἥρεμα κυβερνώντας τό λαό του. Προτίμησε ὁμως τό θάνατο, καί μάλιστα σέ νεανική ἡλικία, παρά νά μὴν ἐκτελέσει τό μεγάλο ἠθικό του χρέος: τήν τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου πού ἦταν ἐπεύθυνος γιά τό θάνατο τοῦ φίλου του.

Καλολογικά (κεφ. 16)

Ἐπίθετα: παραμικρή ὠφέλεια, φαῦλοι, ντροπιασμένους, ἔνοχος, καμαρωτά καρδιά.

Πολύ ὠραία εἶναι μέσα στό κείμενο ἡ **σύγκριση** μέ τούς Ὀμηρικούς ἥρωες τῆς Τροίας καί τό δίλημμα τοῦ κάθε συνεπῆ στό καθήκον του μέ τό δίλημμα τοῦ Ἀχιλλέα.

Μεταφορές: αὐτό θά μέ φάει, αὐτός ἔδραξε νά σκοτώσει.

Πολιτιστικά (κεφ. 16)

Ἐνα σημεῖο πολιτιστικό, πού πολύ συχνά τό συναντᾶμε στά ἀρχαῖα κείμενα, εἶναι ἡ ἀναφορά στά Ὀμηρικά ἔπη, πού δείχνει τό ὅτι οἱ ἀνθρώποι καί τά γνώριζαν καί τά ἀγαποῦσαν. Πραγματικά, ἐπί Πεισίστρατου συγκεντρώθηκαν καί καταγράφηκαν καί ἀπό τότε διδάσκονταν κιόλας στούς νέους.

Ἰδεολογικά (κεφ. 16)

καλοῦς ἀνθρώπους: ὁ τύπος τοῦ καλοῦ καί τοῦ χρηστοῦ πολίτη ἐκφράζει τό ἰδεώδες τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας.

Στό χαρακτηρισμό αὐτό συνδυάζεται ἡ γενναιότητα, ἡ φιλαλληλία, ἡ ψυχική ἥρεμία καί γενικά ὅλα τά θετικά στοιχεῖα, πού συνθέτουν τόν τύπο τοῦ ἐνάρετου πολίτη.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (κεφ. 16)

Καί μόνο αὐτό τό κεφάλαιο εἶναι ἀρκετό, γιά νά καταλάβουμε τό ἠθικά κολοσσιαῖο ἀνάστημα τοῦ Σωκράτη. Δέν πρέπει κανεῖς νά λογαριάζει τό θάνατο μπροστά στήν ἐκτέλεση τοῦ ἠθικοῦ χρέους του, λέει ὁ Σωκράτης καί τά λόγια του αὐτά εἶναι ἀρκετά, γιά νά μᾶς δείξουν τί πίστευε σωστό γιά τή ζωή του αὐτός ὁ ἀνθρώπος καί σέ τί ὑψηλό σημεῖο ἠθικῆς εἶχε φτάσει.

Φράσεις αρχαίου κειμένου (κεφ. 16)

«ὁ δέ ταῦτα ἀκούσας τοῦ μέν θανάτου καί τοῦ κινδύνου ὀλιγώρησε» (= ἐκεῖνος σάν τ' ἄκουσε αὐτά, δέν ἔδωκε προσοχή καθόλου στό θάνατο καί στόν κίνδυνο).

«πολύ δέ μᾶλλον δείσας τό ζῆν κακῶς» (= τοῦ φάνηκε μάλιστα φοβερότερο νά ζήσει ντροπιασμένος).

«μηδέν ὑπολογιζόμενον μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδέν πρό τοῦ αἰσχροῦ» (= χωρίς νά λογαριάζει καθόλου οὔτε τό θάνατο, οὔτε ἄλλο τίποτε, μπροστά στήν ἀτιμία).

Θέματα καί ἐργασίες (κεφ. 16)

α) Τό δίλημμα τοῦ ἀνθρώπου: θάνατος ἢ ἐκτέλεση τοῦ ἠθικοῦ χρέους. Βρεῖτε πρόσωπα ἀπό τήν ἱστορία πού δρεθθήκαν ἀντιμέτωπα μέ αὐτό τό δίλημμα.

β) Προσπαθήστε νά ἐξηγήσετε γιατί ἄραγε οἱ μεγάλες φυσιογνωμίες προξενοῦν τό φθόνο καί ἐπισύρουν τή διαβολή.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 16)

1. Ὁ Σωκράτης πιστεύει ὅτι θά τόν καταδικάσει ἡ προκατάληψη πού ἔχει ἡ κοινή γνώμη ἐναντίον του καί ἡ διαβολή καί ὁ φθόνος τοῦ κόσμου (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

2. α) (Γιά ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό βλ. ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

β) Ἡ ἠθική ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πῶς, ἂν νομίζει ὅτι ἔστω καί ἐλάχιστα ὠφελεῖ τούς ἀνθρώπους, δέν πρέπει νά λογαριάζει ἂν θά ζήσει ἢ θά πεθάνει, ἀλλά τό μόνο πού πρέπει νά ἐξετάζει εἶναι ἂν οἱ πράξεις του εἶναι δίκαιες καί ἂν ταιριάζουν σέ καλό ἄνθρωπο.

Σάν παραδείγματα γιά τό πιστεῦν του αὐτό ὁ Σωκράτης φέρνει τούς «ἡμίθεους» πού σκοτώθηκαν στήν Τροία καί εἰδικότερα τόν Ἀχιλλέα πού προτίμησε νά πεθάνει παρά νά μὴν ἐκτελέσει τό ἠθικό του χρέος (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ἑρμηνεία»).

3. Τό καθήκον τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι νά παραμείνει πιστός στήν ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς πού τοῦ ἀνέθεσαν ἢ πού ὁ ἴδιος ἀνέθεσε στόν ἑαυτό του. Στήν ἐμμονή του αὐτή στό καθήκον δέν πρέπει νά λογαριάζει οὔτε τό θάνατο οὔτε τίποτε ἄλλο, καί θά πρέπει νά θεωρεῖ ὅτι ἡ μὴ ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντός του εἶναι ἀτιμία (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Γιατί οι Ἀθηναῖοι θά κάνουν σφάλμα, ἂν τόν φονεύσουν;

Ὑποενότητες

α) «Μή θορυβεῖτε... ἄδικα ἓναν ἄνθρωπο»: θά βλαφτοῦν οἱ ἴδιοι ἂν τόν θανατώσουν.

β) «Τώρα λοιπόν... κανένα ἄλλον»: ἂν τόν θανατώσουν, θά χάσουν τό κέντρισμα πού τούς ἐξγαξε ἀπό τό λήθαργο.

γ) «Καί ὅτι... φτώχεια μου»: τίς ὑπηρεσίες του καί τή διδασκαλία του τίς προσέφερε χωρίς κέρδος χρηματικό.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 18)

Ὁ Σωκράτης ἀναφέρθηκε στήν ὑπακοή πού ἔδειξε ὅταν, πειθαρχώντας στίς ἐντολές τῆς Πολιτείας, πολέμησε σάν ἀπλός στρατιώτης καί δήλωσε ὅτι ἔχει ἀφιερώσει τή ζωή του στήν ἐνασχόληση μέ τή φιλοσοφία, γιατί αὐτό τό θεωρεῖ καθήκον πού τοῦ ὀρισε ὁ Θεός.

Στό κομμάτι αὐτό προσπαθεῖ νά πείσει τούς Ἀθηναίους ὅτι, ἂν τόν θανατώσουν, θά βλάψουν τόν ἑαυτό τους περισσότερο παρά αὐτόν. Τό θάνατο ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη τιμωρία δέν τή φοβάται. Ἄν προσπαθεῖ νά τούς πείσει νά μήν τόν θανατώσουν, τό κάνει γιά τό δικό τους καλό!

Ὁ Σωκράτης, ὅπως λέει, εἶναι ἀπό τό θεό κολλημένος σέ αὐτή τήν πόλη καί παίξει τό ρόλο πού παίξει ἡ ἀλογόμυγα:τσιμπάει καί ξυπνάει τούς νωθροὺς συμπολίτες του. Ἄν αὐτό τό ξύπνημα τούς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐνοχλεῖ τόν Ἄνυτο, τότε βέβαια θά τόν θανατώσουν. Τό ὅτι εἶναι σταλμένος ἀπό τό Θεό νά παίξει αὐτό τό ρόλο ἀποδεικνύεται ἀπό τό ὅτι δέν ἔχει κανένα προσωπικό κέρδος ἀπό ὅλη αὐτή τήν ὑπόθεση. Ποτέ του δέν πῆρε τήν παραμικρή ἀμοιβή γιά τή διδασκαλία του καί αὐτό οὔτε οἱ κατήγοροι δέν μποροῦν νά τό ἀρνηθοῦν. Ποιός ἄλλος λοιπόν θά καταδίκαιζε τόν ἑαυτό του σέ φτώχεια, γιά νά σώσει τούς συμπολίτες του;

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά - ἐτυμολογικά (κεφ. 18)

μή θορυβεῖτε: ὅπως φαίνεται, ἀπό πρὶν ὀρισμένα λόγια τοῦ Σωκράτη εἶχαν ἐρεθίσει τούς δικαστές πού ἀρχισαν νά σχολιάζουν τά λόγια του, γι' αὐτό καί ἀναγκάζεται ὁ ρήτορας νά ἐπαναλάβει αὐτό πού πολλές φορές πρὶν ἐπανάλαβε, δηλαδή νά μή θορυβοῦν.

ἀτιμάζω = στερῶ κάποιον ἀπό τά πολιτικά του δικαιώματα.

νωθρός = ἀργοκίνητος, τεμπέλης.

ἀλογόμυγα = στά ἀρχαῖα λέγεται «μύωψ».

Ερμηνεία (φιλοσοφική ανάλυση, ηθικές ιδέες, πορεία του έργου, τεχνική) – κεφ. 18

Ὁ Σωκράτης στο κομμάτι αυτό κάνει πραγματικό λογοπαίγνιο στους δικαστές του. *Ἄν μέ θανατώσετε, λέει, θά βλάψετε τόν ἑαυτό σας, γιατί ἐγώ δέ φοβάμαι τό θάνατο, ἐσεῖς ὅμως, θά χάσετε τόν ἄνθρωπο πού, σάν τήν ἀλογόμυγα, σᾶς κεντρίζει καί σᾶς θγάζει ἀπό τό λήθαργό σας καί προσπαθεῖ νά σᾶς ἀνοίξει τά μάτια μεταδίδοντας σας τίς φιλοσοφικές γνώσεις, πού ὁ ἴδιος ἔχει ἀποκτήσει ἐπειτα ἀπό σκληρό αὐτοέλεγχο.*

Παρ.
3

Ἴσως, μπορούμε νά πούμε, ὁ Σωκράτης νά ὑπερβάλλει λίγο ὡς πρὸς τήν αὐτοπροβολή του σέ αὐτό τό κομμάτι, τό κάνει ὅμως γιά νά γίνει πειστικό-τερος στους δικαστές του.

Τούς λέει ὅτι ἡ παρουσία του στήν πόλη εἶναι **χάρισμα τοῦ θεοῦ** πρὸς τοὺς συμπολίτες του. Γιά νά κάνει παραστατικότερα τὰ ὅσα λέει, παρομοιάζει τόν ἑαυτό του μέ ἀλογόμυγα καί τήν πολιτεία μέ μεγάλο καί δυνατό ἄλογο, πού ὅμως εἶναι πολύ παχύ καί νωθρό, πού διαρκῶς κοιμᾶται ἀπό τήν πολλή νωθρότητα.

Παρ.
1

Ὁ θεός, γιά νά κάνει αὐτό τό ἄλογο νά ζυπνάει, τοῦ ἔχει κολλήσει μιὰ ἀλογόμυγα (τό Σωκράτη!), πού κάθε τόσο τό τσιμπάει καί τό θγάζει ἀπό τό λήθαργό του. Τό ζύπνημα πού προσφέρει ὁ Σωκράτης στους συμπολίτες του εἶναι ἡ φιλοσοφική γνώση πού τοὺς προσφέρει, οἱ τρόποι γιά νά μπορέσουν νά φτάσουν στήν ἀρετή, πού εἶναι καί τό ἰδανικό τοῦ ἀνθρώπου.

Φυσικά, ὁ καθένας θά μπορούσε νά ἀμφισβητήσει αὐτό πού λέει ὁ Σωκράτης, ὅτι δηλαδή αὐτός εἶναι **ὁ ἄνθρωπος πού ἔπρεπε ὁ θεός νά χαρίσει στήν πολιτεία**. Σέ αὐτό τοὺς προβάλλει σάνἐπιχείρημα ὁ Σωκράτης τό ὅτι ὅλη του ἡ ζωὴ χαρακτηρίζεται ἀπό κάτι τό παράλογο, κάτι τό μὴ ἀνθρώπινο. Γιατί πραγματικά δέν εἶναι ἀνθρώπινο αὐτό πού συμβαίνει μέ τόν Σωκράτη, νά ἔχει δηλαδή παραμελήσει τελείως τό ἑαυτό του καί τήν οἰκογένειά του, νά ζεῖ μέσα στή φτώχεια καί ὅλα αὐτά γιατί; Γιά νά μεταδίδει στους συμπολίτες του αὐτά πού τοῦ ὄρισε ὁ θεός, δηλαδή νά τοὺς παρακινεῖ νά ἐπιμεληθοῦν τήν ἀρετή.

Παρ.
2

Θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι τὰ ὅσα λέει ὁ Σωκράτης σέ αὐτό τό κομμάτι ἔρχονται σέ ἀντίφαση μέ αὐτά πού εἶχε πει προηγουμένα καί συγκεκριμένα στό κεφ. 9. Καί ἐκεῖ εἶχε προβάλλει τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα, ὅτι δηλαδή ἀνάλωσε τόν ἑαυτό του γιά τό καλό τῆς πόλης του, μέ μιὰ μόνο διαφορὰ. Ἐνῶ ἐδῶ προσπαθεῖ νά πείσει τοὺς δικαστές τοὺς ὅτι ἡ ὅλη του προσπάθεια εἶναι δῶρο τοῦ θεοῦ στήν πόλη, στό κεφάλαιο 9 εἶχε συμπεράνει ὅτι δέν ἔχει κάνει τίποτε σημαντικό γιά τόν τόπο του. Ἀπό ἀποψη τεχνικῆς καί ἐπιχειρημάτων θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι αὐτό εἶναι ἓνα σφάλμα στήν ἀπολογία τοῦ Σωκράτη.

Καλολογικά (κεφ. 18)

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ κεφαλαίου εἶναι μιὰ παρομοίωση: ὁ Σωκράτης

παρομοιάζεται με αλογόμυγα, ή πολιτεία με νωθρό άλογο. Ή διδασκαλία του Σωκράτη είναι τό τσίμπημα της αλογόμυγας.

Επίθετα: καταδικαστική ψήφος, μεγάλο καί δυνατό άλογο, ανθρώπινο πράγμα.

Ομοιοτέλετο σχήμα: α) νά θανατώσει, νά έξορίσει, νά άτιμάσει β) θα πιστεύσετε, θά κτυπήσετε, θά άτιμάσετε.

Πολιτιστικά (κεφ. 18)

«Νά τόν θανατώσει ή νά τόν έξορίσει ή νά τόν άτιμάσει»: αὐτοί είναι οί τρεις μεγαλύτεροι βαθμοί καταδίκης γιά πολιτικά καί δημόσια ἐγκλήματα καί μετά από αὐτούς ἐρχεται τό χρηματικό πρόστιμο. Ή «άτιμία» είχε επίσης διάφορους βαθμούς, ή δηλαδή κάποιος καταδικαζόταν στήν ἀφαίρεση όλων τών πολιτικῶν του δικαιωμάτων ή σέ ἀφαίρεση ὀρισμένων πολιτικῶν δικαιωμάτων σέ συνδυασμό μέ χρηματικό πρόστιμο.

τήν καταδικαστική σας ψήφο: οί ψήφοι ήταν μικρές καί στρογγυλές, σάν κουμπιά, καί είχαν ἐπάνω καί ἕνα μικρό πιάσιμο (ἄξονα). Αὐτός ὁ ἄξονας ήταν ή συμπαγής ὁπότε σήμαινε ἀθώωση ή κοῖλος (καταδίκη). Κάθε δικαστής κρατοῦσε τήν ψήφο, πού ἐξέφραζε τήν ἐτυμηγορία του, ἀνάμεσα στό δείκτη καί τόν ἀντίχειρα (ἐξασφαλίζοντας ἔτσι μυστικότητα) καί τήν ἔριχνε στό δοχεῖο πού προοριζόταν γι' αὐτό τό σκοπό.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (κεφ. 18)

Καί σέ αὐτό τό κομμάτι μπορούμε νά διαπιστώσουμε τό ἠθικό μεγαλεῖο τοῦ Σωκράτη. Μέ κάποια δόση περιαντολογίας, πού ὅμως τήν ἐπιβάλλουν οί περιστάσεις, μᾶς δείχνει τό ἀφιλόκερδο τοῦ χαρακτήρα του. Ἐχει ἀναλώσει ὅλη του τή ζωή γιά ἕνα ἰδανικό, τή διδασκαλία της ἀρετῆς στους συνανθρώπους του.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο πού μᾶς δείχνει τό μεγαλεῖο αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ή δήλωσή του ὅτι δέν τόν τρομάζει ὁ θάνατος οὔτε καμία ἄλλη τιμωρία. Αὐτό τό τόνισε καί σέ ἄλλα σημεία της διδασκαλίας του, ὅταν εἶπε ὅτι ὁ ἀνθρώπος πρέπει νά εἶναι πρόθυμος ἀκόμη καί νά πεθάνει προκειμένου νά ἐπιτελέσει τό ἠθικό χρέος πού τοῦ ἔχει ταχθεῖ.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 18)

«οὐ γάρ οἶμαι θεμιτόν εἶναι ἀμείνονι ἀνδρὶ ὑπό χειρόνος βλάπτεσθαι» (= δέν εἶναι δυνατό νομίζω τόν καλύτερο ἄνθρωπο νά τόν βλάψει ὁ χειρότερος).

«ἐγώ παρέχομαι τόν μάρτυρα, ὡς ἀληθῆ λέγω, τήν πενίαν» (= παρουσιάζω, νομίζω, ἀρκετό μάρτυρα πώς λέω τήν ἀλήθεια, τή φτώχεια μου).

Θέματα και έργασίες (κεφ. 18)

- α) Έχετε να αναφέρετε παραδείγματα άλλων ανθρώπων που ανάλωσαν αφιλοκερδώς τη ζωή τους για τό καλό τών συνανθρώπων τους;
β) Πώς ό Σωκράτης αντιμετώπιζει τό πρόδλημα τού θανάτου.

Άξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 18)

1. 'Ο Σωκράτης δικαιολογεί αὐτή τή γνώμη του λέγοντας ότι οί 'Αθηναῖοι δέ θά μπορούσαν νά βροῦν ἄλλον σάν κι αὐτόν, πού ό Θεός τόν ἔχει κολλήσει στήν πόλη. 'Εδῶ χρησιμοποιεῖ μιᾶ ὥραία παρομοίωση: παρομοιάζει τόν ἑαυτό του μέ ἀλογόμυγα καί τήν πολιτεία μέ μεγάλο καί δυνατό ἄλογο, πού ὅμως εἶναι νωθρό ἀπό τό πάχος του καί γιά νά ξυπνήσει πρέπει νά τό τσιμπήσει ἡ ἀλογόμυγα. Αὐτό ἀκριδῶς κάνει καί ό Σωκράτης: τσιμπάει τούς συμπολίτες του, γιά νά ξυπνήσουν καί νά φροντίσουν τήν ἀρετή (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Έρμηνεία»).
2. Οί 'Αθηναῖοι μπορούσαν νά τό καταλάβουν ἀπό τό ότι δέν εἶναι ἀνθρώπινο πράγμα (ἄρα ἦταν θεϊκή θέληση) αὐτό πού ἔκανε ό Σωκράτης: παραμέλησε δηλαδή τόν ἑαυτό του καί τήν οἰκογένειά του καί κοίταζε τά συμφέροντα τών ἄλλων καί σάν στοργικός πατέρας τούς παρακινούσε νά ἐπιμελοῦνται τήν ἀρετή. Καί ὅλα αὐτά τά ἔκανε χωρίς τήν παραμικρή πληρωμή (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Έρμηνεία»).
3. Ἄν οί 'Αθηναῖοι θανατώσουν τό Σωκράτη, θά δλάψουν τόν ἑαυτό τους, γιατί θά χάσουν τόν ἄνθρωπο πού φρόντιζε νά τούς χαρίσει τήν ἀρετή (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Έρμηνεία»).

Κεφάλαιο 20

Ό Σωκράτης ἐναντιώθηκε στό λαό στή δίκη τών στρατηγῶν, ἀλλά καί στούς Τριάντα τυράννους, γιατί πίστευε ότι ἔτσι ὑπηρετοῦσε τό δίκαιο.

Υποενότητες (κεφάλαιο 20)

- α) «Έγώ λοιπόν... πεντακοσίων»: προετοιμάζεται νά μιλήσει γιά τό πώς κράτησέ σθεναρή στάση σέ διάφορες περιπτώσεις.
β) «Έτυχε νά ... δημοκρατία»: ἡ στάση του στή δίκη τών στρατηγῶν.
γ) «Μά ὅταν... μαρτυρήσουν»: ἡ στάση του ἐπί τῆς ἐποχῆς τών τριάντα τυράννων.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 20)

Σέ προηγούμενο σημείο τοῦ λόγου του ὁ Σωκράτης ἐξήγησε τοὺς λόγους του πού δέν πολιτεύθηκε, ὅτι δηλαδή μιά φωνή μέσα του πού πάντα τόν καθοδηγοῦσε τόν ἀπέτρεψε ἀπό τό νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν πολιτική.

Ἡ μή ἐνασχόλησή του ὅμως μέ τήν πολιτική, δέ σημαίνει ὅτι ἔμεινε ἀδιάφορος στά θέματα τῆς πατρίδας του ἢ ὅτι τήρησε ἀνάρμοση στάση. Τό ἀντίθετο μάλιστα.

Παρ. 1α Στή δίκη τῶν δέκα στρατηγῶν (πού τοὺς κατηγορήσαν ὅτι δέν εἶχαν περισυλλέξει τοὺς νεκροὺς τῆς ναυμαχίας στίς Ἀργινοῦσες) ὁ Σωκράτης ἦταν πρῦτανος καί ἦταν ὁ μόνος ἀπό ὅλους τοὺς πρυτάνεις πού ἀρνήθηκε νά καταδικάσει τοὺς στρατηγούς καί αὐτό μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, γιατί τά κίνητρα τῆς δίκης ἦταν καθαρά πολιτικά.

Παρ. 16 Σέ ὅλη του τή ζωή, ὅμως, προτίμησε νά διακινδυνεύσει παρά νά κάνει κάτι πού ὀλοφάνερα ἦταν ἀδικο καί ἀντίθετο μέ τοὺς ἠθικούς νόμους.

Παρ. 1α Παρόμοια στάση τήρησε καί στήν ἐποχή τῶν Τριάντα τυράννων, ὅταν πάλι ἐπρόκειτο νά θανατωθεῖ κάποιος ἀδικο, ὁ Λέοντας ὁ Σαλαμίνιος. Καί σέ αὐτή τήν ἀδικη περίπτωση ὁ Σωκράτης προτίμησε νά ὑπακούσει τά προστάγματα τῆς συνείδησής του καί ἀρνήθηκε νά πάει στή Σαλαμίνα, μαζί μέ τοὺς ἄλλους ἐντολοδόχους, γιά νά φέρει τόν κατηγορούμενο. Ἀντίθετα, πῆγε σπίτι του καί σίγουρα θά ἀντιμετώπιζε τήν ποινή τοῦ θανάτου, ἂν στό μεταξύ δέν ἔπεφταν οἱ τριάντα τύραννοι ἀπό τήν ἐξουσία.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά - ἐτυμολογικά (κεφ. 20)

πράγματα φορτικά καί δικανικά = οἱ δικανικοί λόγοι, πού τοὺς ἐκφωνοῦσαν στά δικαστήρια, εἶχαν τήν κακή φήμη ὅτι ἦταν μακροί, γεμάτοι φρασεολογίες καί κενοί ἀπό οὐσιώδεις ἐννοιες, καί ἀκόμη γεμάτοι περιαιτολογίες καί κομπορημοσύνη. Καί πράγματι, καί τά ὅσα λέει ὁ Σωκράτης εἶναι περιαιτολογίες (ἀπαραίτητες γιά τή σωτηρία του βέβαια).

Πραγματολογικά (κεφ. 20)

ἄλλο ὑπόурγημα... βουλή πεντακοσίων (δλ. καί κεφ. 12 πραγματολογικά): τήν ἐκλογή καί τήν ὑπηρεσία στή βουλή δέν τήν θεωροῦσαν ἐνεργό ἀνάμειξη στήν πολιτική, ἀλλά καθήκον τοῦ Ἀθηναίου πολίτη.

Στήν Ἀθήνα ἐκείνη τήν ἐποχή ὑπῆρχαν 500 βουλευτές πού ἐκλέγονταν κάθε χρόνο μέ κλῆρο, 50 ἀπό καθεμιά ἀπό τίς δέκα φυλές καί ἀπό ὅλους τοὺς πολίτες πού εἶχαν ἀνέπαφα τά πολιτικά τους δικαιώματα καί ἦταν πάνω ἀπό τριάντα χρονῶν χωρίς νά ἐξαιροῦνται ἀκόμη καί οἱ Θῆτες.

Οἱ πενήντα βουλευτές ἀπό κάθε φυλή ἦταν ἐπικεφαλῆς ὅλης τῆς βουλῆς γιά τό ἓνα δέκατο τοῦ χρόνου, δηλαδή 35-36 μέρες τά κανονικά χρόνια καί 38-39 τά ἐμβόλυμα.

Στό διάστημα αὐτῶν τῶν ἡμερῶν οἱ 50 αὐτοὶ βουλευτές ὀνομάζονταν πρυτάνεις καί ἡ φυλή, στήν ὁποία ἀνήκαν, πρυτανεύουσα. Ἀπό αὐτούς κάθε μέρα ἐκλεγόταν ἓνας μέ κληρο (ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων) πού κρατοῦσε τίς σφραγίδες τοῦ κράτους καί τά κλειδιά τοῦ δημόσιου θησαυροφυλακίου καί τοῦ ἀρχείου καί εἶχε τήν ἀνώτατη προεδρεία ὅλης τῆς βουλῆς καί τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς πρυτανείας τους οἱ πρυτάνεις ἔμεναν στό **Θόλο**, πού ἦταν ἓνα κυκλικό οἰκοδόμημα στήν ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν καί σιτίζονταν μέ δαπάνη τῆς πόλης.

Τά καθήκοντα καί ἡ δικαιοδοσία τῆς βουλῆς ἦταν πολλά καί διάφορα. Ἐνα ἀπό αὐτά ἦταν τό προβούλευμα, δηλαδή ἡ προπαρασκευή τῶν θεμάτων πού θά συζητιόνταν στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου.

ἡ Ἀντιοχίδα φυλή: ὁ Σωκράτης ἀνῆκε στήν Ἀντιοχίδα φυλή καί στό Δῆμο Ἀλωπεκῆς.

πού ἐσεῖς ἀποφασίζετε... ναυμαχίας: αὐτό ἔγινε τό 406 π.Χ. μετά τή ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες, στήν ὁποία οἱ Ἀθηναῖοι νίκησαν τοὺς Πελοποννήσιους. Οἱ τότε στρατηγοί τῶν Ἀθηνῶν καταδίωξαν τοὺς Πελοποννήσιους καί δέν ἀσχολήθηκαν μέ τήν περισυλλογή τῶν νεκρῶν καί πληγωμένων ἀπό τή ναυμαχία, ὅπως διέταξε ὁ ἱερός νόμος, ἀλλά ἀνέθεσαν τό καθήκον αὐτό σέ ἓνα μικρό τμήμα τοῦ στόλου, πού ὅμως δέν κατόρθωσε νά περισυλλέξει τοὺς ναυαγούς ἐξαιτίας τῆς σφοδρῆς τρικυμίας.

Ἡ ἀθέλητη αὐτῇ ἀμέλεια ἐξερέθισε τόσο πολύ τό Ἀθηναϊκό πλῆθος (ἐντωμεταξὺ μπῆκαν καί πολιτικά ἐλατήρια στήν ὑπόθεση), πού ζήτησε ἀμέσως τό θάνατο τῶν στρατηγῶν καί πέτυχε τήν καταδίκη τους.

Ὁ Σωκράτης πού ἦταν πρύτανης τότε (ἴσως καί ἐπιστάτης πρυτάνεων) ἀντιτάχθηκε στόν παραλογισμό τοῦ πλῆθους καί ἀρνήθηκε, μόνος αὐτός, νά ρίξει καταδικαστική ψήφο.

ὅταν ἔγινε ὀλιγαρχία, οἱ τριάκοντα...: βλ. Πολιτιστικά κεφ. 5.

τό Λέοντα τό Σαλαμίνιο: ὁ Λέοντας ἦταν πλούσιος καί ἐπιφανῆς Ἀθηναῖος, πού εἶχε ἀντιταχθεῖ στήν ὀλιγαρχία τῶν 400 πού εἶχε γίνει τό 411 π.Χ. Μετά ἀπό αὐτό τό γεγονός εἶχε ἀποσυρθεῖ στή Σαλαμίνα, ἀπό ὅπου τόν ἔφεραν οἱ Τριάκοντα καί τόν σκότωσαν, πράγμα πού θεωρήθηκε σάν ἓνα ἀπό τά μεγαλύτερα ἐγκλήματα τους.

Ἑρμηνεῖα (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ἰδέες, πορεία τοῦ ἔργου, τεχνική) – κεφ. 20

Τό κομμάτι αὐτό τῆς ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη εἶναι ἀφιερωμένο στήν ἐξιστόρηση δύο περιστατικῶν ἀπό τή ζωή του. Αὐτό πού θέλει νά ἀποδείξει ὁ Σωκράτης, ὑπενθυμίζοντας στοὺς δικαστές του τή στάση πού τήρησε σέ δύο κρίσιμες περιόδους τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἡ συνέπεια πού ἔδειξε σέ ὅλη του τή ζωή. Καί στή δίκη τῶν δέκα στρατηγῶν καί στήν

Περ
18

περίπτωση του Λέοντα του Σαλαμίνιου, ο Σωκράτης προτίμησε να κινδυνεύσει παρά να προδώσει τις ηθικές του αρχές.

Υπάρχει όμως και άλλος ένας λόγος που ώθησε το Σωκράτη στο να υπενθυμίζει αυτά τα περιστατικά. Και στίς δυο περιπτώσεις η στάση του ήταν τελείως δημοκρατική και ιδίως στην εποχή των Τριάκοντα. Ήθελε έτσι να δείξει στους δικαστές του ότι, αντίθετα με τα όσα τον έχουν κατηγορήσει, ποτέ του δεν ήταν ολιγαρχικός, αλλά πάντα διαπνεόταν από τα ιδεώδη της δημοκρατίας.

Πολιτιστικά (κεφ. 20)

Ήταν έτοιμοι να μέ καταγγείλουν και να μέ στείλουν στο δικαστήριο: η μήνυση που γινόταν στον κατηγορούμενο λεγόταν «ένδειξις». Η προσαγωγή του κατηγορουμένου στον αρμόδιο άρχοντα λεγόταν «άπαγωγή». Άρμοδιότητα γι' αυτά τα πράγματα είχαν οι "ένδεκα". Αν ο κατηγορούμενος όμολογούσε τό έγκλημά του, οι ένδεκα του έβαζαν άμέσως τήν ποινή, που μπορεί να ήταν και θάνατος, ή άλλωώς, τόν φυλακίζανε μέχρι να δικαστεί.

Χαρακτηρισμός προσώπων και καταστάσεων (κεφ. 20)

Τά λόγια του Σωκράτη στό κομμάτι αυτό δείχνουν πάλι τή συνέπεια πού είχε. Σέ προηγούμενα κεφάλαια (16 και 17) είχε δηλώσει ότι έχει στή ζωή του μία ήθική ύποχρέωση: μέ τή διδασκαλία τής φιλοσοφίας να προσπαθήσει να διδάξει στους συμπατριώτες του τήν άρετή. Έφόσον αυτή ή ήθική ύποχρέωση του έχει όριστεί από τό θεό, τίποτε, ούτε και ό θάνατος θά τόν σταματήσει από τήν εκπλήρωσή της.

Περ. 2 Στο κεφάλαιο αυτό ό Σωκράτης άποδεικνύει μέ συγκεκριμένα παραδείγματα τά όσα είπε πριν. Αναφέρει δυο περιστατικά στά όποια έδειξε όλη του τή συνέπεια και τήν έμμονή στήν εκπλήρωση του ήθικου του χρέους. Και στίς δυο περιπτώσεις ή εκπλήρωση αυτή του καθήκονταος έγινε μέ κίνδυνο τής ζωής του χωρίς όμως αυτή ή άπειλή για τή ζωή του να σταθεί ικανή να τόν σταματήσει.

Βλέπουμε λοιπόν ότι όλες οι ενέργειες του Σωκράτη χαρακτηρίζονται από μία συνέπεια: τήν έμπρακτη άπόδειξη και έμμονή στα όσα διδάσκει. Αυτή ή συνέπεια δεν παρατηρείται συχνά στους ανθρώπους, μία και οι περισσότεροι άλλα λένε και άλλα κάνουν. Για να φτάσει κανείς στή Σωκρατική συνέπεια, πρέπει να έχει πολύ άναπτυγμένη μέσα του τήν ήθική συνείδηση και τή συναίσθηση του χρέους.

Φράσεις αρχαίου κειμένου (κεφ. 20)

«οὐδ' ἂν ἐνὶ ὑπεικάθοιμι παρά τό δίκαιον δείσας θάνατον» (=σέ κανένα δεν ύποχώρησα, μπροστά στο δίκαιο, από τό φόβο του θανάτου).

«μετά τοῦ νόμου καί τοῦ δικαίου ὥμην μᾶλλον με δεῖν διακινδυνεύειν» (=ἐγώ νόμισα πῶς ἔπρεπε μᾶλλον νά διακινδυνεύσω μαζί μέ τοὺς νόμους καί τό δίκαιο).

«τοῦ δέ μηδέν ἀδικον μηδ' ἀνόσιον ἐργάζεσθαι, τούτου δέ τό πᾶν μέλει» (=ἀλλά μέ μέλει προπάντων νά μήν κάνω τίποτε ἀδικο).

Θέματα καί ἐργασίες (κεφ. 20)

α) Ποιά πρέπει νά εἶναι ἡ στάση τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων μπροστά στίς ἀδικίες; Προσπαθήστε νά βρεῖτε καί συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπό τήν ἱστορία.

β) Κρίνετε τό Σωκράτη σάν πολίτη μέ τήν ἔννοια τοῦ πολίτη σάν ἀτόμου πού ἐνδιαφέρεται καί ἐνεργά συμμετέχει στά πράγματα τῆς πόλης.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 20)

1. α) Πρώτη πολιτική του πράξη ἦταν ἡ ἄρνησή του νά ρίξει καταδικαστική ψήφο στή δίκη τῶν δέκα στρατηγῶν καί δεύτερη ἡ ἄρνησή του νά συμπράξει στή θανάτωση τοῦ Λέοντα τοῦ Σαλαμίνιου στήν ἐποχή τῶν Τριακοντα (βλ. καί ἀντιστοιχία ἀπάντηση στό «Νόημα»).

β) Μέ αὐτές τίς πράξεις ὁ Σωκράτης, ἀπέδειξε ὅτι δέν τόν νοιάζει ὁ θάνατος, ἀλλά προπάντων τόν νοιάζει νά μήν διαπράξει ἀδικία (βλ. καί ἀντίστοιχες ἀπαντήσεις στό Νόημα» καί στήν «Ἑρμηνεία»).

2. Μποροῦμε νά τόν χαρακτηρίσουμε σάν συνεπῆ (γιά πλήρη χαρακτηρισμό βλ. ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Χαρακτηρισμό Προσώπων καί καταστάσεων»).

Κεφάλαιο 28

Ὁ Σωκράτης προτείνει πρόστιμο μιά μνά καί μέ τίς παρακλήσεις τῶν φίλων του προτείνει τριάντα μνές.

Ὑποενότητες (κεφ. 28).

α) «Ἴσως λοιπόν... κανένα κακό»: δέν μπορεῖ νά φανταστεῖ τή ζωῇ ἔξω ἀπό τήν Ἀθήνα καί χωρίς νά διδάσκει.

β) «Ἄν εἶχα χρήματα... αὐτοί ἐδῶ»: οἱ φίλοι του προσφέρονται νά πληρώσουν τό πρόστιμο πού προτείνει.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 28)

Ὁ Σωκράτης πρέπει κάτι νά ἀντιπροτείνει στήν ποινή τοῦ θανάτου πού πρότεινε ὁ Μέλητος. Ὅπως ὁμως εἶπε σέ προηγούμενα κεφάλαια, δέν προτείνει τή φυλακή, γιατί ἡ ζωὴ σέ αὐτὴν τοῦ εἶναι ἀφόρητη. Ἄν προτείνει πρόστιμο, δέ θά ἔχει χρήματα νά τὰ πληρώσει καί, ἂν πάλι τόν ἐξορίσουν, πάλι θά ἀκούσει τίς ἴδιες συκοφαντίες καί ἀπό τοὺς πολίτες τῆς πόλης πού θά πάει, γιατί θά τοὺς ἐνοχλεῖ ἡ διδασκαλία του.

Μά, θά μπορούσε κανεὶς νά ἐκφράσει τὴν ἀπορία, δέν μπορείς Σωκράτη νά φύγεις ἀπὸ δῶ καί νά πᾶς κάπου ἄλλου νά ζήσεις μιά ἡσυχὴ ζωὴ; **Σέ αὐτό το σημείο ὁ Σωκράτης ἐξηγεῖ ὅτι τοῦ εἶναι δύσκολο νά τοὺς δώσει νά καταλάβουν γιατί, ἀκόμη καί στήν ἐξορία, τοῦ εἶναι ἀδύνατο νά ζήσει χωρίς νά κάνει συζητήσεις, καί εἶναι δύσκολο νά τὸ καταλάβουν οἱ ἄλλοι, γιατί τὸ νά πάψει νά συζητᾷ τὸ θεωρεῖ ὁ Σωκράτης ἀπειθεία πρὸς τὸ θεό, μιά καί, ὅπως εἶχε ἀναφέρει σέ προηγούμενα σημεῖα τῆς ὁμιλίας του, πιστεύει πὺς ἔχει ἐντολὴ ἀπὸ τὸ θεό νά κάνει μέ τὴ διδασκαλία του τοὺς συνανθρώπους του νά ἐπιδιώξουν στὴ ζωὴ τους τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς.**

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἔχει πεισθεῖ καί ὁ ἴδιος πὺς ἡ συνεχὴς ἐξέταση τοῦ ἑαυτοῦ του καί οἱ καθημερινὲς συζητήσεις μέ τοὺς ἄλλους γιὰ τὴν ἀρετὴ εἶναι τὸ μεγαλύτερο καλὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιατί, ἂν ὁ ἄνθρωπος δέ φροντίζει τὴν ἀρετὴ στὴ ζωὴ του, τότε ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι χωρίς νόημα.

Ὅλα αὐτὰ ὁμως τὰ πράγματα πού ὁ Σωκράτης τὰ ἔχει ξεκαθαρίσει μέσα του καταλαβαίνει ὅτι θά εἶναι πολὺ δύσκολο νά τὰ δώσει καί στοὺς ἄλλους νά τὰ καταλάβουν, γιατί στοὺς ἄλλους αὐτὰ τὰ πράγματα θά φαίνονται τελείως παράλογα, μιά καί δέν ἔχουν καθίσει νά προβληματιστοῦν, ὅπως ὁ Σωκράτης, πάνω στὸ ποιο εἶναι καλὸ καί κακὸ καί ποιο εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς.

Στὴ συνέχεια τῆς ὁμιλίας του ὁ Σωκράτης ἀντιπροτείνει τὸ πρόστιμο στήν ποινή πού πρότεινε ὁ Μέλητος. Προσωπικά ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι τὸ πρόστιμο πού θά μπορούσε καί πού θά ἔπρεπε νά πληρώσει εἶναι περίπου μιά ἀσημένια μνά. Οἱ μαθητές του ὁμως, ὁ Πλάτων, ὁ Κρίτων, ὁ Κριτόδουλος καί ὁ Ἀπολλόδωρος ἐγγυῶνται γι' αὐτόν νά προτείνει τριάντα μνές.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά - ἐτυμολογικά (κεφ. 28)

ἀπειθεία = μὴ ὑπακοή

ἐγγυητής: ἀπὸ τὸ ἐν+γύη (γύον = ἡ κοιλότητα τῆς παλάμης), ἐπομένως ἐν+γύη ὑπονοεῖ τὴ μιά παλάμη μέσα στήν ἄλλη, δηλαδή τὸ δόσιμο τῶν χειρῶν. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁγήκαν οἱ λέξεις ἐγγύηση, ἐγγυητής.

ἀξιόχρεοι = ἀξιόπιστοι, φερέγγυοι.

Πραγματολογικά (κεφ. 28)

περίπου μιά μνά ἀσημένια: δηλ. ἑκατὸ δραχμές. Ἡ μνά, ὅπως καί τὸ

τάλαντο δέν ἦταν νομίματα, ἀλλά κυρίως μέτρα καί ποσά χρηματικά ὅπως σήμερα τό ἑκατομύριο. Τό ποσό τῆς μιᾶς μνάς πού πρότεινε ὁ Σωκράτης ἦταν ἀσήμαντο, οὔτε τήν ἀξία ενός δούλου δέν ἐκάλυπτε. Ἐάν ὅμως σκεφτοῦμε ὅτι ὅλη κι ὅλη ἡ περιουσία τοῦ Σωκράτη ἦταν 5 μνές, τότε τό ποσό ἦταν σημαντικό γι' αὐτόν.

Κρίτων: ὁ γνωστός ἀπό τόν ὁμώνυμο Πλατωνικό διάλογο ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Σωκράτη, πού ἦταν καί συνομιληκός καί συνδημότης του, ἀπό τό δῆμο δηλαδή τῆς Ἀλωπεκῆς καί αὐτός. Ἦταν πολύ πλούσιος καί συντηροῦσε τήν οἰκογένεια τοῦ Σωκράτη.

Κριτόδουλος: γιός τοῦ Κρίτωνα, γνωστός γιά τήν ὁμορφιά του.

Ἀπολλόδορος: ἦταν ἀπό τό Φάληρο, πολύ φίλος καί θαυμάστής τοῦ Σωκράτη.

Ἑρμηνεία (φιλοσοφική ἀνάλυση, ἠθικές ιδέες, πορεία ἔργου, τεχνική) – κεφ. 28

Ὁ Σωκράτης, στόσημεῖο αὐτό τῆς ἀπολογίας του χρησιμοποιεῖ λόγια πού δέν ταιριάζουν καθόλου στήν περίσταση, γιατί ἐξακολουθεῖ νά μιλάει στούς δικαστές του μέ τό ὕφος πού ἀρμόζει στόν ἀκέραιο χαρακτήρα του.

Ἄλλη μιὰ φορά τούς τονίζει τή θεία ἀποστολή πού ἔχει καί προσπαθεῖ νά τούς δώσει νά καταλάβουν ὅτι εἶναι πραγματικά ὠφέλιμος γιά τήν πολιτεία καί ὄχι βάρος καί ἐχθρός τῆς, ὅπως θέλουν νά τόν παρουσιάσουν οἱ κατήγοροι.

*Ἡ ὅλη του στάση ὅμως ἦταν προκλητική. Δέ δέχτηκε οὔτε τή τελευταία στιγμή νά σκύψει τό κεφάλι καί νά συρθεῖ γεμάτος μεταμέλεια μπροστά στά πόδια τῶν δικαστῶν του. Ἡ προκλητική του ὅμως αὐτή στάση ἐπηρέασε ἀρνητικά τό δικαστήριό καί ἔτσι στή **δεύτερη** ψηφοφορία ἡ πρόταση τοῦ Μέλητου γιά τήν ἐπιβολή θανατικῆς ποινῆς ψηφίστηκε μέ διπλάσιες δῆφους ἀπό ὅ,τι τήν πρώτη φορά.*

Περ.
2

Σύμφωνα μέ τό Διογένη τό Λαέρτιο, ὀδόντα δικαστές πού ψήφισαν ὑπέρ τοῦ Σωκράτη στήν πρώτη ψηφοφορία τώρα τάχθηκαν ἐναντίον του, γιατί ἐρεθίστηκαν ἀπό τήν περηφάνια καί τή μεγαλοψυχία πού ἔδειξε ὁ φιλόσοφος στό κομμάτι αὐτό τοῦ λόγου του.

Πολιτιστικά (κεφ. 28)

Θά σᾶς εἶναι ἐγγυητές: βλέπουμε ὅτι καί τότε ἐπαιζαν σπουδαῖο ρόλο οἱ ἐγγυητές. Καί σήμερα, πολλές φορές γίνεται ἀποφυλάκιση ἀτόμου μέ ἐγγύηση.

Χαρακτηρισμός προσώπων καί καταστάσεων (κεφ. 28)

Σ' αὐτό τό κομμάτι δέν μπορούμε νά μή θαυμάσουμε ἄλλη μιὰ φορά τό

Σωκράτη για τό θάρρος του καί τήν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα του. Τό θάνατο τόν ἀψηφά καί ἀρνεῖται, ἀκόμη καί τήν τελευταία στιγμή, νά σκύψει ταπεινά τό κεφάλι του μπροστά στούς δικαστές καί νά ζητήσει πράγματα πού δέν ταιριάζουν στό χαρακτήρα του καί στήν ἀξιοπρέπειά του.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά λέει: «μιά παραμελημένη ζωή δέν εἶναι ζωή γιά τόν ἄνθρωπο». Καί παραμελημένη ζωή εἶναι αὐτή πού δέ φροντίζουμε νά τήν καταξιώσουμε μέ τήν ἀρετή. Ὁ Σωκράτης εἶχε βάλει σκοπό τῆς ζωῆς του νά δείξει αὐτό τό πράγμα στούς ἀνθρώπους καί γι' αὐτό καί ἐξορία ἂν πῆγαινε, πάλι δέ θά σταματοῦσε νά κηρύσσει στούς ἀνθρώπους.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 28)

«ὁ δέ ἀνεξέταστος βίος οὐ διωτός ἀνθρώπῳ» (= μιά παραμελημένη ζωή δέν εἶναι ζωή γιά τόν ἄνθρωπο).

Θέματα καί ἐργασίες (κεφ. 28)

α) Ἡ στάση πού τήρησε ὁ Σωκράτης στή δίκη φέρνει στό μυαλό σας τή στάση ἄλλων μεγάλων μορφῶν (π.χ. Ἰησοῦς καί Γαλιλαῖος).

β) Τό ἄτομο ἀμετακίνητο μπροστά στήν ἐπίτευξη τῆς ἀποστολῆς του. Βρεῖτε καί ἄλλες ἱστορικές φυσιογνωμίες πού χαρακτηρίζονται χαρακτηρίζονται γιά τήν ἐμμονή τους στό χρέος.

Ἀξιόλογες παρατηρήσεις (κεφ. 28)

1. Τοῦ εἶναι δύσκολο νά τοὺς τό ἐξηγήσει, γιατί θά νομίσουν ὅτι ἀστειεύεται, ἂν τοὺς πεί ὅτι τό θεωρεῖ ἀπειθεία στό θεό. Ἄν πάλι τοὺς πεί ὅτι τό νά συζητᾷ καί νά ἐξετάζει συνεχῶς τόν ἑαυτό του καί τοὺς ἄλλους τό θεωρεῖ τό μεγαλύτερο καλό γιά τόν ἄνθρωπο, πάλι δέ θά τόν πιστέψουν, γιατί θά τά θεωρήσουν ὅλα αὐτά παράλογα (βλ. καί ἀντίστοιχα ἀπάντηση στό «Νόημα»).

2. Οἱ καταδικαστικές ψήφοι ἔγιναν διπλάσιες, γιατί ὁ Σωκράτης μίλησε ἀγέρωχα καί δέ δέχτηκε νά σκύψει τό κεφάλι στούς δικαστές του, μέ ἀποτέλεσμα νά τοὺς ἐπηρεάσει ἀρνητικά (βλ. καί ἀντίστοιχη ἀπάντηση στήν «Ερμηνεία»).

Κεφάλαιο 29

Προσλαλιά του Σωκράτη στους δικαστές που έδωσαν γι' αυτόν καταδικαστική ψήφο.

Υποενότητες (κεφ. 29)

α) «Γιά νά μήν... σέ θάνατο»: ή θανατική του καταδίκη θά γίνει τελικά αίτια νά τούς κατηγορήσουν οί άλλοι άνθρωποι.

β) «Καί λέω... τούς άλλους»: αν καταδικάστηκε αίτια ήταν τό ότι δέ θέλησε νά ξεπέσει στό δικαστήριο.

γ) «Ούτε τότε... καθετί»: υπάρχουν τρόποι νά ξεφύγει κανείς τό θάνατο.

δ) «Καί τώρα... ή αλήθεια»: ή τελική του ποινή.

Σύνδεση μέ προηγούμενα καί νόημα (κεφ. 29)

Παρόλη τήν αντίπρόταση πού έκαμε ό Σωκράτης νά πληρώσει πρόστιμο από τριάντα μνές, τελικά του επιβλήθηκε ή ποινή του θανάτου καί μάλιστα μέ διπλάσιες ψήφους από πρίν.

Τώρα παίρνει πάλι τό λόγο καί τούς λέει ότι οί έχθροί της πόλης θά τούς **κατηγορήσουν** τελικά τούς **Ἀθηναίους** ότι θανάτωσαν ένα σοφό άνθρωπο. **Ἀκόμη** καί αν δέν είναι σοφός, έτσι θά τόν αποκαλέσουν οί έχθροί της πόλης, γιά νά προσδώσουν **ἀκόμη** μεγαλύτερη δυσφήμιση στους **Ἀθηναίους**.

Παρ
1

Τελικά, τούς λέει ότι ή θανατική του καταδίκη είναι μεγάλο σφάλμα, γιατί, αν περιέμεναν λίγο, ό θάνατος θά έρχόταν από μόνος του λόγω της μεγάλης του ηλικίας.

Τούς λέει **ἀκόμη** ότι δέν πρέπει νά νομίσουν ότι τήν **έπαθε**, δέν απέφυγε δηλαδή τή θανατική καταδίκη, επειδή δέν ήξερε νά χρησιμοποιήσει τά κατάλληλα λόγια. **Ἦξερε** τί έπρεπε νά πει γιά νά τούς συγκινήσει, αλλά κάτι τέτοιο δέν του τό επέτρεπε ή αξιοπρέπειά του, δέν μπορούσε δηλαδή νά σέρνεται στά πόδια τους καί νά οδύρεται καί νά λέει καί νά κάνει πράγματα πού δέν τά πίστευε, πού ίσως όμως τόν έσωζαν.

Παρ.
2

Καί πάλι όμως, δέν **μετανιώνει** γιά τόν τρόπο πού μίλησε ούτε καί γιά τή **στάση** πού **κράτησε** **στήν** **ἀπολογία** του. Καί σέ προηγούμενα σημεία της ομιλίας του τό είχε τονίσει καί τώρα τό επαναλαμβάνει:

Παρ.
3

Είναι προτιμότερο νά πεθάνει κανείς παρά νά κάνει πράγματα αντίθετα μέ τό **χαρακτήρα** του καί τό **πιστεύω** του. Στόν πόλεμο μπορεί κανείς νά γλιτώσει τό θάνατο, αν πετάζει τά όπλα του καί παραδοθεί **έπαίσχυντα**.

Μέ τό θάνατό του τώρα αυτός ξεπληρώνει τήν ποινή πού του βάλανε καί αποδεικνύει, μέ τήν αλήθεια πού έκανε νά λάμψει, τό πόσο μοχθηροί καί άδικοι είναι οί κατήγοροί του.

Ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐπέτρεπε στὸν κατάδικο νὰ μιλήσει πρὸς τοὺς δικαστές ἢ πρὸς τοὺς κατηγοροὺς ἢ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους μέχρις ὅτου οἱ ἑνδεκα (ἢ ἄρμόδια ἀρχή) συμπληρώσουν τὶς ἀπαραίτητες διατυπώσεις, ὁ Σωκράτης ἐπωφελήθηκε γιὰ νὰ ἀπευθύνει τὰ λόγια αὐτὰ πρὸς τοὺς δικαστές του.

Πάλι τονίζει τὰ πράγματα πού εἶχε τονίσει καὶ πρὶν: τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν πίστη του στὶς ἠθικές του ὑποχρεώσεις. Ὁ θάνατος δὲ μετράει μπροστά σέ αὐτὰ τὰ δύο πράγματα καὶ μάλιστα εἶναι προτιμότερος, ἂν πρόκειται τὸ ἄτομο νὰ χάσει τὴν ἀξιοπρέπειά του, γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ του.

Τί νὰ τὸ κάνει ὁ Σωκράτης τὸ νὰ τοῦ χαρίσουν τὴ ζωὴ, ἂν γιὰ ἀντάλλαγμα πρέπει νὰ συρθεῖ στὰ πόδια τους καὶ νὰ τοὺς παρουσιάσει ἕναν ἑαυτὸ πού δὲ θὰ εἶναι ὁ δικός του; Βλέπουμε ὅτι μέχρι καὶ τὴν τελευταία στιγμή ὁ Σωκράτης μένει συνεπὴς στὴν ἰδεολογία του, ἀφοῦ φτάνει σὸ σημεῖο κιόλας νὰ δλέπει τὸ θάνατο σάν καταξίωση τῆς προσωπικότητάς του καὶ τοῦ ὅλου τρόπου πού ἔμαθε νὰ σκέφτεται καὶ νὰ ζεῖ.

Ἐνα ἄλλο θέμα πού θίγει ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ τρόπος πού θὰ ἐκμεταλλεῖτο τὸ θάνατό του οἱ ἐχθροὶ τῆς πατρίδας. Ἀκόμη καὶ ἂν δέν πιστεύουν στὴ σοφία του, θὰ πουν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θανάτωσαν ἕνα σοφὸ. Τὸ θέμα πού ἀξίζει νὰ προσέξουμε ἐδῶ εἶναι ἡ τάση, πολλές φορές, τῶν ἀνθρώπων νὰ ἡρωικοποιῶν καὶ νὰ ὡραιοποιῶν κάτι, ἀκόμη κι ἂν δέν πιστεύουν σέ αὐτό, μέ σκοπὸ νὰ μειώσουν τοὺς ἀντιπάλους τους. Αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε καὶ στὶς καθημερινές μας συζητήσεις, ὅταν, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξουμε μιὰ ἀποψή μας, ὡραιοποιῶμε πράγματα πού ἄλλες ὥρες κατακρίνουμε.

Χαρακτηρισμός προσώπων καὶ καταστάσεων (κεφ. 29)

Ἄλλη μιὰ φορά, μέ αὐτὸ τὸ κείμενο, μᾶς δίνονται ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ Σωκράτη σάν ἄνθρωπο συνεπὴ καὶ σάν πραγματικὰ ἡρωϊκὴ καὶ τραγικὴ μορφή. Ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες φυσιογνωμίες στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία (Λεωνίδας, Ἰησοῦς Χριστὸς κ.ἄ.), ἔτσι καὶ ὁ Σωκράτης προτίμησε τὸν θάνατο ἀπὸ τὴν ἐπαισχυντὴ ἐπιβίωση καὶ διᾶλεξε τὸ θάνατο σάν τὸ καλύτερο μέσο γιὰ νὰ ἐπισφραγίσει τὴν ὅλη του διδασκαλία.

Φράσεις ἀρχαίου κειμένου (κεφ. 29)

«ἀλλ' ἀπορία μὲν ἐάλωκα, οὐ μέντοι λόγων, ἀλλὰ τόλμης καὶ ἀναισχυντίας» (= τὴν ἔπαθα, γιατί μοῦ λείψανε ὄχι τὰ λόγια ἀλλὰ ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀναισχυντία).

«οὔτε γῶν μοι μεταμέλει οὔτως ἀπολογησαμένω» (= οὔτε τώρα μεταμελοῦμαι πού ἔτσι ἀπολογήθηκα).

«οὔτε γάρ ἐν δίκῃ οὔτ' ἐν πολέμῳ οὔτ' ἐμέ οὔτ' ἄλλον οὐδένα δεῖ τοῦτι μηχανᾶσθαι, ὅπως ἀποφεύξεται πᾶν ποιῶν θάνατον» (= γιατί οὔτε σέ δίκη, οὔτε σέ πόλεμο, οὔτ' ἐγώ, οὔτε κανεῖς ἄλλος πρέπει τοῦτο νά μηχανᾶται, πῶς ν' ἀποφύγει μέ κάθε τρόπο τό θάνατο).

Παρατηρήσεις γιά μελέτη (κεφ. 29)

1. Θά τοὺς κατηγοροῦν ὅτι θανάτωσαν ἓνα σοφὸ ἄνθρωπο (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).
2. Ὁ Σωκράτης λέει ὅτι «τὴν ἔπαθε» ὄχι γιατί τοῦ λείψανε τὰ λόγια, ἀλλὰ ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀναισχυντία καὶ γιατί δέ θέλησε νά χρησιμοποιήσει ταπεινά μέσα, ἀνάξια τοῦ ἑαυτοῦ του (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).
3. Δικαιολογεῖ τὴ στάση πού κράτησε στὴν ἀπολογία λέγοντας ὅτι προτίμησε τό θάνατο ἀπὸ τό νά πεῖ λόγια καὶ νά καταφύγει σέ μέσα πού θεωρεῖ ἀναξιοπρεπῆ καὶ δέ νόμιζε πῶς γιὰ τόν κίνδυνο τοῦ θανάτου ἔπρεπε νά κάνει τίποτε ἀνελεύθερο.

Δέ μετάνιωσε γιὰ τόν τρόπο πού ἀπολογήθηκε, γιατί προτίμησε νά πεθάνει μέ τέτοια ἀπολογία, παρὰ νά ζήσει μέ ἄλλο τρόπο (βλ. καὶ ἀντίστοιχη ἀπάντηση στό «Νόημα»).

Συνολικὴ θεώρηση τῆς Ἀπολογίας. Ἀξιόλογα θέματα

Ἀπαντήσεις:

1. **Κεφάλαιο 1: Προοίμιο:** Ὁ Σωκράτης ἀνέδθηκε στό βῆμα, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν ἀκουστεῖ οἱ κατήγοροί του, καὶ δήλωσε ὅτι θά μιλήσει μέ τὴν ἀπλότητα πού μιλοῦσε πάντα καὶ θά πεῖ ὅλη τὴν ἀλήθεια.

Κεφάλαιο 2: Ποιὰ ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη. Ὁ Σωκράτης δήλωσε ὅτι ἔχει νά ἀντιμετωπίσει δύο κατηγορίες, τὴ συγκεκριμένη τοῦ Μέλητου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ παλιά συκοφαντία σέ βάρος του πού εἶχαν σπείρει στὸν κόσμο οἱ σοφιστές.

Κεφάλαια 3-15: Ὁ Σωκράτης ἀρνεῖται τὴν κατηγορία.

α) 3-10: Ἡ προκατάληψη τῆς κοινῆς γνώμης ἐναντίον τοῦ Σωκράτη.

β) 11-15: Ἡ εἰδικὴ κατηγορία τοῦ Μέλητου.

Ὁ Σωκράτης ἀρνεῖται τὴν κατηγορία καὶ δηλώνει ὅτι ποτέ δέν πῆρε χρήματα γιὰ τὴ διδασκαλία του, ὅπως οἱ σοφιστές, ἀλλὰ σκοπὸ τῆς ζωῆς του εἶχε νά ἐξακριβώσει γιατί ὁ χρησμός τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν τὸν ἀποκαλοῦσε σοφός. Ἔτσι, ἐξέτασε τὴ σοφία τῶν ἄλλων Ἀθηναίων, πολιτικῶν ποιητῶν, τεχνιτῶν, γιὰ νά καταλάβει σέ τί εἶναι σοφότερος αὐτός. Αὐτό πού διαπίστωσε ἦταν ὅτι οἱ ἄλλοι εἶχαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ξέρουν τὰ πάντα, ἐνῶ ὁ Σωκράτης εἶχε γνώση τῆς ἀγνοίας του καὶ σέ αὐτὸ ὑπερεῖχε ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Αὐτὴ ὁμως ἡ ἐξέταση τῶν ἄλλων δημιούργησε ἀντιπάθειες καὶ διαβολές ἐναντίον τοῦ Σωκράτη. Κατόπιν ἀπέδειξε ὁ Σωκράτης ὅτι ὁ Μέλητος δέν ἔχει καμία ἰδέα γιὰ τό πῶς πρέπει νά διαπαιδαγωγοῦνται οἱ νέοι οὔτε καί

ποτέ του φρόντισε νά βελτιώσει τούς νέους. Καί συμπλήρωσε αὐτό τό κομμάτι τῆς ἀπολογίας του ἀποδεικνύοντας ὅτι δέν εἶναι ἄθεος.

Κεφ. 16-22: Ὁ Σωκράτης ἀπολογεῖται παρουσιάζοντας τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί τό ἔργο του.

Τό ἔργο του, λέει ὁ Σωκράτης, τόν ἔκανε μισητό σέ πολλούς, ἀλλά αὐτό δέν τόν ἐνδιέφερε, γιατί πίστευε ὅτι ὁ ἀνθρώπος δέν πρέπει νά λογαριάζει ἂν θά ζήσει ἢ ἂν θά πεθάνει, παρὰ μόνο ἂν αὐτό πού κάνει εἶναι δίκαιο. Τό ὅλο του φιλοσοφικό ἔργο πίστευε ὅτι τό ἐκτελοῦσε μέ ἐντολή τοῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν καί ὅτι δέ θά παρακούσει τή θεία ἐντολή, ἐπειδὴ κινδυνεύει ἡ ζωὴ του.

Ὁ Σωκράτης πίστευε καί δίδασκε πὼς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς καί τὰ χρήματα δέν κάνουν τὴν ἀρετὴ, ἀλλὰ ἡ ἀρετὴ τὰ χρήματα.

Οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά θανατώσουν τὸ Σωκράτη, ἀλλὰ θά βλάψουν τὸν ἑαυτό τους περισσότερο, ἀφοῦ ὁ Σωκράτης ἦταν θεόσταλτος.

Κεφάλαιο 23-24: Ἐπίλογος τῆς Ἀπολογίας:

Σέ αὐτὰ τὰ κεφάλαια ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι δέν καταδέχεται νά προ-καλέσει τὸ οἶκτο τοῦ δικαστηρίου, γιατί αὐτό δέν ταιριάζει σὸ χαρακτήρα του.

Κεφάλαιο 25-28: «Ἀντιτίμησις». Ὁ Σωκράτης πρέπει νά προτείνει ἄλλη ποινὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Στὴν ἀντιτίμηση ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι δέ φοβάται τὸ θάνατο καί, γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μέ τούς νόμους, προτείνει ἓνα μικρὸ πρόστιμο.

Κεφάλαια 29-33: Τελευταῖοι λόγοι τοῦ Σωκράτη:

α) 29-30: Πρὸς τούς δικαστές πού τὸν καταδίκασαν

β) 31-33: Πρὸς τούς δικαστές πού ψήφισαν γιὰ τὴν ἀθώωσή του.

Στό κομμάτι αὐτὸ ὁ Σωκράτης λέει στοὺς Ἀθηναίους ὅτι γίνονται αἰτίοι νὰ κατηγορηθεῖ ἡ πόλη γιὰ τὸ θάνατο ἐνός σοφοῦ ἀνθρώπου καί προφητεύει αὐτὰ πού θά ἀκολουθήσουν τὸ θάνατό του.

2. α) Ὁ πρῶτος «λόγος» εἶναι ἡ ἀπολογία (κεφ. 1-24)

Ὁ δεύτερος «λόγος» εἶναι ἡ «ἀντιτίμησις» (κεφ. 25-28)

Ὁ τρίτος «λόγος» εἶναι ὁ ἐπίλογος (κεφ. 29-33).

β) Στὸν πρῶτο «λόγο» ἔχουμε τὸ προοίμιο, τὴν ἀναφορὰ τῆς κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Σωκράτη καί τὴν ἀρνήσή της ἀπὸ τὸ Σωκράτη. Στὸ ἴδιο κομμάτι ὁ Σωκράτης ἀναφέρει τὴν προκατάληψη τῆς κοινῆς γνώμης ἐναντίον του καί πόσο συντέλεσαν οἱ κωμικοὶ ποιητές στὴ διαμόρφωση αὐτῆς τῆς προκατάληψης καί ἀναφέρει καί τὴ συγκεκριμένη κατηγορία τοῦ Μέλητου.

Κατόπιν, συνέχισε τὴν ἀπολογία του παρουσιάζοντας τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καί τὸ ἔργο του καί τὴν τελείωσε λέγοντας στοὺς δικαστές ὅτι δέν καταδέχεται νὰ ζητήσει τὸν οἶκτο τους.

Στὸ δεύτερο «λόγο» τὴν «Ἀντιτίμηση», ὁ Σωκράτης πρότεινε γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸ πρόστιμο τῶν τριάντα μνῶν, παρόλο πού ὁ ἴδιος προσωπικά,

ἀν δὲν τὸν ὑποστήριζαν χρηματικά οἱ φίλοι του, θά πρότεινε γιὰ τὸν ἑαυτό του μιὰ μνά.

Στὸν τρίτο «λόγο» ἀπευθύνεται στοὺς δικαστές του καὶ τοὺς λέει ὅτι, μὲ τὴν ἀπόφαση πού πήραν, θά γίνουν αἰτία νά κατηγορηθεῖ ἡ πόλη καὶ προφητεύει ὁρισμένα πράγματα πού θά ἀκολουθήσουν τὸ θάνατό του.

γ) Ὁ κυριότερος ἀπὸ τοὺς τρεῖς «λόγους» εἶναι ὁ πρῶτος πού εἶναι καὶ ἓνας πλήρης δικανικός λόγος μὲ **προοίμιο** (κεφ. 1), **ὑπόθεση** (κεφ. 2-22) καὶ **ἐπίλογο** (κεφ. 23-24). Καὶ σὺν προοίμιο ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νά κάνει τοὺς δικαστές εὐνοϊκοὺς καὶ προσεκτικούς στὴν ὑπόθεση, ἀναλύει καὶ ἀφαιρεῖ τίς κατηγορίες ἐναντίον του καὶ στὸν ἐπίλογο κάνει τὴν ἀφοδὴ δήλωση ὅτι δὲ θά χρησιμοποιήσει κανένα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μέσα γιὰ νά προξενήσει τὸν οἶκτο τῶν δικαστῶν, γιατί αὐτὸ δὲν ταιριάζει μὲ τὸ χαρακτῆρα του.

δ) Στὸ σημεῖο πού τελειώνει ὁ πρῶτος λόγος γίνεται ἡ ψηφοφορία, γιὰ νά ἀποφασίσουν οἱ δικαστές ἂν ὁ Σωκράτης εἶναι ἔνοχος ἢ ἀθῶος καὶ τὸ ἀποτέλεσμά της εἶναι καταδικαστικό γι' αὐτόν. Ἀρχίζοντας τὸ δεύτερο κομμάτι τῆς Ἀπολογίας του, ὁ Σωκράτης λέει ὅτι δὲν ἀγανακτεῖ γιὰ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ἀλλὰ ἀπορεῖ γιὰ τὴ μικρὴ διαφορὰ ψήφων.

Στὸ σημεῖο πού τελειώνει ὁ δεύτερος λόγος, πάλι γίνεται ψηφοφορία καὶ πάλι εἶναι καταδικαστικὴ γιὰ τὸ Σωκράτη (ποινὴ θανάτου) μὲ διπλάσιες μάλιστα ψήφους αὐτὴ τὴ φορὰ.

Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Σωκράτης δὲ λέει ὅτι δὲν ἀγανακτεῖ, ἀλλὰ δηλώνει στοὺς δικαστές του ὅτι μὲ αὐτὴ τους τὴν ἀπόφαση θά γίνουν αἰτία νά κατηγορηθεῖ ἡ πόλη καὶ τοὺς λέει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐνέργειά τους αὐτὴ εἶναι ἀστοχὴ γιὰ ἄλλο λόγο: ἂν εἶχαν ὑπομονὴ νά περιμένουν, δὲ θά περίμεναν γιὰ πολὺ, γιατί ἤδη ὁ Σωκράτης εἶναι γέρος καὶ πολὺ κοντὰ σὺν φυσιολογικὸ θάνατο.

Μὲ πιὸ ἀπλά λόγια θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ὁ Σωκράτης ἀρχίζει τὸ δεύτερο «λόγο» μὲ ὕφος μετριασμένο ὡς πρὸς τὴν ἐπιθετικότητά του καὶ τὴν εἰρωνεία του, ἐνῶ στὸν τρίτο λόγο τὰ ξαναδρίσκει καὶ τὰ δύο.

3. Τὸ κύριο θέμα τῆς Ἀπολογίας τὸ ἀποτελοῦν τὰ κεφάλαια 2-22 πού εἶναι ἡ **ὑπόθεσις**. Στὴν ὑπόθεση ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ μὲ τὴ σειρά τίς παλιότερες κατηγορίες τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων γιὰ ἐνασχόληση του μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα (2-10), τὴν κατηγορία τοῦ Μέλητου (11-15) καὶ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους πού τὸν ὀδήγησαν νά διαλέξει τὸν τρόπο ζωῆς πού διάλεξε (16-22).

Τὸ κεφάλαιο 1 εἶναι τὸ **προοίμιο**, ὅπου κατηγορεῖ τοὺς κατηγοροὺς του γιὰ ψεῦτες καὶ δηλώνει ὅτι αὐτὸς θά μιλήσει ἀπλά ἀλλὰ ἀληθινά καὶ τὰ κεφάλαια 23-24 εἶναι ὁ **ἐπίλογος**, στὸν ὁποῖο ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νά δικαιολογήσει τὴ συμπεριφορὰ του σὺν δικαστῆρι.

4. α) Τὸ κύριο θέμα ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἐνότητα περιλαμβάνει τὰ κεφάλαια 2-10, ἡ δεύτερη τὰ κεφ. 11-15 καὶ ἡ τρίτη τὰ κεφ. 16-22.

β) Στὴν πρώτη ἐνότητα (βλ. καὶ ἀπάντηση σὺν ἐρώτημα 3) ὁ Σωκράτης

ἀναιρεί με τή σειρά τίς παλιότερες κατηγορίες τοῦ Ἀριστοφάνη καί τῶν ἄλλων Ἀθηναίων γιά ἐνασχόλησή του μέ τά φυσιολογικά φαινόμενα (2-10).

Στή δεύτερη ἐνότητα ἀναιρεί τήν κατηγορία τοῦ Μέλητου (11-15) καί στήν τρίτη ἐξηγεῖ τοὺς λόγους πού τόν ὀδήγησαν νά διαλέξει τόν τρόπο ζωῆς πού διάλεξε (16-22).

5. Στήν πρώτη ἐνότητα τά δύο τμήματα εἶναι τά ἑξῆς: Στά κεφάλαια 3-15 ὁ Σωκράτης ἀντικρίζει τήν κατηγορία κατά τρόπο ἀρνητικό-ἐλεγκτικό (ἀρνεῖται δηλαδή τήν κατηγορία καί ἀντικρούει τόν Μέλητο) καί στά κεφ. 16-22, κατά τρόπο θετικό-διηγηματικό, ἀπολογεῖται παρουσιάζοντας τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί τό ἔργο του.

6. Στό δεύτερο «λόγο» στά κεφ. 26-27 ὁ Σωκράτης ἀρνεῖται ὅτι ζημίωσε τήν πόλη καί δέ δέχεται, ἀκόμη καί ἂν ἐξοριστεῖ, νά ἀλλάξει τρόπο ζωῆς (ἀρνητικό μέρος) καί στό κεφ. 28 προτείνει τό πρόστιμο (θετικό μέρος).

Στόν τρίτο «λόγο» ὁ Σωκράτης δίνει στοὺς δικαστές του ἕνα σοβαρό μάθημα γιά τήν ἀδικία πού διέπραξαν μέ τό νά τόν καταδικάσουν (θετικό μέρος).

7. Εἶναι δύσκολο πράγμα τό νά ἀπομονώσει κανεῖς συγκεκριμένες δραματικές εἰκόνες ἀπό αὐτή τήν ἀπολογία, ὅταν ὁ ὅλος τρόπος πού μίλησε ὁ Σωκράτης εἶναι ἕνα ὑπόδειγμα ἠθικοῦ μεγαλείου καί τραγικότητος.

Ἀντικειμενικά πάντως, τό κομμάτι 25-28, ἡ «ἀντιτίμησις», πού ἀποτελεῖ καί τό δεύτερο λόγο τῆς ἀπολογίας, εἶναι τό κατεξοχήν κομμάτι πού διακρίνεται γιά τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς καί τοῦ χαρακτήρα τοῦ φιλόσοφου. Ποτέ ἄνθρωπος σέ τέτοιες δύσκολες περιστάσεις δέ μίλησε μέ τόση ἀταραξία, θάρρος καί περηφάνια, ὅπως ὁ Σωκράτης σέ αὐτό τό μικρό σημεῖο τοῦ λόγου του.

Ἰδίως στό κομμάτι 28 γεμάτος θάρρος ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι δέν πρόκειται ποτέ του, ἀκόμη καί ἂν ἐξοριστεῖ, νά ἀλλάξει τρόπο ζωῆς, γιατί πιστεύει ὅτι δέν ὑπάρχει τίποτε καλύτερο ἀπό τό νά μιλάει γιά τήν ἀρετή καί κορυφώνει τά λόγια του λέγοντας πώς μιά παραμελημένη ζωή (ζωή χωρίς τήν ἐπιδίωξη τῆς ἀρετῆς) δέν εἶναι ζωή γιά τόν ἄνθρωπο.

Μᾶς δείχνει λοιπόν σέ αὐτό τό κομμάτι τοῦ λόγου του ὁ Σωκράτης ὅλο τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του: δέ μετανιώνει γιά ὅ,τι ἔκανε καί ὁ θάνατος δέ μετράει μπροστά στή συναίσθηση τοῦ ὅτι ἐνήργησε σύμφωνα μέ τίς ἐπιταγές τοῦ ἠθικοῦ του χρέους.

Μετά ἀπό τό δραματικό αὐτό κατακόρυφο νιώθουμε τήν ψυχή μας νά ἡρεμεῖ καί νά γαληνεύει στόν τρίτο «λόγο» καί συγκεκριμένα στό κεφ. 29, πού εἶναι τά λόγια πού εἶπε ὁ Σωκράτης μετά τήν τελική ψηφοφορία πού τόν καταδίκασε σέ θάνατο. Χωρίς πικρία μιλάει γιά τήν καταδίκη του. Ξέρει πώς, ἂν χρησιμοποιοῦσε ἄλλα μέσα (θρήνους καί ὀδυρμούς), ἴσως νά γλίτωνε τό θάνατο. Κάτι τέτοιο ὅμως δέν τό ἀνέχεται ὁ χαρακτήρας του καί ἡ ἀξιοπρέπεία του.

Ἐδῶ νιώθουμε τήν ψυχή μας νά ἡρεμεῖ καί νά γαληνεύει. Ὁ Σωκράτης προβάλλει πιά σάν μιά πραγματικά ἡρωϊκή καί τραγική φυσιογνωμία. Ξέρει

τι πρέπει νά κάνει γιά νά σώσει τήν ἀξιοπρέπειά του. Γι' αὐτό καί ὁ θάνατος δέν τόν φοβίζει καί διαδίδει πρὸς αὐτόν γεμάτος ἡρεμία, τήν ἡρεμία τοῦ φιλόσοφου καί τοῦ ἀνθρώπου πού ἔδειξε συνέπεια σέ ὅλες του τίς ἐνέργειες.

8. Τό πρῶτο συναίσθημα πού μᾶς προξενεῖ ὁ ὅλος τρόπος πού διεξήχθηκε ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ ἀγανάκτηση. Βλέπουμε νά σέρεται στά δικαστήρια σάν κοινός διαφθορέας ὁ ἀνθρώπος πού ἡ φυσιογνωμία του λάμπρυνε τήν ἀρχαία Ἀθήνα. Ἡ ὅλη δίκη ἦταν μιά σκευωρία φτιαγμένη ἀπό ἀνθρώπους ἀνάξιους, πού οὔτε κἀν μποροῦσαν νά συγκριθοῦν μέ τόν ἀνθρώπο πού κατηγοροῦσαν.

Ἡ ἀγανάκτηση μεγαλώνει, ὅταν βλέπουμε ὅτι ὁ φθόνος καί ἡ κακία ὀρισμένων ἀνθρώπων θριαμβεύουν καί ὅτι ἕνας ἀθῶος πεθαίνει, θύμα τῶν κατηγορῶν του. Ἀναρωτιόμαστε ἂν ὑπάρχει δικαιοσύνη σέ αὐτό τόν κόσμο.

Τήν ἀπάντηση μᾶς τή δίνει ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης καί ἡ ἀπάντηση αὐτή μᾶς ἀνακουφίζει καί μᾶς δίνει ἐλπίδες γιά τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ θάνατος δέν εἶναι τίποτε σπουδαῖο, αὐτό πού μετράει εἶναι ἡ ἠθικὴ καταξίωση τοῦ ἀτόμου, ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. Μπροστά στήν ἀρετὴ δέ μετράει ὁ φθόνος καί τὸ μῖσος. Μπορεῖ ὁ Σωκράτης νά θανατώθηκε (ὅπως καί ἄλλοι κατηγορούμενοι ἄδικα) τὸ ἔργο τους ὅμως ἔμεινε αἰώνιο. Τί ἔμεινε ἀπὸ τήν κακία τῶν φαύλων; Τίνος οἱ πράξεις καί τὰ λόγια ἔμειναν ζωντανά στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων; Ὅποσδήποτε ὄχι αὐτὰ τῶν κακῶν.

Ὅσα ἐγκλήματα καί ἂν γίνονται σὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης, τελικὰ τὸ καλὸ θριαμβεύει. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο δίδαγμα πού μᾶς δείχνουν οἱ ἀρχαῖες τραγωδίες καί τὸ δίδαγμα αὐτὸ βλέπουμε νά ἐπισφραγίζεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη μᾶς γεμίζει πικρία, ἀλλά, τελικὰ, ἡ ἡρεμία πού μέ αὐτὴν ἀντιμετωπίζει τὸ θάνατό του, μᾶς δείχνει ὅτι πέρα ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα γεγονότα πρέπει νά βλέπουμε τίς αἰτίες πού τὰ δημιουργοῦσαν καί τὰ ἀποτελέσματα πού αὐτὰ τὰ γεγονότα θά ἐπιφέρουν.

Καί τὸ τελικὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ὅλη μελέτη τῆς Ἀπολογίας εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης βέβαια, θανατώθηκε (τὸ ἴδιο καί ὁ Χριστὸς ἀργότερα), ἀλλά ὁ θάνατός του ἦταν καί τὸ μεγαλύτερο δίδαγμά του κι εὐεργεσία του στὴν ἀνθρωπότητα.

9. Ἡ εἰκόνα τοῦ Σωκράτη, ὅπως προβάλλει μέσα ἀπὸ τὴν Ἀπολογία του, εἶναι ἡ πολυσύνθετη εἰκόνα ἐνὸς μεγάλου καί τραγικοῦ ἥρωα.

Κανένα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων τραγικῶν μορφῶν δέν λείπει ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Σωκράτη. Σέ δύο ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ἀξίζει ἰδιαίτερα νὰ σταθοῦμε στὴ συνέπεια του καί σὸ θάρρος του.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ Σωκράτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνέπεια πού ἀναφέρουμε. Ἀνάλασε μιά ζωὴ στὴ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς καί τὴ βελτίωση τῶν συμπολιτῶν του καί τὰ ὅσα διδάσκει ἔδειξε ὅτι τὰ πίστευε καί τὰ ἐφάρμοζε, ἀκόμη καί μέχρι τὴν τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς του.

Πῶς νά μὴ θαυμάσουμε τὴ συνέπεια αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου πού ἀρνήθηκε νά ὑπερασπῖσει τόν ἑαυτό του μέ ταπεινά μέσα (κλάματα κτλ.), γιατί ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀντίθετα μέ τὸ χαρακτῆρα του καί τὴν ἀξιοπρέπειά του.

Πώς νά μή θαυμάσουμε τή συνέπείά του, όταν, μέ τό φάσμα τοῦ θανάτου μπροστά στά μάτια του, δηλώνει ὅτι δέν ἔχει καμία διάθεση νά ἀλλάξει τρόπο ζωῆς, γιατί αὐτό θά εἶναι ἀντίθετο μέ τό πιστεῦν του;

Τό θάρρος του, πάλι, τό βλέπουμε νά ἐκδηλώνεται μέ δύο τρόπους. Ἀπό τή μιά ἡ ἀφοβία πού μέ αὐτή ἀντιμετωπίζει τό θάνατο καί ἀπό τήν ἄλλη ἡ παρηρησία μέ τήν ὁποία ἀντιμετωπίζει τούς δικαστές του. Δέ διστάζει νά τούς πει τά ὅσα πιστεύει, ἀκόμη καί ἂν αὐτά τελικά ἀποβαίνουν σέ βάρος του (ἀπόδειξη ὁ διπλασιασμός τῶν καταδικαστικῶν ψήφων στή δεύτερη ψηφοφορία)..

Δέ διστάζει νά μιλήσει κατά τέτοιο τρόπο πού, κυριολεκτικά, νά ἐπιφέρει τό θάνατό του.

Εἶναι μιά πραγματικά ἥρωική φυσιогνωμία ὁ Σωκράτης καί συγχρόνως τραγική. Ἡ τραγικότητα φαίνεται στό ὅτι ἔχοντας νά διαλέξει ἀνάμεσα στή ζωή καί στό θάνατο προτιμᾷ τό θάνατο, γιά νά μή διαψεύσει τά ὅσα μιά ζωή ὁλόκληρη διδασκε.

ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΡΙΤΩΝ

Κεφάλαιο 1

Ὁ Κρίτωνας ἐπισκέπτεται τὸ Σωκράτη στὴ φυλακὴ
καὶ τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὸν ἐρχομὸ
τοῦ ἱεροῦ πλοίου ἀπὸ τῆ Δῆλου

Νόημα (κεφ. 1)

Ὁ Κρίτωνας πολὺ πρῶτὴ ἔρχεται νὰ ἐπισκεφτεῖ στὴ φυλακὴ τὸ φίλο του Σωκράτη. Τὸν βρίσκει νὰ κοιμᾶται καὶ τὸν περιμένει νὰ ξυπνήσει. Ἐκεῖνος, παρ᾽ ἔξενέμενος γιὰ τὴν ἀπροσδόκητὴ ἐπίσκεψη, ρωτᾷ τὸν Κρίτωνα γιατί ἦρθε μέσα στὰ βαθιὰ χαράματα. Ἀκόμη ζητάει νὰ μάθει μέ ποιὸ τρόπο μῆκε ὁ φίλος του σὲ ἀπαγορευμένη ὥρα μέσα στὴ φυλακὴ. Ὅπως δὲν ἐγκρίνει ποὺ δὲν τὸν ξύπνησε ἀμέσως μόλις ἦρθε.

Ὁ Κρίτωνας ζητάει νὰ δικαιολογηθεῖ. Δὲν ἠθελε νὰ ταράξει τὸν ἥσυχο ὕπνο τοῦ δασκάλου. Ὅμως τοῦ κάνει ἐντύπωση πῶς ἐκεῖνος κατορθώνει νὰ κοιμᾶται τόσο ἥρεμα, ἐνῶ τοῦ ἔχει τύχει τόσο μεγάλη συμφορὰ.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἀπαντᾷ ξεκάθαρα στὴν ἀπορία τοῦ φίλου του. Τὸν πληροφορεῖ μόνο ὅτι δὲ φοβᾶται τὸ θάνατο, ἀφοῦ εἶναι γέρος πιά. Ἀλλὰ ξαναγυρίζει στὸ πρῶτο του ἐρώτημα ἀμέσως. Ποιὰ αἰτία φέρνει τὸν Κρίτωνα κοντά του; Κι ὁ φίλος τὸν πληροφορεῖ ὅτι ὅπου νὰ ᾿ναι τὸ ἱερὸ πλοῖο θὰ φτάσει στὸν Πειραιᾶ ἀπὸ τῆ Δῆλου. Ἡ ὥρα τῆς ἐκτέλεσης τῆς θανατικῆς ποινῆς γιὰ τὸ Σωκράτη πλησιάζει.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 1)

σ' αὐτὴ ἐδῶ τῇ συμφορᾷ (στ. 19): μέ τῇ φράσει αὐτῇ ὁ Κρίτωνας ἀναφέρεται στὴν καταδίκη τοῦ Σωκράτη σὲ θάνατο καὶ στὴ θανάτωσή του, ποὺ εἶναι κοντά· **«ἐν τῇ νῦν παρεστῶσιν συμφορᾷ».**

καρτερικὰ (στ. 19): ὑπομονετικά· «ῥαδίως».

Πραγματολογικά (κεφ. 1)

πολύ πρωί (στ. 2 «**ὄρθρος**») τὰ χαράματα, ἡ χαραυγή. Τό χρονικό διάστημα λίγο πρὶν τὴν αὐγή, πρὶν ἀνατείλει ὁ ἥλιος. "Όταν ἀκόμα ἐπικρατεῖ ἡ νύχτα, ὁ ὄρθρος τῶν ἀρχαίων ὀνομάζεται βαθύς. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες διαιρούσαν τὸ εἰκοσιτετράωρο μὲ βάση τὰ διάφορα φυσικά φαινόμενα. Κατὰ τὴν ὀμηρική ἐποχή ἡ μέρα χωριζόταν στὴν αὐγή, στὴ μέση ἡμέρα (μεσημέρι) καὶ στὸ δειλινό. Ἡ νύχτα χωριζόταν στὴν ἑσπέρα (ἀπόγευμα), στὴ μέση νύχτα (μεσάνυχτα) καὶ στὸ ξημέρωμα (ἀρχ. **ἀμφιλύκη**). Κατὰ τὴν κλασική ἐποχή ἡ μέρα χωρίζεται στὸ πρωί (ἀρχ. **ἔως**), στὴν ὥρα πού γεμίζει ἡ ἀγορά (ἀρχ. **περὶ ἀγορὰν πλήθουσας**), στὸ μεσημέρι, ἀπομεσήμερο (ἀρχ. **δείλη πρωΐα**) 1 - 3 μ.μ. καὶ 3 - 6 μ.μ. (ἀρχ. **δείλη ὄψια**), στὸ ἀπόγευμα (ἀρχ. **ἐσπέρα**), στὴ νύχτα, στὸ μεσονύχτιο (ἀρχ. **μέσαι νύκτες**), στὰ βαθιά χαράματα (ἀρχ. **ὄρθρος βαθύς**) ἢ περιορθρον. "Όταν ἐπινοήθηκε τὸ ἡλιακὸ ρολόι, χωρίστηκαν οἱ δώδεκα ὥρες τῆς μέρας καὶ οἱ δώδεκα τῆς νύχτας. Πρῶτος χρησιμοποίησαν αὐτὸ τὸ χωρισμὸ τῆς μέρας ὁ ἀστρονόμος **Ἰπταρχος τὸ 140 π.Χ.** Χαρακτηριστικὰ μάλιστα χρησιμοποίησε τὸν ὀρισμὸ: «καθ' ὥρας τοῦ ἡμερησίου χρόνου».

Παρ. 1 **τόσο συχνά πού ἔρχομαι ἐδῶ** (στ. 7): ἂν συσχετίσουμε αὐτὰ τὰ λόγια μὲ τὸ χρονικὸ διάστημα πού ἔμεινε ὁ Σωκράτης στὴ φυλακή, μπορούμε γιὰ τὸν Κρίτωνα νά βγάλουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι πολὺ συχνά ἐπισκεπτόταν τὸ φιλόσοφο ἐκεῖ. Ἦταν λοιπὸν πολὺ στενά δεμένος μ' αὐτόν μὲ φιλία. Τοῦ ἦταν ἀφοσιωμένος.

ἔπειτα ἔχει πάρει ἀπὸ μένα καὶ κάποιο φιλοδώρημα (στ. 8): φαίνεται ὅτι ὁ Κρίτωνας συνήθιζε νά δίνει κάποιο φιλοδώρημα στὸ φύλακα, ὅποτε ἐπισκεπτόταν τὴ φυλακή τοῦ Σωκράτη. Ἵσως μάλιστα αὐτὴ τὴ φορά νά φιλοδώρησε πάλι τὸ φύλακα, γιὰ νά τοῦ ἐπιτρέψει νά μπεῖ στὴ φυλακή σὲ ἀκατάληλη ὥρα.

σέ τόσο μεγάλη ἡλικία (στ. 20 - 21): ὁ Σωκράτης ἦταν τότε περίπου ἐβδομήντα χρονῶν. Στὴν ἀρχαιότητα θεωροῦσαν ὅτι κατὰ μέσο ὄρο αὐτὴ ἡ ἡλικία ἦταν τὸ «ὄριο τῆς ζωῆς». Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο: «**ἐς ἐβδομήκοντα ἔτεα ἀνθρώπῳ προτίθημι οὖρον τῆς ζῆς**». Ὁ μέσος ὄρος ζωῆς ἀλλάζει ἀπὸ ἐποχὴ σέ ἐποχὴ καὶ ἐξαρτεῖται ἄμεσα ἀπὸ τοὺς πολέμους, ἀπὸ τὴν πρόοδο τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης κτλ.

γιὰ τοὺς φίλους σου (στ. 27): ὁ Σωκράτης ποτέ δέν ὀνόμασε τὸν ἑαυτὸ του δάσκαλο. Ἔτσι ὅσοι τὸν συναναστρέφονται δέν εἶναι μαθητές του. Εἶναι σύντροφοι, φίλοι (ἀρχ. **ἐπιτήδαιοι, συνόντες, ἐταῖροι**).

τὸ πλοῖο (στ. 30): εἶναι τὸ πλοῖο πού ὀνομάζεται «Δηλιάς ναῦς». Ὁ Πλάτωνας στὸ διάλογό του «Φαίδων» μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πίστευαν ὅτι τὸ πλοῖο αὐτὸ ἦταν τὸ ἴδιο πού ἔφερε τὸ Θησέα στὴν Κρήτη. Ἐκεῖ ὁ ἥρωας εἶχε σκοτώσει τὸ μυθικὸ Μινώταυρο· καὶ ἔτσι εἶχε ἀπαλλάξει τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὴ φοβερὴ ὑποχρέωση νά στέλνουν κάθε χρόνο ἐφτά νέους καὶ ἐφτά νέες γιὰ τροφή τοῦ Μινώταυρου. "Όταν ὁ Θησεὺς εἶχε φύγει, οἱ Ἀθηναῖοι προσευχήθηκαν στὸν Ἀπόλλωνα νά τοὺς σώσει τάζοντας τιμές

στό θεό. Ὁ Θησέας γύρισε νικητής στήν Ἀθήνα καί οἱ Ἀθηναῖοι κρατώντας τήν ὑπόσχεσή τους ἔστειλαν μιά φορά τό χρόνο τό ἱερό πλοῖο στή Δῆλο, γιά νά τιμήσουν τόν Ἀπόλλωνα. Ἀλλά ἱερὰ πλοῖα ἦταν ἡ Σαλαμινία καί ἡ Πάραλος.

ἀπό τό Σούνιο (στ. 33): τό πλοῖο πρέπει νά εἶχε ἀγκυροβολήσει σέ κάποιο ὄρμο κοντά στό ἀκρωτήριο Σούνιο. Αὐτό ἴσως ὀφειλόταν σέ κακοκαίρια ἢ σέ κάποια θρησκευτική τελετή, πού γινόταν στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς πού ἦταν ἐκεῖ.

Πολιτιστικά (κεφ. 1)

Ἀναφέρεται «τό δεσμοτήριον», ἡ φυλακή τοῦ Σωκράτη. Συγκεκριμένες πληροφορίες γι' αὐτή δέν ἔχουμε. Πρέπει ὅπωςδήποτε νά ἦταν ἕνας χώρος κοντά στήν Ἀγορά. Ἀπό τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἔχουμε σποραδικές πληροφορίες. Ὁ τόπος πού κάποτε ὀνομαζόταν «φυλακή τοῦ Σωκράτη» ἔχει ἀμφισβητηθεῖ ἀπό τή σύγχρονη ἀρχαιολογική ἐρευνα.

Ὁ ὄρκος «μά τό Δία» εἶναι συνηθισμένος τρόπος ἔκφρασης καί συναντιέται συχνά στίς κουδέντες τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς.

Στό στίχο 30 ἀναφέρεται τό ἔθιμο τῶν Ἀθηναίων νά στέλνουν κάθε χρόνο «θεωρία» στή Δῆλο. Ἦταν ἔθιμο πού ἡ ἀρχή του ἔφτανε στά μυθολογικά χρόνια, ὅταν ὁ ἥρωας Θησέας ταξίδεψε στήν Κρήτη. Κοίταξε καί τή σχετική παρατήρηση στά πραγματολογικά. Ἡ γιορτή τῶν Δηλίων γινόταν στίς 7 τοῦ μηνῆ Θαργηλιῶνα (δηλαδή στίς 22 Μαΐου). Ὑπῆρχε νόμος στήν Ἀθήνα νά μή γίνονται θανατικές ἐκτελέσεις ἀπό τή στιγμή πού τό πλοῖο θά στολιζόταν γιά νά πάει στή Δῆλο μέχρι τή μέρα πού θά γύριζε στόν Πειραιᾶ. Ἔτσι ἡ θανατική ἐκτέλεση τοῦ Σωκράτη ἀναβλήθηκε γιά ἕνα μήνα.

Ἰδεολογικά (κεφ. 1)

Ὁ Κρίτωνας φανερώνει στό Σωκράτη (στ. 13 - 14) ὅτι βρίσκεται σέ μεγάλη ἀγρύπνια καί στενοχώρια. Αὐτή ἡ ταραγμένη του ψυχολογική κατάσταση ὀφείλεται στά τρυφερά αἰσθήματα πού τρέφει γιά τό Σωκράτη (δάσκαλο καί φίλο συνομήλικο). Ἡ φιλία γιά τό Σωκράτη εἶναι ὁ λόγος πού τόν κάνει νά παρανομεῖ (μπαίνει κρυφά σέ ἀπαγορευμένη ὥρα στή φυλακή, δωροδοκεῖ τό φύλακα). Ἡ ἀγωνία γιά τήν τύχη τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ αἰτία πού τόν ταλαιπωρεῖ. Ἀντίθετα ὁ Σωκράτης ἐμφανίζεται ἀπόλυτα ἡρεμος. Κοιμᾶται καλά, δέν ἔχει καμιά ἀγωνία καί κανένα πρόβλημα δέ φαίνεται νά τόν βασανίζει.

Οἱ Ἕλληνες σάν λαός λατρεύουν τή ζωή, ἀλλά καί τήν ἀπόλαυση τῆς ζωῆς. Ἔτσι ὁ Κρίτωνας πιστεύει ὅτι πρέπει ὁ Σωκράτης νά περνᾷ εὐχάριστα καί μάλιστα ὅσο γίνεται περισσότερο, ὅση ζωή τοῦ μένει. Στά λόγια του αὐτά πλανιέται μιά κάποια θλίψη γιά τό θάνατο (στ. 15 - 16: «γιά νά περνᾷς τήν ὥρα σου, ὅσο γίνεται, πιό εὐχάριστα»).

Ἡ καρτερικότητα, ὁ ὑπομονетικός χαρακτήρας εἶναι τό ἰδανικό τοῦ

Κρίτωνα, όπως φαίνεται μέσα από τη φράση: «πολλές φορές... σέ καλοτύχισα γιά τό χαρακτήρα σου... πού τόσο καρτερικά καί ήρεμα... ύπομένεις». 'Ο Έλληνας πού έχει σάν σύνθημα ζωής τό «**μηδέν ἄγαν**» (τίποτε ύπερβολικό) καί τό «**πᾶν μέτρον ἄριστον**» (νά τά ἀπολαμβάνεις ὅλα μέ μέτριο τρόπο), μέτρια ἀπολαμβάνει τή χαρά, ἀλλά καί μέτρια λυπᾶται στή δυστυχία.

'Ο Σωκράτης στή φράση «**ἤρθε τώρα ἡ ὥρα νά πεθάνω**» δηλώνει ἔμμεσα ὅτι ἔζησε ἄρκετά. 'Η γνώμη του αὐτή μπορεῖ νά έχει δυό ἐξηγήσεις. Σάν Έλληνας λατρεῦει τά νιάτα καί τήν ὁμορφιά καί ἀπεχθάνεται τίς δυσκολίες πού φέρουν τά γεράματα. 'Αλλά ἐκτός ἀπ' αὐτό έχει πραγματοποιήσει τό σκοπό του στή ζωή. Πίσω του ἀφήνει ἔργο τελειωμένο καί μαθητές γιά συνηχιστές (Πλάτωνα, Ξενοφῶντα κ.ἄ.).

'Αλλος ἕνας **συμβολισμός** εἶναι ὅτι τό πλοῖο ἔρχεται ἀπό τή Δῆλο. 'Ο θεός τῆς Δήλου, ὁ Ἀπόλλωνας, θεωρεῖται ὅτι έχει σχέση μέ τό θάνατο. 'Ο Decharme στήν «Έλληνική μυθολογία» του γράφει σχετικά: «'Ο θάνατος πού στέλνει ὁ θεός (Ἀπόλλωνας) εἶναι βέβαια ὁ πιό γρήγορος καί εὐκολος, οἱ Έλληνες μάλιστα τόν θεωροῦσαν εὐεργεσία». 'Ετσι σάν εὐεργεσία θά δεχτεῖ ὁ Σωκράτης τό θάνατο πού «τοῦ στέλνουν οἱ θεοί».

Ἀνάλυση φιλοσοφική - αἰσθητική (κεφ. 1)

'Ο διάλογος τοῦ Πλάτωνα «Κρίτων» εἶναι ἀπό τά ἔργα **τῆς πρώτης περιόδου** τοῦ συγγραφέα. Ἀπό τήν ἀποψη **τῆς μορφῆς** οἱ διάλογοι αὐτοί εἶναι ἄφταστα δραματικά ἔργα. Ἀπό τήν ἀποψη **τοῦ περιεχομένου** ὁ φιλόσοφος προσπαθεῖ νά δώσει τόν ὀρισμό ἠθικῶν ἐννοιῶν. 'Η περίοδος αὐτή ὀνομάστηκε «**ἐννοιολογική**». Τήν ἐποχή αὐτή ὁ Πλάτωνας βρῖσκεται ἰδεολογικά πολύ κοντά στό δάσκαλο **Σωκράτη**. Οἱ πρῶτοι αὐτοί διάλογοι εἶναι μικροί σέ ἔκταση καί περιέχουν πανέμορφες προσωπογραφικές σκηνές. Φαίνεται ὅτι ὁ «Κρίτων» γράφτηκε ἀμέσως μετά τήν «Ἀπολογία» τοῦ Σωκράτη.

Μέ τό ἔργο αὐτό ὁ Πλάτωνας θέλει νά διαλύσει μερικές παρεξηγήσεις πού προκάλεσε στήν Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς του ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη. Τό θέμα τῆς **θηροσκευτικότητας** τοῦ Σωκράτη ἔθιξε ὁ Πλάτωνας στά ἔργα του «Ἀπολογία» καί «Εὐθύφρων». 'Ο «Κρίτων» ἔρχεται νά ἀπαντήσῃ σέ ἕνα ἄλλο ἐρώτημα. «Γιατί ὁ Σωκράτης δέ δραπέτευσε ἀπό τή φυλακή, ἀφοῦ μποροῦσε νά τό κάνει; Μήπως ἔμεινε ἀπό **δειλία** ἢ ἔμεινε ἀπό «**φιλοσοφικό ἐγωισμό**», γιά νά δείξῃ ὅτι αὐτός εἶναι ἀνώτερος ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους καί φέρεται διαφορετικά»;

Μέσα ἀπό τό διάλογο αὐτό ἡ ἀπάντηση τοῦ Πλάτωνα εἶναι ξεκάθαρη. 'Η ἀπόφαση τοῦ Σωκράτη νά μείνῃ στή φυλακή δέν εἶναι ἀποτέλεσμα δειλίας ἢ ἐγωισμοῦ. Εἶναι ἀποτέλεσμα **ἀρχῶν**, πού τίς ἀκολουθεῖ σταθερά σ' ὅλη του τή ζωή. Στήν ἀποψη αὐτή τοῦ Πλάτωνα ὀφείλεται καί τό μεταγενέστερο ὄνομα τοῦ διαλόγου: «**περί τοῦ πρακτέου**» ἢ «**ἠθικός**». Ἀνήκει στόν κλάδο τῆς φιλοσοφίας πού ὀνομάζεται **ἠθική**.

'Ο Πλάτωνας ἦταν ποιητής. 'Η ποιητική του φύση ἐκδηλώνεται μέ πολλούς τρόπους μέσα στό ἔργο του. 'Ενας ἀπό αὐτούς εἶναι ἡ συνήθειά του νά

χρησιμοποιεί **τό μύθο**, ένα μύθο εξελιγμένο. Δέ μοιάζει μ' αυτόν που ξέρουμε από την αρχαία τραγωδία ούτε μ' αυτόν που έπλασε ή παράδοση. Ο μύθος του Πλάτωνα είναι **συμβολικός** και **ποιητικός**. Και στηρίζεται σε **λογική βάση**.

Τό πρώτο αυτό κεφάλαιο του «Κρίτωνα» είναι **τό προοίμιο** του λόγου: **Περ. 2**
'Εδώ ο Πλάτωνας, με παραπλήσια τεχνική σάν νά πρόκειται γιά δραματικό έργο, μās τοποθετεί στό **χρόνο** και **τόν τόπο** πού διαδραματίζονται τά γεγονότα, είναι **ξημέρωμα**, **δυό μέρες** πρίν εκτελεστεί ο Σωκράτης και **τόπος** είναι ή φυλακή του. 'Ακόμη γνωρίζουμε τά πρόσωπα του διαλόγου (τό Σωκράτη και τόν Κρίτωνα)· τά γεγονότα πού θά ξετυλιχτούν παρακάτω μās γίνονται από την αρχή γνωστά. 'Υπάρχουν δηλαδή **έδώ όλα** τά στοιχεία πού μās εισάγουν στό διάλογο.

Όταν μελετούμε ένα κείμενο Πλατωνικό δέν πρέπει νά ξεχνούμε ότι έχουμε νά κάνουμε μέ κείμενο **ποιητικό** και **φιλοσοφικό** μαζί. Κάτω απ' αυτή τή διάσταση οί λέξεις χάνουν τήν καθημερινή τους σημασία. Γίνονται **σύμβολα** πού πρέπει νά τά ξεδιαλύνουμε, γιά νά μπορέσουμε νά χαρούμε κάτι από τήν υπέροχη μορφή και τό περιεχόμενο του λόγου.

Τά πρόσωπα διαγράφονται μέ τέλειο τρόπο από τό πρώτο κεφάλαιο. Μέ **άληθοφάνεια** και **φυσικότητα** σχεδιάζεται τό πρόσωπο του Σωκράτη. Ευπνάει και οί πρώτες φράσεις πού λέει είναι σύντομες. 'Ετσι συμβαίνει μέ κάθε άνθρωπο μόλις ξυπνάει. Πρέπει νά περάσουν λίγα λεπτά, «νά ξυπνήσει ο νοῦς του», δηλαδή νά βρεῖ έπαφή μέ τόν τόπο και τό χρόνο πού βρίσκεται και νά προσαρμοστεί. Ρωτάει και αμφιβάλλει γιά όλα. Στίς έρωτήσεις του Σωκράτη ο Κρίτων έχει πάντα μία έτοιμη, σίγουρη απάντηση. 'Αντίθετα μέ τό Σωκράτη αυτός εμφανίζεται βέβαιος γιά όλα. Ξέρει ακριβώς τήν ώρα. 'Εχει τρόπο νά μπαίνει στή φυλακή. 'Ο πλατωνικός διάλογος μπαίνει στίς δάσεις του από την αρχή. 'Η αλήθεια δέν επιβάλλεται στό συνομιλητή. 'Ο Σωκράτης ρωτάει και ή αλήθεια θά βγει από τό στόμα του συνομιλητή του. 'Ακολουθώντας μία **φυσική τάση** του ανθρώπου ο Πλάτωνας επιζητάει από **τά αισθήματά** μας γιά τά πράγματα νά ανεβούμε στίς γενικότερες έννοιες, στίς αρχές, **στίς ιδέες**.

Πρώτος αρχίζει νά μιλάει ο Σωκράτης. Ρωτάει τόν Κρίτωνα γιά τό σκοπό τής επίσκεψής του. 'Ακόμα ενδιαφέρεται νά μάθει τί ώρα είναι. Μάλιστα φαίνεται ότι ή ώρα, ο χρόνος, τόν ενδιαφέρει αρκετά, αφού μέ δυό διαφορετικές έρωτήσεις ζητάει νά μάθει σχετικά μ' αυτόν¹. 'Ο Κρίτωνας θά απαντήσει όρίζοντας τήν ώρα, τό χρόνο μέ αρκετή ακρίβεια.

1. Μέσα από τήν επίμονη αυτή έρώτηση βλέπουμε τό Σωκράτη μιάς ζωής μεστής και αγωνιστικής νά στέκεται πιά στό κατώφλι του θανάτου. 'Ο χρόνος μετά τό θάνατο δέν έχει καμία έννοια. **Είναι αδιάφορος**. 'Ο χρόνος είναι αξία γιά μās τούς καθημερινούς ανθρώπους πού σάν τόν Κρίτωνα έχουμε όλες τίς αγωνίες και τά άγχα πού μās γεννάει ή ζωή. 'Ο χρόνος γιά μās έχει αξία· γιατί μās τοποθετεί **στό παρόν** και έτσι έχουμε τήν αντίληψη γιά τό **παρελθόν** και τό **μέλλον**, πού είναι οί τρεις διαστάσεις του χρόνου.

‘Ο Κρίτων μέ μεγάλη δεβαιότητα απαντάει: «Εἶναι πολύ πρῶι»· καί σέ λίγο· «βαθιά χαράματα». Εἶναι ὁ καθημερινός ἄνθρωπος πού στηρίζεται στήν **ἐμπειρία** του καί στίς **αἰσθήσεις** του. Τό βλέπει, τό αἰσθάνεται καλά ὅτι εἶναι χαράματα.

‘Η ὥρα τοῦ «ὄρθρου» δέ διαλέχθηκε τυχαία ἀπό τόν Πλάτωνα. Μεταφορικά σημαίνει τήν ἀρχή τοῦ διαλόγου πού εἶναι ἡ ἀρχή τῆς φιλοσοφίας. Ἀπό τό σκοτάδι τῆς νύχτας πού εἶναι ἡ ἄγνοια βαδίζουμε σιγά σιγά πρὸς τό φῶς τῆς μέρας. Ἔτσι σιγά σιγά θγαίνουμε **ἀπό τήν ἀπορία καί τήν ἄγνοια** στήν **ἀπάντηση** τῶν ἐρωτημάτων μας καί **στή γνώση**.

Ἀπό ὅλη τῇ συζήτηση φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Σωκράτης πρέπει νά κοιμόταν ξένοιαστα καί πολύ βαθιά, ἀντίθετα μέ τόν ἀνήσυχο καί ἄγρυπνο Κρίτωνα. Ἐδῶ στέκουν ἀντιμέτωποι οἱ δυό συνομιλητές σάν ἀντίθετοι χαρακτήρες¹.

‘Ο Κρίτῶνας μπορεῖ νά εἶναι ἓνας ἀπό μᾶς. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού στηρίζεται στίς αἰσθήσεις καί στήν πείρα του. Ἔτσι δέν τολμάει νά ἀναφέρει τῇ λέξει **θάνατος** παρὰ μόνο στό τέλος τοῦ κεφαλαίου, ἀφοῦ πρῶτος ὁ Σωκράτης θά τήν πει «ἐγὼ πρέπει νά πεθάνω» (στ. 31). ‘Ο Κρίτῶνας ἔχει μιὰ ἐπιφανειακή γνώση γιά τά πράγματα· ἡ γνώση του εἶναι ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀρχαία γλώσσα τήν ὀνομάζει: «**δόξα**». Ἡ γνώση ὁμως τοῦ Σωκράτη εἶναι βαθιά· θά λέγαμε **ἐπιστημονική**. Εἶναι αὐτός πού γνωρίζει κατὰ βάθος τήν ἀλήθεια γιά τά πράγματα. Καί μέσα ἀπό τήν ἐξέλιξη τοῦ διαλόγου θά προσπαθήσει νά κάνει καί τό συνομιλητή του νά τήν καταλάβει. Δέ θά τοῦ ἐπιβάλει καμιά δική του ἄποψη. Μόνο μέ τίς κατάλληλες ἐρωτήσεις θά τόν ὀδηγήσει ἀπό τό σκοτάδι στό φῶς, ἀπό τήν ἄγνοια στήν τέλεια γνώση. Αὐτή εἶναι ἡ μέθοδος πού ὀνομάστηκε **μαευτική**.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) ‘Ο Σωκράτης ξυπνάει στό μισοσκόταδο τῆς φυλακῆς. 2) ‘Ο θλιμμένος Κρίτῶνας κοιτάζει τόν κοιμισμένο ἀκόμη Σωκράτη.

Ἐπίθετα: γνώριμος ὁ φύλακας, μεγάλη ἀγρύπνια, ἀνάρμοστο, μεγάλη ἡλικία, εἶδηση θλιθερή, ἀβάσταχτη.

Μεταφορές: βαθιά χαράματα, πόσο γλυκά κοιμᾶσαι, ἄλλοι... πέφτουν σέ τέτοιες συμφορές, τό βλέπω καθαρά, εἶδηση ἀβάσταχτη.

1. Ἡ ἡρεμία τοῦ Σωκράτη προέρχεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔχει λύσει τό πρόβλημα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Εἶναι ὁ φιλόσοφος πού ξέρει ὅτι ὁ θάνατος δέν εἶναι τέλος, ἀλλά ἀρχή μιᾶς νέας ζωῆς. Ἀνάμεσα στή ζωή καί στό θάνατο ὑπάρχει σχέση διαλεκτική. Ἡ ζωή καί ὁ θάνατος εἶναι ἓνα ζευγάρι μέ διπλή σχέση. Στό τέλος τῆς ζωῆς ἐρχεται ὁ θάνατος. Αὐτή εἶναι ἡ πρώτη σχέση. Σύμφωνα μέ μιὰ βασική ἀρχή τῆς διαλεκτικῆς πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι ἀφοῦ ὁ θάνατος εἶναι τό ἀντίθετο τῆς ζωῆς, πρέπει κι ἀπό τό θάνατο νά ξεκινάει μιὰ καινούρια ζωή. Αὐτή εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Σωκράτη στό διάλογό του «Φαίδων».

Προσωποποιήσεις: τὰ χρόνια δέν τούς ἐμποδίζουν καθόλου... τύχη πού τούς θρῖσκει.

Ἐπανάληψη: εἶδηση θλιθερή... θλιθερή καί ἀδάσταχτη.

Ἀντίθεση: 1 Πῶς δέ μέ ξύπνησες ἀμέσως... ἀλλά κάθεσαι κοντά μου χωρίς νά μιλάς;... 2 εἶδηση... θλιθερή, ὄχι γιά σένα... ἀλλά γιά μένα καί γιά ὅλους τούς φίλους σου. 3 σήμερα... αὔριο.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 1)

«Καὶ γὰρ ἂν, ὦ Κρίτων, πλημμελὲς εἶη ἀγανακτεῖν τηλικούτον ὄντα, εἰ δεῖ ἤδη τελευτᾶν».

Μά θά ἦταν ἀνάρμοστο, Κρίτων, ν' ἀγανακτῶ σέ τόσο μεγάλη ἡλικία, γιὰτί ἤρθε ἡ ὥρα νά πεθάνω.

Ἀπαντήσεις κεφαλαίου πρώτου

1η: «Τόσο συχνά πού ἔρχομαι ἐδῶ». Ἡ φράση αὐτὴ δείχνει τὴ στενὴ φιλία Σωκράτη - Κρίωνα. Κοίταξε καί στά πραγματολογικά τοῦ κεφαλαίου.

2η: Ψυχικὴ κατάσταση Κρίωνα - Σωκράτη. Ὁ Κρίωνας εἶναι ἀνήσυχος καί ταραγμένος, ἐνῶ τὸ Σωκράτη χαρακτηρίζει τέλεια ἀταραξία. Κοίταξε καί στά Ἰδεολογικά τοῦ κεφαλαίου.

3η: Ὁ Πλάτωνας ἐδῶ ποιά στοιχεῖα εἰσαγωγῆς τοῦ διαλόγου μᾶς δίνει; Τόπο, χρόνο, θέμα, πρόσωπα, συναισθήματα κτλ. Κοίταξε καί στή φιλοσοφικὴ ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 2

Ἡ ἀταραξία τοῦ Σωκράτη. Τό προφητικὸ ὄνειρο.

Νόημα (κεφ. 2).

Ὁ Σωκράτης τελείως ἀτάραχος ἀκούει ἀπὸ τὸν Κρίωνα ὅτι ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του εἶναι τόσο κοντά. Εἶναι ἔτοιμος νά τὸν δεχτεῖ· ἂν ἔτσι ὀρίζουν οἱ θεοί, μέ τό καλὸ νά ἔρθῃ. Ἐκεῖνος ὅμως ἔχει ἀντίθετη γνώμη σχετικὰ μέ τό χρόνο τοῦ θανάτου του. Διαφωνεῖ σ' αὐτό μέ τὸν Κρίωνα. Ἐκεῖνος νομίζει ὅτι θά ζήσει μιά ἀκόμη μέρα. Αὐτὸ ὀφείλεται σ' ἓνα ὄνειρο πού εἶδε τὴ νύχτα, λίγο πρὶν ξυπνήσει.

Εἶδε στὸν ὕπνο του μιὰ γυναίκα. Ἦταν ὁμορφη, μὲ πρόσωπο ὡραῖο καὶ λευκά ρούχα. Αὐτὴ τὸν πλησίασε. Τὸν φώναξε μὲ τ' ὄνομά του καὶ τοῦ εἶπε ἓνα παραλλαγμένο στίχο ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου: «Σωκράτη, σέ τρεῖς μέρες φτάνεις στὴν εὐφορη Φθία». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι σέ τρεῖς μέρες ὁ Σωκράτης θὰ ἔρθει στὴν ἄλλη ζωὴ. Ἐδῶ τὸ ὄνειρο τελειώνει κι ὁ Κρίτωνας κατὰπληκτος δηλώνει ὅτι τὸ θρῖσκει πολὺ παράδοξο. Ὁ Σωκράτης ὁμως δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου γιὰ τὴ σημασία του. Γι' αὐτὸν τὸ προφητικὸ ὄνειρο ἔχει ξεκάθαρη σημασία.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 2)

Ἡ ὥρα ἢ καλὴ (στ. 1): μὲ τὸ καλὸ· «τύχη ἀγαθῇ».

οἱ ἀρμόδιοι (στ. 6): οἱ ὑπεύθυνοι· «οἱ τούτων κύριοι».

καλοπιασμένη (στ. 13): μὲ ὡραῖο σῶμα, παράστημα· «καλὴ». Τὰ πρόσωπα πού ἐμφανίζονταν στὰ ὄνειρα νομίζονταν θεϊκά. Ἔτσι περιγράφονταν ὡραῖα καὶ σεβάσμια στή μορφῇ.¹

καλοπιασμένη κι ὁμορφη (στ. 13): τὸ πρῶτο ἐπίθετο ἀναφέρεται στὸ σῶμα τῆς γυναίκας, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀφορᾷ τὸ πρόσωπό της· «καλὴ καὶ εὐειδής».

Πραγματολογικά (κεφ. 2).

Οἱ ἀρμόδιοι (στ 6): εἶναι οἱ ἑντεκα ἄρχοντες. Αὐτοὶ ἐπόπτευσαν στὴ φυλακὴ καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν θανατικῶν ἢ ἄλλων καταδικαστικῶν ἀποφάσεων. Αὐτοὶ ἐκλέγονταν μὲ κλῆρο κάθε χρόνο, ἓνας ἀπὸ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς δέκα φυλές. Ἐντέκατος ἄρχοντας ὀνομαζόταν ὁ γραμματέας.

τὴν ἡμέρα πού ξημερώνει σέ λίγο, τὴν ἄλλη μέρα, αὐτὴ τὴ νύχτα (στ. 7-8): ὁ Σωκράτης λέγοντας αὐτὲς τίς φράσεις δέχεται ὅτι εἶναι ἀκόμη νύχτα. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴ φράση «αὐτὴ τὴ νύχτα». Ἄρα σέ λίγο θὰ ξημερώσει «ἡ μέρα πού ξημερώνει σέ λίγο». Γι' αὐτὴ τὴ μέρα εἶχε πρὶν λίγο καὶ ὁ Κρίτωνας μιλήσει καὶ τὴν εἶχε ὀνομάσει σήμερα. Τὴν αὐριανὴ μέρα ὁ Κρίτωνας εἶχε ὀνομάσει «ἄλλη μέρα». Αὐτὸς ὁ διαφορετικὸς τρόπος ἔκφρασης χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ προσαρμώσει στὸ διάστημα τῶν τριῶν ἡμερῶν, ὅπως ἀναφέρει ἡ φράση τοῦ ὁνείρου: «τὴν τρίτῃ ἡμέρᾳ θὰ φτάσεις...». Ἔτσι οἱ τρεῖς αὐτὲς μέρες εἶναι: α) ἡ πρώτη μέρα τοῦ ὁνείρου, αὐτὴ πού ὁ Σωκράτης ὀνομάζει «αὐτὴ πού ξημερώνει σέ λίγο» Καὶ ὁ Κρίτωνας «σήμερα»· β) ἡ δευτέρη μέρα τοῦ ὁνείρου, αὐτὴ πού ὁ Σωκράτης ὀνομάζει «ἡ ἄλλη» καὶ ὁ Κρίτωνας «αὐριο»· γ) ἡ τρίτῃ μέρα τοῦ ὁνείρου εἶναι αὐτὴ πού ὁ Σωκράτης ὀνομάζει «τὴν ἄλλη μέρα» καὶ γιὰ τὸν Κρίτωνα εἶναι μεθαύριο. Ἔτσι ἡ διαφορὰ εἶναι μιᾶς μόνο μέρας.

1. Ἑρμηνεία Stallbaum.

μιά γυναίκα (στ. 13): ίσως ή μορφή του όνειρου νά είναι ή Θέτις, ή μητέρα του 'Αχιλλέα. 'Αν δεχτούμε τήν άποψη αυτή, τότε και ό Σωκράτης παραλληλίζεται μέ τόν 'Αχιλλέα, τόν όμηρικό ήρωα. Αυτόν τόν παραλληλισμό ό Πλάτωνας τόν χρησιμοποιεί και στήν «'Απολογία» του Σωκράτη.

Φθία (στ. 16): είναι χώρα στά ΝΔ της Θεσσαλίας, κοιτίδα των Μυρμιδόνων. 'Εκεί υπήρχε και πόλη μέ τό όνομα αυτό, πού πολλοί τή σχετίζουν μέ τά σημερινά Φάρσαλα.

λευκοφορεμένη (στ. 13): τό λευκό χρώμα συμβολίζει τήν άγνότητα, αλλά και τή χαρά, τήν έλπίδα, τήν άγιότητα και τήν ευτυχία πού περιμένουμε. 'Ετσι δηλώνεται ή θεϊκή προέλευση του όνειρου και ή γυναίκα μέ τά λευκά ρούχα παρουσιάζεται σάν ένα πλάσμα θεϊκό.

τήν τρίτη ήμέρα θά φτάσεις... (στ. 16): ό στίχος αυτός είναι του 'Ομήρου, από τό Ι της 'Ιλιάδας στίχος 363. 'Εδώ έχει ό Πλάτωνας αλλάξει τό πρόσωπο του ρήματος. 'Αντί του όμηρικού πρώτου προσώπου χρησιμοποιεί τό δεύτερο. 'Ο 'Ομηρος δάξει τό στίχο αυτό στό στόμα του 'Αχιλλέα πού άπειλει έτσι ότι θά φύγει από τήν Τροία και θά γυρίσει στήν πατρίδα του, τή Φθία. 'Ο Σωκράτης εδώ μεταφορικά δηλώνει ότι θά πεθάνει και θά πάει έτσι σέ μία άλλη χώρα, ευτυχισμένη, όπως πιστεύει.

Πολιτιστικά (κεφ. 2)

'Η ώρα ή καλή (στ. 1): τή φράση αυτή χρησιμοποιούσαν οι άρχαίοι 'Ελληνες σέ κάθε δημόσια σοδαρή πράξη· «**τύχη άγαθή**». Αυτό δηλαδή συνέβαινε στήν άρχή των ψηφισμάτων, των νόμων, των συνθηκών. Καί σήμερα άκόμη στά τιμητικά διπλώματα πού δίνει ή 'Ακαδημία 'Αθηνών ή φράση αυτή αναφέρεται μέ τήν άρχία της έκφραση: «τύχη άγαθή... ή 'Ακαδημία 'Αθηνών άπένειμεν...».

'Αναφέρονται οι έντεκα άρχοντες πού ήταν υπεύθυνοι γιά τίς φυλακές και **γιά τήν έκτέλεση των ποινών (στ. 6).**

Τά λευκά φορέματα της γυναίκας του όνειρου (στ. 13) μάς θυμίζουν τά λευκά ρούχα πού και σήμερα συνηθίζεται νά φορούν οι άνθρωποι, γιά νά δείξουν τή χαρά ή τήν άγνότητα. Παράδειγμα είναι τά λευκά νυφικά φορέματα και τά συνήθως λευκά ρούχα πού φορούν στά μικρά παιδιά. Μέσα από τήν 'Αγία Γραφή βλέπουμε τή χρησιμοποίηση του λευκού χρώματος, γιά νά δειχθεί ή άγιότητα μερικών μορφών π.χ. των αγγέλων. Καί ή παραδοσιακή τέχνη (ζωγραφική) χρησιμοποιεί τά λευκά ρούχα, γιά νά δώσει στά πρόσωπα πού εικονίζονται τίς ιδιότητες πού αναφέραμε παραπάνω.

'Ο Σωκράτης στό στ. 9 φαίνεται νά **πιστεύει στά όνειρα**. 'Η πίστη αυτή φανερώναται και στά έργα του Πλάτωνα «'Απολογία» και «Φαίδων». Από τήν όμηρική εποχή οι άνθρωποι φαίνονταν νά πιστεύουν στα όνειρα, πού, όπως λένε, έρχονται από τό Δία. Τήν πίστη αυτή στα όνειρα τήν έχουν και σήμερα πολλοί άνθρωποι. Ξεχωριστή σημασία είχαν γιά τούς άρχαίους τά όνειρα πού έρχονταν μετά τά μεσάνυχτα. Σήμερα ξεχωριστή σημασία θε-

ωρείται ότι έχουν τά όνειρα πού βλέπουν μερικοί όρισμένες μέρες π.χ. Σάβ-
βατο βράδυ, παραμονή κάποιας γιορτής κτλ.

Οί Έλληνες πίστευαν ότι **μερικοί άριθμοί έχουν σημασία μυστηριακή**. Έτσι και ό άριθμός **τρία** πού αναφέρεται στή φράση της γυναίκας του όνεί-
ρου έχει τέτοια σημασία. Άλλοι άριθμοί μέ παρόμοια σημασία ήταν τό 1, τό
9 κτλ.

Ίδεολογικά (κεφ. 2)

Παρ. 2 «**Η ώρα ή καλή**»: Ο φιλόσοφος μόλις άκουσε ότι φτάνει ή ώρα του γιά
νά πεθάνει, όχι μόνο δέ λυπήθηκε, όπως ό Κρίτωνας, ούτε φοβήθηκε, αλλά
νομίζει ότι πρέπει νά προχωρήσει στό θάνατο σάν νά είναι κάτι καλό. Αυτό
δέν είναι καθόλου παράδοξο, γιατί ό Σωκράτης θεωρούσε ότι ή ένωση της
ψυχής μέ τό σώμα είναι σάν μιá άρρώστια. Έτσι στό διάλογο «Φαίδων»
λέει στόν Κρίωνα ότι οφείλουν στόν Άσκληπιό (θεό της ιατρικής) ένα
πετεινό νά θυσιάσουν, γιατί έτσι κάνουν όσοι θεραπεύονται. Καί ό χωρισμός
της ψυχής από τό σώμα (δηλαδή ό θάνατος) είναι μιá θεραπεία («Φαίδων»
118 Α).

Η **θηρησκευτικότητα** του Σωκράτη δηλώνεται μέ τή φράση: «άν έτσι τό
θέλουν οί θεοί». Είναι έτοιμος νά δεχτεί όσα έχουν αποφασίσει οί θεοί γι'
αυτόν.

Η γυναίκα του όνείρου του Σωκράτη περιγράφεται «**καλοπλασμένη κι
όμορφη**». Ο ποιητής Πλάτωνας έχει όπωσδήποτε μιá πολύ λεπτή αίσθηση
του ωραίου, άφου μάλιστα θεωρεί ότι τό ωραίο είναι ένα ιδανικό γιά τόν
άνθρωπο. Πίσω όμως από τόν Πλάτωνα στέκεται ή Έλληνική κλασική τέχνη
πού παρέσθησε τήν ανθρώπινη όμορφιά μέ τρόπο άξεπέραστο, εκφράζοντας
ένα από τά παντοτινά ιδανικά της Έλληνικής φυλής.

Ανάλυση φιλοσοφική - αισθητική (κεφ. 2)

Τό δεύτερο κεφάλαιο του «Κρίτωνα» ανήκει κι αυτό στό προοίμιο του
λόγου. Ο Πλάτωνας, πιστός στήν άρχή του νά προχωρεί από τά γνωστά στά
άγνωστα, από τά αισθητά στίς ιδέες, έδω κάνει ένα άκόμη βήμα πρós τήν
άλήθεια. Στο πρώτο κεφάλαιο πήραμε μιá πρώτη ιδέα γιά τά δύο πρόσωπα
του διαλόγου, τό Σωκράτη και τόν Κρίωνα. Πληροφορηθήκαμε γενικά γιά
τό τί πιστεύει καθένας άπ' αυτούς. Τώρα στό δεύτερο κεφάλιο μαθαίνουμε
περισσότερα γιά τά πρόσωπα αυτά. Οί ιδέες τους, οί απόψεις τους, άρχί-
ζουν νά φαίνονται πιο καθαρά. Κανείς θά μπορούσε έδω νά ρωτήσει.
«Άραγε μās ενδιαφέρουν τά πρόσωπα, ό Σωκράτης και ό Κρίτωνας; Μήπως
περισσότερο πρέπει νά ενδιαφερόμαστε γιά **τίς ιδέες** πού ξεπροβάλλουν
μέσα άπό ένα τέτοιο κείμενο φιλοσοφικό»; Σ' αυτή τήν παρατήρηση μπο-
ρούμε νά απαντήσουμε ότι ή **μορφή** του «Κρίτωνα» είναι έντονα θεατρική.
Έχουμε, όπως ή άρχαία τραγωδία θέλει, έναν τόπο όρισμένο, χρόνο,

πρόσωπα, υπόθεση (κοίταξε σχετικά στην ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου). Έτσι παρατηρούμε ότι μέσα από τις απόψεις των προσώπων διαγράφονται οι φιλοσοφικές ιδέες. Συμβαίνει δηλαδή αυτό που θίξαμε εξετάζοντας το πρώτο κεφάλαιο. Σιγά σιγά από το σκοτάδι της νύχτας ξεπροβάλλει ή μέρα. Ή μεταφορικά από το σκοτάδι της άγνοιας βαδίζουμε στο φως της γνώσης.

Στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου ο Σωκράτης εμφανίζεται άρκετά αισιόδοξος. Πιστεύει ότι πρέπει με χαρά να υποδεχτεί το θάνατο, αν έχει φτάσει ή ώρα γι' αυτόν. «Ή ώρα ή καλή...» Είναι μία φράση επίσημη, αλλά και συνηθισμένη μαζί. ¹ Μ' αυτή τη φράση ο Σωκράτης αναφέρεται ξεκάθαρα πια στο θέμα του θανάτου του. Αυτά τα λόγια δείχνουν ότι δεν τόν φοβάται. Ότι δε φοβάται το θάνατο είχαμε προσέξει και στο πρώτο κεφάλαιο. Εκεί ατάραχα κοιμόταν χωρίς αγωνία, κι άς ήταν κοντά ή ώρα του θανάτου. Τότε είχαμε πει ότι αυτή του ή αφοβία προέρχεται από το γεγονός ότι έχει λύσει το πρόβλημα της ζωής και του θανάτου (κοίταξε σχετικά στην ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου). Έδω βλέπουμε να υπάρχει και ένας ακόμη λόγος για την αφοβία του αυτή: «αν έτσι το θέλουν οι θεοί, έτσι άς γίνει...». Μέσα από τα λόγια αυτά ο Πλάτωνας έρχεται να θίξει το θέμα της θρησκευτικότητας του Σωκράτη. Οι τρεις κατηγοροί του στή δίκη τόν κατηγορήσαν και για άθεο. Ένας άθεος όμως δε θά δεχόταν τόσο άπλά να ύποταχτεί στο θέλημα τών θεών. Έτσι έμμεσα ή κατηγορία ότι ο Σωκράτης ήταν άθεος απορρίπτεται.²

Παρατηρούμε ότι ο Σωκράτης εκφράζεται με μεγάλη λεπτότητα, τή λεγόμενη «άττική λεπτότητα». Οι γνώμες που εκφράζει δεν είναι άπόλυτες. Δεν προσπαθεί να επιβάλει τή γνώμη του στο συνομιλήτ ή του.³ Αυτό φαίνεται από τή φράση του: «δέ νομίζω ότι...» Άδίστα πρέπει ο συνομιλήτ ής του να δεχτεί ή να άπορρίψει τή γνώμη τού Σωκράτη.

Στό πρώτο κεφάλαιο ο Σωκράτης έκανε τίσ έρωτήσεις και ο Κρίτωνας άπαντούσε. Έδω ο Κρίτωνας κάνει τίσ έρωτήσεις όπου θά άπαντήσει ο Σωκράτης. Μ' αυτή τήν τεχνική τού Πλάτωνα στό πρώτο κεφάλαιο πληροφορηθήκαμε τί πιστεύει ο Κρίτωνας, ποιά είναι ή άλήθεια όπως εκείνος νομίζει. Με τήν ίδια τεχνική στό δεύτερο κεφάλαιο μαθαίνουμε τί πιστεύει ο Σωκράτης για τά πράγματα: ποιά είναι ή άλήθεια σχετικά μ' αυτόν.

Ο Κρίτωνας είναι ο άνθρωπος τής έμπειρίας. Έτσι δεν άρκείται στα λόγια τού Σωκράτη. Τού ζητάει έξηγήσεις: «πώς έφτασες, Σωκράτη, στό

1. Κοίταξε σχετικά στά πολιτιστικά στοιχεία τού κεφαλαίου.

2. Τά λόγια τού Σωκράτη δεν τελειώνουν όμως έδω. Προσθέτει: «Δέ νομίζω όμως ότι τό πλοίο θά έρθει σήμερα». Ή θρησκευτικότητα δεν κάνει τό Σωκράτη πιστό και άδουλο πλάσμα, άφημένο στό έλεος τών θεών. Δεν αντιμετώπιζει τή θέληση τών θεών **μοιρολατρικά**. Κατά τή γνώμη του (που έρχεται σέ αντίθεση με τή θέληση τών θεών, αν πρέπει να πεθάνει σέ δύο μέρες) τό πλοίο δε θά έρθει **σήμερα**. Άρα κι εκείνος δε θά πεθάνει **αύριο**.

3. Ο διάλογος προχωρεί σιγά σιγά με τρόπο **μαιευτικό**.

συμπέρασμα αυτό;» Ο «άνθρωπος της εμπειρίας» φαίνεται και μέσα στην απάντηση που δίνει στο Σωκράτη, όταν τον ρωτάει για τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται το **πότε** πρέπει εκείνος να πεθάνει. «Έτσι λένε οι άρμόδιοι...». Βασίζεται πάντα στην πείρα του.

Ο Σωκράτης όμως δε στηρίζεται στην πείρα. Η γνώμη του που φανέρωσε παραπάνω στηρίζεται **σέ ένα όνειρο**. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι το όνειρο προέρχεται από τους θεούς και μάλιστα από κάποιον όρισμένο θεό. Έτσι μέσα στο όνειρο φανερώνεται ή θέληση του θεού. Ένω πριν λίγο ο Σωκράτης είπε: «Αν έτσι το θέλουν οι θεοί...» τώρα ο ίδιος φαίνεται να έχει απόλυτη έμπιστοσύνη στο όνειρο, που εκφράζει τη θέληση του θεού.¹

Η μορφή του ονείρου είναι αντίθετη της φαντασίας του ποιητή Πλάτωνα. Είναι μία γυναίκα ωραία στο σώμα και ωραία στην όψη. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν: «οἷα ἡ μορφή τοιάδε καὶ ἡ ψυχὴ». Δηλαδή ἡ όψη δείχνει καὶ τὴν ψυχὴ μας. Έτσι ἡ γυναίκα τοῦ ονείρου εἶναι πλασμένη σύμφωνα με τὸ ιδανικό της κλασικῆς Ελλάδας. Τέλεια στο σώμα καὶ στην ψυχὴ. «Καλὴ καὶ ἀγαθή». Τὰ λευκά της ρούχα δίνουν στὴ γυναίκα ὅλες τὶς ιδιότητες ποὺ κρύβουν. Ἀφοῦ εἶναι τὸ λευκό τὸ χρώμα τῆς ἀγνότητας, τῆς ἀγιότητας, τῆς χαρᾶς, ἡ γυναίκα αὐτὴ ἔχει ὅλη τὴν ἀγνότητα τῆς θεϊκῆς παρουσίας καὶ φέρνει ἓνα μήνυμα χαρᾶς γιὰ τὸ Σωκράτη.

Παρ.
1

Ἡ μορφή τοῦ ονείρου μιλάει στοῦ Σωκράτη με στίχους² ἀπὸ τὸν Ὅμηρο. «Σέ τρεῖς μέρες ὁ φιλόσοφος θὰ φτάσει στὴν εὐφορὴ Φθία». Ἡ «εὐφορὴ Φθία» εἶναι ἡ πατρίδα, ὅπου ὁ Ἀχιλλέας εὐχόταν νὰ βρεθεῖ γιὰ νὰ ζήσει μιὰ εὐτυχισμένη καὶ μακρόχρονη ζωὴ. Ἡ φράση αὐτὴ ἐδῶ ἔχει σημασία μεταφορικῇ. «Πατρίδα του» θεωρεῖ ὁ Σωκράτης τὸν τόπο ποὺ θὰ πάει ἡ ψυχὴ του μετὰ τὸ θάνατο. Ἀφοῦ χωριστεῖ ἀπὸ τὸ σώμα, θὰ πλησιάσει στὴν Ἰδέα, ποὺ εἶναι τὸ ἀπόλυτο ιδανικό. Παρόμοια με τὸν Ἀχιλλέα, ποὺ λέει τοὺς γνωστούς στίχους χαρούμενος γιὰ τὸ γυρισμό του στὴν πατρίδα, χαίρεται καὶ ὁ Σωκράτης· γιατί ἡ ζωὴ μετὰ τὸ θάνατο ἦταν πάντα γι' αὐτόν ἡ μόνιμη

1. Γιὰ τὸ Σωκράτη εἰπώθηκε ὅτι δεχόταν με ἐπιφύλαξη τὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου· **τούς θεούς**, ὅπως λέει στὴν πρώτη του φράση. Ὁ Σωκράτης, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλάτωνας, ἀναζητήσε τὴν ἔννοια τοῦ θεοῦ πέρα ἀπὸ τὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου· καὶ τὴ δόηκε, στοῦ μέστωμα τῆς φιλοσοφίας του, νὰ ταυτίζεται, **νὰ εἶναι ἓνα** με τὴν ἰδέα τοῦ Λόγου. Εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης θὰ δεχτεῖ στοῦ Εὐαγγελιοῦ του: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος». Εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ θὰ πει γιὰ τὸ Θεό ὁ φιλόσοφος Spinoza τὸ 18ο αἰῶνα μ.Χ. «ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἡ θεότητα».
2. Ἡ Ποίηση, ὅπως πίστευαν οἱ Έλληνες, προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό. Μέσα σέ μιὰ κατάσταση μανίας ἔρχεται στὸν Ποιητὴ ἡ ἐμπνευση, σάν δῶρο θεοῦ. Έτσι ὁ Ποιητὴς δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐκφράζει τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῶς δηλαδὴ συμβαίνει με τὴν Ποίηση, ὅτι συμβαίνει με τὸ όνειρο. Ἐκφράζουν καὶ τὰ δύο τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ. Αὐτός ὁ Θεός δὲν ἔχει σχέση με τὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, ἀλλὰ ἀναζητιέται ἀπὸ τὸ Σωκράτη (καὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα) ἀλλοῦ. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια **θεηοκεύεται** ὁ Σωκράτης. Πιστεύει δηλαδὴ στὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ.

καί ἡ ἀληθινή πατρίδα: ἔτσι ὁ στίχος αὐτός προσαρμόστηκε ἄριστα στό Σωκράτη πού τή ζωὴ πάνω στή γῇ τή θεωροῦσε πάντα προσωρινή.¹ Αὐτά τὰ λόγια θά πεί ἡ συμβολικὴ μορφή τοῦ ὄνειρου.²

Γιὰ τὸν ἐμπειρικό Κρίτωνα τὸ ὄνειρο εἶναι **παράδοξο**, ἀφοῦ δέ στηρίζεται στὴν ἐμπειρία. Ἀκόμα εἶναι παράδοξο τὸ ὅτι ὁ Σωκράτης πιστεύει στὰ ὄνειρα. Ἀντίθετα γιὰ τὸ Σωκράτη τὸ ὄνειρο εἶναι **ὀλοφάνερο**, ἀφοῦ αὐτὸς πιά στέκεται στό κατώφλι τοῦ θανάτου, τὸ ὄνειρο πού ἐρμηνεύει τὴ θέληση τοῦ θεοῦ εἶναι τὸ φανερό πέραςμα πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) ἡ εἰκόνα τοῦ πλοίου πού ἐρχεται 2) ἡ μορφή τῆς γυναίκας τοῦ ὄνειρου.

Ἐπίθετα: ἡ ὥρα ἡ καλή, γυναίκα καλοπλασμένη, ὁμορφη, λευκοφορεμένη, εὐφορη Φθία, παράξενο ὄνειρο, ὀλοφάνερο (ὄνειρο).

Σχῆμα κλιμακωτό: ... μέ πλησίασε, μέ φώναξε μέ τ' ὄνομά μου καί μοῦ εἶπε.

Ἀντίθεση: Παράξενο τὸ ὄνειρό σου, Σωκράτη. – Κι ὅμως, ὀλοφάνερο... Κρίτων.

Πλατωνικὲς φράσεις (Κεφ. 2)

«Εἰ ταύτῃ τοῖς θεοῖς φίλον, ταύτῃ ἔστω».

Ἄν ἔτσι τὸ θέλουν οἱ θεοί, ἔτσι ἂς γίνεи.

Ἀπαντήσεις δευτέρου κεφαλαίου

1η. Ὑπάρχει σχέση ἀνάμεσα στό στίχο τοῦ Ὅμηρου καί στὴν περίπτωση τοῦ Σωκράτη; Ἡ ζωὴ μετὰ τὸ θάνατο θεωρεῖται γιὰ τὸ Σωκράτη ἡ ἀληθινή πατρίδα, ὅπως ἡ Φθία εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ ἥρωα Ἀχιλλέα. Κοίταξε σχετικὰ στὴ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2η. Ποιά συναισθήματα προκαλεῖ στὴν ψυχὴ τοῦ Σωκράτη ἡ εἶδηση τοῦ Κρίτωνα; Δέ φοβήθηκε, οὔτε λυπήθηκε, ἀντίθετα χάρηκε. Κοίταξε σχετικὰ στὰ Ἰδεολογικά τοῦ κεφαλαίου.

1. Στόν πλατωνικό διάλογο «Φαίδων» ὅμως ὁ Σωκράτης ξεκάθαρα διατυπώνει τὴ γνώμη του γιὰ τὸ ἂν πρέπει ἢ ὄχι κάποιος νὰ προκαλεῖ μόνος του τὸ θάνατό του. Ἐκεῖ, μιλώντας στό μαθητὴ του Κέβη, λέει ὅτι «δέν πρέπει νὰ σκοτώνει κανεὶς τὸν ἑαυτό του, προτοῦ ὁ θεὸς στείλει καμιά **ἀνάγκη**, ὡς ἀνὴρ τὴν ἀντιτάσσεται» (ἐννοεῖ τὴ θανατικὴ του καταδίκη).
2. Ἡ μορφή τῆς γυναίκας τοῦ ὄνειρου εἶναι συμβολικὴ, γιατί ἐκτός ἀπὸ αὐτὴ τὴ φορά, ἄλλη μιὰ φορά ὁ Πλάτωνας θά χρησιμοποιήσει τὴ μορφή τῆς γυναίκας στό ἔργο του. Εἶναι ἡ μορφή τῆς μάντισσας Διοτίμας στό διάλόγο του «Συμπόσιο», ὅπου συζητιέται τὸ θέμα τοῦ ἔρωτα. Ἡ γυναίκα, καί στίς δύο περιπτώσεις εἶναι τὸ κατάλληλο πρόσωπο νὰ πεί τὴν ἀλήθεια. Ὅμοια ὅπως ἀπὸ τὴ γυναίκα ἐρχεται στόν κόσμο τὸ παιδί, ἔτσι καί ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὸ στόμα μιᾶς γυναίκας θά ἐρθεῖ στό φῶς.

Κεφάλαιο 3

‘Ο Κρίτωνας προτείνει στο Σωκράτη νά δραπετεύσει χρησιμοποιώντας σάν επιχειρήματα τή φιλία τους καί τήν κοινή γνώμη. ‘Ο Σωκράτης ἀρνιέται νά ὑπακούσει στή γνώμη τῶν πολλῶν.

Νόημα (κεφ. 3)

‘Ο Σωκράτης τελειώνει τή διήγηση τοῦ οὐνεῖρου του καί ὁ Κρίτωνας διαίχεται νά ἀλλάξει θέμα. Ἦρθε ἡ ὥρα νά φανερώσει στοῦ Σωκράτη τό σκοπό τοῦ ἐρχομοῦ του στή φυλακή. Τοῦ προτείνει λοιπόν νά δραπετεύσει. Θά εἶναι μεγάλη συμφορά γιά τόν Κρίωνα, ἀν χάσει τέτοιο φίλο. Ἐκτός ἀπ’ αὐτό ὁμως ἡ κοινή γνώμη θά στραφεῖ ἐναντίον του. ‘Ολοι θά νομίζουν ὅτι ὁ Κρίτωνας δίστασε νά σώσει τό φίλο του γιά νά μήν ἑοδέψει χρήματα. Αὐτή ἡ φήμη ἢ αἰσχρῇ θά τόν συνοδεύει, ὅτι προτίμησε τά χρήματα ἀπό τοὺς φίλους του. Κανείς δέ θά πιστέψει ὅτι ὁ Σωκράτης θεληματικά ἔμεινε.

‘Ο Σωκράτης δηλώνει ὅτι ἀδιαφορεῖ γιά τή γνώμη τῶν πολλῶν. Οἱ συντοί ὅπωςδήποτε θά πιστέψουν τήν ἀλήθεια. ‘Ο Κρίτωνας ὁμως φοβάται πολύ τή γνώμη τοῦ πλήθους. Μήπως καί ἡ θανατική καταδίκη τοῦ Σωκράτη δέν εἶναι ἀπόδειξη τοῦ τί μποροῦν οἱ πολλοί νά κάνουν συκοφαντώντας κάποιον; ‘Ο Σωκράτης ἀντιλέγει ὅτι ὁποῖος μπορεῖ νά κάνει ἕνα μεγάλο κακό μπορεῖ νά κάνει κι ἕνα μεγάλο καλό. Ἀλλά τό πλῆθος δέν εἶναι ἄξιο γιά κάτι τέτοιο. Ἔτσι ὅ,τι κάνει τό κατορθώνει τυχαία.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 3)

καί τώρα ἀκόμη εἶναι καιρός... νά σωθεῖς (στ. 1-2): ἡ φράση αὐτή δηλώνει ὅτι πολλές φορές οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη θά τοῦ πρότειναν νά δεχτεῖ νά δραπετεύσει ἀπό τή φυλακή στοῦ διάστημα τῶν τριάντα ἡμερῶν πού ἔμεινε φυλακισμένος περιμένοντας τήν ἐπιστροφή τοῦ ἱεροῦ πλοίου, γιά νά θανατωθεῖ... «Καί τώρα» λέγοντας ὁ Κρίτωνας ἀναφέρεται στήν τελευταία εὐκαιρία πού δίνεται στοῦ Σωκράτη νά σωθεῖ, λίγο πρὶν ἐκτελεστεῖ ἡ θανατική του καταδίκη. Πρέπει, κατά τόν Κρίωνα, ὁ Σωκράτης νά δραπετεύσει ἀμέσως ἢ τουλάχιστον μέσα σέ λίγες ὥρες, πρὶν φανεῖ τό ἱερό πλοῖο στόν Πειραιά.

ὅτι τάχα ἀμέλησα (στ. 6): ὅτι τάχα ἀδιαφόρησα.

οἱ σῶφρονες (στ. 12): οἱ μυαλωμένοι· «οἱ ἐπιεικέστατοι».

αὐτά πού μᾶς δέχθηκαν τώρα (στ. 16): ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη καί ἡ ἐκτέλεσή του πού πλησιάζει.

ὁ πολύς κόσμος (στ. 17): οἱ πολλοί, οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας.

Ίσραματολογικά (κεφ. 3)

χρήματα (στ. 7): τὰ νομίσματα ἦταν: τὸ τάλαντο πού εἶχε ἀξία 60 μνῶν. Κάθε μνᾶ ἄξιζε 100 δραχμές. Ἡ δραχμὴ εἶχε 6 ὀβολούς καὶ ὁ ὀβολὸς 8 χάλκινα («χαλκοῦς»). Τὸ ἀττικὸ τάλαντο ζύγιζε 26,196 γρ., ἡ μνᾶ 436,6 γρ., ἡ δραχμὴ 4,3 γρ., ὁ ὀβολὸς 0,7 γρ. Στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς κοπῆς νομισμάτων χρησιμοποιοῦντο τὰ ἀσπιδία. Εἰδικὰ στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 406/5 π.Χ. κόβονταν τὰ μικρὰ νομίσματα ἀπὸ χαλκὸ. Ἀπὸ τὸ 400 π.Χ. χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ σίδερον. Τὰ ἀττικὰ νομίσματα, ἀνάλογα μὲ τὶς παραστάσεις πού εἶχαν, ὀνομάζονταν: ἀργύριον ἀττικόν, παρθένοι, παλλάδες, γλαῦκες.

ἀπὸ δῶ (στ. 10): ἐννοεῖ τὴ φυλακὴ, ἀπὸ ὅπου κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Κρίτωνα πρέπει ὁ Σωκράτης νὰ δραπετεύσει.

ἐνῶ ἐμεῖς ἤμαστε πρόθυμοι (στ. 10): αὐτοὶ πού εἶναι πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν τὸ Σωκράτη νὰ δραπετεύσει, οἱ φίλοι του, εἶναι: ὁ Κρίτωνας, ὁ Σιμμίας, ὁ Κέβης κ.ἄ.

Πολιτιστικά (κεφ. 3)

Ἀναφέρονται τὰ **χρήματα** στὸ στίχο 7. Αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὴν οἰκονομία τῆς ἐποχῆς. Εἶναι ἡ ἐποχὴ μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν τὰ ἀττικὰ καὶ τὰ κορινθιακὰ νομίσματα ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι τὰ σημαντικότερα ἑλληνικὰ νομίσματα. Ὅταν ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας κόψει τοὺς μακεδονικοὺς στατήρες, αὐτοὶ θὰ ἐκτοπίσουν τὰ ἄλλα νομίσματα.

Ἡ **γνώμη τοῦ πλήθους** εἶναι ἓνας κοινωνικός παράγοντας πού ἐπηρεάζει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Κρίτωνα «γιατὶ ὁ πολὺς κόσμος ποτὲ δὲ θὰ πιστέψει». Εἶναι μιὰ γνώμη πού δυστυχῶς σὲ πολλές περιπτώσεις καὶ σήμερα ἐπηρεάζει τὴ ζωὴ πολλῶν ἀνθρώπων.

Ἰδεολογικά (κεφ. 3)

...τέτοιο φίλο (στ. 4): ἡ φιλία γιὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἓνα ἰδανικόν, ὅπως ἄλλωστε φαίνεται καὶ μέσα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ποίηση, τὸ ἔπος τοῦ Ὀμήρου ἢ τὴν Τραγωδίαν. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὰ φορὲς πού ἐκφράζεται ἡ φιλία τοῦ Κρίτωνα γιὰ τὸ Σωκράτη. Τὸ ἴδιο ἰδανικόν τῆς φιλίας θὰ τὸ συναντήσουμε καὶ στὴ μεταγενέστερη Ἑλληνικὴ φιλολογία, π.χ. στὸ Ἀκριτικό ἔπος, στὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἄλλοι.

...ποία γνώμη μπορεῖ νὰ εἶναι χειρότερη (στ. 7): στὴ φράση αὕτη φαίνεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ ἰδανικόν τῆς φιλίας. Ἰδανικοὶ φίλοι θεωροῦνται ὁ Ἀχιλλεύς μὲ τὸν Πάτροκλο, ὁ Δάμωνα μὲ τὸ Φιντία κ.ἄ.

...ἐτσι, ὅπως ἀκριβῶς θὰ ἔχουν γίνει... (στ. 14): ἡ φράση αὕτη ἀναφέρεται στοὺς σῶφρονες. Ἄν μιὰ πράξη εἶναι ἠθικὴ, αὐτοὶ πραγματικά θὰ τὴν κρίνουν ἠθικὴ. Ἄν εἶναι ἀνῆθικη, ὅμοια θὰ τὴν κρίνουν ἀντικειμενικά ἀνῆθικη. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι πού κρίνουν **τὴν οὐσίαν** μιᾶς πράξης καὶ **ὄχι τὰ φαινόμενα**.

...κάνει ό,τι του φέρνει ή τύχη (στ. 23): ή φράση αυτή αναφέρεται στήν επιπόλαια στάση πού συνήθως τό πλήθος τών ανθρώπων, αυτό πού λέμε συνήθως κοινωνικό περίγυρο, δείχνει. Τέτοια παραδείγματα επιπόλαιας αντιμετώπισης σοβαρών καταστάσεων είναι: ή στάση τών 'Αθηναίων απέναντι στόν Περικλή, στόν 'Αλκιβιάδη, ή καταδίκη τών στρατηγών ύστερα από τή ναυμαχία στις 'Αργινούσες, ή σταύρωση του Χριστού από τούς 'Ιουδαίους καί πολλά άλλα.

Παρ. 4 ...ούτε σώφρονα ούτε άφρονα... (στ. 23): εδώ ό Σωκράτης απαντάει στο έπιχείρημα του Κρίτωνα, ότι ή κοινή γνώμη, δηλαδή οι πολλοί, έχουν άξια. Βρίσκει ότι οι πολλοί δέν άξιζουν όσο άξιζουν οι σώφρονες άνθρωποι: γιατί τό πιο μεγάλο αγαθό είναι ή φρόνηση (ή σοφία) καί τό μεγαλύτερο κακό είναι ή άφροσύνη. Οι πολλοί έπειδή είναι «άμαθείς», άπαίδευτοι, δέν μπορούν νά κατορθώσουν ούτε τό ένα ούτε τό άλλο: δηλαδή δέν μπορούν νά κάνουν τόν άφρονα σώφρονα ή τό σώφρονα άφρονα. Στόν Πλάτωνα τό επίθετο **σώφρονας** έχει σημασία πολύ πλατιά, σημαίνει τό **σοφό**. Μέ τήν ίδια σημασία χρησιμοποιεί τό επίθετο καί ό 'Αριστοτέλης στά «'Ηθικά Νικομάχεια»¹. Γι' αυτό ή γνώμη τών πολλών δέν έχει σημασία γιά τό Σωκράτη.

Φιλοσοφική καί αισθητική ανάλυση (κεφ. 3)

Παρ. 2 Μέ τό τρίτο κεφάλαιο του «Κρίτωνα» γίνεται ή «είσβολή» στό θέμα, στήν υπόθεση του διαλόγου. Τά κεφάλαια 3 - 5 είναι αυτά πού έκθέτουν τήν πρόταση του Κρίτωνα. Περιέχουν τά επιχειρήματα πού εκείνος χρησιμοποιεί γιά νά πείσει τό Σωκράτη νά δραπετεύσει.

Ό Κρίτωνας έχει από χρόνια συναναστραφεί μέ τό Σωκράτη. Ξέρει λοιπόν πώς εκείνος σκέπτεται καί είναι έτοιμος νά αντιμετωπίσει όλες τίς αντιρρήσεις του. Έτσι παρακάμπει, ξεπερνάει τήν αντίθεση πού σημειώθηκε ανάμεσα τους στό τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου σχετικά μέ τήν καθαρότητα του όνειρου. Ό Κρίτωνας τό είχε κρίνει **παράδοξο**, ενώ ό Σωκράτης τό όνόμασε **ξεκάθαρο**.

Δέν ξεχνάει ό Κρίτωνας ποιός σκοπός τόν έχει φέρει στή φυλακή. Έτσι ύποχωρεί στό σημείο αυτό πού έκδηλώθηκε ή αντίθεσή του μέ τό Σωκράτη. Παρακάτω θά χρησιμοποιήσει νέα επιχειρήματα, πιο πειστικά, όπως νομίζει. Κιόλας έχει κερδίσει μία μικρή νίκη ό Σωκράτης, όταν ό Κρίτωνας παραδέχεται ότι «'Αλήθεια, όλοφάνερο» (είναι τό όνειρο) στ. 1.

Τό επίθετο πού αποδίδει στό Σωκράτη, εύλογημένη, άρχ. «δαιμόνιε» δέν είναι καθόλου τυχαίο. Ό Σωκράτης πού πιστεύει στά όνειρα, ό Σωκράτης πού μέσα από τό όνειρο «θεάται», βλέπει τή μεταθανάτια ζωή, δέν είναι πιά κοινός άνθρωπος. Έχει φύση δαιμονική, είναι πάνω από τήν ανθρώπινη φύση, πολύ κοντά στό θεό. Καί άμέσως ακολουθούν δύο προστακτικές. Τά

1. 'Ερμηνεία Ζηκίδη.

ρήματα νά μ' ἀκούσεις, νά κοιτάξεις νά σωθεῖς. Ὁ πλατωνικός διάλογος διαταράζεται μέ τά ρήματα αὐτά¹.

Δύο ἐπιχειρήματα προβάλλει ἐδῶ ὁ Κρίτωνας: 1) *θά χάσει τόν ἀγαπημένο του φίλο, τόν Σωκράτη.* 2) *Θά φανεῖ στά μάτια τῶν πολλῶν ὅτι ἀμέλῃς νά σώσεις τόν Σωκράτη γιά νά μὴν ζοδέψει χρήματα.* Παρ. 3

Τό πρῶτο ἐπιχείρημα τοῦ Κρίτωνα εἶναι συναίσθηματικό. Προσπαθεῖ μέ τό συναίσθημα νά συγκινήσει τόν Σωκράτη. «Ὅλοι ξέρουν πόσο φίλος εἶναι ὁ Σωκράτης μέ τόν Κρίτωνα. Ὅλοι λοιπόν καταλαβαίνουν πόσο τραγικός θά εἶναι ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη γιά τόν Κρίτωνα. Θά εἶναι μιά πραγματική «ἀπώλεια».

Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ὁ Κρίτωνας εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐμπειρίας. Ἐτσι τό δεύτερο ἐπιχείρημά του εἶναι καθαρά **ἐμπειρικό** καί **κοινωνικό**. «Ὁ Κρίτωνας θά ἀναγκαστεῖ νά ἀντιμετωπίσει τή γνώμη τῶν πολλῶν. Αὐτοί θά τόν κατηγορήσουν γιά ἀμέλεια ἀπέναντι στό θέμα τῆς σωτηρίας τοῦ Σωκράτη». Εἶναι σάν νά ἀκοῦμε ἕνα καθημερινό κοινωνικό ἄτομο πού εἶναι δεσμευμένο μέ κάποιες κοινωνικές σχέσεις. Εἶναι αὐτό πού λέμε «δεμένο μέ τό κατεστημένο τῆς ἐποχῆς του». Ἐχει ὁρισμένες ἀντιλήψεις γιά τό πῶς πρέπει νά φέρεται ὁ καθωσπρέτει ἄνθρωπος καί ἐπιμένει νά ζεῖ σύμφωνα μ' αὐτές.

Τό πρῶτο ἐπιχείρημα διατυπώνεται μέ ἀρκετή συντομία. Εἶναι σάν νά πεταίει ὁ Κρίτωνας μιά πέτρα κατευθεῖαν στήν καρδιά τοῦ Σωκράτη. Κι ἐκεῖνος νιώθει φιλία γιά τόν Κρίτωνα. Ἴσως ἔτσι ξυπνήσει καί στήν ψυχή τοῦ Σωκράτη τό συναίσθημα γιά τό φίλο πού χάνει καί πού πονεῖ γι' αὐτόν. Τό δεύτερο ἐπιχείρημα ἐξηγεῖται μέ πολύ περισσότερα λόγια. Ὁ Κρίτωνας νοιάζεται γιά τό τί εἶδους ἄνθρωπος **θά φανεῖ στους πολλούς** ὅτι εἶναι. Τόν νοιάζει **πῶς φαίνεται** καί ὄχι **πῶς εἶναι** στήν οὐσία. Ἡ λογική τοῦ Κρίτωνα εἶναι ἡ ὑποκειμενική λογική τοῦ πλῆθους. Ἀλλά ἡ λογική τοῦ Σωκράτη (ὁ λόγος τοῦ Πλάτωνα) εἶναι ἀντικειμενική καί βρῖσκεται μακριά ἀπό τή λογική τῶν πολλῶν. Ὁ λόγος εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ γιά τόν Πλάτωνα. Τώρα πιά πού βρῖσκεται ὁ Σωκράτης ἀπέναντι στό θάνατο, τώρα πού τό σῶμα του πιά ἔχει πάψει νά τόν ἀπασχολεῖ, βρῖσκεται ἀντιμέτωπος μέ τό λόγο. Δέν ἐνδιαφέρεται γιά τή λογική τῶν πολλῶν.

Τά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα εἶναι δύο στό κεφάλαιο αὐτό. Ὁ ἴδιος *θά χάσει ἕνα τόσο σπουδαῖο φίλο, τόν Σωκράτη. Τό ἐπιχείρημα αὐτό σκοπεύει νά σι γκινήσει τήν ψυχή τοῦ Σωκράτη, γιατί κι ἐκεῖνος ἀγαπάει τόν Κρίτωνα. Τό δεύτερο ἐπιχείρημα ἀναφέρεται στήν κοινή γνώμη. Κοινωνικά δέ θά μπορεῖ νά ἐπιβιώσει ὁ Κρίτωνας, ὅταν ὅλοι θά τόν κατηγοροῦν ὅτι ἀμέλῃς* Παρ 3

1. Εἶδαμε στό πρῶτο κεφάλαιο ὅτι ὁ διάλογος προχωρεῖ ἥρεμα καί ἀβίαστα ἀπό τά γνωστά καί ἀγνωστά, ἀπό τά αἰσθητά στίς ἰδέες. Ὁ Κρίτωνας χρησιμοποιώντας τίς δύο αὐτές προστακτικές, γκρεμίζει τή λογικότητα τοῦ διαλόγου καί τόν κάνει ἔργο βίας. Εἶναι πολύ φυσικό γιά τόν Σωκράτη νά ἔχει ἀντίθετη γνώμη, πού θά τή διατυπώσει πιό κάτω.

νά σώσει τό φίλο του. Κατά τή γνώμη τοῦ Κρίτωνα ἡ θανατική καταδίκη τοῦ Σωκράτη εἶναι ἀπόδειξη τῆς δύναμης πού ἔχουν οἱ πολλοί.

Ὅσο προχωρεῖ ὁ διάλογος τόσο περισσότερο καταλαβαίνουμε πόσο μακριά βρίσκεται ὁ ἐμπειρικός Κρίτωνας ἀπό τό φιλόσοφο Σωκράτη. Τό ἐπίθετο πού ἀποδίδει ὁ Σωκράτης στόν Κρίτωνα δέν εἶναι τυχαίο: «καλότυχε», ἀρχ. «μακάριε». Τά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τόν Κρίτωνα εἶναι μικρά. Εἶναι δεμένα μέ τή ζωή, «προβλήματα ζωικά», ὅμοια ὅπως καί ὁ Κρίτωνας εἶναι στενά δεμένος μ' αὐτή. Τά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τό Σωκράτη εἶναι ὀριακά, ὅπως εἶναι τό **χρέος** καί ὁ **θάνατος**. Ἐτσι παρατηροῦμε ὅτι στό πρῶτο ἐπιχείρημα τοῦ συνομιλητή του ὁ Σωκράτης δέν ἀπαντάει καθόλου. Δέν εἶναι ὥρα κατάλληλη γιά συναισθηματισμούς.

Ἄλλη μιὰ ἀντίθεση ξεπροβάλλει ἀνάμεσα στούς δύο συνομιλητές. Ὁ Σωκράτης ξεχωρίζει τούς ἀνθρώπους σέ δύο κατηγορίες: τό πλῆθος καί οἱ σώφρονες. Αὐτοί οἱ δεύτεροι εἶναι ὅσοι ἔχουν συναναστραφεῖ τό Σωκράτη καί τόν Κρίτωνα. Αὐτοί θά γνωρίζουν ὅτι ὅλα ἔγιναν ἀκριδῶς ὅπως ἔγιναν, σύμφωνα μέ τίς προσταγές τοῦ λόγου καί ὄχι τῆς λογικῆς τῶν πολλῶν. Οἱ πολλοί δέν μποροῦν νά συλλάβουν τήν ἀλήθεια.

Γιά τό Σωκράτη μιὰ γνώμη ἀξίζει ἢ ὄχι ἀνάλογα μέ τήν ἀλήθεια πού ἐκφράζει. Στήν περίπτωση πού ἐξετάζεται ἐδῶ, ἂν δηλαδή πρέπει ὁ Σωκράτης νά δρατετέψει, ἢ ἀλήθεια ἀναφέρεται **στήν ἠθικότητα** τῆς πράξης αὐτῆς. Ἐτσι διαπιστώνουμε ἄλλη μιὰ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό Σωκράτη καί τόν Κρίτωνα. Ὁ Κρίτωνας βλέπει τήν **ἠθική** μέ **κριτήρια ἐμπειρικά**. Δηλαδή ἀνάλογα πῶς τή βλέπουν **οἱ πολλοί**. Οἱ σώφρονες ὁμως, πού ἐκφράζουν γιά τό Σωκράτη τήν ἀλήθεια καί τήν ἠθική, κρίνουν ἀπό τή σκοπιά τοῦ **λόγου** καί τῆς **Ἀλήθειας**.

Ὁ Κρίτωνας ἐπιμένει ὅτι πρέπει νά προσέχουν τή γνώμη τῶν πολλῶν. Ἐπιχείρημά του εἶναι ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη, ἀφοῦ αὐτή ἐκφράζει τή γνώμη τῆς Ἡλιαίας καί σέ ἐπέκταση τή γνώμη τῆς κοινωνίας τῆς Ἀθήνας τοῦ 399 π.Χ. Καί αὐτό τό ἐπιχείρημα δείχνει στά μάτια μας τόν Κρίτωνα σάν τόν «ἐμπειρικό ἄνθρωπο». Δέν καταλαβαίνει δηλαδή ὅτι ὁ Σωκράτης ἐξετάζει τήν ἀλήθεια ἢ τό ψέμα πού μπορεῖ νά κρύβει ἡ γνώμη τῶν πολλῶν. Ὁ Κρίτωνας ἀναφέρεται σέ φυσικά, ὕλικά καί κοινωνικά ἀποτελέσματα πού μπορεῖ νά κρύβει ἡ γνώμη τῶν πολλῶν· ἡ γνώμη τῶν πολλῶν καταδίκασε τό Σωκράτη.

Ὁ φιλόσοφος Σωκράτης ἀρνεῖται νά δεχτεῖ ὅτι ἡ θανατική του καταδίκη εἶναι κάτι σημαντικό. Γι' αὐτόν θά ἀξίζαν οἱ πολλοί, ἂν μπορούσαν νά μεταδώσουν τά μεγάλα καλά, δηλαδή φρόνηση, σοφία. Ἄν γνώριζαν ποιό εἶναι τό κακό, θά μπορούσαν νά τό ἀποφύγουν. Ἀντίθετα οἱ πράξεις τῶν πολλῶν μποροῦν νά προκαλέσουν καλό ἢ κακό τυχαῖα, γιατί δέν ἔχουν σχέση μέ τό λόγο, εἶναι ἀφρονες¹.

1. Μόνον **οἱ σώφρονες** αὐτοί πού γνωρίζουν τό λόγο μποροῦν νά ἀποφασίσουν καί νά κάνουν πράξεις **ἠθικές**. Ἀντίθετα οἱ ἀφρονες χωρίς νά τό θέλουν δηγοῦνται σέ

Ἡ φιλοσοφία αὐτή εἶναι **ιδεαλιστική**, γιατί στρέφεται σέ ἕναν κόσμο Ἰδεῶν πέρα ἀπ' αὐτόν πού ζοῦμε. Ἡ φιλοσοφία αὐτή ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα, πού ἐνδιαφέρονται γιά **τὴν κοινωνική πραγματικότητα** καὶ **τὴν πολιτική** σάν προσπάθεια νά διαμορφώσουμε καλύτερες συνθηκες ζωῆς μέσα σ' αὐτό τόν κόσμο πού τόν καταλαβαίνουμε **μέ τίς αἰσθήσεις μας**.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) Ὁ Κρίτωνας μόνος χωρίς τὸ Σωκράτη. 2) Ὁ κόσμος τῆς Ἀθήνας σχολιάζει τὸ θάνατο τοῦ Σωκράτη.

Ἐπίθετα: *ὀλοφάνερο, εὐλογημένε Σωκράτη, διπλή συμφορά, πρόθυμοι, καλὸτυχε Κρίτων, σώφρονες ἄνθρωποι, τὰ πιὸ μεγάλα κακά, ὁμορφα, ἄνθρωπο ἄφρονα.*

Ἀντιθέσεις: 1) νά κοιτάξεις νά σωθεῖς – γιατί ὁ θάνατός σου θά εἶναι γιά μένα διπλή συμφορά. 2) Ἀμέλησα – ἐνῶ μπορούσα νά σέ σώσω. 3)... προτιμᾷ τὸ χρῆμα – ἀπὸ τοὺς φίλους. 4)... σὺ ὁ ἴδιος δέ θέλησες νά φύγεις ἀπὸ δῶ – ἐνῶ ἐμεῖς εἴμαστε πρόθυμοι γι' αὐτό. 5) Ὁ πολὺς κόσμος μπορεῖ νά κάνει ὅχι τὰ πιὸ μικρά – μὰ τὰ πιὸ μεγάλα κακά. 6)... τὰ πιὸ μεγάλα κακά – τὰ πιὸ μεγάλα καλά. 7)... σώφρονα (ἄνθρωπο) – ἄφρονα.

Προσωποποιήσεις: 1)... αὐτὰ πού μᾶς δρῆκανε τώρα... 2)... ὅ,τι τοῦ φέρνει ἡ τύχη.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 3)

«Εἰ γάρ ὠφελον, ὦ Κρίτων, οἷόι τ' εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακά ἐργάζεσθαι, ἵνα οἷόι τ' ἦσαν καὶ ἀγαθὰ τὰ μέγιστα...».

Μακάρι, Κρίτων, νά μπορούσε ὁ πολὺς ὁ κόσμος νά κάνει τὰ πιὸ μεγάλα κακά· θά μπορούσε τότε νά κάνει καὶ τὰ πιὸ μεγάλα καλά...

Ἐρωτήσεις ἀπαντήσεις τρίτου κεφαλαίου

1η. Τί συμπεραίνετε ἀπὸ τὴ φράση τοῦ Κρίωνα: «καὶ τώρα ἀκόμη εἶναι καιρὸς νά μ' ἀκούσεις καί... νά σωθεῖς»;

Πρέπει οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη νά τόν πείσαν πολλές φορές νά δραπετέψει ἀπὸ τὴ φυλακή. Κοίταξε σχετικὰ στὰ ἐρμηνευτικά τοῦ κεφαλαίου.

2η. Ὑπάρχει στὸ 3ο κεφάλαιο κανένα στοιχεῖο πού μᾶς εἰσάγει στὸ διάλογο;

Μπαίνουμε στὴν ἐξέταση τοῦ θέματος τοῦ διαλόγου. Κοίταξε σχετικὰ στὴ φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

3η. Ἀναφέρετε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίωνα πού προβάλλονται ἐδῶ.

Προβάλλεται ἡ φιλία του μέ τὸ Σωκράτη καὶ ἡ κοινὴ γνώμη. Κοίταξε σχετικὰ στὴ φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

4η. Ποιὸ εἶναι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κρίωνα πού ἀντιμετωπίζει ἐδῶ ὁ Σωκράτης;

πράξεις ἀνῆθικες ἢ ἠθικές, χωρίς νά τὸ ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι. Ἔτσι ἐρμηνεύεται καὶ ἡ πλατωνικὴ φράση «οὐδείς ἐκὼν κακός». Κανείς, σύμφωνα μέ τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνα, δέν εἶναι κακός, ἐπειδὴ τὸ θέλει. Εἶναι κακός, γιατί δέ γνώρισε τὸ Λόγο. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ὀνομάζεται **νοησιαρχική**, γιατί στηρίζεται στὴ νόηση καὶ τὴ γνώση. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα ἐκφράζει μιὰ νοοτροπία ἀριστοκρατικὴ πού ἐξηγεῖται, ἂν θυμηθοῦμε τὴν ἀριστοκρατικὴ τοποθέτηση τοῦ φιλοσόφου.

Ἀπαντάει στό δεύτερο ἐπιχείρημα καί τό ἀπορρίπτει, γιά ἐκείνον ἀξι-
ζουν ὄχι οἱ πολλοί ἀλλά οἱ σώφρονες. Κοίταξε σχετικά στά Ἰδεολογικά τοῦ
κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 4

Τά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα σχετίζονται α) μέ τήν προθυμία τῶν φίλων
νά σώσουν τό Σωκράτη καί β) μέ τήν ἐξασφάλιση ἀσφαλισμένου τόπου
διαμονῆς γιά τό Σωκράτη.

Νόημα (κεφ. 4)

Ὁ Κρίτωνα ἀποφεύγει νά ἀπαντήσει στό Σωκράτη γιά τό θέμα τῆς
γνώμης τῶν πολλῶν. Ἀντίθετα προσπαθεῖ νά τόν πείσει ὅτι οἱ φίλοι του δέ
διατρέχουν σπουδαῖο κίνδυνο προσπαθώντας νά τόν σώσουν ἀπό τή φυλα-
κή. Ἄν γομίζει ὁ Σωκράτης ὅτι οἱ φίλοι του θά ταλαιπωρηθοῦν ἀπό συκο-
φάντες πού θά θελήσουν νά πληρωθοῦν πολλά χρήματα ἐκδιάζοντάς τους,
πού ὥσαν τό φίλο τους, ἄς ἡσυχάσει. Ἐκεῖνοι ἔχουν χρέος νά τόν σώσουν
διακινδυνεύοντας τό καθετί.

Ὁ Σωκράτης συμφωνεῖ ὅτι κι αὐτά καί ἄλλα πολλά τόν ἀπασχο-
λοῦν. Πάλι ὁ Κρίτωνα ἐπιμένει. Μέ λίγα μόνο χρήματα μποροῦν νά τόν
σώσουν. Γιά τή σωτηρία του εἶναι ἔτοιμος ὁ ἴδιος νά διαθέσει ὅλη τή σεβα-
στή του περιουσία. Ἀλλά καί ἄλλοι φίλοι εἶναι πρόθυμοι νά βοηθήσουν.
Μάλιστα ὁ Κέβης ἔχει φέρεи ἀπό τή Θήβα πολλά χρήματα γιά τό λόγο αὐτό.
Ἀλλά καί μέ ἄλλο τρόπο οἱ φίλοι ἔχουν φροντίσει γι' αὐτόν. Τοῦ ἔχουν
ἐξασφαλίσει καταφύγιο στή Θεσσαλία, ὅπου φίλοι τοῦ Κρίτωνα θά τόν
ἐκτιμήσουν καί θά τόν φροντίσουν.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 4)

...ἢ νά πάθουμε καί τίποτ' ἄλλο ἀκόμα (στ. 6): δηλαδή μήπως ἐξορι-
στοῦμε ἀπό τήν πόλη ἢ – στερηθοῦμε τά πολιτικά μας δικαιώματα.

τίς συνέπειες (στ. 23): τά ἐπακόλουθα.

θά σοῦ παρέχουν (στ. 29): θά σοῦ ἐξασφαλίζουν.

Πραγματολογικά (κεφ. 4)

...ἀπό δῶ μέσα (στ. 3): πρόκειται γιά τή φυλακή τοῦ Σωκράτη, τό δεσμο-
τήριο.

συκοφάντες (στ. 4): ἡ σημασία τῆς λέξης δέν ἔχει ἐξακριβωθεῖ. Καί στήν
ἀρχαία γλώσσα ἡ λέξη ἦταν ἡ ἴδια μέ τή σημερινή. Ὑπάρχουν διάφορες

έρμηνειες γι' αυτή. Ίσως σήμαινε αυτόν πού σείει τή συκιά καί έτσι φαίνονται τά σύκα. Ίσως σήμαινε εκείνον πού κατήγγελλε όσους κάναν λαθραία, εξαγωγή σύκων από τήν Ἀττική, πράγμα πού απαγορευόταν. Τόν πέμπτο αἰώνα π.Χ. ἡ λέξη σημαίνει εκείνους πού κατηγοροῦσαν ἢ ἀπειλοῦσαν νά κατηγορήσουν άθώους πολίτες πλούσιους, μέ σκοπό νά τούς εκδιάσουν καί νά τούς αναγκάσουν νά τούς πληρώσουν πολλά χρήματα.

Παρ.
1

...ἢ νά πάθουμε καί τίποτ' ἄλλο ἀκόμη (στ. 6): ἐδῶ ὁ Κρίτωνας ἐκθέτει τί κακό μποροῦν νά πάθουν οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη προσπαθώντας νά τόν βοηθήσουν νά δραπετεύει. Πρῶτα πρῶτα μποροῦν νά δεχτοῦν τόν ἐκδιασμό συκοφαντῶν καί νά αναγκαστοῦν νά τούς πληρώσουν πολλά χρήματα. Ἀκόμη ὅμως διακινδυνεύουν ποινή από τήν πολιτεία ἐξορίας ἢ στέρησης τῶν πολιτικῶν τους δικαιωμάτων.

...ἀκόμη μεγαλύτερο ἀπ' αὐτόν (στ. 9): ἐκτός από τίς ποινές πού ἔχει ἀναφέρει ὁ Κρίτωνας πῶς πάνω, ἀκόμη μεγαλύτερες ποινές μποροῦν νά τιμωρήσουν εκείνους πού βοηθοῦν τή δραπετεύση καταδικῶν. Αὐτές εἶναι ἡ φυλάκιση ἢ ἀκόμα καί ὁ θάνατος.

...κάποιοι (στ. 13): ὁ Κρίτωνας δέν ἀναφέρει τά ὀνόματα αὐτῶν πού εἶναι πρόθυμοι νά βοηθήσουν τό Σωκράτη καί νά πληρωθοῦν γι' αὐτό. Ἔτσι τούς προστατεῦει από τήν τιμωρία πού θά δέχονταν, ἂν γινόταν γνωστή ἡ συμμετοχή τους στή δραπετεύση τοῦ Σωκράτη.

Παρ.
2

...πόσο φτηνοί (στ. 14): οἱ συκοφάντες πολλές φορές, ὅπως γράφει ὁ Ξενοφώντας στά Ἀπομνημονεύματά του, ἐκβίαζαν τόν Κρίτωνα ζητώντας του χρήματα. Κι ἐκεῖνος προτιμοῦσε νά τούς πληρώνει παρά νά τούς καταγγεῖλει στά δικαστήρια. Ἀλλή πληροφορία τοῦ Ξενοφῶντα ἀναφέρει ὅτι ὕστερα από συμβουλή τοῦ Σωκράτη ὁ Κρίτωνας πῆρε μέ μισθό τόν Ἀρχέδημο, γιά νά τόν προστατέψει από τούς συκοφάντες. Παρόμοιοι ἦταν καί οἱ συκοφάντες τοῦ Σωκράτη. Ἀνάμεσά τους ξεχώριζε ὁ Λύκων.

...Σιμμίας ὁ Θηβαῖος... καί ὁ Κέβης (στ. 20): οἱ δύο αὐτοί νέοι ἦταν Θηβαῖοι. Στή Θήβα μυήθηκαν στήν Πυθαγόρεια φιλοσοφία από τόν πυθαγόρειο φιλόσοφο Φιλόλαο. Ἀργότερα ἤρθαν στήν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἔγιναν μαθητές τοῦ Σωκράτη. Ὄταν ὁ Σωκράτης φυλακίστηκε, αὐτοί προσφέρθηκαν νά δώσουν ὅσα χρήματα χρειάζονταν γιά νά φυγαδευτεῖ ὁ δάσκαλός. Ἀργότερα ἔγραψαν κι αὐτοί διαλόγους. Ὁ Σιμμίας ἔγραψε εἴκοσι τρεῖς διαλόγους καί ὁ Κέβης τρεῖς.

...καί ἄλλοι πολλοί (στ. 20): στίς τελευταῖες στιγμές τοῦ Σωκράτη παραδρέθηκαν πολλοί μαθητές του πού ἀναφέρονται στό διάλογο τοῦ Πλάτωνα «Φαῖδων». Αὐτοί ἦταν: οἱ Ἀθηναῖοι Ἀπολλόδωρος, Κριτόβουλος, Ἐρμογένης, Ἐπιγένης, Αἰσχίνης, Ἀντισθένης, Κτήσιππος, Μενέξενος. Ξένοι μαθητές παραδρέθηκαν ὁ Σιμμίας, ὁ Κέβης, ὁ Φαιδωνίδης ἢ Φαιδώνδης, ὁ Εὐκλείδης καί ὁ Τερψίων.

...ἐκεῖνο πού ἔλεγες στό δικαστήριο (στ. 23): ἐδῶ ὁ Κρίτωνας ἀναφέρεται σ' αὐτά πού εἶπε ὁ Σωκράτης στήν «Ἀπολογία» του κεφάλαιο 27, ὅτι δέν προτιμοῦσε νά τόν καταδικάσουν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἐξορία· ἀφοῦ δέν τόν

ἀνέχονταν οἱ συμπατριῶτες του Ἀθηναῖοι, ὅπωςδὴποτε δέ θά τόν ἀνέχονταν οἱ κάτοικοι τῶν ἄλλων πόλεων.

Πολιτιστικά (κεφ. 4)

Ἀναφέρονται τά χρήματα· στό ἀρχαῖο κείμενο δηλώνονται μέ τίς λέξεις «χρήματα» καί «ἀργύριον», γιατί τά ἀττικά νομίσματα ἦταν τά περισσότερα ἀσημένια, ἀργυρά. Ἀκόμη ἀναφέρεται ἡ φυλακή τοῦ Σωκράτη μέ τή λέξη τοῦ ἀρχαίου κειμένου «ἐνθένδε». Στή μετάφραση δηλώνεται μέ τή φράση «ἀπό δῶ μέσα» στ. 3. Τό δικαστήριο τό ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Κρίτωνας ὅτι δίκασε τό Σωκράτη εἶναι ἡ Ἡλιαία. Αὐτή εἶναι λαϊκό δικαστήριο ὅπου δικάζονταν σχεδόν ὅλες οἱ ὑποθέσεις. Γιά τό ὄνομα Ἡλιαία ὑπάρχουν διάφορες ἐτυμολογίες. Ἄλλοι τό ἐτυμολογοῦν ἀπό τή λέξη «ἥλιος», γιατί οἱ ἥλιαστοί συνεδρίαζαν στό ὑπαίθρο. Ἄλλοι τό ἐτυμολογοῦν ἀπό τό ρῆμα ἀλιάζομαι πού σημαίνει συγκεντρώνομαι. Ἡ ἴδρυση τοῦ δικαστηρίου ἀποδίδεται στό Σόλωνα. Ἡ Ἡλιαία μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τά σημερινά ὀρκωτά δικαστήρια. Κάθε χρόνο μέ κλῆρο ἐκλέγονταν ἔξι χιλιάδες ἥλιαστές ἀπό τοὺς Ἀθηναίους ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Αὐτοί ἔπρεπε νά εἶναι πάνω ἀπό τριάντα χρονῶν καί νά ἔχουν πολιτικά δικαιώματα. Οἱ ἥλιαστές ἦταν χωρισμένοι σέ δέκα τμήματα ἀπό ἑξακόσιους· ὅλοι μαζί δίκασαν σπάνια. Γιά κάθε δικάσιμη μέρα οἱ δικαστές ἔπαιρναν δικαστικό μισθό.

...ἄν ἔφευγες ἀπό τήν πόλιν (στ. 25): μέ τή φράση αὕτη ὁ Κρίτωνας ἀναφέρεται στή δραπέτευση τοῦ Σωκράτη. Δέ χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα δραπέτεω (ἀρχ. ἀποδιδράσκω), γιατί αὐτό χρησιμοποιεῖτο εἰδικά γιά τοὺς δούλους πού ἔφευγαν ἀπό τοὺς ἀφέντες τους κρυφά. Ἔτσι τό ρῆμα αὐτό δέν ταιριάζει στό Σωκράτη, πού εἶναι ἐλεύθερος πολίτης. Ἀκόμη καί μέσα ἀπό τίς λέξεις πού χρησιμοποιοῦνται στό κείμενο φαίνεται ἡ διάκριση σέ κοινωνικές τάξεις.

Ἡ φιλοξενία εἶναι ἓνα πανάρχαιο ἔθιμο πού προστατεύεται ἀπό τοὺς θεοὺς καί μάλιστα ἀπό τόν ἴδιο τό Δία, πού ἔχει τήν ἑπωνυμία «Ξένιος». Ἡ λέξη τοῦ κειμένου φίλοι (στ. 28) στό ἀρχαῖο κείμενο εἶναι «ξένοι». Ἔτσι λέγονται οἱ ἄνθρωποι ξένης χώρας πού συνδέονται μεταξύ τους φιλικά. Δηλαδή ἔτσι λέγεται αὐτός πού φιλοξενεῖται καί αὐτός πού φιλοξενεῖ. Αὐτός πού φιλοξενεῖ εἶναι ὑποχρεωμένος νά προστατέψει τό φιλοξενούμενό του ἀπό κάθε ἀδίκια καί προσβολή. Ὄταν οἱ δύο φίλοι χωρίζονταν, ἀντάλλαζαν δῶρα, πού λέγονταν «ξένια» ἢ «ξενήια». Ὁ θεσμός τῶν προξένων στίς ξένες χώρες εἶναι ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς φιλοξενίας στίς μέρες μας. Αὐτοί ἔχουν καθήκον νά διευκολύνουν τοὺς πρεσβευτές καί ἄλλους πολίτες τῆς χώρας πού ἐκπροσωποῦν.

Ἰδεολογικά (κεφ. 4)

...καί ἀκόμη μεγαλύτερο (στ. 9): ἡ φίλια τοῦ Κρίτωνα γιά τό Σωκράτη

είναι πολύ μεγάλη. Αυτό φαίνεται από τις θυσίες που είναι πρόθυμος ο Κρίτωνας να υπομείνει για χάρη του φίλου του. Αυτές δεν είναι μόνο υλικές (προσφορά χρημάτων), αλλά και ήθικες (φυλάκιση, θάνατος).

...ούτε είναι πολύ τό χρήμα... (στ. 12): κοντά στο πρόσωπο του Κρίωνα, που είναι έτοιμος να προσφέρει τα πάντα για τη σωτηρία του Σωκράτη, σάν αντίθεση τοποθετούνται οι ήθικά κατώτεροι «συκοφάντες». Αυτοί είναι έτοιμοι για μικρή ανταμοιβή (λίγα χρήματα) να βοηθήσουν τη δραπέτευση. Ή φράση αυτή είναι και ένα βασικό έπιχειρήμα του Κρίωνα για να πείσει το Σωκράτη να δραπετέψει.

...φτηνοί (στ. 14): ή λέξη αναφέρεται στους συκοφάντες με δύο τρόπους. Στοιχίζουν φτηνά, αφού ζητούν λίγα χρήματα σάν ανταμοιβή. Άλλά και ήθικά είναι άνθρωποι φτηνοί, αφού για υλικά αγαθά, χρήματα, είναι έτοιμοι να καταπολεμήσουν την απόφαση του δικαστηρίου· είναι έτοιμοι να στραφούν ενάντια στο «δίκαιο», όπως εκφράζεται μέσα από τη γνώμη της πολιτείας (που είναι ή απόφαση της Ήλιαίας).

Ή μετριοφροσύνη είναι μιά από τις αρετές που δείχνει ο Κρίτωνας, μέσα στο κεφάλαιο αυτό. Αυτή φαίνεται καθαρά από τη φράση του «*όπως νομίζω*», στ. 16. Δέ θέλει να φανεί έγωιστής στά μάτια του Σωκράτη λέγοντας πώς έχει απεριόριστα χρήματα. Νομίζει ότι τα χρήματά του είναι αρκετά για να σωθεί ο Σωκράτης. Όπωςδήποτε εκείνο που μπορεί να χαρακτηρίσει, όχι μόνο τόν Κρίωνα, αλλά και τους άλλους μαθητές του Σωκράτη, είναι ή υπερβολική τους προθυμία να σώσουν τό φιλόσοφο από τό θάνατο. Ή αυταπάρνησή τους είναι μεγάλη. Ξεκινάει από υλικές θυσίες (είναι πρόθυμοι να προσφέρουν όποιο χρηματικό ποσό χρειαστεί) και φτάνει σέ θυσίες ήθικές (όπως είναι ή ποινή της εξορίας ή ή θανατική ποινή), που αντιμετώπιζουν.

β) Τήν πρωτοβουλία για τη σωτηρία του Σωκράτη παίρνει ο Κρίτωνας· γιατί αυτός σάν συνονόμιλκος με τό φιλόσοφο που είναι φίλος του από πολλά χρόνια είναι τό πρόσωπο που θεωρείται ότι μπορεί να τόν πείσει εύκολότερα.

Δέν πρέπει να διστάσεις καθόλου (στ. 22): ο Κρίτωνας νομίζει ότι ο Σωκράτης διστάζει να αποφασίσει να δραπετέψει, γιατί τόν έχει καταλάβει κάποιος φόβος ή έχει πέσει σέ *αδράνεια*, ενώ είναι μέσα στη φυλακή. Δέν καταλαβαίνει ότι ο Σωκράτης κινείται έτσι κάτω από μιά βαθιά *φιλοσοφική πίστη*.

Φιλοσοφική και αισθητική ανάλυση (κεφ. 4)

Άλλη μιά υπόχρηση του Κρίωνα σημειώνουμε στήν αρχή του τέταρτου κεφαλαίου. «Καλά αυτά, ής παραδεχτούμε πώς είναι έτσι». Ξεπερνάει τη γνώμη του Σωκράτη για τό πλήθος. Έλχειρεί μ' άλλο τρόπο να τόν πείσει επί τέλους να δραπετέψει. Τα νέα έπιχειρήματά του άμέσως αρχίζει ο Κρίτωνας να εκθέτει. Άραγε ο Σωκράτης που αγαπάει τους φίλους του θά τούς

ἀφήσει νά ἐκτεθοῦν στά μάτια τοῦ κόσμου; Μήπως φροντίζει ἔτσι ὥστε νά μὴν πέσουν οἱ φίλοι του θύματα συκοφαντῶν; Οἱ συκοφάντες πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Κρίτωνας ἀποτελοῦν ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ «πλήθος». Ἔτσι καὶ τὰ νέα ἐπιχειρήματά του βλέπουμε νά στηρίζονται στὴν ἐμπειρία τοῦ Κρίωνα¹.

Νομίζει ὁ Κρίτωνας ὅτι ὁ Σωκράτης διστάζει νά δραπετεύσει ἀπὸ τῆ φυλακῆ, γιὰ νά μὴ δημιουργήσει δυσκολίες στοὺς φίλους του, πού θά ἀναγκαστοῦν νά πληρώσουν μεγάλα χρηματικά ποσά σέ συκοφάντες κι ἄλλους ἀνέντιμους ἀνθρώπους, γιὰ νά πετύχουν ἔτσι τὴ σιωπὴ τους ἢ τὴ συμπαραστάση τους. Τὸ σφάλμα τοῦ Κρίωνα ἐδῶ εἶναι ὅτι πιστεύει πὼς ὁ Σωκράτης τοποθετεῖ τὰ **ὕλκα ἀγαθὰ** (χρήματα) πάνω ἀπὸ τίς **ιδέες** πού ἐκεῖνος ὑπηρετῆσε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἀκόμη ὁ Σωκράτης δέ θέλει νά ζήσει μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τό γιατί θά ἀποδεχτεῖ παρακάτω.

1) Ἐκεῖνο πού δέν κατάλαβε ἢ πού κάνει πὼς δέν κατάλαβε ὁ Κρίτωνας εἶναι πού ἔχει τίς ρίζες τῆς ἡ Σωκρατικῆ ἀγάπῃ. Ἡ ἀγάπη τοῦ Σωκράτη δέν πηγάζει οὔτε ἀπὸ τὴ σάρκα οὔτε ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Πηγάζει ἀπὸ τὴ λογικὴ. Ἀγαπάει τοὺς φίλους του σάν συντρόφους πού μελέτησαν μαζί τὸ Λόγο, τὴ Δικαιοσύνη, τὴν Ἀλήθεια, τὴν Ὁμορφιά.

Στὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Σωκράτη φαίνεται νά ἀπαντάει ὁ Κρίτωνας στὸ τέταρτο κεφάλαιο. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι δεμένα μέ τὴν ὅλη. 1) Χρήματα ἔχει ὁ ἴδιος πολλά νά προσφέρει. 2) Κι ἄλλοι φίλοι τοῦ Σωκράτη (ὀνομαστικά ἀναφέρει τὸ Σιμμία καὶ τὸν Κέθη) εἶναι ἐτοιμοὶ νά προσφέρουν ὑλικὴ βοήθεια. 3) Οἱ συκοφάντες εἶναι φτηνοὶ ἄνθρωποι, πού θά ἱκανοποιηθοῦν μέ λίγα χρήματα. 4) Τόπος διαμονῆς ἰδανικός γιὰ τὸ Σωκράτη θά εἶναι ἡ Θεσσαλία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρατηροῦμε ἓνα ἀκόμα σημεῖο ἀντίθεσης ἀνάμεσα στοὺς δύο συνομιλητές.

Μελετώντας τὸ πρῶτο κεφάλαιο γνωρίσαμε ἓναν Κρίωνα διστακτικὸ νά ὀνομάσει ἐκεῖνα πού φοβάται. Ἐνῶ εἶχε ἔρθει γιὰ νά μιλήσει στοῦ Σωκράτη γιὰ τὸ θάνατό του, μόλις στὴν τελευταία γραμμὴ τοῦ κεφαλαίου τόλμησε νά ἀναφέρει τὴ λέξη «θάνατος». Ἔτσι κι ἐδῶ, ἀντὶ νά χρησιμοποιήσει τὸ ρῆμα «ἐάν δραπετεύσεις», χρησιμοποιεῖ τὸ πολὺ ἡπιότερο ρῆμα «ἐάν ἐφευγες ἀπὸ τὴν πόλη». Ἀκόμη ἀποφεύγει νά καθορίσει τοὺς μεγάλους κινδύνους καὶ τίς ποινές πού τιμωροῦν τὴ συνεργία σέ δραπετεύση. Ἀόριστα κάπως μιλάει «ἢ νά πάθουμε καὶ τίποτα ἄλλο ἀκόμα» (στ. 6).

Μέσα στοῦ φιλόσοφο Σωκράτη ζεῖ ὁ ἄνθρωπος Σωκράτης. Ἔτσι δέν ἀπορρίπτει τὰ ἐπιχειρήματα αὐτά τοῦ φίλου του, πού στηρίζονται στοῦ συναισθήματος. Γι' αὐτὸ τὸν διαβεβαιώνει ὅτι κι αὐτὰ τὰ νοιάζεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλά. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο φύσεις: σῶμα καὶ ψυχὴ. Ἔτσι ὅσα φροντίζει ὁ

1. Ἐκεῖνο πού δέν κατάλαβε ἢ πού κάνει πὼς δέν κατάλαβε ὁ Κρίτωνας εἶναι πού ἔχει τίς ρίζες τῆς ἡ Σωκρατικῆ ἀγάπῃ. Ἡ ἀγάπη τοῦ Σωκράτη δέν πηγάζει οὔτε ἀπὸ τὴ σάρκα οὔτε ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Πηγάζει ἀπὸ τὴ λογικὴ. Ἀγαπάει τοὺς φίλους του σάν συντρόφους πού μελέτησαν μαζί τὸ Λόγο, τὴ Δικαιοσύνη, τὴν Ἀλήθεια, τὴν Ὁμορφιά.

Σωκράτης δέν είναι μόνο εκείνα πού άπασχολοϋν τό συνομιλητή του. Είναι καί άλλα ζητήματα **όριακά** όπως ό θάνατος καί ή ζωή. 'Ο φιλόσοφος Σωκράτης ζει σέ έναν κόσμο δικό του, τόν κόσμο τών 'Ιδεών.

'Ο Κρίτωνας βλέπει ότι δέν κατόρθωσε νά συγκινήσει τό Σωκράτη καί νά τόν άποσπάσει από τόν κόσμο του. 'Ετσι θά άρχισει στό σημείο αυτό ένα μακρόσυρτο ρητορικό λόγο. 'Ισως ό Πλάτωνας χρησιμοποιεί έπίτηδες τούς μακρόσυρτους αὐτούς λόγους. Αὐτά τά λόγια κρύβουν μέσα τους ένα στοιχείο πειστικότητας αλλά καθαρά ρητορικής, όχι ουσιαστικής. «Μή φοβάσαι», λέει ό Κρίτωνας στό Σωκράτη. 'Αλλά δέ συναντήσαμε από τήν άρχή του διαλόγου καθόλου φοβισμένο τό δάσκαλο. Τόν είδαμε άτάραχο νά κοιμάται καί ύστερα μέ τέχνη νά στήνει τίς βάσεις πού πάνω τους θά στηριχθεϊ ό διάλογος. Καί άμέσως μετά ό Κρίτωνας μιλάει γιά χρήματα, γιά συκοφάντες, γιά φίλους πρόθυμους νά βοηθήσουν οικονομικά.

'Ο Σωκράτης όταν δικαζόταν, είχε προτιμήσει νά ζητήσει σάν ποινή τό θάνατο κι όχι τήν έξορία. 'Ο Κρίτωνας άντιστέκεται στήν άποψη αὐτή. 'Υπάρχει τόπος πού μπορεί ό Σωκράτης νά ζήσει. 'Ονομάζει μάλιστα σάν τόπο τέτοιο τή Θεσσαλία. 'Ο Σωκράτης όμως ξεχωρίζει έδώ τή θέση του. Μακριά από τήν 'Αθήνα, χωρίς τίς άτέλειωτες συζητήσεις, μέ φίλους ή όχι, δέ **ζει**. Γι' αὐτόν ζωή είναι ή μελέτη τής 'Αλήθειας καί του Λόγου. 'Ετσι κι αὐτό τό έπιχείρημα του Κρίτωνα δέν είναι άρκετά πειστικό. 'Υπάρχουν βέβαια εκεί άνθρωποι πού θά τόν αγαπήσουν καί θά τόν προστατέψουν. 'Ο Σωκράτης όμως δέ φαίνεται νά ζητάει αὐτό τό είδος τής ζωής.

'Ο Κρίτωνας όπωσδήποτε μάς είναι ένα πρόσωπο συμπαθητικό. Κινείται από τό ιδανικό τής φιλίας του γιά τό Σωκράτη. Είναι άφιλοχρήματος. Είναι πρόθυμος νά ξοδέψει, αλλά καί νά ύποστέι κι άλλες τιμωρίες προκειμένου νά βοηθήσει, όπως νομίζει, τό Σωκράτη. Παραμένει όμως στό έπίπεδο του συναισθηματισμού καί τής έμπειρίας. Δέν έχει τήν ώριμότητα τής φιλοσοφικής σκέψης, πού μπορεί νά δώσει μιá διαφορετικού είδους αξιολόγηση στά συναισθήματα καί τά πράγματα, αποβλέποντας σέ γενικούς νόμους τής ζωής καί του κόσμου.

Σχήματα λόγου: Εικόνες: 1) Οί συκοφάντες πιέζουν τόν Κρίτωνα. 2) Οί φίλοι του Κρίτωνα έτοιμοι νά ύποδεχτοϋν τό Σωκράτη στή Θεσσαλία.

'Επίθετα: φτηνοί συκοφάντες, ξένα μέρη, πρόθυμοι (φίλοι).

Μεταφορές: 1) Μας δημιουργήσουν ίστορίες οί συκοφάντες. 2) 'Αν πραγματικά φοβάσαι κάτι τέτοιο, άφησέ το νά πάει στό καλό. 3) 'Ας περάσουμε αὐτό τόν κίνδυνο.

Παρομοίωση: σάν κλέφτες.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 4)

...ήμεϊς γάρ που δίκαιοί έσμεν σώσαντές σε κινδυνεύειν τούτον τόν κίνδυνον καί εαν δέη έτι τούτου μείζω.»

Γιατί ἔμεῖς δέδια ἔχουμε χρέος νά σέ σώσουμε, κι ἄς περάσουμε κι αὐτόν τόν κίνδυνον, κι ἂν χρειαστεῖ ἀκόμη μεγαλύτερον ἂπ' αὐτόν.

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις τοῦ κεφαλαίου 4

1) Ἐπιφυλάξεις τοῦ Σωκράτη γιά τή δραπέτευσή του ἀπό τή φυλακή.

Αὐτές εἶναι: α) Δέ θέλει νά πέσουν οἱ φίλοι του θύματα συκοφαντῶν καί ἐκδιαστῶν. β) Δέ θέλει νά ζήσει μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα. Κοίταξε σχετικά στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

2) Ποιά ἐπιχειρήματα παρουσιάζει ὁ Κρίτωνας γιά νά ἀντικρούσει; α) Χρήματα πολλά μπορεῖ ὁ Κρίτωνας νά διαθέσει. β) Ἐπίσης καί ἄλλοι μαθητές. γ) Οἱ συκοφάντες εἶναι φτηνοί ἄνθρωποι. δ) Ὁ Σωκράτης μπορεῖ νά ζήσει στή Θεσσαλία.

3) α) Χαρακτηρισμός τῶν μαθητῶν καί φίλων τοῦ Σωκράτη. Πρόθυμοι, γεμάτοι αὐταπάρνηση.

β) Ποιός παίρνει τήν πρωτοβουλία γιά τή σωτηρία τοῦ Σωκράτη καί γιατί; Ὁ Κρίτωνας· γιατί εἶναι συνομηλικός καί πολύ φίλος τοῦ Σωκράτη. Κοίταξε καί στά Ἱδεολογικά τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 5

Τό τρίτο ἐπιχείρημα τοῦ Κρίτωνα: οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ Σωκράτη ἀπέναντί τόν ἑαυτό του καί στά παιδιά του.

Νόημα (κεφ. 5)

Ὁ Κρίτωνας στήν προσπάθειά του νά πείσει τό Σωκράτη νά δρατετέψει ἀπαριθμεῖ καινούρια ἐπιχειρήματα, μέ σκοπό νά τόν συγκινήσει. Πρῶτα ἂπ' ὅλα ὁ Σωκράτης μέ τήν ἐπίμονη αὐτή ἄρνησή του ἀδικεῖ τόν ἑαυτό του, ἀφοῦ ἀρνιέται νά τόν προστατέψει. Ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἐχθροί του διάζονται νά τόν ἐξοντώσουν, ἴδια κι αὐτός δέχεται νά τούς κάνει τή χάρη νά πάθει τέτοιο κακό.

Ἀλλά μήπως ὁ Σωκράτης ἔξεχσε ὅτι ἔχει παιδιά; Ἐχει ἠθική ὑποχρέωση ἀπέναντί τους· καί νά τά θρέψει καί νά τά μορφώσει. Ἄν τώρα πεθαίνοντας τά ἐγκαταλείψει ὀρφανά, τά ἀφήνει ἀδοήθητα στή μοίρα τους, πού εἶναι πολύ σκληρή γιά τούς ὀρφανούς. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑποχρεωμένοι, ὅταν κάνουν παιδιά, νά μοχθοῦν γι' αὐτά μέ χίλιους τρόπους. Πρέπει λοιπόν ὁ

Σωκράτης νά πράξει σάν ἄντρας καλός κι ἄντρεῖος, πού ἔχει ἀφιερώσει τόν ἑαυτό του στήν ἀρετή.

Ἄς σκεφτεῖ ὁ Σωκράτης ὅτι μέ τήν ἐπιμονή του αὐτή ἀποδείχνει ὅτι καί ὁ ἴδιος καί οἱ φίλοι του εἶναι ἀναντρωί. Ἄμελησαν καί δέ βοήθησαν νά σώσουν τό φίλο τους, πράγμα πού θά ἔκαναν, ἂν ἔστω καί λίγο ἄξιζαν. Ἄς σκεφτεῖ ὁ Σωκράτης ὅτι ἔτσι ντροπιάζεται καί ὁ ἴδιος, ἀλλά καί οἱ φίλοι του.

Πρέπει λοιπόν ὁ Σωκράτης νά δεχτεῖ τήν πρόταση τοῦ Κρίτωνα. Τελευταία εὐκαιρία εἶναι ἡ ἐπόμενη νύχτα. Ἄν κι αὐτή περάσει, τίποτα πιά δέ θά μπορεῖ νά γίνει. Πρέπει ὅπωςδήποτε νά δεχτεῖ ὁ Σωκράτης νά δραπετεύει.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 5)

...ν' ἀφήσεις τόν ἑαυτό σου νά χαθεῖ (στ. 3): νά πεθάνεις.

...θά ἔσπευδαν (στ. 4): θά διαίζονταν.

πρώωρα (στ. 8): πρίν τήν κατάλληλη ὥρα, ἐνῶ εἶναι ἀκόμη ἀνήλικα.

Πραγματολογικά (κεφ. 5)

...τά παιδιά σου (στ. 6 - 7): ὁ Σωκράτης εἶχε τρεῖς γιούς· πρῶτος ἦταν ὁ Λαμπροκλῆς (πού λεγόταν μέγας ἢ μειράκιον· δηλαδή ἦταν ἐφηβος)· οἱ δύο μικρότεροι ἦταν ὁ Σωφρονίσκος, πού εἶχε τό ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ Σωκράτη, καί ὁ Μενέξενος. Αὐτοί ὀνομάζονταν παιδιά ἢ μικροί.

...ὅλα αὐτά πού γίνονται (στ. 18): ἡ φράση σημαίνει ὅλα ὅσα ἀφοροῦν τό Σωκράτη. Ἡ ὅλη ὑπόθεση ἐμφανίζεται χωρισμένη σέ τρία μέρη μέ τρόπο πού θυμίζει τά τρία μέρη τοῦ δράματος. Αὐτά εἶναι: α) ἡ εἴσοδος τῆς δίκης στό δικαστήριον (ἡ «πρόταση» τοῦ δράματος, δηλαδή τό «δέσιμο» τῆς δραματικής ὑπόθεσης)· β) ὁ ἀγώνας τῆς δίκης (ἡ «ἐπίταση» ἢ τό κορύφωμα τοῦ δράματος)· γ) ἡ θανατική ἐκτέλεση πού εἶναι πολύ κοντά («καταστροφή» ἢ δραματική κατάληξη). Τό τρίτο αὐτό μέρος παρουσιάζεται σάν γελοία καί ἐξευτελιστική ἔκδοση στήν ὅλη ὑπόθεση.

...ὅτι ἔφτασε ἡ ὑπόθεση στό δικαστήριον, ἐνῶ μπορούσε νά μή φτάσει ὡς ἐκεῖ (στ. 19 - 20): ἡ φράση αὐτή τοῦ Κρίτωνα δέν ἔχει ξεκάθαρο νόημα. Σύμφωνα μέ μία ἐρμηνεία (ἐρμηνεία τοῦ Λιδανίου), ὅταν ὁ κατήγορος τοῦ Σωκράτη Ἄνυτος κατέθεσε τήν καταγγελία, εἰδοποίησε τό Σωκράτη νά ἐρθοῦν σέ συμβιβασμό, κάτω ἀπό εἰδικούς ὅρους. Ὁ John Burnet προσθέτει ὅτι ὁ Ἄνυτος θά ἦταν εὐχαριστημένος, ἂν ὁ Σωκράτης ἔφευγε ἀπό τήν Ἀθήνα. Μετά τήν κατάθεση τῆς μήνυσης καί τῆ διαδικασίας πού λεγόταν **ἀντωμοσία** ἢ **διωμοσία** δέν ἐπιτρεπόταν στόν κατήγορο δημόσιας δίκης νά συμβιβαστεῖ ἢ νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν κατηγορία. Ἄν γινόταν κάτι τέτοιο, τοῦ ἐπιβαλλόταν πρόστιμο χιλίων δραχμῶν καί μερική «ἀτιμία» (στέρξη πολιτικών δικαιωμάτων). Ὁ Λυσίας ἀναφέρει ὅτι ὅποιος φοβόταν τήν ἐκδασή τῆς δίκης μπορούσε νά δραπετεύει. Ὁ Σπ. Μωραΐτης ἀντίθετα ὑποθέτει τά

έξης: ο λογογράφος Πολυκράτης, αυτός πού αμείφθηκε από τόν Ἄνυτο γιά νά συντάξει τήν κατηγορία ἐνάντια στό Σωκράτη, ἐπειδή ἦταν φτωχός, ἴσως παρήγγειλε στούς φίλους τοῦ Σωκράτη ὅτι, ἂν ἐκεῖνοι τόν πλήρωναν περισσότερο, θά μπορούσε νά μή συντάξει τήν κατηγορία αὐτή. Ἀλλά καί ὁ τρίτος κατηγορος τοῦ Σωκράτη, ὁ Λύκων, κατά τήν ἀποψη τοῦ Σπ. Μωραΐτη, ἴσως ζήτησε μεγαλύτερη ἀμοιβή γιά νά μήν πάρει μέρος στήν κατηγορία ἐνάντια στό Σωκράτη.

... (ἡ υπόθεση)... δικάστηκε μέ τόν τρόπο πού δικάστηκε (στ. 20): ἐδῶ ὁ Κρίτωνας κάνει ὑπαινιγμό α) γιά τό ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπέρριψε τήν ἀπολογία πού εἶχε ἐτοιμάσει γι' αὐτόν ὁ Λυσίας, σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς ρητορικῆς τέχνης· ἀντίθετα εἶχε προτιμήσει μέσα στήν ἀπολογία του νά δώσει εἰκόνα τῆς ζωῆς του· β) γιά τό ὅτι ἀρνήθηκε νά χρησιμοποιήσει τά συνηθισμένα μέσα υπεράσπισης, μάρτυρες, συνηγόρους, παρουσίαση μελῶν τῆς οἰκογενείας του γιά νά συγκινήσουν τό δικαστήριο κτλ.· γ) γιά τόν περήφανο τρόπο, χωρίς κολακεῖες, πού μίλησε ὁ Σωκράτης στούς δικαστές· δ) δέ δέχτηκε νά προτείνει σάν τιμωρία του τήν ἐξορία του ἀπό τήν πόλη, ἀλλά προτίμησε τήν ποινή τοῦ θανάτου.

...καί τοῦτο δῶ τό τελευταῖο πάλι (στ. 21): ἡ φράση σημαίνει τήν ἀδυναμία τῶν φίλων νά σώσουν τό Σωκράτη, πού σέ λίγο θά πρέπει νά πεθάνει.

...τή νύχτα πού μᾶς ἔρχεται (στ. 30): ἐδῶ φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Κρίτωνας ἐπιμένει στή δική του ἀποψη, ὅσον ἀφορᾷ τή μέρα τῆς θανατικῆς ἐκτέλεσης τοῦ Σωκράτη. Παρόλο πού ἀρχικά ἔδειξε νά πιστεύει στό προφητικό ὄνειρο τοῦ Σωκράτη, ὅτι δηλαδή ἡ ἐκτέλεσή του θά καθυστερήσει μία ἀκόμη μέρα, στήν οὐσία δέν ἔχει δεχτεῖ τήν ἀποψη αὐτή. Σχετικά κοίταξε στήν ἀνάλυση τοῦ δεύτερου κεφαλαίου.

Παρ.
2

Πολιτιστικά (κεφ. 5)

Ἀναφέρεται πάλι **τό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας**, ὅπου ἔγινε ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη (στ. 20) καί **ἡ διαδικασία τῆς δίκης** (στ. 20 - 21).

Ἡ ἀνατροφή καί ἡ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν ἦταν πρωταρχικό καθήκον τῶν γονιῶν. Σέ περίπτωση ὀρφάνιας ὀριζόταν **ἐπίτροπος** τοῦ ὀρφανοῦ παιδιοῦ, πού ἔπρεπε νά φροντίζει γιά τήν ἀνατροφή καί ἐκπαίδευσή του. Ἀκόμη ὁ ἐπίτροπος ἔπρεπε νά φροντίζει τήν περιουσία πού θά ἄφηνε ὁ πατέρας. Στήν περίπτωση τοῦ Σωκράτη ὅλη ἡ περιουσία του ἦταν πέντε τάλαντα, ποσό πολύ μικρό γιά τήν ἐποχή. Συνήθως οἱ ἐπίτροποι παραμελοῦσαν τά καθήκοντά τους.

Ἰδεολογικά (κεφ. 5)

...δέν εἶναι οὔτε δίκαιο (στ. 2): τά νέα ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα ἔχουν σχέση μέ τήν ἔννοια τοῦ δικαίου. Ἐπειδή ὁ Σωκράτης σ' ὅλη του τή ζωή ἔλεγε ὅτι ὑπηρετεῖ τό δίκαιο, ἔπρεπε, κατά τή γνώμη τοῦ Κρίτωνα, νά ἀλλάξει γνώμη κάτω ἀπό τά ἐπιχειρήματα αὐτά.

...ἔχεις τὴν εὐκαιρία νὰ σωθεῖς (στ. 3): κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ φροντίζει τὸν ἑαυτό του, ἔτσι τὸν ὀδηγεῖ στοῦ ἔνστικτο αὐτοσυντηρησίας. Ἡ θέσις αὐτὴ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες, παλιότερες καὶ σύγχρονες μας φιλοσοφικὲς θεωρίες, πού ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴ βασικὴ αὐτὴ ὑποχρέωση. Αὐτὲς γενικά εἶναι φιλοσοφίες τῆς ἀπαισιοδοξίας. Ὁ Σωκράτης ὅμως, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Κρίτωνα, βρῖσκει ὅτι ἔχει φροντίσει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ ἔχει ἀπολογηθεῖ μὲ γενναῖο τρόπο. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσις ἡ δραπέτευσί του θά ἦταν ἀδικο μέσο.

...τὴν εὐκολία σου (στ. 14): ἡ λέξις αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἔχει διπλὴ σημασία. Τό ὅτι ἔγινε πατέρας ὁ Σωκράτης ἦταν γι' αὐτόν μιὰ ἀπόλαυσις. Πρέπει ὅμως νὰ πληρώσει γιὰ τὴν ἀπόλαυσις αὐτὴ τῆς πατρότητος ἀνατρέφοντας τὰ παιδιά του. Διαφορετικὰ δείχνει ὅτι προτιμᾷ ὅ,τι δὲν ἔχει νὰ τοῦ δώσει κόπο, ἀλλὰ μόνο χαρὰ. Ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος πού τὸν προτιμᾷ ὁ Σωκράτης ἀπὸ τῆ ζωῆς εἶναι πολὺ πιὸ εὐκολὴ κατάστασις ἀπὸ μιὰ ζωὴ γεμάτη κόπους. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσις εἶναι σάν νὰ αὐτοκτονεῖ μὲ τρόπο ἄναντρο, κατὰ τὴν ἀποψὲς τοῦ Κρίτωνα.

...καὶ μάλιστα ὅταν ἰσχυρίζεται... γιὰ τὴν ἀρετὴ (στ. 16): μὲ τὴ φράσις αὐτὴ ὁ Κρίτωνας ὑπενθυμίζει στοῦ Σωκράτη τὴν ὑποχρέωσις πού ἔχει ὄχι μόνο νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι φροντίζει γιὰ τὴν ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσις νὰ τὴν ὑπηρετεῖ στ' ἀλήθεια. Πρέπει τὰ λόγια του νὰ γίνουν ἔργα.

...ὅλα αὐτὰ εἶναι... ἐξευτελιστικά (στ. 28): εἶναι ἠθικὴ ντροπὴ αὐτὴ πού στιγματίζει τοὺς φίλους τοῦ Σωκράτη, ἂν δειχτοῦν φαινομενικὰ ἄναντροι. Ἡ ἠθικὴ ντροπὴ ὅμως θά στιγματίσει καὶ τὸν ἴδιον τὸ Σωκράτη γιὰ τὴν ἴδια αἰτία. Καὶ στοῦ σημείου αὐτοῦ ὁ Κρίτωνας φαίνεται σάν ἄνθρωπος πού δίνει σημασίαν **στά φαινόμενα**, ὄχι **στὴν οὐσίαν**.

Φιλοσοφικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις (κεφ. 5)

Ὁ μακρόσυρτος ρητορικός λόγος τοῦ Κρίτωνα πού ἄρχισε στοῦ τέταρτου κεφάλαιου συνεχίζεται καὶ καλύπτει μὲ τὸ μᾶκρος του ὅλο τὸ πέμπτον κεφάλαιο.

Ἐδῶ ὁ μαθητὴς Κρίτωνα θά διατυπώσῃ καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα, πιὸ οὐσιαστικά, ὅπως νομίζει, γιὰ νὰ πείσῃ τὸ Σωκράτη νὰ δραπετέψῃ. Τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀνέφερε προηγουμένα σχετίζονταν μὲ τὸ πλῆθος καὶ τὸ τί πιστεύει ἐκεῖνο γιὰ τὸ Σωκράτη. Σχετίζονταν ἀκόμα μὲ τοὺς φίλους καὶ τὴ συναισθηματικὴν τοὺς σχέσιν μὲ τὸ φιλόσοφο. Ἦταν δηλαδὴ κατὰ κάποιον τρόπο ἐπιχειρήματα πού ἔγγιζαν τὸ Σωκράτη **ἐξωτερικά**.

Στὸ πέμπτον κεφάλαιον ὁ Κρίτωνας πιστεύει ὅτι ὅποσδήποτε θά ἀγγίξῃ **Παρ.**
τὸ Σωκράτη ἄμεσα· τὰ νέα του ἐπιχειρήματα ἀφοροῦν ἄμεσα τὸν ἴδιον τὸ **1**
Σωκράτη καὶ τὰ παιδιά του. Αὐτὰ εἶναι: α) ὁ Σωκράτης μὴν προσπαθώντας νὰ σωθῇ συντάσσεται μὲ τὴ γνώμην τῶν ἐχθρῶν του, πού θέλουν νὰ χαθεῖ
β) ἐγκαταλείπει τὰ παιδιά του ἀκριβῶς στὴν ἡλικίαν πού πρέπει νὰ τὰ φρον-

τίσει καί νά τά ἀναθρέψει γ) ἡ πράξι αὐτή, ἡ παραμονή τοῦ Σωκράτη στή φυλακή, θά χαρακτηριστεῖ ἀναντρία τοῦ Σωκράτη καί τῶν φίλων.

Ὑποστηρίζονται τά ἐπιχειρήματα αὐτά, ὅπως νομίζει ὁ Κρίτωνας, ἀπό τό Δίκαιο καί τήν Ἀρετή, πού ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Σωκράτης, γι' αὐτά ἀγωνίστηκε σέ ὅλη του τή ζωή. Εἶναι δηλαδή κατά τή γνώμη τοῦ Κρίτωνα ἐπιχειρήματα οὐσίας.

Ἀλλά ἀμέσως γεννιέται ἡ ἐρώτηση: «Τό δίκιο καί τό ἠθικό γιά τόν Κρίτωνα ἀπό πού πηγάζει; Ἄν πηγάζει ἀπό τήν κρίση τοῦ ἐμπειρικοῦ Κρίτωνα, καθρεφτίζει τή γνώμη τῶν πολλῶν καί τότε εἶναι ἀδιάφορο γιά τό Σωκράτη. Ἄν ὅμως πηγάζει ἀπό τό Λόγο πού στέκεται πάνω ἀπό ἀνθρώπους καί πράγματα, μόνο τότε ὁ Σωκράτης θά συμφωνήσει.

Κατά τήν ἀποψη τοῦ Κρίτωνα ὁ Σωκράτης ἔχει καθήκον νά φροντίζει τόν ἑαυτό του¹. Ἐδῶ ὅμως μπορούμε νά ρωτήσουμε: «Ἄραγε μέχρι ποιό σημείο εἶναι δίκιο πράγμα ἡ προστασία τοῦ ἑαυτοῦ μας; Ἄν χρειάζεται νά καταπατήσουμε νόμους ἢ ἠθικές ἀρχές, εἶναι ἀκόμη καί τότε δίκιο πράγμα ἡ προστασία τοῦ ἑαυτοῦ μας;» Ἄν γνωρίζουμε ὅτι αὐτό πού κάנוμε εἶναι κακό, τότε παύει ἡ πράξι μας νά εἶναι ἠθική, σύμφωνα μέ ὅσα εἶπαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο².

Μέ τό ἐπιχείρημα αὐτό ὁ Κρίτωνας προσπαθεῖ νά ἐπηρεάσει ψυχολογικά τό Σωκράτη. Ἄραγε συμφωνεῖ μέ τούς ἐχθρούς του πού θέλουν τό κακό του; Μή γνωρίζοντας ὁ Κρίτωνας τήν ἀταραξία τῆς φιλοσοφικῆς ψυχῆς τοῦ Σωκράτη, νομίζει ὅτι ἔτσι θά τόν κάνει νά δραστηριοποιηθεῖ ἐνάντια στούς ἐχθρούς του. Ἀλλά ἡ ψυχή τοῦ Σωκράτη δέν κρύβει μίσος γιά ὅλους αὐτούς. Δέν τούς θεωρεῖ κακοῦς. Ἀπλῶς δέν **ξέρουν**, δέν ἔχουν σχέση μέ τό Λόγο.

Καί τό δεύτερο ἐπιχείρημα τοῦ Κρίτωνα ἔχει σχέση μέ τό συναίσθημα. «Σωκράτη προδίνεις καί τά παιδιά σου ἀκόμη». Ἡ γέννηση εἶναι θέβαια τό πιό φυσικό φαινόμενο. Ἄν ἐξαιρέσουμε τόν ἀνθρώπο, τά ἄλλα ζωικά ὄντα ἔρχονται στή ζωή μέ μεγαλύτερο ὄπλο τους τό ἔνστικτο, πού τά ὁδηγεῖ σταθερά ἀπό τά πρῶτα τους θήματα. Τό λογικό ὅμως τοῦ ἀνθρώπου χρειάζεται μόχθο πολύ γιά νά ἀναπτυχθεῖ. Στό σημείο αὐτό ἀρχίζει ἡ εὐθύνη τοῦ γονιοῦ νά θρέψει καί νά ἀναθρέψει τό παιδί του. Κι αὐτό θέβαια δέν εἶναι ἔργο πού γίνεται ἀπό τή μιά στιγμή στήν ἄλλη, ἀλλά θέλει προσπάθεια σκληρή καί μακροχρόνια³.

1. Ἡ φροντίδα γιά τή σάρκα εἶναι μιά θέση τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, πού μάλιστα προχωρεῖ ἀκόμη παρατέτρα, ἀπαγορεύοντας τελείως τήν αὐτοκτονία, πού εἶναι ἀλόγιστη φθορά τῆς ζωῆς.

2. Ἐρμηνεύοντας τή φράση «Οὐδεὶς ἐκών κακός».

3. Ἐκεῖνος ὅμως σάν ἀπάντηση στό συναίσθημα ἔχει τό Λόγο. Δέν τό ἀρνιέται τό συναίσθημα, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω, στό 9ο κεφάλαιο. Δέχεται ὅμως τό Λόγο σάν κάτι πολύ πιό σημαντικό. Σ' αὐτό τό ἐπιχείρημα ἀπαντώντας παρακάτω ὁ Σωκράτης θά πρέπει νά ἀποδείξει ὅτι αὐτή τή στιγμή δρίσκεται μπροστά σέ δύο χρεῖ: ἓνα πρὸς τά παιδιά του κι ἓνα ἄλλο μεγαλύτερο. Ἀκόμη θά ἀποδείξει ὅτι δρατετευόντας δέ θά εἶναι καθόλου χρήσιμος στά παιδιά του.

Ἰσως ὁ Σωκράτης ἀδιαφορεῖ ἂν χαρακτηριστεῖ ἄναντρος. Ὅμως μαζὶ του κινδυνεύουν καὶ οἱ φίλοι του νὰ χαρακτηριστοῦν ἄναντροι. Καὶ τὸ ἐπιχειρήμα αὐτὸ ἔμμεσα προσπαθεῖ νὰ ἐκθιάσει ψυχολογικά τὸ Σωκράτη.

Τὰ καινούρια ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα εἶναι καθαρά φιλοσοφικά. Πρῶτα πρῶτα φαίνεται σάν νὰ θέλει αὐτός, ὁ μαθητής, νὰ διδάξει τὸ Σωκράτη σχετικά μέ τήν Ἀρετή. «Πρέπει νὰ προτιμᾷ κανεῖς ἐκεῖνα πού θά προτιμοῦσε ἕνας ἄνθρωπος ἐνάρετος καὶ ἀντρεῖος». Στό τέλος τοῦ διαλόγου θά μπορέσουμε νὰ κρίνουμε ἂν ὁ Σωκράτης εἶναι ἀγαθός κι ἀντρεῖος, ἔτσι ὅπως φαίνεται μέσα ἀπό ὅλο τὸ διάλογο. Ἰσως ὁ Πλάτωνας βάζοντας τὰ λόγια αὐτά στό στόμα τοῦ Κρίτωνα πού ἐρχεται μέ τίς προτάσεις του νὰ διασαλέψει τόν ἠθικό νόμο, τὰ χρωματίζει μέ κάποια εἰρωνεία γιά τόν Κρίτωνα· πού νομίζει ὅτι τὰ ξέρει ὅλα, ἐνῶ στήν οὐσία ἡ λογική του εἶναι ἡ λογική τοῦ πλήθους.

α) Ἄν στό σημεῖο αὐτὸ ἀνακεφαλαιώσουμε ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀνέπτυξε ὁ Κρίτωνας γιά νὰ πείσει τὸ Σωκράτη νὰ δραπετέψει, μπορούμε νὰ τὰ ξεχωρίσουμε σέ τρεῖς κατηγορίες: 1) **Αὐτά πού ἔχουν σχέση μέ τοὺς μαθητές τους.** Αὐτά εἶναι: α) ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη θά εἶναι γι' αὐτοὺς μιὰ ἀπώλεια, ἀφοῦ θά χάσουν τέτοιο φίλο. β) Θά βρεθοῦν ἀντιμέτωποι μέ τήν κοινὴ γνώμη, γιὰτὶ δέ βοηθήσαν τὸ Σωκράτη (κεφ. 3). γ) Οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη δέν ὑπολογίζουν ζημιές πού μπορεῖ νὰ τοὺς τύχουν, ἂν βοηθήσουν τὸ Σωκράτη. δ) Ἰδιαίτερα πρόθυμοι εἶναι οἱ φίλοι νὰ ἐξασφαλίσουν στό Σωκράτη τὰ ὑλικά μέσα γιά τήν ἀπόδρασή του (κεφ. 4). Οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη κινδυνεύουν νὰ χαρακτηριστοῦν ἀμελεῖς καὶ ἀδιαφοροὶ (κεφ. 5).

Παρ.
2α

2) **Τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀφοροῦν τόν ἴδιο τὸ Σωκράτη:** α) Ὁ φιλόσοφος μπορεῖ νὰ ζήσει καὶ μακριὰ ἀπὸ τήν Ἀθήνα, π.χ. στὴ Θεσσαλία (κεφ. 4). β) Ὅφειλε ἐπίσης νὰ ὑπερασπιστεῖ τόν ἑαυτό του καὶ νὰ τόν σώσει. γ) Ἐχεῖ χρέος τέλος νὰ φροντίζει γιά τήν ἀρετὴ (ἐπιχειρήμα φιλοσοφικό) κεφ. 5.

3) **Τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀφοροῦν τὰ παιδιά τοῦ Σωκράτη.** Εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ φιλόσοφος σάν πατέρας νὰ φροντίζει γιά τὴ ζωὴ καὶ τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του (κεφ. 5).

γ) Τὰ πιο δυνατά καὶ τὰ πιο πειστικά ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα εἶναι τὰ συναισθηματικά καὶ φιλοσοφικά. Στὰ πρῶτα ξεχωρίζουμε τὸ ἐπιχειρήμα σχετικά μέ τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν καὶ τήν «ἀπώλεια» πού θά ἔχουν οἱ φίλοι χάνοντας τὸ Σωκράτη. Στὰ δεῦτερα διακρίνουμε τὸ καθήκον πού ἔχει ὁ φιλόσοφος νὰ διατηρεῖ (νὰ φροντίζει) τὴ ζωὴ του· ἀκόμη τὸ χρέος του νὰ ὑπηρετεῖ τήν ἀρετὴ.

Παρ.
2

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα τελείωσαν. Σέ ἕναν ἀκράτητο χείμαρρο λόγων, σέ ἕνα ρητορικό μονόλογο παρασυρμένος, εἶπε ὅλα ὅσα εἶχε νὰ πεῖ. Σάν νὰ ἄδειασε ὁλόκληρος ἀπὸ ὅσα εἶχε μέσα στήν ψυχὴ του, εἶναι τώρα ἔτοιμος νὰ γεμίσει μέ ὅσα ὁ Σωκράτης θά πεῖ. Εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀπαντήσει σέ ὅσες ἐρωτήσεις ἐκεῖνος θά τοῦ κάνει. Καὶ μέσα ἀπὸ αὐτές τίς ἀπαντήσεις, μέ τρόπο μαιευτικό, θά βγεῖ ἡ Ἀλήθεια.

Ἄλλὰ πρέπει λίγο ἀκόμη νὰ προσέξουμε τόν Κρίτωνα. Κάνει ἕνα ἐντυ-

πρωσιακό φινάλε στο λόγο του. Πιέζεται από την έννοια του χρόνου που φεύγει, ενώ ο Σωκράτης είναι τελείως άταραχος απέναντι σ' αυτό (κοίταξε σχετικά στο α κεφάλαιο). Προσπαθεί νά παρασύρει τό δάσκαλο μέ τή δι-
ασύνη του στή φράση: «Σκέψου λοιπόν... δέν είναι πιά καιρός...». Παρόλα
ὅμως τά ἐντυπωσιακά του τεχνάσματα δέν είναι καθόλου σίγουρος ὁ Κρίτω-
νας ὅτι πείστηκε ὁ Σωκράτης. Σχεδόν μέ αγωνία ἐκφράζεται μέ τίς δύο
τελευταίες προσακτικές: «ἀκουσέ με... μήν κάνεις καθόλου διαφορετικά».
Τώρα είναι ὥρα γιά τό Σωκράτη νά μιλήσει.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) Ὁ Σωκράτης ἐγκαταλείπει τά παιδιά του. 2)
Τά παιδιά τοῦ Σωκράτη ζοῦν στήν ὀρφάνια.

Ἐπίθετα: ἄνθρωπος ἐνάρετος καί ἀνδρεῖος, κωμικός ἐπίλογος, ἀνίκανοι
καί ἀνανδροί.

Ἀντιθέσεις: 1)... ν' ἀφήσεις τόν ἑαυτό σου νά χαθεῖ - τή στιγμή πού ἔχεις
τήν εὐκαιρία νά σωθεῖς. 2)... κανείς... ἔχει χρέος νά ταλαιπωρεῖται - σὺ
ὅμως... προτιμᾷς τήν εὐκολία σου.

Πλεονασμός: τῶν ὀρφανῶν στήν ὀρφάνια τους.

Πολυσύνδετα: 1) καί νά τά ἀναθρέψεις καί νά τά μορφώσεις. 2) Καί
ἀνατρέφοντας καί μορφώνοντας. 3) Καί ὅτι ἔφατσε ἡ ὑπόθεση στό δικαστή-
ριο καί ὅτι δικάστηκε... καί τοῦτο τό τελευταῖο.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 5)

*Ἡ γάρ οὐ χρή ποιεῖσθαι παῖδας ἢ συνδιαταλαιπωρεῖν καί τρέφοντα καί
παιδεύοντα.*

Γιατί ἡ δέν πρέπει νά κάνει κανείς παιδιά ἢ, ἂν κάνει, ἔχει χρέος νά
ταλαιπωρεῖται κι αὐτός μαζί τους μέρα - νύχτα καί ἀνατρέφοντας καί μορ-
φώνοντάς τα.

1ο. Ἀπαριθμήστε τὰ νέα ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα πού ἐκφράζονται στό πέμπτο κεφάλαιο.

Τὰ νέα ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα ἀφοροῦν ἄμεσα τό Σωκράτη (ἐπιχειρήματα φιλοσοφικά) καί τὰ παιδιά του (ἐπιχειρήματα συναισθηματικά). Κοίταξε σχετικά στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2ο. α) Ξεχωρίστε ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα 1) πού ἀφοροῦν τοὺς μαθητές τοῦ Σωκράτη 2) τόν ἴδιο τό Σωκράτη 3) τοὺς μαθητές καί τόν ἴδιο τό Σωκράτη.

Ἀπάντηση: 1) Σχετικά μέ τοὺς μαθητές ἀναφέρονται ἐπιχειρήματα κοινωνικά (ἡ γνώμη τοῦ κόσμου), ὕλικά (εἶναι ἔτοιμοι νά διαθέσουν πολλά γιὰ νά σώσουν τό Σωκράτη) καί συναισθηματικά (τοὺς νοιάζει νά μὴ χάσουν τό φίλο καί δάσκαλο Σωκράτη).

2) Σχετικά μέ τόν ἴδιο τό Σωκράτη ἀναφέρονται ἐπιχειρήματα συναισθηματικά (νά σωθεῖ γιὰ χάρη τῶν φίλων του καί τῶν παιδιῶν του) καί φιλοσοφικά.

3) Σχετικά μέ τοὺς μαθητές καί τόν ἴδιο τό Σωκράτη ἀναφέρεται τό τελευταῖο ἐπιχείρημα τοῦ Κρίτωνα· ἡ εὐθύνη βαρύνει ἴδια καί τοὺς μαθητές καί τό Σωκράτη γιατί ὁ φιλόσοφος δέ σώθηκε. Ὅλοι θά χαρακτηριστοῦν ἄνθρωποι.

6) Κατά τή γνώμη σας ποιά συναισθηματικά ἐπιχειρήματα ἀναφέρονται ἐδῶ.

Ἀπάντηση: 1) Συναισθηματικό ἐπιχείρημα εἶναι αὐτό πού ἀφορᾷ τή σωτηρία τοῦ φιλοσόφου γιὰ χάρη τῶν παιδιῶν του. 2) Ἀκόμη αὐτό πού ἀφορᾷ τήν ἐπιμονή τοῦ Σωκράτη στό νά μείνει καί νά θανατωθεῖ, πράγμα πού ἐπιθυμοῦν καί οἱ ἐχθροί του. 3) Τέλος τό ἐπιχείρημα πού ἀφορᾷ τή φήμη τῶν φίλων τοῦ Σωκράτη εἶναι κι αὐτό συναισθηματικό. Τό πρῶτο ἐπιχείρημα διεγείρει τό συναίσθημα τῆς εὐθύνης καί τῆς λύπης. Τό δεύτερο διεγείρει τήν ὀργή καί τό τρίτο τό συναίσθημα εὐθύνης, ὅπως καί τό πρῶτο.

γ) Ἀναφέρετε ποιά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα θεωρεῖτε σημαντικότερα.

Ἀπάντηση: Σημαντικότερα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα πού εἶναι φιλοσοφικά καί συναισθηματικά. Κοίταξε σχετικά στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Ὁ Σωκράτης ἀρχίζει νά ἐξετάζει τά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα. Ποιές εἶναι οἱ σωστές καί ποιές εἶναι οἱ λαθεμένες γνώμες.

Νόημα (κεφ. 6)

Ἀφοῦ ὁ Κρίτωνας διατύπωσε τίς προτάσεις του στό Σωκράτη καί τά ἐπιχειρήματά του, εἶναι τώρα ἡ ὥρα γιά τό δάσκαλο νά ἀπαντήσει. Ἀναγνωρίζει δέβαια τήν προθυμία τοῦ Κρίτωνα πού τόν νοιάζεται τόσο πολύ, ἀλλά ἡ προθυμία αὐτή ἀξίζει, ἂν στηρίζεται σέ λογική σκέψη, εἴτε τοῦ συμβαίνουν κακοτυχίες εἴτε ὄχι. Δηλώνει λοιπόν προκαταβολικά στόν Κρίτωνα ὅτι, ἂν στή συνέχεια τῆς συζητήσῃς τους δέ βρεθεῖ κάποια καλύτερη σκέψη, ἐκεῖνος θά ἐξακολουθήσει νά πιστεύει στά ἴδια πράγματα. Αὐτός καί ὁ Κρίτωνας δέν πρόκειται νά τρομοκρατηθοῦν σάν μικρά παιδιά ἀπό τή δύναμη τοῦ πλήθους, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ ποινή πού τοὺς ἀπειλεῖ.

Καί πρῶτα ἀπ' ὅλα ὁ Σωκράτης προτείνει νά ἐξετάσουν ποιές εἶναι οἱ γνώμες πού ἀξίζει νά δίνουν σημασία. Ἄλλοτε, ὅταν ὁ Σωκράτης ἦταν ἐλεύθερος, πίστευαν ἄραγε πράγματα πού τώρα, κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τῆς θανατικῆς καταδίκης του, φαίνονται ἄσκοπες φλυαρίες; Στή συνέχεια ὁ Σωκράτης θυμίζει ὅτι τότε δέχονταν μόνο τίς γνώμες τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν κάποια σημασία. Δέν ἔχουν ἀξία οἱ γνώμες ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἄραγε ἡ γνώμη τοῦ Κρίτωνα αὐτή ἔχει ἀλλάξει, ἂν καί δέν τόν ἀπειλεῖ θανατική καταδίκη; Πρέπει σ' ἄλλες γνώμες νά προσέχουμε καί σ' ἄλλες ὄχι;

Ὁ Κρίτωνας δέχεται σάν σωστή τήν ἀποψη αὐτή. Ἀκόμη δέχεται ὅτι σωστές εἶναι οἱ γνώμες τῶν μυαλωμένων καί λαθεμένες οἱ γνώμες τῶν ἄμυλων ἀνθρώπων.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 6)

...καί πάντοτε (στ. 5): πρίν καταδικαστεῖ, στήν προηγούμενη ζωῇ του.

δέν πείθομαι (στ. 5): δέν ὑπακούω.

...τοῦτο δῶ τό περιστατικό (στ. 9): ἡ θανατική καταδίκη.

πῶς ὄχι: (στ. 46): δέβαια, ὅπωςδήποτε.

Πραγματολογικά (κεφ. 6)

...χτές (στ. 8): δηλαδή ὅταν ἀκόμα ὁ Σωκράτης ἦταν ἐλεύθερος, ὅταν ἀκόμα οὔτε κἀν εἶχε κατατεθεῖ ἡ μήνυση τῶν κατηγορῶν του ἐναντίον του, ἕνα μήνα πρίν.

...αὐτό τό περιστατικό (στ. 9): ἡ ἀρχαία λέξη τοῦ κειμένου εἶναι ἡ τύχη· ἡ λέξη τύχη ἦταν «μέση λέξη». Μποροῦσε νά σημαίνει τύχη καλή ἢ τύχη

κακή. Ἐδῶ σημαίνει τήν καταδίκη τοῦ Σωκράτη σέ θάνατο καί τή θανατική του ἐκτέλεση πού εἶναι κοντά.

...μᾶς φοβερίζει (στ. 14): τὸ ἀρχαῖο κείμενο γράφει: «μορμολύττηται»· οἱ μητέρες καί οἱ παραμάνες χρησιμοποιοῦσαν ὀρισμένους τρόπους γιά νά φοβίσουν καί νά ἡσυχάσουν τά παιδιά· ὁ θάνατος λοιπόν καί οἱ ὑπόλοιποι κίνδυνοι εἶναι χωρίς ἰδιαίτερη σημασία· εἶναι φοβέρες πού κάνουν μόνο γιά παιδιά, σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Σωκράτη.

...ὅσοι νομίζουν πῶς λένε κάτι σοβαρό... (στ. 29): σ' αὐτή τήν κατηγορία τῶν ἀνθρώπων ὁ Σωκράτης περιλαμβάνει καί τόν ἑαυτό του. – Ἐδῶ ἀνήκουν ὅλοι ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τή φιλοσοφία.

Πολιτιστικά (κεφ. 6)

...μᾶς φοβερίζει (στ. 14): ἡ ἀρχαία λέξη εἶναι «μορμολύττηται»· ὅπως καί σήμερα συνηθίζουν πολλές μητέρες νά φοβίζουν τά παιδιά γιά νά ἡσυχάσουν, ἔτσι καί στήν ἀρχαιότητα χρησιμοποιοῦσαν τέτοιους τρόπους. Ἕνας ἀπ' αὐτούς ἦταν νά καλοῦν σέ βοήθεια μορφές φανταστικῶν τεράτων πού ἄκουγαν στό ὄνομα Μορμώ, Λάμια, Ἑμπουσα. Αὐτές ἦταν τερατόμορφες γυναῖκες, ἀνάλογες μέ τή σημερινή μορφή τοῦ μπαμπούλα, τοῦ Ἀράπη, τοῦ Γέρου κτλ. Ἡ σύγχρονη παιδαγωγική δέ δέχεται τή μέθοδο αὐτή.

...φυλακίσσεις καί θανάτους καί δημεύσεις περιουσιῶν (στ. 15): αὐτές τίς ποινές συνηθίζαν νά ἐπιβάλλουν σέ περίπτωση δραπετεύσης καταδίκου.

...γιά ὄνομα τῶν θεῶν (στ. 33): ἡ φράση δείχνει τή συνήθεια νά ἐπικαλοῦνται τοὺς θεοὺς. Μέ τόν τρόπο αὐτό ζητοῦσαν νά γίνουν πιστευτοί, ἀφοῦ ἔπρεπε νά λένε ἀλήθεια, ὅταν ζητοῦσαν τή βοήθεια τῶν θεῶν ἔτσι.

Ἰδεολογικά (κεφ. 6)

...ἂν πρέπει νά κάνουμε αὐτά... ἢ ὄχι (στ. 4): ἀπό τή φράση αὐτή προέρχεται τὸ ἕνα ἀπὸ τά δύο ὀνόματα (ἐπιγραφές) τοῦ διαλόγου (περί πρακτέων)· γιατί ἡ φράση στό ἀρχαῖο κείμενο εἶναι «εἵτε... πρακτέον εἴτε μή». Τό «πρακτέον», ἐδῶ δέ σημαίνει αὐτό πού συμφέρει στό Σωκράτη, ἀλλά αὐτό πού εἶναι σύμφωνο μέ τήν **ἠθική**.

...ἀπὸ τόν ἐσωτερικό μου κόσμο (στ. 6): ἡ φράση ἀναφέρεται στά τρία μέρη τῆς ψυχῆς, ὅπως τὰ ὅρισε ὁ Πλάτωνας. Αὐτά εἶναι: α) τὸ λογιστικόν (ἡ λειτουργία τῆς λογικῆς), β) τὸ θυμοειδές (τά κατώτερα πάθη τῆς ψυχῆς), γ) τὸ ἐπιθυμητικόν (οἱ ἀνώτερες ἐπιθυμίες πού ἐκφράζουν τοὺς ἀνώτερους σκοποὺς τοῦ ἀνθρώπου).

...γιά ὄνομα τῶν θεῶν (στ. 33): ἀναφέροντας ὁ Σωκράτης τοὺς θεοὺς δίνει μεγαλύτερη σοβαρότητα στή γνώμη του. Ἀκόμη ἔτσι θέλει νά κάνει τόν Κρίτωνα νά προσέξει περισσότερο στήν ἀπάντησή του.

...ὅσο δέβαια μπορεῖ νά προβλέψει ὁ ἄνθρωπος (στ. 34): ἡ φράση σημαίνει ὅσα μποροῦν συνήθως νά συμβοῦν στοὺς ἀνθρώπους, πού εἶναι γεροὶ

ὅπως ὁ Κρίτωνας, πού δέν ἔχουν τήν πιθανότητα νά πεθάνουν τήν ἄλλη μέρα, ἀφοῦ δέν ἐκκρεμεῖ θανατική καταδίκη ἐναντίον τους.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 6)

Τά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίωνα, πού ἄρχισαν στό τρίτο κεφάλαιο, ὁλοκληρώθηκαν στό κεφάλαιο πέντε. Ἔτσι τώρα, στό κεφάλαιο ἔξι, περιμένουμε τήν ἀπάντηση τοῦ Σωκράτη. Ἀρχίζει πολύ φιλικά: « Ἀγαπητέ μου Κρίτων». Ἀναγνωρίζει δηλαδή ὅτι ὅσα εἶπε προηγούμενα ὁ Κρίτωνας τά εἶπε παρακινημένος ἀπό τό συναίσθημα, ἀπό τή φιλία του γιά τό Σωκράτη. Φαίνεται, ἀπό τή φράση αὐτή, ὅτι ὁ Κρίτωνας εἶναι πρόσωπο συμπαθητικό γιά τό φιλόσοφο.

Ἡ συμπάθεια ὅμως δέ σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι οἱ γνώμες τῶν δύο συνομιλητῶν συμφωνοῦν. Βέβαια μέ μεγάλη εὐγένεια θά εὐχαριστήσῃ τόν Κρίωνα γιά τήν προθυμία του. Ἐδῶ ἀπάνω θά στηθεῖ ἡ πρώτη ἀντίρρηση τοῦ Σωκράτη. Ἡ προθυμία τοῦ Κρίωνα ἀξίζει, ἂν στηρίζεται στήν ὀρθότητα, ἂν εἶναι σύμφωνη μέ τό Λόγο. Τά λόγια αὐτά τοῦ Σωκράτη, ἀβίαστα καί ἀτάραχα ὕστερα ἀπό τό χεῖμαρρο τῶν λέξεων πού ξεστόμισε παραπάνω ὁ Κρίτωνας, μᾶς φέρνουν μέσα στό φυσικό περιγυρο τοῦ διαλόγου. Μέχρι τώρα, στά κεφάλαια 4 καί 5, οὐσιαστικά εἴχαμε τό μονόλογο τοῦ Κρίωνα. Ὁ διάλογος, ὅπως ἀρχίζει στό ἕκτο κεφάλαιο νά διαμορφώνεται, δέν ἔχει τίποτα πληθωρικό. Ὁρεμα καί ἀβίαστα κυλάει ἀπό τά γνωστά, τά αἰσθητά, στά μεγάλα καί αἰώνια. Ἀπό τήν ἀρχή ὁ Σωκράτης θέτει τήν ἔννοια τοῦ Λόγου. Πρέπει καθετί ἀπ' αὐτόν νά ξεκινάει καί σ' αὐτόν νά καταλήγῃ. Δέ δέχεται τό ἀλόγιστο συναίσθημα σάν πηγὴ τῆς προθυμίας τοῦ Κρίωνα. Μέσα στίς δύο ἔννοιες αὐτές, τῆς προθυμίας καί τῆς ὀρθότητος, κινεῖται τό πρῶτο μέρος τοῦ κεφαλαίου. Αὐτές εἶναι οἱ γενικῆς ἀρχές πού πάνω σ' αὐτές θά ἐξεταστεῖ τό ὅλο ζήτημα. Ἡ ψυχὴ διακρίνεται κατὰ τόν Πλάτωνα σέ τρία μέρη: τό θυμοειδές ἢ συναίσθημα, τό ἐπιθυμητικό ἢ βούληση καί τό λογιστικό ἢ λογική. Ἡ προθυμία τοῦ Κρίωνα ἐκφράζει τό θυμοειδές μέρος τῆς ψυχῆς ἢ τό συναίσθημα. Ἡ ὀρθότητα πάλι ἐκφράζει τό λογιστικό μέρος τῆς ψυχῆς ἢ τή λογική.

Μέ τά πρῶτα λόγια τοῦ ὁ Σωκράτης θέτει τήν ἀρχή ὅτι ἡ ἐπιθυμία πού δέ στηρίζεται στή λογική πρέπει νά ἀπορρίπτεται. Ὅχι μόνο εἶναι ἀχρηστή, σέ ἀντίθεση περίπτωση, ἀλλά εἶναι καί ἐπικίνδυνη¹. Βασικὲς ἀρχές πού οἱ δύο συνομιλητὲς δέχονταν μέχρι χθές ἦταν ὅτι πρέπει νά ὑπακοῦν μόνο στή **λογική** (ὄχι στό συναίσθημα ἢ τό πάθος, πού εἶναι τά δύο ἄλλα μέρη τῆς

Παρ.
1

1. Πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι μποροῦμε νά καταλάβουμε ἀπὸ τά καταστροφικὰ ἀποτελέσματα πού μπορεῖ νά ἔχει στή ζωὴ τῶν ἀτόμων ἢ στήν ἐξέλιξη τῶν πολιτειῶν, ὅπου ἡ **ἀλόγιστη ἐπιθυμία** γιά ἐξουσία μπορεῖ νά προκαλέσῃ «παρεκβάσεις πολιτευμάτων», πολιτεύματα τυραννικά.

ψυχῆς). Πρέπει νά ὑπακοῦν σέ κείνη τήν ἀποψη πού κάθε φορά ἀποδεικνύεται **διαλεκτικά** («κάθε φορά πού συλλογίζομαι») σωστή.

Ἡ Ἠθική γιά τό Σωκράτη στηρίζεται στή γνώση καί στό Λόγο. Ἡ ἠθική αὐτή λέγεται **γνωσιοκρατική**. Σύμφωνα μέ τήν Πλατωνική θεωρία ὁ Λόγος εἶναι ἕνας καί ἔχει ἀλήθεια ἀντικειμενική¹.

Ἐδῶ ὁ Σωκράτης δηλώνει ξεκάθαρα τήν ἀντίθεσή του μέ τούς σοφιστές καί τήν πίστη του στήν **ἀντικειμενική Λογική** καί στήν **ἀντικειμενική Ἠθική**. Οἱ αἰσθήσεις μας πού ἐκφράζουν τό θυμοειδές, δηλαδή τό συναισθηματικό μέρος τῆς ψυχῆς, μποροῦν νά εἶναι πολλές. Ἡ ἀντικειμενική Λογική εἶναι ἐκείνη πού θά τίς ἐλέγξει ἄν ἀξίζουν καί πόσο ἀξίζουν. Ἐτσι λοιπόν, ἀφοῦ οἱ δύο συνομιλητές ἐξετάσουν τί σχέση ἔχουν οἱ ἐπιθυμίες αὐτές μέ τή Λογική (ἄν εἶναι λογική καί ἠθική ἡ ἐπιθυμία τοῦ Κρίτωνα νά δραπετεύει ὁ Σωκράτης), θά αποφασίσουν τί θά κάνουν.

Ἐδῶ ἀξίζει νά προσέξουμε ὅτι ὁ Κρίτωνας ἔχει ἔτοιμες τίς προτάσεις του καί ἔχει κιόλας πάρει τίς ἀποφάσεις του, ὅταν ἔρχεται στό κελί τοῦ Σωκράτη. Ἀντίθετα ὁ Σωκράτης θά ἐξετάσει μαζί μέ τόν Κρίτωνα τήν ὀρθότητα τῶν προτάσεων αὐτῶν. Καί μαζί μέ τόν Κρίτωνα θά βγάλει τό συμπέρασμα καί ἀνάλογα θά πράξει. Παρατηρήσαμε – ὅτι ὁ Σωκράτης δάζει μερικές γενικές ἀρχές. Ἐτσι εἶναι σάν νά προειδοποιεῖ τόν Κρίτωνα ὅτι γεγονότα ἐξωτερικά (ἡ φυλάκιση, ὁ θάνατος) δέν τόν ἀπομακρύνουν ἀπό τίς ἀρχές αὐτές².

Στό δεύτερο μέρος τοῦ κεφαλαίου ὁ Σωκράτης θέτει σάν βάση ἡ ἐξέταση τοῦ ὅλου θέματος νά γίνει μέ τήν προϋπόθεση ὅτι ἐξωτερικές αἰτίες ἢ συνθήκες δέν πρέπει νά ἐπηρεάσουν τίς ἀρχές πού ἔχουν ἀπό τά πρὶν γίνει παραδεκτές. Αὐτές οἱ συνθήκες εἶναι ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη, ἡ φυλάκισή του, ἡ θανατική ποινὴ πού τόν ἀπειλεῖ καί ἡ δήμευση τῆς περιουσίας.

Δέχεται ὁ Σωκράτης ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἕνας καί δέν ἐπιηρεάζεται ἀπό ἐξωτερικά στοιχεῖα. Ἡ Λογική εἶναι ἀντικειμενική. Ἐδῶ στό δεύτερο μέρος βλέπουμε τή Σωκρατική εἰρωνεία νά ἐκδηλώνεται μέσα ἀπό τίς ἐρωτηματικές προτάσεις. «Ἄραγε ἦταν παιχνίδι ὅλες ἐκεῖνες οἱ συζητήσεις πού ἄλλοτε κάναμε; Καί ἡ Σωκρατική εἰρωνεία συνεχίζει: «σὺ... δέν κινδυνεύεις... καί ἡ συμφορὰ δέν... θολώνει τή σκέψη σου». Ἐμεῖς ὁμως ξέρουμε ὅτι στήν πρα-

¹ Ἐδῶ ἀκριβῶς μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ἕνα σημεῖο ὅπου διαφέρουν οἱ σοφιστές ἀπό τόν Πλάτωνα. Δέχονται κι αὐτοί τό Λόγο, ἀλλά ὄχι σάν μιά ἀξία ἀντικειμενική, ἀξία πού στέκει ἀπέναντι στους ἀνθρώπους. Οἱ σοφιστές δέχονται τόν ὑποκειμενικό λόγο. Ἄν προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε τί σημαίνει αὐτό, θά δοῦμε, ὅτι, ἀφοῦ κάθε ἀνθρώπος ἐκφράζει καί τή δική του λογική κατὰ τή γνώμη τῶν σοφιστῶν, ἐκφράζει καί τή δική του ἠθική. Τό νά δεχτοῦμε ὁμως ὅτι ὑπάρχουν τόσες λογικές καί ἠθικές ὅσοι εἶναι καί οἱ ἀνθρώποι θά ἦταν κάτι πολύ ἐπικίνδυνον· γιατί σ' αὐτή τήν περίπτωση ὁ καθένας θά ἤθελε νά ἐφαρμόσει τή δική του λογική καί τή δική του ἠθική, πράγμα πού θά κλόνιζε τήν ἐλευθερία στίς σχέσεις τῶν ἀτόμων τῆς κοινωνίας.

² Εἶναι ἡ νίκη τοῦ Λόγου (τῆς λογικῆς) πάνω στό συναισθημα.

γματικότητα συμβαίνει τό αντίθετο. Ὁ Κρίτωνας ἔχει χάσει τό μυαλό του καί ὁ Σωκράτης εἶναι, ἄν καί ἐτοιμοθάνατος, νηφάλιος.

Τό τρίτο μέρος τοῦ κεφαλαίου ἀρχίζει μέ τήν ἔξταση τοῦ θέματος πού ἀπό τήν ἀρχή εἰπώθηκε. Ἀντίθετα ὅμως μέ τήν τεχνική τοῦ Κρίωνα, ὁ Σωκράτης δέν ἀπαγγέλλει ρητορικό λόγο οὔτε μονολογεῖ. Μέσα ἀπό τά λόγια τοῦ Κρίωνα, πού θά εἶναι οἱ ἀπαντήσεις στίς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου, θά βγεῖ στό φῶς ἡ ἀλήθεια (μαιευτική μέθοδος). Ἡ πορεία τῆς συζήτησης ἀκολουθεῖ **τὴν ἐπαγωγική μέθοδο** τῶν συλλογισμῶν. Ἀπό τά ἀπλά γνωστά μας γεγονότα προχωρεῖ στά ἄγνωστα καί γενικά, στίς **Ἀρχές**. Ἔτσι τό πρῶτο πράγμα πού παραδέχεται ὁ Κρίτωνας εἶναι ἡ ἀξία ὀρισμένων γνωμῶν, τῶν **χρηστών**. Ἀκόμη δέχεται ὅτι τίς γνώμες πού δέν εἶναι χρηστές πρέπει νά τίς **ἀπορρίπτουν**. Καί τέλος ὅτι οἱ γνώμες τῶν μυαλωμένων ἀνθρώπων εἶναι οἱ χρηστές, οἱ σωστές.

Μέσα σέ τρεῖς ἐρωτήσεις ὁ Σωκράτης κατόρθωσε νά κάνει τόν Κρίωνα νά δεχτεῖ τρία βασικά σημεῖα πού θά ἀποτελέσουν τή βάση τῆς ἐξέλιξης τοῦ διαλόγου. Οἱ ἐρωτήσεις αὐτές, διατυπωμένε^ς μέ πολύ ἀπλό ὕφος, εἶναι μιὰ χτυπητή ἀντίθεση στό ρητορικό καί χωρίς ἐπιτυχημένο ἀποτέλεσμα ἐπίλογο τοῦ Κρίωνα στό τέλος τοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Σχήματα λόγου: **Ἐπίθετα:** ἐπιθυμία ἀξιόλογη, βάση λογική, ἐνοχλητικότερη (προθυμία), λογική σκέψη, τά τωρινά κακά, λόγος διαφορετικός, σωστές γνώμες, λαθεμένες, γνωστικῶν ἀνθρώπων.

Μεταφορές: 1) Ἄν πάρουμε... αὐτό τό ἐπιχείρημα. 2) λόγια τοῦ ἀέρα (τό ἐπιχείρημά μας) 3)... ἡ συμφορά θολώνει τή σκέψη σου.

Παρομοίωση: ... σάν νά εἴμαστε μικρά παιδιά.

Ἀντιθέσεις: 1) Ἦ πρὶν βέβαια... τώρα ὅμως... 2) σωστές γνώμες... λαθεμένες. 3) τῶν γνωστικῶν... καί τῶν ἀνθρώπων πού δέν ἔχουν φρόνηση.

Υπερβολή: ...(ἡ δύναμη τῶν πολλῶν): νά μᾶς φοβερίζει μέ μεγαλύτερα ἀπό τά τωρινά κακά. Ὑπάρχει μεγαλύτερο κακό ἀπὸ τό θάνατο;

Παρήρηση: ...ἔγινε ὀλοφάνερο ὅτι λεγόταν ἀπλῶς... (παρήρηση τοῦ λ).

Εἰρωνεία: Ἦ πρὶν βέβαια... αὐτός ὁ λόγος λεγόταν σωστά, τώρα ἔγινε ὀλοφάνερο... ἦταν ἓνα παιχνίδι, λόγια τοῦ ἀέρα;

Πολυσύνδετο: ...φυλακίσεις καί θανάτους καί δημεύσεις περιουσιῶν.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 6)

...«οὐδ' ἂν πλείω τῶν νῦν παρόντων ἢ τῶν πολλῶν δύναμις ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολύττηται, δεσμούς καί θανάτους ἐπιπέμπουσα καί χρημάτων ἀφαιρέσεις».

...οὔτε κι ἂν ἡ δύναμη πού ἔχει ὁ πολὺς κόσμος μᾶς φοβερίζει, σάν νά εἴμαστε μικρά παιδιά, μέ μεγαλύτερα ἀπὸ τά τωρινά κακά, στέλνοντας καταπάνω μας φυλακίσεις καί θανάτους καί δημεύσεις περιουσιῶν.

Ἑρωτήσεις – Ἀπαντήσεις τοῦ κεφ. 6

1. Οἱ Ἀρχές πού ὑποστήριζε ἀπό παλιά ὁ Σωκράτης: ἡ κάθε ἐπιθυμία πρέπει νά στηρίζεται στή Λογική· κάθε φορά νά ὑποστηρίζουν ὅποια ἀποψη ἀποδεικνύεται σωστή. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2. Ἡ βάση μέ τήν ὁποία πρέπει νά γίνη ἐξέταση. Ἡ Ἐξέταση πρέπει νά γίνει μέ βάση ὅτι οἱ ἐξωτερικές συνθήκες δέν πρέπει νά ἐπηρεάζουν τίς βασικές Ἀρχές. Κοίταξε σχετικά στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 7

Οἱ γνώμες τῶν ἐιδικῶν εἶναι οἱ μόνες πού ἀξίζουν (ἀπόδειξη μέ ἐπαγωγικό τρόπο).

Νόημα (κεφ. 7)

Ἀφοῦ στό προηγούμενο κεφάλαιο ὁ Κρίτωνας παραδέχτηκε τή γνώμη τοῦ Σωκράτη, ὅτι οἱ γνώμες τῶν μυαλωμένων ἀνθρώπων εἶναι σωστές, ἡ συζήτηση θά προχωρήσει μέ ἓνα παράδειγμα. Ὁ Σωκράτης φέρνει τό παράδειγμα ἑνός ἀθλητῆ. Ἄραγε αὐτός πρέπει νά ἐνδιαφέρεται γιά κάθε ἔπαινο ἢ κάθε κατηγορία πού ἀκούει; Ἡ μήπως πρέπει νά νοιάζεται μόνο γιά τή γνώμη ἑνός ἐιδικοῦ, ὅπως εἶναι ὁ γιατρός ἢ ὁ γυμναστής; Ὁ Κρίτωνας συμφωνεῖ. Μόνο ἡ γνώμη τοῦ ἐιδικοῦ ἔχει γι' αὐτόν ἀξία.

Τό δεύτερο ἐρώτημα τοῦ Σωκράτη προχωράει βαθύτερα. Τότε πρέπει ὁ ἀθλητής νά ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τήν κρίση, καλή ἢ κακή, τοῦ ἐιδικοῦ; Ὁ Κρίτωνας συμφωνεῖ. Ἀλλά καί στή συνέχεια δέχεται ὅτι ὁ ἀθλητής πρέπει νά γυμνάζεται καί νά ζεῖ ὅπως τόν συμβουλεύει ὁ ἐιδικός ἐπιστήμονας, γιατί ἄλλιῶς θά πάθει κακό. Θά καταστρέψει τό σῶμα του.

«Ἀλλά τότε», συνεχίζει ὁ Σωκράτης, «σ' ὅλα τά θέματα, στή μελέτη τοῦ δίκαιου ἢ τοῦ ἀδίκου, τοῦ ἀσχημου καί τοῦ ὡραίου, τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ ποιά γνώμη πρέπει νά δεχτοῦμε»; Ὁ Κρίτωνας δέχεται καί ἐδῶ τή γνώμη τοῦ ἐιδικοῦ· γιατί ἄλλιῶς, ὅπως ἔγινε καί στό προηγούμενο παράδειγμα, θά καταστραφεῖ ἡ ψυχή, ἀφοῦ ἐκεῖνη εἶναι πού μέ τή δικαιοσύνη γίνεται καλύτερη καί μέ τήν ἀδικία καταστρέφεται.

Λεξιλόγιο - ἑρμηνευτικά (κεφ. 7)

ἀφανίζει (στ. 22): καταστρέφει ὁλοκληρωτικά.

στοχαστικά (στ. 26): μέ περιστολή.

ὁλότελα (στ. 32): τελείως.

Πραγματολογικά (κεφ. 7)

...γιατρός (στ. 6): αυτός φρόντιζε για την υγιεινή κατάσταση των εφήβων· κανόνιζε τον τρόπο της διαίτας, καθόριζε την άντοχή του σώματος των νέων στις διάφορες ασκήσεις και πρόσφερε τις πρώτες βοήθειες σε όσους πάθαιναν κάτι στη διάρκεια των ασκήσεων.

...γυμναστής (στ. 6): αυτός δίδασκε την πάλη στην παλαιότερα και γενικότερα τις γυμναστικές ασκήσεις τόσο στους κυρίως αθλητές, όσο και στους νέους που γυμνάζονταν. Έργο του ήταν να γίνουν οι νέοι ωραίοι και δυνατόι στο σώμα. Σε συνεργασία με το γιατρό και με τη δική του πρακτική πείρα ρύθμιζε την άσκηση των εφήβων ανάλογα με την άντοχή τους.

...ό ειδικός (στ. 13): ο παιδοτρίβης που παρακολουθούσε τους νέους κυρίως άσκοψε έργο πρακτικό.

...ό έπιστήμων (στ. 13): η λέξη αναφέρεται στο γιατρό, που έχει βαθιά και έπιστημονική γνώση και δίνει τις γενικές οδηγίες· ο παιδοτρίβης αντίθετα παρακολουθεί την εφαρμογή των γενικών αυτών οδηγιών.

...σε ποιο μέρος του απείθαρχου ξεσπάει; (στ. 22): ο άνθρωπος είναι ύπαρξη «διφυής», αφού τα συστατικά του μέρη είναι δύο, το σώμα και η ψυχή.

...έκείνο που με τη δικαιοσύνη γίνεται καλύτερο (στ. 33): δηλαδή η ψυχή.

...έγω τουλάχιστον νομίζω (στ. 35): η φράση αυτή είναι πολύ έντονη. Τη χρησιμοποιεί ο Κρίτωνας για να δείξει ότι παραδέχεται την ύπαρξη και τη σπουδαιότητα της ψυχής.

Πολιτιστικά (κεφ. 7)

Αναφέρεται η συνήθεια των νέων της Αθήνας να γυμνάζονται είτε σαν αθλητές ειδικευμένοι είτε απλά σαν άνθρωποι που θέλουν να τελειοποιηθούν το σώμα τους (ένας άντρας που καταγίνεται με τον αθλητισμό). Στα γυμναστήρια επιβλέπουν τους νέους γιατροί και παιδοτρίβες (γυμναστές). Οί γιατροί κανονίζουν τον τρόπο ζωής των νέων, τη διατροφή τους και δίνουν γενικές οδηγίες. Οί παιδοτρίβες ασχολούνται πρακτικά με την εκγύμναση των νέων κάτω από τις γενικές οδηγίες του γιατρού.

Ίδεολογικά (κεφ. 7)

...ας δούμε λοιπόν τώρα... (στ. 1): όσα ειπώθηκαν παραπάνω για τις γνώμες των πολλών και των μυαλωμένων και για την αξία τους ξαναεξετάζονται εδώ. Ο Σωκράτης με την επαγωγική μέθοδο, από τα γνωστά προχωρώντας στα άγνωστα, θα αποδείξει το προηγούμενο συμπέρασμα.

...ή γνώμη (στ. 5): άρχ. δόξα· η κρίση των πολλών μπορεί να έχει άλλοτε έπαινετικό χαρακτήρα και άλλοτε μπορεί να είναι κατηγορία. Οί λέξεις **έπαινος** και **κατηγορία** έρχονται να έπεξηγήσουν εδώ τη λέξη του κεμένου γνώμη.

...νά ασκείται και νά γυμνάζεται και νά τρώει... και νά πίνει... (στ. 11): υπάρχουν δύο εξηγήσεις σχετικά με τη σημασία της φράσης. **Ἡ πρώτη** είναι ὅτι: ἐδῶ γίνεται λόγος γιά τό ἔργο πού κάνουν δυό πρόσωπα, ὁ παιδοτρεῖδης (πού παρακολουθεῖ τόν τρόπο πού ὁ ἀθλητής γυμνάζεται· «πρέπει νά ασκείται και νά γυμνάζεται» και ὁ γιατρός (πού δίνει συμβουλές γιά τή διατροφή τοῦ ἀθλητῆ «νά τρώει και νά πίνει»). **Ἡ δεύτερη ἐξήγηση** θέλει τό «**πρέπει νά γυμνάζεται και νά τρώει και νά πίνει**» σάν ἐπεξηγήσεις στό πῶς πρέπει κάποιος νά ασκείται (Γ. Ζηκίδου: Σχόλια, σημειώσεις εἰς τόν Πλάτωνος «Κρίτωνα»). Ἄν δεχτοῦμε τή δεύτερη ἐξήγηση σάν πιό σωστή, ἔχουμε ἕνα παράδειγμα τῆς ἠθικῆς τοῦ Σωκράτη (ἢ τοῦ Πλάτωνα) πού δέν ἀρκεῖται νά ὀρίζει ἀπλῶς τίς ἐννοιες, ἀλλά δίνει και τόν τρόπο πού μ' αὐτόν μποροῦμε νά τίς πλησιάσουμε.

...ἄραγε δέ θά πάθει κανένα κακό; (στ. 18): ἡ ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη περιμένει ἀπό τόν Κρίτωνα νά ἀπαντηθεῖ καταφατικά. Θέλει μιά ἀπάντηση: νάί, ὅποσδήποτε θά πάθει κακό ὁποῖος δέν ὑπακούει στή γνώμη **τῶν ἐπιστημόνων και εἰδικῶν**, ἀλλά ὑπακούει στούς ἀνίδεους (στ. 17). Ἀπό τήν ἀγνοια τῶν ἀνθρώπων πού συμβουλευοῦν προέρχεται τό κακό. Τό κακό ἔρχεται σάν φυσικό ἐπακόλουθο τῆς ἀγνοίας.

...ἐκεῖνο πού μέ τή δικαιοσύνη γίνεται καλύτερο... (στ. 31 - 32): σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα τό δίκαιο εἶναι ἡ ὑγεία τῆς ψυχῆς, ἐνῶ τό ἀδικο εἶναι ἀρρώστια. Γιά νά δεχτοῦμε τόν ἰσχυρισμό αὐτό τοῦ Σωκράτη, πρέπει προηγουμένα νά ἔχουμε δεχθεῖ τήν ὑπαρξη τῆς ψυχῆς. Ὁ Κρίτωνας συμφωνεῖ ἀπόλυτα μέ τήν ὑπαρξη τῆς ψυχῆς, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀπάντησή του στό Σωκράτη: «Ἐγώ τουλάχιστον, Σωκράτη, νομίζω πῶς ὑπάρχει κάτω τέτοιο».

Φιλοσοφική και αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 7)

Ἀφοῦ ὁ Κρίτωνας παραδέχτηκε στό τέλος τοῦ ἔκτου κεφαλαίου ὅτι κανεῖς δέν πρέπει νά σέβεται παρὰ μόνο τίς γνώμες τῶν φρονίμων και τῶν εἰδικῶν, ἐδῶ ὁ Σωκράτης θά ἀποδείξει ὅτι ἡ ἀρχή ἰσχύει γιά ὅλα τά συμφέροντα τοῦ ἀνθρώπου· ἰσχύει και γιά τά σωματικά, ἀλλά και γιά τά ψυχικά του συμφέροντα. Καί ἰσχύει γιά τόν ἴδιο λόγο και γιά τά δίκαια και γιά τά ἀδίκαια, και τά ὠραία και τά ἀσχημα, και τά ἀγαθά και τά κακά.

Οἱ πρώτες ἀρχές (φιλοσοφικές θέσεις) τέθηκαν στό τέλος τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου. Μέ ἕνα συγκεκριμένο παράδειγμα, παρμένο ἀπό τήν καθημερινή ζωή, ὁ Σωκράτης θά τραβήξει τήν προσοχή τοῦ **ἐμπειρικοῦ** Κρίτωνα. Εἶναι τό παράδειγμα τοῦ νέου πού γυμνάζεται. «Πρέπει ἄραγε νά προσέχει στίς κρίσεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἢ μόνο ἐκεῖνου πού εἶναι εἰδικός;».

Στήν ἐρώτηση αὐτή τοῦ Σωκράτη ἄς προσέξουμε καλύτερα τό ρῆμα πού χρησιμοποιεῖται: «δίνει προσοχή». Τό ρῆμα αὐτό δέ χρησιμοποιήθηκε ἐδῶ τυχαία. Ὅταν δίνω προσοχή, χρησιμοποιῶ τίς αἰσθήσεις μου γιά νά ἔρθω σέ ἐπικοινωνία, σέ ἐπαφή μέ τόν ἔξω κόσμο. Ἡ ψυχὴ χωρίς τίς αἰσθήσεις μένει κλεισμένη στόν ἑαυτό της· γι' αὐτό λοιπόν οἱ αἰσθήσεις μας εἶναι τόσο

σπουδαίες. Ἀφού μᾶς βοηθοῦν νά καταλάβουμε τόν ἔξω κόσμο, μπορούμε νά τοποθετήσουμε καί τόν ἑαυτό μας **μέσα** στόν κόσμο αὐτό. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Κρίτωνα εἶναι αὐτή πού περιμένει ὁ Σωκράτης: «Μόνο τόν εἰδικό, τόν ἕνα, πρέπει ὁ ἀθλητής νά προσέχει».

Ἡ δεύτερη ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη ἐρχεται νά μεταφέρει πιο μακριά τόν Κρίτωνα. Ἀπό τό ρῆμα **προσέχει**, **δίνει προσοχή** πού εἶπε παραπάνω τώρα προχωρεῖ στο ρῆμα «**νά φοβάται**»¹ καί ἀκόμα πιο κάτω «νά θέλει τούς ἐπαίνους»².

Φυσικά ὁ Κρίτωνας ἀναγκάζεται νά δεχτεῖ τήν ἄποψη τοῦ Σωκράτη. «Λοιπόν ὁ ἀθλητής δέν πρέπει νά ἀκολουθεῖ τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ στο θέμα τῆς ἐκγύμνασης καί τῆς διατροφῆς του»; Πέρα ἀπό τά συναισθήματά του ὁ ἀθλητής πρέπει ἀναγκαστικά νά προχωρήσει στήν πράξη³. Ὄταν δέχεται τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ, γίνεται καλύτερος. Ἐάν ἀντίθετα δέν ἀκούει τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ, δέν πρέπει νά πάθει κακό; Σύμφωνα μέ τήν Ἀρχή τῆς Διαλεκτικῆς⁴ πρέπει ὅπωςδήποτε νά πάθει κακό.

Ἀφού τό παράδειγμα τοῦ Σωκράτη ἀφοροῦσε τό σῶμα τοῦ ἀθλητή, φυσικά **τό σῶμα** εἶναι ἐκεῖνο πού καταστρέφεται, ἂν ὁ ἀθλητής δέν ἀκολουθήσει τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ. «Τί γίνεται ὅμως στήν περίπτωση τῆς ψυχῆς;»

Παρ. 1 *Σέ κάθε περίπτωση γιά τό σῶμα καί τήν ψυχή μας πρέπει νά ἀκολουθοῦμε τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ. Κι αὐτό γιατί μόνον ἐκεῖνος εἶναι τό κατάλληλο πρόσωπο νά συμβουλέψει πῶς τό σῶμα (ἢ ἡ ψυχή μας) δέν κατα-*

1. Τά διάφορα αἰσθήματα πού νιώθουμε μέ τίς αἰσθήσεις μας προκαλοῦν στήν ψυχή μας ἕναν «ἀντίκτυπο», πού λέγεται **συναίσθημα**. Ἀνάλογα μ' αὐτά πού βλέπουμε ἢ ἀκοῦμε ἢ αἰσθανόμαστε μέ τίς ἄλλες αἰσθήσεις μας, λυπόμαστε, χαιρόμαστε, αγωνιζόμαστε, ἱκανοποιούμεστε. Ἔτσι μέ τό ρῆμα «φοβάται» πού χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ Σωκράτης μιλάει γιά κάποιο συναίσθημα, τό συναίσθημα τοῦ φόβου. Ἔτσι ἀγγίζει ἕνα μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀφού, ὅπως εἶπαμε στήν ἀνάλυση τοῦ ἔκτου κεφαλαίου, ἡ ψυχή χωρίζεται κατὰ τόν Πλάτωνα σέ τρία μέρη· κι ἕνα ἀπό αὐτά εἶναι τό θυμοειδές, δηλαδή **τά συναίσθηματά**.

2. Τώρα εἶναι ὥρα νά προσέξουμε ἐκεῖνο τό «νά θέλει τούς ἐπαίνους», πού ἀνέφερε ὁ Σωκράτης. Ὄταν προσέχω τή γνώμη κάποιου, σημαίνει ὅτι τήν ἐγκρίνω, τή δέχομαι, τή θέλω. Νά λοιπόν πού ἐρχόμαστε στή δεύτερη ιδιότητα τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχή, ἐκτός ἀπό κέντρο τῶν συναισθημάτων εἶναι καί κέντρο τῆς ἐπιθυμίας γιά τόν Πλάτωνα. Τό δεύτερο μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι τό ἐπιθυμητικό ἢ ἡ βούληση (κεφάλαιο ἔκτο).

3. Ἀπό τ' ἄλλα **αἰσθήματα** εἶδαμε νά προχωρεῖ ἡ ψυχή (μέσα ἀπό τίς ἐρωτήσεις τοῦ Σωκράτη) στά **συναίσθηματά** κι ἀπό κει στή **βούληση**, στή θέληση. Κι αὐτή μέ τή σειρά της ὁδηγεῖ στήν πράξη. Παράβαλε καί τό ὄνομα τοῦ διαλόγου «περί τοῦ πρακτέου». Ἔτσι μέσα ἀπό τό παράδειγμα τοῦ ἀθλητή, γνωρίζουμε τήν τριπλή φύση τῆς ψυχῆς.

4. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἡ «**διαλεκτική**». Σύμφωνα μέ μιά **ἀρχή** τῆς διαλεκτικῆς, μιά ἔννοια ὀρίζεται ἀπό τό ἀντίθετό της. Δηλαδή, μαῦρο χρώμα ὑπάρχει, γιατί ξέρω ὅτι ὑπάρχει τό ἀντίθετό του χρώμα, τό ἄσπρο. Ὑπάρχει ὁ θάνατος, ἀφού ὑπάρχει καί ἡ ζωή.

στρέφεται πώς μπορεί να βελτιωθεί, ώστε να γίνει όσο το δυνατό το καλύτερο.

‘Ο διάλογος σ’ αυτό το σημείο κάνει ένα πήδημα, ένα άλμα. Τό παράδειγμα του αθλητή είναι βγαλμένο μέσα από την εμπειρία του Σωκράτη, αλλά και μέσα από τη δική μας εμπειρία, όλων που παρακολουθούμε τό διάλογο. ‘Από τόν κόσμο της εμπειρίας, πού τόν καταλαβαίνουμε μέ τίς αισθήσεις μας, ανεβαίνουμε απ’ τόν κόσμο τών αισθητών, στόν κόσμο τών ‘Ιδεών. Σ’ αὐτόν τόν κόσμο μάς φέρνει ἡ ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη: «... γιά τό δίκαιο καί τό ἀδικο, γιά τό ὁραῖο καί τό ὠραῖο, γιά τό καλό καί τό κακό, τίνος γνώμη πρέπει νά ἀκοῦμε;»¹ ‘Η ἀπάντηση πού ἐτοιμαζόμαστε νά δώσουμε στήν παραπάνω ἐρώτηση, ἔρχεται μέσα ἀπό τά λόγια τοῦ Κρίτωνα. «Ναί, Σωκράτη, συμφωνῶ. Ἀφοῦ ἡ ψυχή μέ τό δίκαιο γίνεται καλύτερη, σίγουρα μέ τό ἀδικο θά πρέπει νά καταστρέφεται».

Στό σημείο αὐτό παρατηροῦμε ὅτι οἱ περιπτώσεις πού ἀναφέρονται στήν ψυχή εἶναι σχετικές μέ τήν ἀπόφαση νά πράξουμε σύμφωνα μέ τό δίκαιο ἢ τό ἀδικο, τό ὠραῖο ἢ τό ἄσχημο, τό καλό ἢ τό κακό· γιατί ἂν ἡ ἀθλητική ζωή ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐκγύμναση καί τή διατροφή τοῦ ἀθλητῆ, ἡ ψυχική ζωή ὀρίζεται σύμφωνα μέ τίς ‘Ιδέες πού ἀναφέρονται, δηλαδή τήν ‘Ιδέα τῆς Δικαιοσύνης, τῆς ‘Ομορφίᾳς, τῆς Καλοσύνης.

‘Εδῶ ὅμως παρουσιάζεται ἕνα χάσμα λογικό. Δεχτήκαμε τόν παιδοτρίβη καί τό γιατρό σάν **ειδικούς** στά θέματα πού ἀπασχολοῦν τόν ἀθλητή. Εἶναι ἄνθρωποι ὅμως αὐτοί πού ἔχουν σπουδάσει σχετικά μέ τό ἐπάγγελμα πού ἐξασκοῦν. ‘Η γνώση τους εἶναι ἐπιστημονική ἀλλά καί ἐμπειρική. ‘Εχουν εἰδίκευση. Στά θέματα ὅμως τῆς ψυχῆς ποιός εἶναι ὁ εἰδικός; Ποιές γνώσεις πρέπει νά ἔχει; Ποιός θά κρίνει ὅτι πραγματικά εἶναι ἄξιος γιά νά θεωρηθεῖ **ὁ εἰδικός** στά θέματα τῆς ψυχῆς;

‘Ο Ε. Ν. Πλατῆς στά «‘Ερμηνευτικά στόν Κρίτωνα» δίνει μιᾶ ἀπάντηση. «Πρέπει νά ὁμολογηθεῖ ὅτι ὁ Πλάτων, ἀντιλαμβανόμενος ἀσφαλῶς τό κενό καί προσπαθώντας κατά τό δυνατόν νά τό γεφυρώσει, ἐπεξηγεῖ ἀπροετοίμαστα ἐδῶ τήν ἔννοια τοῦ ἐπαίοντος (σ.σ. τοῦ εἰδικοῦ) μέ τήν ἔννοια τῆς ἀληθείας». Κοίταξε σχετικά καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση καί τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου, ὅπου ὁ Πλάτωνας πραγματεύεται γιά τό πρόσωπο τοῦ **ειδικοῦ** στά θέματα τῆς ψυχῆς.

¹ Στό σημείο αὐτό παρατηροῦμε ὅτι ὅλες οἱ ‘Ιδέες ἀναφέρονται σάν ζευγάρι. ‘Η δικαιοσύνη μέ τήν ἀδικία, ἡ ὁμορφία μέ τήν ἀσχήμια, ἡ καλοσύνη μέ τήν κακία. Αὐτό δέν εἶναι τυχαῖο. ‘Αντίθετα εἶναι σύμφωνο μέ τήν ἀρχή τῆς Διαλεκτικῆς ὅτι «κάθε τι ὀρίζεται ἀπό τό ἀντίθετό του».

Σχήματα λόγου: Εικόνες: 1) 'Ο αθλητής γυμνάζεται κάτω από την επίβλεψη του ειδικού (του παιδοτρίβη). 2) 'Ο αθλητής τρώει και πίνει σύμφωνα με τη γνώμη του ειδικού επιστήμονα (του γιατρού).

Επίθετα: δίκαιο, φανερό, απείθαρχο, άδικο, όμορφο, άσχημο, καλό, κακό.

Αντιθέσεις: 1) τούς έπαινους... του ενός - και όχι όλου του κόσμου. 2) Στόν έπιστήμονα και ειδικό - παρά όπως νομίζουν όλοι οί άλλοι. 3) "Αν δέν ύπακούσει στόν ένα... - δώσει σημασία στά λόγια τών άλλων ανθρώπων. 4) Μέ τη δικαιοσύνη γίνεται καλύτερο - μέ την άδικία αφανίζεται.

Πολυσύνδετο: νά άσκειται και νά γυμνάζεται και νά τρώει... και νά τόν ντρεπόμαστε και νά τόν φοβόμαστε.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 7)

...πότερον τῇ τῶν πολλῶν δόξῃ δεῖ ἡμᾶς ἔπεσθαι καί φοβεῖσθαι αὐτήν ἢ τῇ τοῦ ενός, εἴ τις ἐστίν ἐπαίων...»

Τή γνώμη τών πολλών πού εἶναι άνίδεοι ἢ τή γνώμη τοῦ ενός καί ειδικοῦ, αν υπάρχει κάποιος πού καταλαβαίνει από αὐτά, τόν όποιο πρέπει καί νά τόν ντρεπόμαστε καί νά τόν σεβόμαστε περισσότερο από όλους τούς άλλους μαζί;

Ερωτήσεις - άπαντήσεις κεφ. 7.

1) Ποιου πρέπει νά ακολουθοῦμε τή γνώμη γιά ό,τι άφορά τήν ψυχή καί τό σῶμα; γιατί;

Πρέπει νά ακολουθοῦμε τή γνώμη τοῦ ειδικοῦ· γιατί διαφορετικά μπορεῖ (τό σῶμα ἢ ψυχή μας) νά καταστραφεῖ. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ανάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2) Ποιά εἶναι αὐτά πού άφοροῦν τήν ψυχή;

Εἶναι αὐτές πού ἔχουν σχέση μέ τό δίκαιο, τό ὥραιο, τό καλό καί τίς αντίθετές τους έννοιες. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ανάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 8

Αὐτό πού ενδιαφέρει δέν εἶναι άπλῶς ἡ ζωή, αλλά ἡ έντιμη ζωή.

Νόημα (κεφ. 8)

Από τό Σωκράτη καί τόν Κρίτωνα συμφωνήθηκε ότι ἡ ύπακοή στόν ειδικό εἶναι ό μόνος τρόπος γιά νά μήν καταστραφεῖ τό σῶμα, αλλά καί ἡ ψυχή.

Στή συνέχεια ὁ Σωκράτης προχωρεῖ στήν ἀξιολόγηση τῆς ἀνυπακοῆς στόν εἰδικό. Ἐάν ἡ ἀνυπακοή μας σ' αὐτόν προκαλέσει τήν καταστροφή τοῦ σώματος, μπορούμε νά ζοῦμε μέ σῶμα κακοπαθημένο; Κι ὅταν ὁ Κρίτωνας συμφωνεῖ ὅτι εἶναι κάτι τέτοιο ἀδύνατο, μέ ἄλλη ἐρώτηση ζητάει νά μάθει τί γίνεται στήν περίπτωση πού καταστρέφεται ἡ ψυχή πού, σύμφωνα μέ τή γνώμη τῶν δύο συνομιλητῶν, εἶναι πολύ σπουδαιότερη ἀπό τό σῶμα. «Φυσικά καί σ' αὐτή τήν περίπτωση κανείς δέν μπορεῖ νά ζήσει», ἀπαντρεῖ ὁ Κρίτωνας.

Τό συμπέρασμα λοιπόν τοῦ Σωκράτη θγαίνει πολύ εὐκολα. Μόνο ἡ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ στό ζητήματα τῆς ψυχῆς πρέπει νά ἐνδιαφέρει καί ὄχι ἡ γνώμη τῶν πολλῶν. Βέβαια σ' αὐτή τήν περίπτωση μποροῦν οἱ πολλοί νά τοῦς σκοτώσουν. Ἄλλοτε ὅμως, ἐξετάζοντας τά θέματα αὐτά, θυμίζει ὁ Σωκράτης, εἶχαν συμφωνήσει ὅτι δέν ἔχει ἀξία ὁποιαδήποτε ζωή· μόνο ἡ ἐντιμὴ ζωὴ ἀξίζει. Καί ἀκόμη ὅτι καλή καί ὠραία καί δίκαια ζωὴ εἶναι τό ἴδιο πράγμα. Ὁ Κρίτωνας ἀναγκάζεται ἐδῶ νά συμφωνήσει πάλι, ὅτι τό συμπέρασμα τους αὐτό καί τώρα ἀκόμα εἶναι ἀληθινό.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 8)

ἐκεῖνο πού ἡ ἀδικία τό βλάπτει (στ. 10): ἐδῶ ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται στήν ψυχή.

...αὐτὴ ἐδῶ ἡ γνώμη πού ἐξετάσαμε λεπτομερῶς (στ. 26): εἶναι ὅλη ἡ συζήτηση πού ἐγινε ἀνάμεσα στό Σωκράτη καί τόν Κρίωνα γιά τίς γνώμες τοῦ εἰδικοῦ καί τῶν πολλῶν.

...ἀκόμη καί τώρα (στ. 30): τώρα πού ἔχει γίνει ἡ δίκη· σέ χρόνο ἀνυποψίαστο γιά ὅσα τώρα ἔχουν συμβεῖ (δίκη καί καταδίκη τοῦ Σωκράτη) πιστεύαμε ἄλλα;

Πραγματολογικά (κεφ. 8)

...ἀγαπητέ μου... (στ. 16): ἐδῶ ἀρχίζει τό συμπέρασμα τῆς συζήτησης πού ἀρχισε στό κεφάλαιο ἔξι μέ τήν ἐρώτηση: «Πῶς ὅμως θά μπορούσαμε νά ἐξετάσουμε αὐτά τά ζητήματα»;

...τά ἀντίθετα (στ. 21): ἀναφέρεται στίς ἀντίθετες ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁμορφιάς καί τῆς ἀγαθότητος (καλοσύνης). Πρόκειται γιά τήν ἀδικία, τήν ἀσχήμια καί τήν κακία.

Πολιτιστικά (κεφ. 8)

Στό κεφάλαιο αὐτό γίνεται ἔμμεσα μόνο ὑπαινιγμός γιά μερικά πολιτιστικά στοιχεῖα. Ἀναφέρονται οἱ εἰδικοί γιά τή φροντίδα τοῦ σώματος, οἱ γιατροί καί οἱ παιδοτρίβες, μέ τή φράση τοῦ κειμένου **ἐκεῖνος πού γνωρίζει (στ. 17)**.

Μέ τή φράση τοῦ κειμένου **νά μᾶς θανατώσει (στ. 23)**: ὑπονοεῖται ἡ θανατική καταδίκη πού ἐπιβάλλεται ἀπό τό δικαστήριό τῆς Ἡλιαίας. Μέσα ἀπό τόν «Κρίτωνα» πληροφοροῦμαστε (κεφ. 4) ὅτι ὁ ὑπόδικος πρὶν τοῦ ἐπιβληθεῖ ἡ ποινὴ μποροῦσε νά προτείνει στό δικαστήριό νά τιμωρηθεῖ **μέ ἔξορία** καί ὄχι μέ θανατική ποινή· πράγμα πού δέ δέχτηκε ὁ Σωκράτης νά κάνει. Ἀναφορά στή δίκη γίνεται ἔμμεσα καί μέ τή φράση **«καί τώρα»** (κοίταξε καί στά ἐρμηνευτικά).

Ἰδεολογικά (κεφ. 8)

...ἀξίζει ἄραγε νά ζοῦμε (στ. 3): μέχρι ἓνα ὀρισμένο σημεῖο ἡ ψυχὴ μπορεῖ νά συμβιώσει, νά ζήσει μέσα σέ σῶμα πού πάσχει. Ὅταν ἡ φθορά τοῦ σώματος εἶναι μεγάλη, ἂν τό σῶμα εἶναι καταστραμμένο, τότε οὔτε ἡ ψυχὴ μπορεῖ νά ζήσει μέσα σ' αὐτό. Ἐδῶ γίνεται ἓνας συλλογισμός ἀπό τά μικρότερα στά μεγαλύτερα, ἀπό τά κατώτερα (δηλαδή τό σῶμα) στά ἀνώτερα (δηλαδή στήν ψυχή). Ἴδιος συλλογισμός γίνεται καί στήν «Ἀπολογία» 37d. Τό ἐπιχείρημα πού προβάλλει ἐδῶ ὁ Σωκράτης εἶναι πολύ κατάλληλο γιά νά **προδηλώσει** (νά δηλώσει ἀπό πρὶν) τό σοβαρό του ἐπιχείρημα πού θά ἀκολουθήσει παρακάτω. Ἐκφράζεται ἔτσι ἡ γνώμη τοῦ Σωκράτη ὅτι «ὁ βίος ἐστὶ ἀδίωτος», δηλαδή τέτοια ζωὴ δέν ἀξίζει νά τῇ ζεῖ κανεῖς.

...αὐτό εἶναι πολυτιμότερο ἀπό τό σῶμα; (στ. 14): μέ τὴν ἐρώτηση αὐτὴ ὁ Πλάτωνας θέλει νά **τονίσει** πόσο πολυτίμη εἶναι ἡ ψυχὴ. Τό ἴδιο συμπέρασμα δαίνει καί ἀπό τόν πλατωνικό διάλογο «Πρωταγόρας», 313 Α.

...ὁ ἓνας, στήν οὐσία ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια (στ. 18): ἐδῶ ἡ λέξη ἀλήθεια σημαίνει **τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια**, ὅπου ἡ ἀλήθεια καί ὁ Θεός ταυτίζονται (πρὸς τὴ φράση τῆς Καινῆς Διαθήκης: «ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀλήθεια» Ἰωάννου 1δδ). Δηλαδή γιά τό Σωκράτη ἡ ἀλήθεια μᾶς γίνεται γνωστὴ ἀπό τό στόμα τοῦ **εἰδικοῦ καί τοῦ ἐπιστήμονα** πού εἶναι τό ἴδιο πρόσωπο. Ἐμφανίζεται (ἡ ἀλήθεια) σάν συμπέρασμα πού δαίνει μέσα ἀπό μιὰ συζήτηση πού ἐξετάζει μέ ἀκριβεία τὰ πράγματα. Μερικοὶ θεωροῦν ὅτι ἡ φράση αὐτὴ τοῦ Πλάτωνα ἔχει παρθεῖ ἀπό τοὺς Ὀρφικοὺς πού ἔλεγαν: «**ἓνας Θεὸς ὑπάρχει· καί ἓνα μ' αὐτόν εἶναι ἡ ἀλήθεια**».

...θὰ μποροῦσε κανεῖς νά τό ὑποστηρίξει (στ. 24): τὴ γνώμη αὐτὴ ἐδῶ ὁ Σωκράτης χρησιμοποιεῖ σάν δικό του ἐπιχείρημα. Στὸ κεφάλαιο 3 ὅμως τὴν εἶχε ἀναφέρει ὁ Κρίτωνας σάν δικό του ἐπιχείρημα, προσπαθώντας νά πείσει τό Σωκράτη νά δραπετέψει. Ὁ Σωκράτης χρησιμοποιεῖ αὐτό τόν τρόπο γιά νά κάνει τόν Κρίτωνα, ἀπαντώντας ἀβίαστα, νά παραδεχτεῖ πῶς αὐτό τό ἐπιχείρημα δέ στέκει λογικά. Θά τόν κάνει ἀμέσως πιὸ κάτω νά ὁμολογήσει ὅτι δέν ἀξίζει ἡ ζωὴ πού δέν εἶναι ἐντιμὴ.

...φίλε μου (στ. 26): στό ἀρχαῖο κείμενο ὑπάρχει τό ἐπίθετο «**θανμάσιε**». Ὁ Σωκράτης ἐδῶ ἐκφράζεται μέ κάποια εἰρωνεία γιά τόν Κρίτωνα, πού κάθε τόσο ὑποχωρεῖ μπροστὰ στή γνώμη τοῦ φιλοσόφου. Ἀμέσως πιὸ κάτω (στ. 33) μέ τὴ φράση **«αὐτό τό παραδεχόμαστε ἀκόμα»**, ὁ Κρίτωνας νομίζει

ὅτι τό ὅλο θέμα τελείωσε στό σημεῖο αὐτό, ὅτι δέ θά χρειαστεῖ νά κάνει ἄλλη ὑποχώρηση ἀπό τίς θέσεις του. Ἄλλά ὁ Σωκράτης θά προχωρήσει πολύ θαύτερα, μέχρι νά φανερωθεῖ ἡ ἀλήθεια.

...ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά δίνει σημασία ὄχι ἀπλῶς στή ζωή ἀλλά στήν ἔντιμη ζωή (στ. 31): ἐδῶ ὁ Σωκράτης προβάλλει τή θέση ὅτι ἡ μόνη ζωή πού ἀξίζει εἶναι ἡ ἠθική ζωή. Ὁ Κρίτωνας τοῦ προτείνει νά κάνει κάτι ἀνήθικο, νά δραπετέψει. Ἐτσι ὁ Σωκράτης αὐτό δέν μπορεῖ νά τό δεχτεῖ. Αὕτη εἶναι μιὰ ἀποψη πού ὁ φιλόσοφος Πλάτωνας διατυπώνει καί σέ ἄλλο του διάλογο, τό «Γοργία» (522 E): «ἂν κανεῖς γεμίσει τήν ψυχή του μέ ἀδικήματα πολλά, τό νά πεθάνει (νά ἔρθει στόν Ἄδη) εἶναι τό μεγαλύτερο κακό πού μπορεῖ νά πάθει. Ἀντίθετα ὁ λογικός καί ὁ ἀντρεῖος δέ φοβάται νά πεθάνει· φοβάται τήν ἀδικία». Τήν ἴδια γνώμη διατυπώνει ὁ ἥρωας Αἴας στήν ὁμώνυμη τραγωδία: «ἢ πρέπει ὁ εὐγενής νά ζεῖ καλά ἢ νά πεθαίνει καλά».

...ἡ ἔντιμη, ἡ ἠθική καί ἡ δίκαιη ζωή (στ. 34 - 35): σωστή ζωή μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπό κάποιους ἡ εὐδαιμονική ζωή, πού εἶναι γεμάτη ἀπολαύσεις. Ἡ φράση αὕτη ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιά νά μή γίνει παρανόηση τί εἶδους ζωή προτείνει ὁ Σωκράτης σάν σωστή ζωή. Ἐτσι ὁλοκληρώνεται ἡ ἔννοια τοῦ πῶς πρέπει κανεῖς νά ζεῖ.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 8)

Ὅπως ξεδιπλώνεται σιγά σιγά ὁ διάλογος παρακολουθοῦμε τήν τεχνική τοῦ Σωκράτη (ἢ τοῦ Πλάτωνα) νά προχωρεῖ ἀπό τά αἰσθητά καί ἀπλά στοιχεία στά πιο σύνθετα. Μέ τή μαιευτική μέθοδο ξεδιπλώνει λίγη λίγη τήν ἀλήθεια μέσα ἀπό τίς ἀπαντήσεις τοῦ Κρίωνα.

Τήν ἴδια ἀποψη θά μπορούσαμε νά ὑποστηρίξουμε καί γιά τήν «**παλινδρομία τοῦ λόγου**», τόν πλεονασμό πού παρατηρεῖται μέσα στά λόγια τοῦ Σωκράτη: «μέ ἀρρωστημένο καί καταστραμμένο σῶμα» λέει. Ἀλλά πρίν λίγο μᾶς εἶχε πει: «ἂν αὐτό ἔχει γίνει ἐρείπιο». Ἐνῶ δηλαδή δεχτήκαμε, μέσα ἀπό τά λόγια τοῦ Σωκράτη ὅτι «ἀκολουθώντας τή γνώμη τῶν ἀνίδεων καταστρέφουμε τό σῶμα», ἡ φράση «μέ τήν ἀρρώστια φθείρεται (τό σῶμα)» πού ἐπαναλαμβάνεται θέλει νά δώσει ἔμφαση στό σημεῖο αὐτό. Δέν μπορεῖ μετά τό σημεῖο αὐτό ὁ Κρίτωνας νά ὑποχωρήσει.

Ὅπως εἶπαμε ἀπό τό πρῶτο κεφάλαιο, ὁ «Κρίτωνας» εἶναι ἀπό τά ἔργα τοῦ Πλάτωνα πού ὀρίζει βασικές ἔννοιες τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἐτσι μέσα στά λόγια τοῦ Σωκράτη περιγράφεται ἡ ψυχή σάν κάτι πού μέ τό ἄδικο καταστρέφεται καί μέ τό δίκαιο ὠφελεῖται¹. Σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Μαυ-

1. Ἐτσι ἀποδεικνύεται ἡ ἐμεση ἡ σχέση τῆς ψυχῆς μέ τό Λόγο. Ἀφοῦ ἡ γνώση, ἡ σχέση μας μέ τό Λόγο μᾶς κάνει νά εἴμαστε ἠθικοί ἢ ἀνήθικοι, ἡ ἀδικία (ἐπομένως καί ἡ ἀνηθικότητα) δείχνει ὅτι γνωρίζουμε τό Λόγο. Ἀπό τήν ἄγνοια αὕτη καταστρέφεται ἡ ψυχή. Ἀντίθετα ἀπό τή γνώση πού μᾶς κάνει δίκαιους (ἐπομένως καί ἠθικούς) ἡ ψυχή ὠφελεῖται, ἀφοῦ ἔτσι φαίνεται ἡ σχέση τῆς μέ τό Λόγο.

pice Croiset: «'Αν ὁ Πλάτωνας, γιά νά περιγράψει τήν ψυχή, χρησιμοποιεῖ αὐτή τήν περίφραση, αὐτό, ὅπως βλέπουμε, γίνεται γιά νά βγεῖ τό συμπέρασμα ὅτι κι αὐτή ἡ ἴδια μπορεῖ νά ὑποφέρει μιὰ καταστροφή (μιὰ φθορά) ὁμοία ὅπως γίνεται μέ τό σῶμα».

Στά λόγια αὐτά τοῦ Σωκράτη ἐκφράζεται ἕνας συλλογισμός:

Ἄν καταστραφεῖ τό σῶμα, δέν ἔχει ἀξία ἡ ζωή

Ἡ ψυχή εἶναι ἀνώτερη ἀπό τό σῶμα

Ἄρα ἂν ἡ ψυχή καταστραφεῖ πολύ περισσότερο δέν ἀξίζει ἡ ζωή.

Γιά ἄλλη μιὰ φορά ἐδῶ παρατηροῦμε τό ξαναγύρισμα στό προηγούμενο συμπέρασμα: «πρέπει ἄρα νά ὑπακούμε στή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ, πού ἐξασφαλίζει τήν υἰεῖα τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς. Ὁ εἰδικός αὐτός μάλιστα στά θέματα τῆς ψυχῆς **ταυτίζεται** μέ τήν ἀλήθεια· «ὁ ἕνας, στήν οὐσία ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια»¹. Ἡ ἀλήθεια ἐκφράζεται μέ τό στόμα τοῦ εἰδικοῦ, αὐτοῦ πού θά καθοδηγήσει σωστά τό διάλογο, ὅπου τό συμπέρασμα θά γεννηθεῖ μέσα ἀπό ἀκριβή ἐξέταση, πού δέν παρέλειψε νά ἐξετάσει κανένα στοιχεῖο.

Ἡ πρώτη ἀπόδειξη ἔχει τελειώσει στό σημεῖο αὐτό. Ἡ γνώμη τῶν πολλῶν πού τόσο ἔντονα ἐπικαλέστηκε ὁ Κρίτωνας ἔχει τελειῶς ἀπορριφθεῖ ἀπό τήν πορεία τοῦ διαλόγου. Μέ τή φράση «**Ὡστε πρώτα πρώτα δέ συμβουλευεῖς σωστά μ' αὐτή τήν πρότασή σου**» ὁ Σωκράτης ἀνακεφαλαιώνει ὅσα ἀποδείχτηκαν μέχρι τώρα.

Σημαντικό ἐπιχείρημα τοῦ Κρίτωνα (κεφ. 3) ἦταν ὅτι οἱ πολλοί μποροῦν ἀκόμη καί νά σκοτώσουν (παράδειγμα ἡ θανατική καταδίκη τοῦ Σωκράτη). Τί ἐπιδιώκει νά ἀποδείξει ὁ Σωκράτης ξαναγυρίζοντας στό ἐπιχείρημα αὐτό τοῦ Κρίτωνα (στ. 23); Θέλει νά παρουσιάσει **ἀξιολογικά** τό θέμα. Θέτει ὁ Σωκράτης μόνος του τό θέμα: «Ἡ γνώμη τῶν πολλῶν μπορεῖ νά **μὴν ταυτίζεται** μέ τήν ἀλήθεια. Κρύβει ὅμως μέσα τῆς **δύναμη**. Τότε μήπως πρέπει, παρόλα ὅσα δεχτήκαμε γιά τήν ἀλήθεια, νά συμβιβαζόμαστε μέ τή γνώμη τῶν πολλῶν»; Στό σημεῖο αὐτό ὁ Κρίτωνας δέ φαίνεται νά καταλαβαίνει τή λεπτότατη Σωκρατική εἰρωνεία πού κρύβεται κάτω ἀπό τή φράση αὐτή. Δειλά ἀλλά καί μέ μεγάλη διπλωματία ξαναγυρίζει στή θέση του αὐτή, πού ἦταν τό δευτέρό του ἐπιχείρημα, ὕστερα ἀπό «τῇ γνώμῃ τῶν πολλῶν». «**Θά μπορούσε δέβαια κανεῖς νά τό ὑποστηρίξει Σωκράτη**». Ἡ δειλία καί ἡ διπλωματικότητα τοῦ Κρίτωνα φαίνονται ἐδῶ ἀπό τὸ ὅτι χρησιμοποιεῖ τό ῥῆμα τῆς πρότασης **στό τρίτο πρόσωπο**, παρόλο πού πρόκειται γιά **γνώμη δική του**.

Ἄλλά πρὶν λίγο εἶχε διατυπωθεῖ ἡ γνώμη ὅτι δέν ἀξίζει **γενικά** ἡ ζωή. Ἀξίζει **εἰδικά** ἡ ἔντιμη ζωή (ἀρχ. εὖ ζῆν). Ἡ ζωή πού **συμβιδάζεται** μέ τή

1. Κατά τό Maurice Croiset, ἡ ἀλήθεια... μοιάζει ἐδῶ νά ταυτίζεται μέ τόν ἴδιο τό Θεό.

γνώμη τῶν πολλῶν ἀπό φόβο γιά τή δύναμή τους εἶναι ἄραγε αὐτό πού ὀνομάστηκε **ἐντιμη ζωή** (εὖ ζῆν);¹

Ἡ Σωκρατική εἰρωνεία ἐρχεται νά ἀποκαταστήσει γιά ἄλλη μιὰ φορά τήν **τάξη** στό διάλογο. Ἀξιολογώντας τό σῶμα καί τήν ψυχή, τό ζῆν καί τό εὖ ζῆν, εἴχαμε θρεῖ ὅτι ἰσχύει ἡ σχέση:

Τό σῶμα εἶναι κατώτερο ἀπό τήν ψυχή.

Ἡ ἀπλή ζωή δέν ἀξίζει (εἶναι κατώτερη ἀπό τήν ἐντιμη ζωή).

Ἀλλά ἐντιμη ζωή = δίκαια ζωή.

Ἔτσι ἀναλογικά συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐντιμη ζωή δέν ἀξίζει (εἶναι κατώτερη) μπροστά στή δίκαια ζωή. Δέν ἄρκει λοιπόν νά μὴν πεθάνουμε, νά ζήσουμε ἀπλῶς, ἐπειδὴ θά συμβιβαστοῦμε μέ τούς πολλούς πού ἔχουν τή δύναμη. **Ἀξίζει τό νά ζοῦμε δίκαια.**

Αὐτή ἡ σχέση πῶς μπορεῖ λοιπόν νά ἀξιολογήσει τό θάνατο τοῦ Σωκράτη; Ἀφοῦ τό νά ζήσει συμβιβασμένος μέ τούς πολλούς (μέ τή δύναμη τῶν πολλῶν) ἀξίζει λιγότερο ἀπό τή δίκαια ζωή, δέν πρέπει νά δεχτεῖ τή γνώμη τῶν πολλῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς δύναμης τῶν πολλῶν εἶναι ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη. Αὐτός εἶναι κατώτερος ἀπό ὅσα μπορεῖ νά κάνει ὁ εἰδικός γιά τήν ψυχή, πού φροντίζει γιά τό δίκαιο.

Καινούριες ἐρωτήσεις ὅμως ξεπηδοῦν ἐδῶ: «Ποιό εἶναι τό δίκαιο κατὰ τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ;» «Ἄραγε εἶναι σωστή ἡ θέση τοῦ Σωκράτη ὅτι ἡ **γνώση** μπορεῖ νά νικήσει τή δύναμη;»

Αὐτά τά θέματα θά συζητηθοῦν παρακάτω στήν ἐξέλιξη τοῦ διαλόγου.

Παρ.

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅσα **συζητήθηκαν** μέχρι τώρα παρατηροῦμε ὅτι ἔγιναν δεκτές οἱ ἀκόλουθες ἀλήθειες (θέσεις): 1) Ἡ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ ἀξίζει περισσότερο ἀπό τή γνώμη τῶν πολλῶν. 2) Ἡ ψυχή εἶναι πολυτιμότερη ἀπό τό σῶμα. 3) Δέν ἀξίζει ἡ ζωή χωρίς νά εἶναι ἐντιμη ζωή (ζῆν - εὖ ζῆν). 4) Ἡ ἐντιμη ζωή σημαίνει «δίκαια ζωή».

1

Δύο γινώμες μέ κύρος μεγάλο καί γενικό ἐκφράζει ὁ Σωκράτης καί **Παρ.** παραδέχεται ὁ Κρίτωνας. 1) Ἡ ψυχή εἶναι πολυτιμότερη ἀπό τό σῶμα. 2) Τό εἶδος τῆς ζωῆς πού ἀξίζει δέν εἶναι ἀπλῶς τό νά ζεῖ κανεῖς ἀπολαμβάνοντας διάφορες ἀπολαύσεις. Ἀξίζει ἡ ἐντιμη ζωή (αὕτη πού εἶναι σύμφωνη μέ τό Λόγο· αὕτη ἡ ζωή μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ ἠθική ζωή ἢ δίκαιη ζωή).

2

Σχήματα λόγου: **Επίθετα:** τῶν ἀνίδεων, σῶμα ἀρρωστημένο καί κατεστραμμένο, πολυτιμότερο, ὁ πολύς κόσμος, ἐντιμη ζωή, ἠθική, δίκαιη ζωή.

Προσωποποιήσεις: 1) Ἡ ἀδικία τό βλάπτει (τό σῶμα) 2) Ἡ δικαιοσύνη τό ὠφελεῖ (τό σῶμα).

Ἀντιθέσεις: 1)... ἐκεῖνο πού μέ τήν ὑγεία γίνεται καλύτερο καί μέ τήν ἀρρώστια φθείρεται. 2) ...ἡ ἀδικία τό βλάπτει καί ἡ δικαιοσύνη τό ὠφελεῖ. 3) ...ὁ πολύς κόσμος - ὁ ἕνας.

1. Στό σημεῖο αὐτό ὁ John Burnet παρατηρεῖ: «Τώρα... πρέπει νά συλλογιστοῦμε ἂν ἕνας ἄλλος νόμος μας ἰσχύει ὀνομαστικά, ὅτι δηλαδή θά θεωρούσαμε ὅτι ἀξίζει ὄχι ἀπλά ἡ ζωή, ἀλλά ἡ ἐντιμη (εὖ) ζωή».

Είρωνεία: 1) Μά τότε αξίζει να ζούμε... "Η νομίζεις πώς έχει μικρότερη αξία... (είρωνικά ρωτάει αν η ψυχή είναι κατώτερη από το σώμα). 2) Θά μπορούσε δέδαια να ισχυριστεί κανείς... (είρωνικά μιλάει για τη δύναμη που έχουν οι πολλοί).

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 8)

«Οὐκ ἄρα, ὦ βέλτιστε, πάνυ ἡμῖν οὕτω φροντιστέον τὶ ἐροῦσιν οἱ πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλ' ὅ,τι ὁ ἐπαίων περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων»...

Δέν πρέπει λοιπόν, ἀγαπητέ μου, νά νοιαζόμαστε τόσο πολὺ τί θά εἰπεῖ γιὰ μᾶς ὁ πολὺς κόσμος, ἀλλὰ τί θά εἰπεῖ ἐκεῖνος πού γνωρίζει γιὰ τὰ δίκαια καὶ ἄδικοα...

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις κεφ. 8.

1 Ζητήματα ὅτα ὁποῖα συμφώνησαν ἐδῶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κρίτωνας. Ἀξίζει μόνο ἡ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ. 2) Ἡ ψυχή εἶναι πιό πολὺτιμη ἀπό τό σώμα. 3) Ἀξίζει μόνο ἡ ἐντιμη ζωή. 4) Ἐντιμη ζωή θά πεί δίκαιη ζωή. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2 Γνώμες σημαντικές τοῦ Σωκράτη ἀποδεκτές ἀπό τόν Κρίωνα.

1) Ἡ ψυχή εἶναι πολὺτιμότερη ἀπό τό σώμα. 2) Ἀξίζει μόνο ἡ ἐντιμη ζωή. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφ. 9

Ἐξετάζεται τό ἐρώτημα: εἶναι δίκαιο ἢ ἄδικο νά δραπετεύει ὁ Σωκράτης χωρὶς νά τό θέλουν οἱ Ἀθηναῖοι;

Νόημα (κεφ. 9)

"Υστερα ἀπό τήν κοινὴ συμφωνία Σωκράτη καὶ Κρίωνα ὅτι ἡ γνώμη τοῦ **εἰδικοῦ** εἶναι αὐτή πού ἀξίζει καί ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει ἀξία μόνο ὅταν εἶναι **ἐντιμη**, ὁ Σωκράτης διαμορφώνει ἓνα νέο ἐρώτημα. Εἶναι ἄραγε δίκαιο τό νά προσπαθήσει νά δραπετεύει ἀπό τή φυλακή ἢ ὀχι; Προκαταβολικά μάλιστα δηλώνει ὅτι θά κάνει ὅ,τι ἀπό τὰ δύο ἀποδειχτεῖ σωστό μέσα ἀπό τή συζήτηση.

Πρέπει λοιπόν πρῶτα νά ἐξεταστοῦν οἱ γνώμες πού ἀναφέρονται ἀπό τόν Κρίωνα σχετικά μέ τὰ χρήματα πού μποροῦν νά ξοδευτοῦν καί σχετικά μέ τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Πρέπει οἱ δύο συνομιλητές νά σκεφτοῦν ἂν αὐτά

είναι επιχειρήματα των πολλών ή θγαίνουν σάν λογικά συμπεράσματα στο φῶς.

Πρῶτα ἐξετάζεται τό πρῶτο ἐρώτημα. Πρέπει νά σκεφτοῦν ἂν εἶναι δίκαιη ἡ ἀδίκη ἡ δραπέτευση τοῦ Σωκράτη, ἀφοῦ ξοδέψουν χρήματα γι' αὐτή. Δέν πρέπει νά ὑπολογίζουν ὅτι μένοντας ὁ Σωκράτης θά πεθάνει. Μόνο τήν ἀποψη τοῦ δικαίου πρέπει νά ἐξετάζουν. Ὁ Κρίτωνας δέχεται τή γνώμη τοῦ Σωκράτη καί τόν παρακινεῖ νά προχωρήσουν παρακάτω.

Ὁ Σωκράτης προειδοποιεῖ τόν Κρίτωνα ὅτι στήν πορεία τῆς συζήτησης, ἂν ἔχει ἀντιρροήσεις, μπορεῖ νά τίς διατυπώνει. Συμβουλευεῖ μάλιστα τό συνομιλητή του νά προσέξει τή βάση τῆς σκέψης του καί νά ἀπαντάει ὅσο μπορεῖ πιό σωστά κάθε φορά.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 9)

περίσκεψη (στ. 10): σοβαρή σκέψη· «ξύν νῶ».

ἂν ἐξαγοράσουμε μέ χρήματα (στ. 13): ἂν δωροδοκήσουμε· «χρήματα τελοῦντες».

Πραγματολογικά (κεφ. 9)

...δίχως νά τό θέλουν οἱ Ἀθηναῖοι (στ. 3 - 4): ἡ γνώμη τῶν Ἀθηναίων ἐκφράστηκε μέσα ἀπό τήν καταδικαστική ἀπόφαση τῆς Ἡλιαίας. Ἀφοῦ ἡ Ἡλιαία εἶναι λαϊκό δικαστήριο, ἐκφράζει τή γνώμη τοῦ συνόλου τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν (γιά τήν Ἡλιαία κοίταξε στά πραγματολογικά τοῦ κεφαλαίου 4).

...τά ἐπιχειρήματα πού φέρνεις (στ. 4 - 5 - 6): εἶναι οἱ σκέψεις πού διατύπωσε ὁ Κρίτωνας στά κεφάλαια 4 καί 5 (γιά τή δαπάνη χρημάτων, γιά τή γνώμη τῶν πολλών, γιά τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν).

...τοῦ κόσμου, πού εὐκόλα καταδικάζει σέ θάνατο... κι εὐκόλα θά τοὺς ἔφερνε πάλι στή ζωή (στ. 8): ἡ φράση αὐτή ἀναφέρεται στήν ἐπιπολαιότητα τῶν Ἀθηναίων. Αὐτοί εὐκόλα καταδίκασαν καί ὕστερα μετάνιωσαν. Ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀναφέρει ὅτι, ὅταν θανατώθηκε ὁ Σωκράτης, μετάνιωσαν. Ἐξόρισαν μάλιστα τοὺς κατηγοροῦς του, Ἄνυτο, Μέλητο καί Λύκωνα καί ἔστησαν χάλκινο ἀγάλμα τοῦ φιλοσόφου. Μερικοί μελετητές κρίνουν σάν ὑπερβολή τήν πληροφορία αὐτή (Ζηκίδης).

...καί σεῖς πού θά βοηθήσετε... κι ἐγώ πού θά δραπετεῦσω (στ. 15): ἡ πρώτη φράση ἀναφέρεται στόν Κρίτωνα καί τοὺς φίλους του, πού θά βοηθήσουν τό Σωκράτη νά βγεῖ ἀπό τή φυλακή (νά δραπετέψει). Ἡ δεύτερη φράση ἀναφέρεται στό Σωκράτη.

Πολιτιστικά (κεφ. 9)

Μέσα ἀπό τίς φράσεις τοῦ κεφαλαίου γίνεται ὑπαινιγμός γιά διάφορους θεσμούς ἡ ὑλικά στοιχεῖα πού δείχνουν τόν πολιτισμό τῆς ἐποχῆς. Ἀναφέ-

ρονται τὰ ἀθηναϊκὰ χρήματα, νομίσματα ἀπὸ ἀσήμι, χαλκὸ ἢ σίδηρο, μέ διάφορες παραστάσεις· τὴ μορφή τῆς Παλλάδας Ἀθηνᾶς (Παλλάδες), τὴν κουκουβάγια (γλαῦκες) κ.ἄ. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὰ ἀττικά νομίσματα κοίταξε στὰ πολιτιστικά τοῦ τρίτου κεφαλαίου.

Ἐμμεσα ἀναφέρεται τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας, στὴ φράση: «δίχως νὰ τὸ θέλουν οἱ Ἀθηναῖοι (στ. 3). Ἀκόμη στὸ στίχο 3 δηλώνεται ἡ φυλακὴ τοῦ Σωκράτη.

Οἱ γονεῖς ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τρέφουν καὶ νὰ φροντίζουν τὰ παιδιά τους μέχρι μιὰ ὀρισμένη ἡλικία, ὅποτε μπορούσαν νὰ συντηρηθοῦν μόνο τους.

Μετά τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ἀκόμη καὶ μετά τὴν ἐκτέλεση τῆς θανατικῆς καταδίκης, ἦταν δυνατό νὰ «ἀποκατασταθεῖ ἡθικά» ὁ καταδικασμένος Ἀθηναῖος πολίτης. Ἄν ἦταν ἐξόριστος μπορούσε νὰ ἀνακληθεῖ (περίπτωση Ἀλκιβιάδης) ἢ ἂν ἦταν νεκρὸς τοῦ ἔστηναν ἀδριάντα (περίπτωση Σωκράτης). Ἡ ἀποκατάσταση τέτοιων ἀδικιών γίνεται καὶ σήμερα. Συχνὰ μάλιστα ἀπονέμονται μεταθανάτια τιμές σέ κάποιο πρόσωπο γιὰ τὸ ἔργο πού ἔκανε ὅταν ζοῦσε (π.χ. βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Nobel κ.ἄ.).

Ἰδεολογικά (κεφ. 9)

...ποιοὺ ἀπὸ τὰ δύο εἶναι δίκαιο (στ. 2): ὁ φιλόσοφος ἐδῶ μιλώντας γιὰ τὸ ἂν πρέπει νὰ δραπετεύει ἀνεβάξει τὸ ζήτημα σέ σφαῖρα **ἡθική**. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συνηθίζει νὰ ἐξετάζει τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς.

...μήπως εἶναι λαθεμένες σκέψεις τοῦ κόσμου (στ. 8): γιὰ ὅσα λέγονται ἐδῶ ὁ φιλόσοφος πιστεύει ὅτι **ὅπωςδήποτε αὐτὲς εἶναι** σκέψεις τῶν Ἀθηναίων. Μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ του ὁμως **ἀττικὴ λεπτότητα** συνηθίζει νὰ μετριάξει τίς ἐκφράσεις του. Ἔτσι διατυπώνει μὲ τρόπο διακριτικὸ τὴν ἀποψή του («μήπως γίνεται ἔτσι;»).

...εὐκόλα καταδικάζει... (στ. 8): μέσα ἀπὸ τὴ φράση αὐτὴ φαίνεται ἡ ἐπιπολαιότητα, τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ εὐκολία πού ἔπαιρναν πολὺ σοβαρὲς ἀποφάσεις (χαρακτηριστικὸ τῆς παρακμῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας).

...θὰ τοὺς ἔφερνε πάλι στὴ ζωὴ (στ. 10): καὶ ἡ φράση αὐτὴ δείχνει τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἐλαφρότητα τῶν Ἀθηναίων· αὐτοί, μετανιώνοντας γιὰ θανατικὲς ποινὲς πού ἐπέβαλαν, προσπαθοῦν νὰ «ξαναζωντανέψουν» τοὺς νεκρούς. Ἡ ὑπερβολὴ αὐτὴ γελοιοποιεῖ τοὺς Ἀθηναίους.

...τοῦ κόσμου (στ. 8): τὸ ἀρχαῖο κείμενο λέει: «τούτων τῶν πολλῶν». Ὁ φιλόσοφος περιφρονεῖ μέσα ἀπὸ τὴ φράση αὐτὴ τοὺς πολλούς (τὴν παρακμασμένη Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία) γιὰ τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὴν ἐπιπολαιότητα πού δείχνουν σέ πολλὲς περιπτώσεις.

...καὶ σεῖς πού θὰ δοθηῖτε (στ. 15): ἡ **ἡθικὴ εὐθύνη** θὰ βαραίνει ἴσα τὸν Κρίτωνα καὶ τοὺς φίλους του ὅσο θὰ βαραίνει καὶ τὸ Σωκράτη ἢ ἀπόπειρα γιὰ νὰ δραπετεύει. Θὰ ἔχουν ὅλοι τὴν ἴδια ἡθικὴ εὐθύνη. Ἡ ἴδια ἡθικὴ εὐθύνη φαίνεται νὰ βαραίνει ὅλοις αὐτοὺς λίγο πιὸ κάτω: «...καὶ θὰ

βοηθήσετε καί... θά δραπετεύσω...». Ὁ σύνδεσμος **καί** ἐξομοιώνει ὅλους ὅσους θά πάρουν μέρος στήν ἐπιχείρηση αὐτή.

...**μήπως πρέπει νά προτιμήσουμε καί τό θάνατο... (στ. 18)**: ἡ γνώμη τοῦ Σωκράτη εἶναι αὕτη· «δέν πρέπει νά ὑπολογίζουμε τό θάνατο οὔτε κανένα ἄλλο κακό, ἐάν ἔτσι θά κάνουμε κάτι ἄδικο». Μπροστά στήν ἀδικία ὅταν σταθεῖ ὁ ἄνθρωπος καί θελήσει νά τήν ἀποφύγει, πρέπει χωρίς νά τό πολυσκεφεῖ νά δεχτεῖ ἀκόμα καί τό θάνατο ἢ ὅποιο ἄλλο κακό, σάν κάτι μικρότερο ἀπό τήν ἴδια τήν ἀδικία.

...**καί νά κάνω, ὅ,τι κάνω (στ. 28)**: ὁ Σωκράτης θέλει νά πείσει τόν Κρίτωνα **νά σεβαστοῦν** τή γνώμη τῶν Ἀθηναίων, νά δεχτοῦν δηλαδή σάν πραγματικότητα, τή θανατική καταδίκη πού ἐπιβλήθηκε ἀπό αὐτούς.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 9)

Κάθε κεφάλαιο τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου ἔχει πολύ στενή σύνδεση μέ τό προηγούμενό του κεφάλαιο. Ἐτσι καί τό ἑνατο κεφάλαιο στηρίζεται ἀπόλυτα στά συμπεράσματα πού δέχτηκαν οἱ δύο συνομιλητές στό τέλος τοῦ ὄγδου κεφαλαίου. Αὐτά τά συμπεράσματα εἶναι: 1) ἡ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ εἶναι αὕτη πού ἀξίζει, γιατί ταυτίζεται μέ τήν ἀλήθεια. 2) Ἡ ψυχή εἶναι ἀνώτερη ἀπό τό σῶμα. 3) Δέν ἀξίζει κάθε μορφή ζωῆς. Ἀξίζει μόνο ἡ **ἐντιμη** ζωή (εὖ ζῆν). 4) Ἡ **ἐντιμη** ζωή σημαίνει **δίκαια** ζωή.

Τό κύριο ἐρώτημα τοῦ ἑνατου κεφαλαίου εἶναι: «**πρέπει ἢ ὄχι ὁ Σωκράτης νά δραπετέψει; Μήπως πρέπει νά μείνει καί νά ὑπομείνει τή θανατική του καταδίκη;**» Αὐτό τό θέμα ὁ Σωκράτης προτείνει στόν Κρίτωνα νά συζητήσουν.

Παρ.
1

Στό προηγούμενο κεφάλαιο ἀποδείχτηκε ὅτι ἡ **ἐντιμη** ζωή (τό εὖ ζῆν) εἶναι ἀνώτερη ἀπό τήν ἀπλή ζωή (ζῆν). Ἀκόμα ἀποδείχτηκε ὅτι ἡ **ἐντιμη** ζωή (εὖ ζῆν) ταυτίζεται μέ τή **δίκαια** ζωή (δικαίως ζῆν). Ἡ **δίκαια** ζωή εἶναι αὕτη πού πρέπει νά προτιμοῦμε καί ὄχι ἡ ἀπλή ζωή.

Ἐτσι τό ἀρχικό ἐρώτημα ἀλλάζει μορφή, ἐνῶ στήν οὐσία μένει τό ἴδιο. Εἶναι **δίκαιο** νά βγεῖ ὁ Σωκράτης ἀπό τή φυλακή;¹ Πῶς θά μπορέσουμε νά ἐξετάσουμε τό θέμα αὐτό; Γιά νά προχωρήσει στήν ἐξέταση αὐτοῦ τοῦ θέματος κάνει μιᾶ ἀναδρομή σέ ὅλα τά προηγούμενα ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα, γιά νά δείξει ὅτι οὔτε **δίκαια** εἶναι οὔτε ταυτίζονται μέ τό εὖ ζῆν», δηλαδή μέ τήν **ἐντιμη** (ἢ **δίκαια**) ζωή.

Στό σημεῖο αὐτό ὁ Σωκράτης προτείνει νά ἀκούσουμε τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ στά θέματα αὐτά, ἀκριβῶς ὅπως συμφωνήσαμε ὅτι πρέπει νά γίνεται στά θέματα πού ἀφοροῦν τό σῶμα. Ἐδῶ ὅμως μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ἕνα **χάσμα**. Ὁ Σωκράτης (ἢ μάλλον ὁ Πλάτωνας) χρησιμοποιεῖ τό ἴδιο μέτρο γιά νά κρίνει δύο διαφορετικά στοιχεῖα: τήν ψυχή (πού εἶναι ποιότητα) καί

1. Στήν περίπτωση αὐτή ἡ **ἐντιμη** ζωή ταυτίζεται μέ τή **δίκαια** ζωή (τό «εὖ ζῆν», μέ τό «δικαίως ζῆν»).

τό σῶμα (πού εἶναι ποσότητα). Τό χάσμα αὐτό ἔχει παρατηρηθεῖ ἀπό μελετητές τοῦ Πλάτωνα. Ὁ Ε.Ν. Πλατῆς μάλιστα στά «Ἑρμηνευτικά στόν Κρίτωνα» βρίσκει πῶς ἂν μεταφέρουμε στήν περίπτωση τοῦ ἀλλήτη τή θέση τοῦ Πλάτωνα, ὅτι ὁ Σωκράτης κι ὁ Κρίτωνας εἶναι οἱ «εἰδικοί» γιά τά θέματα τῆς ψυχῆς καί ἡ ἀλήθεια γι' αὐτήν εἶναι ὅσα θά κρίνουν αὐτοί σωστά, θά συμβεῖ τό ἀκόλουθο παράδοξο. Αὐτός πού γυμνάζεται, ἀντί νά ζητήσει τή γνώμη τοῦ εἰδικοῦ (τοῦ γιαιτροῦ ἢ τοῦ παιδοτρίβη), νά ἐξετάσει μόνος του, ἴσως μαζί μέ κάποιο συνάδερφό του «τί πρέπει νά κάνει καί πῶς νά γυμνάζεται καί τί νά τρώει καί νά πίνει» κερ. 7ο¹.

Ὁ λόγος λοιπόν θά εἶναι ὁ μόνος ὁδηγός πού θά βοηθήσει τούς δύο συνομιλητές νά βροῦν τήν ἀπάντηση στό ἐρώτημα πού δόθηκε. Αὐτός, κατά τή γνώμη τοῦ Σωκράτη, θά δείξει ἂν ἡ πράξη πού μελετοῦν εἶναι **δίκαια**.

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπιμονή τοῦ Σωκράτη. Μέ πολλούς τρόπους προσπαθεῖ νά προετοιμάσει τόν Κρίτωνα νά μείνει πιστός στό τελευταῖο συμπέρασμα, πού θά βγεῖ στό φῶς κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ λόγου. Ὁ Κρίτωνας βέβαια δέχεται, λέει ναι σ' ὅλα αὐτά. Ἐχει ὅμως μιά μικρή ἐπιφύλαξη: «ὅμως τί πρέπει νά κάνουμε;»

Στά λόγια τοῦ Κρίτωνα αὐτά, πού τά χαρακτηρίζει μιά ἀγωνία, ὁ Σωκράτης ἀπαντάει πολύ ἥρεμα: «Θά σκεφτοῦμε...». Εἶναι σάν νά θεωρεῖ ὁ Σωκράτης ὅτι τή συμβουλή γιά τό τί θά κάνουν ὁ λόγος θά τή δώσει. Μέ φιλικό τρόπο ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νά ὁδηγήσει τόν Κρίτωνα. Τό τελικό πλησίασμα τοῦ λόγου ὅμως πρέπει μόνος του ὁ Κρίτωνας νά κάνει: «...ὄχι χωρίς τή θέλησή σου...»· πρέπει νά προτιμήσει **μόνος του** ὁ Κρίτωνας αὐτόν τόν τρόπο ζωῆς πού μπορούμε νά ὀνομάσουμε **φιλοσοφική** (φιλοσοφικῶς ζῆν καί πράττειν).

Παρ. 2 «Ποιό εἶναι τό σημαντικότερο σημεῖο τοῦ ἔνατου κεφαλαίου;» Στήν ἐρώτηση αὐτή ἀπαντώντας διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Σωκράτης τονίζει ἐδῶ ἰδιαίτερα τό γεγονός ὅτι τό ὅλο θέμα θά ἐξετασθεῖ πάνω σέ μιά θέση πού θά τή θεωρήσουν **αὐταπόδεικτη** (αὐτή θά εἶναι ἡ ἀρχή τῆς σκέψης). Αὐτό εἶναι **λογικό ἀξίωμα**. Δηλαδή βλέπουμε ὅτι ἡ φιλοσοφική σκέψη φτάνει μέχρι κάποια ὅρια πού ἀπό κεῖ καί πέρα **δέν μπορεί νά ἀποδείξει τίποτε**. Τότε γιά τό φιλόσοφο μένουν δύο λύσεις. Ἡ δέχεται τήν ἀλήθεια αὐτοῦ πού δέν μπορεί νά ἀποδείξει σάν **ἀξίωμα λογικό** ἢ **ἀμφιβάλλει** ἂν αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Σχήματα λόγου: Ἐπίθετα: λαθεμένες σκέψεις, **δίκαιη** πράξη, πράξη ἀδι-

1. Ἴσως αὐτό τό κενό συμπληρώνεται μέσα στή σκέψη τοῦ Πλάτωνα. Ὁ μαθητής τοῦ Σωκράτη Πλάτωνας ξέρεῖ καλά ὅτι ἡ λογική εἶναι ἀντικειμενική. Ἐκτός ἀπό αὐτό ὅμως φαίνεται καθαρά ἡ θεμελίωση καί ἡ οἰκοδόμηση τῆς Ἠθικῆς στό διάλογο σύμφωνα μέ τόν ἀξιωματικό τρόπο τῶν Μαθηματικῶν. Μπαίνει κάποιο ἐρώτημα (τό πρόβλημα μέ τούς περιορισμούς του), γίνεται ἡ πορεία πρὸς τή λύση μέ τούς συλλογισμούς πού ἀκολουθοῦν τούς περιορισμούς τοῦ προβλήματος καί τέλος βρῖσκεται ἡ λύση, **τό συμπέρασμα**, πού εἶναι ἀνάλογο μέ τούς περιορισμούς πού ἔχουν τεθεῖ ἀπό τό πρόβλημα.

κη, λόγια σωστά, καλέ μου φίλε, εύλογημένη, βασική σκεψη, ὀρθή κρίση.

Μεταφορές: 1) τὰ ἐπιχειρήματα πού φέρνεις. 2) ...τί ἐντύπωση θά σχηματίσει ὁ κόσμος. 3) χρωστᾶμε εὐγνωμοσύνη.

Προσωποποίηση: ...ἡ λογική αὐτό ἐπιβάλλει.

Παρήχηση: Εἰδάλλως, πάψε πιά, εύλογημένε, νά μοῦ λές... (Παρήχηση τοῦ λ).

Ἀντιθέσεις: 1) ...εἶναι δίκαιο ἢ δέν εἶναι δίκαιο; 2)... ἄς τό ἐπιχειρήσουμε - ἄς τό ἀφήσουμε. 3) ...εύκολα καταδικάζει σέ θάνατο - εύκολα θά τούς ἔφερνε πάλι στή ζωή. 4) Λέγε... πάψε.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 9)

«Οὐκ οὖν ἐκ τῶν ὁμολογουμένων τοῦτο σκεπτόν, πότερον δίκαιον ἐμὲ ἐνθὲνδε πειραῖσθαι ἐξίεναι μὴ ἀφιέντων Ἀθηναίων ἢ οὐ δίκαιον».

Ἄς πάρουμε λοιπόν τώρα γιά βάση αὐτά πού γιά τήν ὥρα παραδεχόμαστε κι ἄς ἐξετάσουμε ἕνα ἄλλο ζήτημα: Ποιό ἀπό τὰ δύο, εἶναι δίκαιο νά προσπαθήσω ἐγώ νά φύγω ἀπό τή φυλακή δίχως νά τό θέλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἢ δέν εἶναι δίκαιο;

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις κεφ. 9

1 Ποιό ζήτημα ὁ Σωκράτης καί ὁ Κρίτωνας ἐδῶ ἐξετάζουν; Ὁ Σωκράτης προτείνει νά ἐξετάσουν ἂν πρέπει ἢ ὄχι νά δραπετεύει. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2 Ἡ λογική βάση πάνω στήν ὁποία ὁ Σωκράτης ζητάει νά στηριχθεῖ ἡ ἔρευνα. Τό ὅλο θέμα θά ἐξεταστεῖ πάνω σέ βάση καθαρά λογική· αὐτή μπορεῖ νά ἀποδειχτεῖ σάν ἀληθινή μέχρι ἕνα ὀρισμένο σημεῖο. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 10

Σάν βάση στήν ἐξέταση τοῦ ἐρωτήματος ἂν πρέπει ὁ Σωκράτης νά δραπετεύει, ὀρίζεται ἡ ἀρχή: «ποτέ δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε κακὸ γιά τό κακὸ πού μᾶς κάνουν.

Νόημα (κεφ. 10)

Ὁ Σωκράτης βασικό θέμα γιά τή συνέχιση τοῦ διαλόγου θεωρεῖ νά ὀριστεῖ ἀπό τήν ἀρχή ἂν δέν πρέπει νά ἀδικοῦμε ποτέ ἢ ἄλλοτε πρέπει καί ἄλλοτε δέν πρέπει. Στό παρελθόν δέβαια εἶχαν δεχτεῖ ὅτι ἡ ἀδικία σέ καμιά

περίπτωση δεν επιτρέπεται. Άλλα τώρα πρέπει ο Κρίτωνας να απαντήσει. Δέχεται όλες εκείνες τις προηγούμενες συμφωνίες ή νομίζει ότι εκείνες οι συζητήσεις ήταν παιχνίδια και μάλιστα γερόντων; Δέχεται άραγε ο Κρίτωνας ότι αυτά έτσι συμβαίνουν, όποια κι αν είναι ή γνώμη των πολλών; Ο Κρίτωνας απαντάει καταφατικά στα ερωτήματα αυτά. Διστάζει όμως να απαντήσει, όταν ο Σωκράτης τον ρωτάει αν πρέπει να μην αδικούν κανένα, ακόμα κι όταν οι άλλοι τους αδικούν.

Έτσι ο Σωκράτης προσπαθεί με διάφορους τρόπους να πείσει το συνομιλητή του. Τόν πείθει αρχικά να παραδεχτεί ότι δεν πρέπει κάποιος να κάνει κακό, ακόμη κι αν οι άλλοι τον έχουν βλάψει. Τότε ο Σωκράτης διαπιστώνει ότι το να αδικεί κανείς ή το να κάνει κακό είναι όμοιες ενέργειες. Στόν Κρίτωνα, που αρχικά συμφωνεί, επιμένει να ξεκαθαρίσει τη γνώμη του γύρω από το θέμα αυτό. Υπάρχουν, όπως εκείνος ξέρει, άνθρωποι που αλλάζουν γνώμη κάτω από διάφορες εξωτερικές αιτίες· ή γνώμη λοιπόν του Κρίτωνα πρέπει να είναι καθαρά δική του, γιατί απάνω σ' αυτή τη βάση θα στηριχτεί τώρα η συζήτηση. Τέλος κι οι δύο συνομιλητές δέχονται ότι πρέπει κανείς να εφαρμόζει όλα εκείνα που έχει παραδεχτεί ότι είναι δίκαια.

Λεξιλόγιο - ερμηνευτικά (κεφ. 10)

...δέν πήραμε είδηση (στ. 9): δέν καταλάβαμε καθόλου.

αναντίρρηση (στ. 10): χωρίς καμιά αντίρρηση, όπωςδήποτε.

...νά τηρήσει τη συμφωνία (στ. 53): να σεβαστεί τη συμφωνία.

Πραγματολογικά (κεφ. 10)

...όπως συμφωνήσαμε πολλές φορές στα περασμένα χρόνια (στ. 4): έχουμε τό χρονικό διάστημα πριν τη δίκη· τότε γίνονταν καθημερινά τέτοιες συζητήσεις ανάμεσα στο Σωκράτη και τους φίλους του.

...τό ίδιο είπαμε και πριν λίγο (στ. 5): ή φράση πρέπει μάλλον να αποδοθεί στην έννοια του δικαίου· γιατί ειπώθηκε «ο άνθρωπος πρέπει να δίνει πολύ μεγάλη σημασία όχι απλώς στη ζωή αλλά στην έντιμη ζωή» (κεφ. 8).

...αυτά πολύ λίγοι θα τα θρουν σωστά (στ. 35): για τη φράση αυτή υπάρχουν δυό ερμηνείες. Η πρώτη λέει ότι ο Σωκράτης μιλάει έτσι γενικά, γιατί κάνει υπαινιγμό για κάποιους άντρες που δεν μπορεί να τους θρει ποιοί είναι¹. Η άλλη ερμηνεία δέχεται ότι ο Σωκράτης μιλάει έτσι γενικά, γιατί πραγματικά την ήθικη αυτή θεωρία λίγοι μόνον άνθρωποι μπορούν να τη δεχτούν².

...άλλά και τώρα ακόμη (στ. 46): είναι τό χρονικό διάστημα από τη δίκη και καταδίκη του Σωκράτη μέχρι τη στιγμή που γίνεται ο διάλογος ανάμεσα

1. Ερμηνεία του Nüsslin.

2. Ερμηνεία Ζηκίδου.

σ' ἐκείνον καί τόν Κρίτωνα. Εἶναι χρονικό διάστημα ενός μηνός (τριάντα ἡμερῶν).

...αὐτή τή γνώμη ἔχω (στ. 46): ὁ Σωκράτης πίστευε πάντα τά ἴδια (καί πρὶν τή θανατική του καταδίκη καί μετά). Ἡ φράση ἀναφέρεται στή σταθερότητα τοῦ φιλοσόφου.

Πολιτιστικά (κεφ. 10)

Ἡ παραδεχόμεστε πὼς ἡ ἀδικία σέ καμιά περίπτωση δέν εἶναι τίμιο, μά οὔτε ἠθικό πράγμα - εἴτε συμφωνεῖ εἴτε δέ συμφωνεῖ ὁ πολὺς κόσμος; (στ. 3 - 10): ἡ κοινή γνώμη τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτη πιστεῦει ὅσα ἀναφέρει ὁ Μωσαϊκὸς νόμος γιὰ τοὺς Ἑβραίους ἢ ὁ νόμος τοῦ Ραδάμανθη (Ραδαμάνθειο δίκαιο). Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος πιστεῦει στὸ «ὄφθαλμόν ἀντ' ὄφθαλμοῦ καί ὀδόντα ἀντ' ὀδόντος». Τὸ Ραδαμάνθειο δίκαιο πιστεῦει «δίκαιο εἶναι νά σοῦ συμπεριφέρονται, ὅπως κι ἐσύ συμπεριφέρεσαι στοὺς ἄλλους». Τὴν ἴδια περίπου γνώμη ἀπηχοῦν ἀποσπάσματα ἀπὸ ποιητές ἢ πεζογράφους Ἑλληνες, δείχνοντας ὅτι γενικά αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη τῆς κοινωνίας κατὰ τὸν 5ο καί 4ο π.Χ. αἰῶνα (π.χ. Ἀρχίλοχος, Σόλωνας, Ξενοφώντας). Παράλληλα ὁμως μέ τή γνώμη αὐτὴ μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα (κυρίως στὸ ἔργο του «Πολιτεία»), ἀλλὰ καί μέσα ἀπὸ τὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλῆ ἀρχίζει νά διαμορφώνεται διαφορετικὴ ἀντίληψη πού μοιάζει ἀρκετά μέ τή Χριστιανικὴ ἀντίληψη τοῦ θέματος, ὅπως θά διαμορφωθεῖ τέσσερις αἰῶνες ἀργότερα. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ, πού πρέπει νά συμπίπτει μέ τή σημερινή, στηρίζεται σέ θέσεις ὅπως: «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους», «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς».

Παρ.
3

Ἰδεολογικά (κεφ. 10)

...μέ κανένα τρόπο δέν πρέπει νά ἀδικοῦμε μέ τή θέλησή μας (στι. 1): μέ τή φράση αὐτὴ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὅτι μόνο ἡ **θεληματικὴ ἀδικία** εἶναι ἔνοχη ἀπέναντι στὸ λόγο. Παράλληλα μέ αὐτὰ χαρακτηρίζει καί τὴν πράξη τοῦ Σωκράτη καί τοῦ Κρίτωνα, σχετικά μέ τή δραπέτευση, σάν **θελημένη ἀδικία**: γιατί παρόλο πού γνωρίζουν ὅλα αὐτὰ ἐπιχειροῦν τή δραπέτευση, ἂν καί ὁ λόγος καί ὅλη ἡ προηγούμενη διαλεκτικὴ τους τοὺς ἔκανε νά γνωρίσουν τὸ δίκαιο.

τίμιο, ἠθικό (στ. 4): τὸ **τίμιο** ἐδῶ ἔχει ἠθικὴ ἔννοια, πού ἀντίθετη ἔννοια ἔχει τὸ κακό. Τὸ **ἠθικό** στὸ ἀρχαῖο κείμενο λέγεται καλὸ καί ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ **αισθητικά** ὠραίου, πού ἀντίθετό του εἶναι τὸ ἀσχημ. Ἡ ἐρμηνεία στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἐλλιπής.

...ἐκεῖνα πού εἴχαμε συμφωνήσει, τὰ ἔχουμε ξεχάσει τώρα... (στ. 6): ἐδῶ θέλει ὁ Σωκράτης νά τονίσει τὴν ἐπιπολαιότητα ὀρισμένων ἀνθρώπων πού

ἀπορρίπτουν γνώμες πού προηγούμενα τίς είχαν δεχτεῖ σάν σωστές.

...εἴτε συμφωνεῖ εἴτε δέ συμφωνεῖ ὁ πολὺς κόσμος (στ. 11): ἡ διπλή ἐπανάληψη τοῦ συνδέσμου εἴτε (εἴτε... εἴτε) θέλει νά δείξει τήν ἀπόλυτη ἀδιαφορία τοῦ Σωκράτη γιά τή γνώμη τῶν πολλῶν, πού τήν ἔχει ἐκφράσει συχνά.

...νά κάνει κακό στόν ἄλλο (στ. 22): ἀρχ. κακουργῶ· τό ρῆμα αὐτό ἔχει εὐρύτερη σημασία ἀπό τό ρῆμα ἀδικῶ. Τό ρῆμα ἀδικῶ ἀναφέρεται σέ **ἀνθρώπους**. Τό **κάνω κακό** μπορεῖ νά ἀναφέρεται στή χώρα μου, σέ ἄψυχα καί ξμψυχα.

...νά ἀνταποδίδει τήν ἀδικία (στ. 32): ἡ ὑψηλή αὐτή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη τελειοποιήθηκε καί κορυφώθηκε ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό στό Εὐαγγέλιο.

...αὐτή τήν ἀρχή (στ. 42): ἐδῶ ἐννοεῖται ἡ θεμελιακή ἀρχή καί βάση τῆς συζήτησης, ἀπό ὅπου στή συνέχεια θά βγοῦν ὅλα τά συμπεράσματα.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 10)

Τό θέμα τῆς συζήτησης ἀνάμεσα στό Σωκράτη καί στόν Κρίτωνα εἶναι: «Εἶναι ἠθικό γιά τό Σωκράτη νά δραπετεύει;»

Γιά νά ἀπαντηθεῖ αὐτό τό ἐρώτημα, πρέπει πρῶτα νά καθοριστεῖ **τί εἶναι δίκαιο**. Ἀπό τό κεφάλαιο ὀχτῶ εἰπώθηκε ὅτι πρέπει **νά προτιμοῦμε** τό δίκαιο. Ἀκόμη εἰπώθηκε ὅτι τό δίκαιο εἶναι **ταυτόσημο** (τό ἴδιο) μέ τό **ἐντιμο** καί τό **ὥραίο**. Ἡ οὐσία ὅμως τοῦ δικαίου δέν ἐξετάστηκε.

Ὁ Σωκράτης ἐδῶ προχωρεῖ πιό βαθιά. Θέλει νά ἀπαντήσουμε (ἐμεῖς ἢ ὁ Κρίτωνας): «ἡ ἀνταπόδοση τῆς ἀδικίας εἶναι ἀδικία ἢ μήπως δέν εἶναι;» "Ὅτι τό σημεῖο αὐτό ὁ Σωκράτης τό θεωρεῖ πολύ σπουδαῖο φαίνεται ἀπό τήν **ἴδια ἐρώτηση** πού τή διατυπώνει **ἀρνητικά**. «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀδικία σέ **καμιά περίπτωση** δέν εἶναι τίμιο πράγμα;» (στ. 3). Εἶναι σάν νά θέλει ὁ Σωκράτης νά ἀποφύγει μιᾷ ἀπάντησιν πού θά λέει: «Κάτω ἀπό ὀρισμένες συνθήκες, κάτω ἀπό ὀρισμένες **περιπτώσεις**, ἐπιτρέπεται ἡ ἀδικία»:

Γιά νά ἀποκλείσει τό ἐνδεχόμενο μιᾶς τέτοιας ἀπάντησης χρησιμοποιεῖ ὁ φιλόσοφος σκληρή γλώσσα: «Ἄν κάτω ἀπό κάποιες συνθήκες ἐπιτρέπεται ἡ ἀδικία, τότε ἐμεῖς παλιότερα πού ἀρνιόμασταν κάτι τέτοιο μοιάζαμε μέ ἀνόητα, μικρά παιδιά;». Ἡ Σωκρατική εἰρωνεῖα ἐρχεται νά μαστιγώσει ἐδῶ τόν Κρίτωνα. Καί οἱ δύο, Σωκράτης καί Κρίτωνας, εἶναι γέροντες καί μάλιστα «γέροι ἄνθρωποι σ' αὐτή τήν ἡλικία» (στ. 8). Σκοπός τοῦ Σωκράτη εἶναι νά παρασύρει τόν Κρίτωνα μακριά ἀπό τό **συναίσθημα** πού φαίνεται νά τόν κινεῖ. Θέλει νά τόν ὀδηγήσει κοντά στό λόγο πού ἔχει ἀλήθεια ἀντικειμενική καί δέν ἐπηρεάζεται ἀπό ἐξωτερικές συνθήκες (συναισθήματα, θανατικές καταδίκες).

Ἀξίζει νά προσέξουμε ὅτι ὁ Σωκράτης πού καί πού κάνει ὑπαινιγμούς γύρω ἀπό τίς θέσεις πού διατύπωσε ὁ Κρίτωνας μέσα στα ἐπιχειρήματά του

(κεφ. 3 - 5)¹. Έτσι κι ἐδῶ μέ τή φράση: «εἴτε συμφωνεῖ εἴτε δέ συμφωνεῖ ὁ πολὺς κόσμος (στ. 11)· ξαναγυρίζει σέ ὅ,τι εἶχε δεχτεῖ ὁ Κρίτωνας γιά τούς πολλούς προηγούμενα². «Ἡ ἀδικία λοιπόν» λέει ὁ Σωκράτης «δέν εἶναι πάντα κακό καί ἀσχημ³ πράγμα;» (στ. 13 - 14). Ἡ τελική ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη, πού ἀνακεφαλαιώνει σέ μία ὅλες τίς ἐρωτήσεις πού διατύπωσε ἐδῶ στόν Κρίωνα· «Τό παραδεχόμαστε ἤ ὄχι;» ὅπωςδήποτε θά ἀπαντηθεῖ καταφατικά ἀπό τόν Κρίωνα.

Ἀμέσως ὁ Σωκράτης τοποθετεῖ τό ἴδιο ζήτημα ἀπό τήν ἀντίθετή του ὀψ⁴. «Ἐτσι δέν πρέπει νά ἀδικεῖ κανεῖς γιά κανένα λόγο;». Ὁ Κρίτωνας ἀναγκαστικά τό δέχεται. Στή σκέψη τοῦ Σωκράτη παρατηροῦμε ὅτι σχηματίζεται ὁ ἀκόλουθος συλλογισμός:

Ἡ ἀδικία εἶναι κακό πού πρέπει νά ἀποφεύγουμε.

Ἡ ἀνταπόδοση τῆς ἀδικίας (ἀνταδικία) εἶναι ἀδικία.

Ἄρα: δέν πρέπει (νά ἀνταδικοῦμε) νά ἀνταποδίδουμε τήν ἀδικία.

Αὐτό τό συμπέρασμα τοῦ Σωκράτη ὅμως δέ βρῖσκει σύμφωνο τόν Κρίωνα. Ἀπαντάει διστακτικά «ὅπως φαίνεται δέν πρέπει». Ἐτσι ὁ Σωκράτης θά προσπαθήσει μέ νέο ἐπιχείρημα νά τόν πείσει. Βρῖσκει μιὰ φράση περίπου συνώνυμη μέ τήν ἀδικία, τή φράση «κάνω κακό». Ἀναλύοντας τίς λέξεις αὐτές βλέπουμε ὅτι ἡ ἀδικία ἀναφέρεται στήν **ἠθική ποιότητα** μιᾶς πράξης (χαρακτηρίζει ἠθικά μιὰ πράξη σάν ἀδικη). Ἡ φράση «κάνω κακό» ἔχει πλατύτερη σημασία. Σημαίνει κάθε κακή πράξη πού γίνεται ἐναντίον ἑνός ἀνθρώπου ἢ μιᾶς χώρας κτλ. Σημαίνει τήν **ἴδια τήν πράξη**, ὄχι τήν **ἠθική** τῆς ποιότητας.

Ἡ βασική ἠθική ἀρχή τοῦ Σωκράτη εἶναι αὐτή πού διατυπώνεται στόν **ἀκόλουθο συλλογισμό**: Παρ 2

Δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε τό κακό.

Ἡ ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ ταυτίζεται μέ ἀνταπόδοση ἀδικίας.

Ἄρα: Δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε τήν ἀδικία⁵.

1. Αὐτό γίνεται γιά νά μή μένει καμιά ἀμφιβολία στήν ψυχή τοῦ Κρίωνα. Μέ τούς ὑπαινιγμούς του αὐτοῦς ὁ Σωκράτης ζητάει νά σήσει κάθε ἀμφιβολία τοῦ Κρίωνα. Νά τοῦ ἀποδείξει ὅτι τά ἐπιχειρήματά του δέ στέκουν σύμφωνα μέ τό λόγο (τήν ἀντικειμενική λογική).
2. Στό κεφάλαιο τρίο ὁ Κρίτωνας εἶχε δεχτεῖ ὅτι οἱ πολλοί α) ἔχουν δική τους γνώμη (δόξα) καί β) ἔχουν δύναμη νά ἐπιβληθοῦν (νά ἐπιβάλουν στό Σωκράτη τή θανατική ποινή κι ἄς εἶναι ἀδικη καί παράλογη).
3. Ἡ λέξη στό ἀρχαῖο κείμενο εἶναι «αἰσχρόν». Ἀναφέρεται στή διπλή ιδιότητα τῆς ἀδικίας πού εἶναι πράξη αἰσχροῦ σύμφωνα μέ τό **θετό νόμο** (νόμος τῆς Πολιτείας) ἀλλά καί σύμφωνα μέ τό **Φυσικό νόμο**. Γιά τό θέμα αὐτό πραγματεύεται ὁ Πλάτωνας καί στό διάλογο «Γοργίας».
4. «Στό σημεῖο αὐτό ὁ Σωκράτης ζητάει μιὰ ὁμολογία ἀπό τόν Κρίωνα. Ναί-ἤ ὄχι;» J. Burnet.
5. Σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς Διαλεκτικῆς «Μιά ἔννοια ὀρίζεται ἀπό τήν ἀντίθετή της». Δηλαδή τό «ὄν» ὀρίζεται ἀπό τό «μή ὄν» καί ἀντίστροφα. Καί τό ὥραῖο ὀρίζεται ἀπό τό ἀσχημο, ἐνῶ τό καλό ὀρίζεται ἀπό τό κακό καί ἀντίστροφα.
6. Στό σημεῖο αὐτό παρατηροῦμε ὅτι ὁ Σωκράτης ὁλοκλήρωσε τό συλλογισμό του.

Στό σημείο αυτό ο άνθρωπος καλείται **μόνος του** να αποφασίσει, όπως εκείνος θέλει. Τό θέμα είναι αρκετά σοβαρό¹. Έτσι ο Σωκράτης επιμένει ιδιαίτερα. Παραδέχεται ότι λίγοι μόνο δέχονται τη σωκρατική άποψη: «αυτά πολύ λίγοι θά τα θρουν σωστά». Αυτή η αρχή πρέπει απόλυτα και τελειώς ελεύθερα να γίνει δεκτή από τόν Κρίτωνα, γιατί έπάνω σ' αυτή θά οικοδομηθεί στή συνέχειά του ο διάλογος. Μπροστά στόν Κρίτωνα (όπως μπροστά στόν κάθε άνθρωπο) ανοίγονται διάφοροι δρόμοι σκέψης. Ποιόν απ' όλους αυτούς θά ακολουθήσει; Έδω ο καθένας μένει άδοθήτος. Μόνος πρέπει να διαλέξει τό δρόμο πού θεωρεί σωστό. Έδω είναι πού **διάφορες σκέψεις** οδηγούν τόν άνθρωπο **σέ συγκρούσεις** (μέ τόν ίδιο του τόν έαυτό ή τό περιβάλλον του). Τελικά όμως έτσι κερδίζεται ή **έλευθερία της συνείδησης**.

Και ή τελευταία παρατήρηση τοῦ Σωκράτη: «όσα δεχτείς σάν δίκαια πρέπει να τά κάνεις». Έδω, μπροστά στόν Κρίτωνα (άλλά και σέ μās) **Παρ. 2** προβάλλει ή έννοια τοῦ **χρέους**. **Μέ τίς πράξεις** μας είμαστε ήθικά υποχρεωμένοι να ύπηρετούμε τόν ήθικό νόμο πού, χωρίς κανείς να μās καταπιέσει, μόνοι μας, δεχτήκαμε ότι ύπάρχει.

Ανακεφαλαιώνοντας όσα λέχθηκαν στό δέκατο κεφάλαιο παρατηρούμε ότι τα μερικά συμπεράσματα πού προβάλλουν έδω είναι: 1) Θεληματικά δέν πρέπει ποτέ να άδικοῦμε. 2) Η άδικία είναι πάντα κακή και άσχημη πράξη.

Τό επόμενο έρώτημα τοῦ Σωκράτη καταλαβαίνουμε από τώρα ποίο πρέπει να είναι: «Πρέπει να μείνουμε πιστοί στίς Έδέες μας;»

Σχήματα λόγου: **Επίθετα:** τίμιο, ήθικό πράγμα, περασμένα χρόνια, γέροι άνθρωποι, κακό και άσχημο πράγμα, διαφορετικές σκέψεις, βασική αρχή.

Είρωνεία: χρόνια τώρα συζητώντας σοβαρά... δέ διαφέρουμε καθόλου από τά παιδιά;

Αντιθέσεις: 1) γέροι άνθρωποι - παιδιά. 2) είτε συμφωνεί- είτε δέ συμφωνεί. 3) χειρότερα - ελαφρότερα. 4) από πολύν καιρό - και τώρα.

Δηλαδή βρήκε τήν απάντηση στο αρχικό έρώτημα, πού ήταν: «Πρέπει να ανταποδίδουμε τήν άδικία;» Ο συλλογισμός πού ακολουθήθηκε έδω από τό Σωκράτη λέγεται **παραγωγικός**. Δηλαδή από τά γενικά και μεγάλα καταλήγει στά ειδικά. Έδω μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ή απάντηση πού δόθηκε στόν τελευταίο συλλογισμό, «δέν πρέπει να ανταποδίδουμε τήν άδικία», δέν μπορεί να έρμηνευτεί μέ τή λογική. Φτάνουμε έδω σέ ένα από τά όρια πού ή λογική μας **δέν μπορεί** να ξεπεράσει. Σ' αυτό τό σημείο δυό λύσεις ύπάρχουν γιά εκείνον πού φιλοσοφεί. Η **δέχεται** ότι είναι λογικό τό συμπέρασμα αυτό, χωρίς να μπορεί λογικά να τό έρμηνεύσει. Τό δέχεται δηλαδή σάν **μία αρχή**. Η, αν δέν μπορεί να δεχτεί τό συμπέρασμα αυτό σάν λογικό, τότε **άμφιβάλλει**.

1. Μερικοί φιλόσοφοι άμφιβάλλουν ακόμα κι αν μπορεί ο άνθρωπος **μόνος του** να διαμορφώνει θέληση και να αποφασίζει. Είναι αυτό τό πρόβλημα πού ονομάστηκε **έλευθερία της συνείδησης** τοῦ ανθρώπου. Άλλοι φιλόσοφοι δέχονται ότι ο άνθρωπος έχει **έλεύθερη συνείδηση** (θέλει και αποφασίζει χωρίς να έξαρτάται από έξωτερικούς παράγοντες). Αντίθετα άλλοι φιλόσοφοι **άπορρίπτουν** τήν έλευθερία της συνείδησης.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 10)

«Οὐδενὶ τρόπῳ φαμέν ἐκόντας ἀδικητέον εἶναι...».

Παράδεχομαστε πώς με κανένα τρόπο δέν πρέπει νά ἀδικοῦμε...

Ἑρωτήσεις - ἀπαντήσεις (κεφ. 10)

1. Βρεῖτε τά μερικά συμπεράσματα τοῦ Σωκράτη καί τοῦ Κρίτωνα. 1) Δέν πρέπει θεληματικά νά ἀδικοῦμε. 2) Ἡ ἀδικία εἶναι πάντα κακή καί ἀσχημη. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

2 ...Ποιές εἶναι οἱ δύο βασικές ἀρχές τοῦ κεφαλαίου; Εἶναι: 1) Δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε τό κακό. 2) Ὅσα δεχτοῦμε γιά δίκαια πρέπει νά τά ἐφαρμόζουμε. Κοίταξε στή φιλοσοφική ἀνάλυση.

3 Συγκρίνετε τή γνώμη τοῦ Σωκράτη γιά τήν ἀδικία μέ ἄλλες γνώμες σχετικές. Ἡ γνώμη τοῦ Σωκράτη εἶναι ἀντίθετη ἀπό τίς σκληρές ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς τοῦ φιλοσόφου. Ταιριάζει περισσότερο μέ τά κηρύγματα τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Κοίταξε καί στά πολιτιστικά τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 11

Ἡ πρόταση τοῦ Κρίτωνα σημαίνει ἀδικία ἐνάντια στούς Νόμους καί τήν Πατρίδα.

Νόημα (κεφ. 11)

Πάνω στά βασικά σημεία πού συμφωνήθηκαν ἀπό τοὺς δύο συνομιλητές στό τέλος τοῦ κεφαλαίου δέκα, θά στηριχτεῖ ἡ συνέχιση τοῦ διαλόγου. Ἀφοῦ δέχτηκαν ὅτι δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε ἀδικία στήν ἀδικία πού μᾶς κάνουν, τώρα πρέπει νά σκεφτοῦν: «μήπως ἄραγε μέ τή δραπέτευση πού σχεδιάζουν κάνουν κακό σέ κάποιον;»

Ὁ Κρίτωνας προφασίζεται ὅτι δέν καταλαβαίνει· ἔτσι δέν μπορεῖ καί ν' ἀπαντήσει. Τότε ὁ Σωκράτης προσωποποιεῖ τοὺς νόμους καί τήν πολιτεία. Τούς ἐμφανίζει μάλιστα σάν νά εἶναι μέσα στό κελί του καί τόν ρωτοῦν τί σκέπτεται νά κάνει. Καταλαβαίνει ὅτι μέ ὅσα σκέπτεται νά κάνει καταστρέφει καί τήν πόλη καί τοὺς νόμους; Κάτι τέτοιο συμβαίνει, ὅταν οἱ πολῖτες δέν ἀναγνωρίζουν τό κύρος πού ἔχουν οἱ δίκες (καί οἱ καταδικαστικές ἀποφάσεις).

Ἐδῶ ὁ Σωκράτης προβληματίζεται γιά τήν ἀπάντηση πού θά πρέπει νά δώσει. Μήπως πρέπει νά ἰσχυριστεῖ ὅτι ὅσα κάνει εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀδικῆς συμπεριφορᾶς τῆς πόλης ἀπέναντί του; Ὁ Κρίτωνας συμφωνεῖ. Κατά τή γνώμη του αὐτή εἶναι ἡ ἀπάντηση πού πρέπει νά δοθεῖ.

Λεξιλόγιο - έρμηνευτικά (κεφ. 11)

νά καταλύσουμε (στ. 20): νά γκρεμίσουμε, νά άκυρώσουμε.

Πραγματολογικά (κεφ. 11)

...έμείς έτοιμαζόμαστε... (στ. 8): οί υπεύθυνοι γιά τήν άπόδραση θά εΐναι ό Σωκράτης, ό Κρίτωνας κι όλοι οί άλλοι πού θά βοηθοΰσαν σ' αΰτή.

...ή Πολιτεία (στ. 10): υπάρχουν διάφορες έρμηνείες γι' αΰτή τή λέξη. 1) «τό σύνολο τής κρατικής άρχής μέ βάση τούς νόμους»¹. 2) «όλοι οί πολίτες»².

...πές μας... (στ. 11): στό άρχαιο κείμενο γράφει: πές μου· χρησιμοποιείται ό ένικός άριθμός, γιατί έδω παρουσιάζεται τό κοινό τής πόλης σάν άρχή πού άντιπροσωπεύει καί μιλάει αντί γιά όλους τούς νόμους. Σύμφωνα μέ άλλη έρμηνεία παρουσιάζεται ένας νόμος καί μιλάει γιά όλους, όπως ό κορυφαίος του χορού στήν άρχαία τραγωδία μιλάει έκπροσωπώντας όλο τό χορό.

...όλόκληρη τήν Πολιτεία (στ. 13): έδω έννοείται τό σύνολο τών πολιτών μέ δύο ιδιότητες· 1) σάν πολιτεία (κράτος) καί 2) σάν πατρίδα (έθνος, κοινωνία).

...άπό όποιονδήποτε πολίτη (στ. 17): οί νόμοι δέν μπορούσαν νά άκυρωθούν άπό τούς ιδιώτες (άπλους πολίτες). Μόνο ή πόλη μπορούσε νά τούς άκυρώσει.

Πολιτιστικά (κεφ. 11)

Ήναφέρεται ή φυλακή του Σωκράτη (άπό δώ στ. 2)· άναφέρονται οί νόμοι πού εΐναι ή βάση τής Ήθναϊκής πολιτείας (στ. 10). «Όσο του περνάει άπό τό χέρι», έμμεσα έδω γίνεται υπαινιγμός στό δημοκρατικό πολίτευμα τών Ήθνων. Αΰτό φαίνεται άπό τή σημασία τής φράσης αΰτης, γιατί μόνο τό δημοκρατικό πολίτευμα έξαρτάται (σώζεται ή καταστρέφεται) άπό τή στάση του κάθε πολίτη ξεχωριστά.

Στό στίχο 16 άναφέρονται οί δίκες, κυρίως αΰτές πού γίνονταν στό λαϊκό δικαστήριο τής Ήλιαίας όπου έγινε καί ή δίκη του Σωκράτη.

Ήναφέρεται ή διαδικασία άκύρωσης ενός νόμου. Κάθε χρόνο στήν πρώτη συνεδρίαση τής νέας Ήκκλησίας του δήμου γινόταν ή «έπιχειροτονία τών νόμων». Αΰτή ήταν ψηφοφορία γιά τή διατήρηση, επανόρθωση ή άντικατάσταση τών νόμων. Ήν γινόταν πρόταση γιά άναθεώρηση νόμου, στήν τέταρτη σύνοδο τής Ήκκλησίας του δήμου εκλέγονταν πέντε άντρες σάν συνήγοροι γιά τούς νόμους πού ίσχυαν. Οί πρυτάνεις πάλι διόριζαν νομοθέτες (δέν ξερούμε πόσους άκριδώς), ένα ή δύο τμήματα τής Ήλιαίας (501 ή

1. Έρμηνεία Ν. Βασιλόπουλου.

2. Έρμηνεία Μιστριώτη καί Ζηκίδου.

1001 ήλιαστές). Μπροστά σ' αυτούς αρχικά ἀγόρευαν οἱ πέντε συνήγοροι τῶν νόμων· ὁποῖος ἄλλος ιδιώτης ἤθελε μπορούσε ἐλεύθερα νά μιλήσει γιά τό θέμα αὐτό. Τελευταῖοι μιλοῦσαν ἐκεῖνοι πού πρότειναν τήν ἀναθεώρηση ἢ τήν κατάργηση τοῦ νόμου. Ὑστερα ἀπό αὐτή τή διαδικασία οἱ νομοθέτες ψήφιζαν τήν ἀναθεώρηση, τήν κατάργηση ἢ τή διατήρηση τοῦ νόμου.

Στό στίχο 23 ἀναφέρεται ὁρκος τοῦ Κρίτωνα πρὸς τό Δία· αὐτός δέν εἶχε ἰδιαίτερη ἠθική σημασία. Ἦταν ἓνας τρόπος καθημερινῆς ἔκφρασης.

Ἰδεολογικά (κεφ. 11)

...σύμφωνα μέ αὐτά, δώσε τώρα προσοχή (στ. 1): ὁ φιλόσοφος Σωκράτης ἀφοῦ προηγούμενα ἔβαλε τίς δάσεις, τίς ἀρχές τῆς συζήτησης, τώρα θά προχωρήσει στήν ἐφαρμογή τους.

δέν καταλαβαίνω (στ. 6): ὁ Κρίτωνας ἐδῶ **ἂν καταλάβαινε** ὅσα τόν ρωτᾷ ὁ Σωκράτης, θά ἀπαντοῦσε «ναί, Σωκράτη, ἀδικοῦμε ἔτσι τήν πόλη». Ἔτσι ὁ διάλογος θά τελειώνει σ' αὐτό τό σημεῖο. Σύμφωνα μέ τή γνώμη κάποιων ἐρμηνευτῶν¹ ὁ Κρίτωνας ἐδῶ **δέ θέλει** νά καταλάβει. Αὐτό συμβαίνει, γιατί φοβᾶται μήπως δοῦν συμπεράσματα πού θά ἔχουν δυσάρεστες συνέπειες (θά ἀποφασιστεῖ νά μή δραπετέψει ὁ Σωκράτης καί νά μείνει γιά νά θανατωθεῖ). Ἄλλοι ἐρμηνευτές² ἀντίθετα θεωροῦν πολύ «ἀγαθό» τόν Κρίτωνα γιά νά κάνει τέτοιες σκέψεις. Τότε πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἀπάντηση αὐτή τοῦ Κρίτωνα εἶναι μιᾷ εὐκαιρία γιά τό Σωκράτη γιά νά κάνει πιό συγκεκριμένο στή συνέχεια τοῦ λόγου ὅτι: 1) αὐτοί πού ἀδικοῦνται εἶναι **οἱ πολῖτες** καί 2) ὅτι οἱ ὁμολογίες στηρίζουν **τούς νόμους**.

νά πῶς πρέπει νά σκεφτεῖς (στ. 8): ἡ φράση αὐτή τοῦ Σωκράτη κρύβει κάποια δυσφορία του, γιατί ὁ Κρίτωνας δέν κατάλαβε ὅσα τοῦ εἶπε.

...νά δραπετεύσουμε... ἢ πές την ὅπως θέλεις μιᾷ τέτοια πράξη (στ. 9): ἡ σημασία τοῦ **δραπετεύω** ἀντί τοῦ **βγαίνω** ἢ **φεύγω** ἀπό δῶ πού μπορούσε ὁ Σωκράτης νά μεταχειριστεῖ, ὅπως ἔκανε ἄλλοι ὁ Κρίτωνας, εἶναι πολύ ὤμη. Μέ τή σκληρή αὐτή λέξη, θέλει ὁ Σωκράτης νά δείξει στό συνομιλητή του καθαρά πόσο σοδαρή, ἀλλά καί πόσο ἀδίκη εἶναι ἡ πράξη πού σκοπεύουν νά κάνουν (ἡ δραπέτευση).

...ἡ Πολιτεία δέν ἔχρινε δίκαια (στ. 23): αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τῶν φίλων τοῦ Σωκράτη, πού τήν ἐπαναλάμβαναν συχνά. Πίστευαν ὅτι ὁ Σωκράτης ἀδικήθηκε ἀπό τήν πόλη.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 11)

Στό κεφάλαιο αὐτό ὁ Πλάτωνας ἔρχεται νά ἐξετάσει μέ τρόπο **συγκεκριμένο** τό ἐρώτημα: «εἶναι δίκαιο νά ἀποδράσει ὁ Σωκράτης;»

1. Cron.

2. Ζηκίδης.

Ἀπό τήν προηγούμενη συζήτηση ἔχουν ὀριστεῖ ὀρισμένες ἀρχές. Τίς ἀρχές αὐτές θά τίς χρησιμοποιοῦσε ἐδῶ σάν βάση. Αὐτό φαίνεται καθαρά μέσα ἀπό τή φράση «σύμφωνα μέ αὐτά», πού εἶναι ἡ πρώτη φράση τοῦ Σωκράτη στό ἐντέκατο κεφάλαιο. Ὁ διάλογος δηλαδή συνεχίζεται μέ τή **μαιευτική μέθοδο** (κεφάλαιο πρῶτο). Ἀπό αὐτά πού εἶναι γνωστά ἢ πού τά ἔχουν δεχτεῖ οἱ συνομιλητές, προχωρεῖ στά ἀγνωστα ἢ σ' ἐκεῖνα πού ἀκόμη δέν ἔχουν γίνει δεκτά.

Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ ποιές εἶναι οἱ βασικές ἀρχές πού θά ἀποτελέσουν τή βάση τῆς συζήτησης. Εἶναι: 1) δέν πρέπει νά ἀδικοῦμε οὔτε νά ἀνταποδίδουμε τήν ἀδικία· καί 2) ὅσα συμφωνήσουμε ὅτι εἶναι δίκαια πρέπει νά τά κάνουμε (πρέπει νά τά πράξουμε. Πρῶ. τό ὄνομα τοῦ διαλόγου «περί πρακτεύου»).

Μέ τή γνωστή του τεχνική ὁ Σωκράτης διατυπώνει τό ἐρώτημα πού θά συζητηθεῖ ἐδῶ: «μήπως ἡ δραπετεύση θά βλάψει «κάποιους»; Μάλιστα **Παρ. 1** μήπως αὐτοί οἱ «κάποιοι» εἶναι ἐκεῖνοι ἀκριβῶς πού δέ θά πρέπει νά βλαφτοῦν;» Στήν ἐρώτηση αὕτη ὁμως διακρίνουμε μιά **ἀσάφεια**. Ποιοί εἶναι αὐτοί οἱ «κάποιοι»; Μπορεῖ ὁ Κρίτωνας (ἀλλά κι ἐμεῖς) νά κάνουμε ἐδῶ κάποια παρανόηση. Στή συνέχεια θά φανεῖ ὅτι ὁ Σωκράτης ἐννοεῖ τοὺς νόμους. Αὐτό θά συμβεῖ γιατί μιά Πολιτεία πού οἱ δίκες της δέν ἔχουν κύρος εἶναι καταδικασμένη νά καταστραφεῖ. Σύμφωνα μέ ὅσα διατυπώθηκαν στό προηγούμενο κεφάλαιο ἐπίσης μπορούμε νά πούμε ὅτι δέν πρέπει ὁ Σωκράτης νά ἀνταποδίδει ἀδικία, ἀκόμη κι ὅταν ἀδικεῖται.

Ἴσως ὁμως αὐτό νά εἶναι καί μιά δικαιολογία γιά τόν Κρίτωνα, πού δέν καταλαβαίνει αὕτη τήν ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη. «Πῶς εἶναι δυνατό νά νοιάζεται ὁ Σωκράτης τόσο πολύ γιά τοὺς νόμους; Αὐτοί οἱ νόμοι δέν τόν καταδίκασαν; Γιατί ἐνδιαφέρεται ὁ Σωκράτης γι' αὐτούς;» Βέβαια παρακάτω τό ἐνδιαφέρον αὐτό τοῦ Σωκράτη θά ἐξηγηθεῖ καλύτερα. Ἀλλά μπορούμε κι ἐδῶ νά πούμε ὅτι δέν καταδικάστηκε ὁ Σωκράτης ἀπό τοὺς νόμους. **Μέ πρόφαση** τοὺς νόμους τό πλῆθος, **οἱ πολλοί**, καταδίκασαν τό Σωκράτη¹. Ἔτσι δέν εἶναι ἀντίφαση γιά τό Σωκράτη νά ὑποστηρίξει, ἔστω καί μέ τό θάνατό του, τοὺς νόμους. Ἡ ἀντίφαση εἶναι **φαινομενική** ὄχι **οὐσιαστική**.

Δέν εἶναι ὁμως ἕνα μόνο τό ἐρώτημα τοῦ Σωκράτη πού δέν καταλαβαίνει ὁ Κρίτωνας στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου ἔντεκα. Τό δεύτερο ἐρώτημα εἶναι: «παραμένουμε σταθεροί, Κρίτωνα, σέ ὅσα δεχτήκαμε σάν δίκαια;». Ἴσως ἐδῶ ὁ Κρίτωνας «κάνει πῶς δέν καταλαβαίνει», προσποιεῖται. Ἄν ἐδῶ ἀπαντοῦσε καταφατικά, ἴσως νά μὴν ὑπῆρχε πιά θέμα γιά συζήτηση. Αὐτό

1. Ἄν δεχτοῦμε ὅτι οἱ νόμοι ἐκφράζουν τό λόγο, τήν ἀντικειμενική λογική, παρατηροῦμε ὅτι **οἱ πολλοί** κυριαρχοῦνται ἀπό τά πάθη τους ἀπέναντι στό Σωκράτη καί ἔτσι παρερμηνεύουν τοὺς Νόμους. Ἔτσι ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη δέν ἔγινε ἀπό τοὺς νόμους (πού ἐκφράζουν τό λόγο πού σ' αὐτόν πιστεῖται ὁ Σωκράτης)· αὕτη εἶναι ἔργο τῶν πολλῶν (πού σάν **ἐμπειρικοί** ἄνθρωποι, ὄχι σάν **φιλόσοφοι**, καθοδηγοῦνται ἀπό τά πάθη τους).

ὁμως δέν πρέπει νά γίνεи. Πρέπει νά ὀριοτοῦν καθαρά **ποιοί** εἶναι αὐτοί οἱ κάποιοι πού μπορεί νά βλαφτοῦν ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Σωκράτη. Ἐτσι ἡ ἀπάντηση τοῦ Κρίτωνα εἶναι μιὰ **αἰσθητική οἰκονομία** τοῦ Πλάτωνα. Βρίσκει ἕναν τρόπο νά συνεχίσει τήν ἐξέταση τοῦ θέματος, μέχρι νά τό ἀναλύσει ὡς τό τέλος. Ἀλλά ἔτσι δοηθίεται καί ὁ ἀναγνώστης τοῦ διαλόγου, γιατί παρακάτω (κεφ. 11 - 16) μέ τήν **προσωποποίηση** τῶν Νόμων μέ τρόπο **ποιητικό**¹ θά ἐρμηνευτοῦν οἱ ἰδέες τοῦ φιλοσόφου².

Ἡ Πολιτεία καί οἱ Νόμοι προσωποποιοῦνται σάν ἄνθρωποι ἀξιολογούμενοι. Μέ μεγαλεῖο ὑπερκόσμο παρουσιάζονται μπροστά στό Σωκράτη καί τόν Κρίτωνα. Συμβολίζουν τήν αἰωνιότητα τοῦ δικαίου πού ὁ Πλάτωνας θά τό τοποθετήσει ἀργότερα στήν κορυφή τῶν Ἰδεῶν³. Σάν νά κινοῦνται οἱ Νόμοι μέσα σ' ἕνα κόσμο ὀνειρικό περιγράφονται στό στίχο μέ τή φράση «σταθοῦν ξαφνικά»⁴. Στό σημεῖο αὐτό βλέπουμε τή **φιλοσοφική καί ποιητική** φύση τοῦ Πλάτωνα νά ἐκδηλώνεται. Πολλές φορές χρησιμοποιεῖ τοὺς πλατωνικούς μύθους⁵. Ἐδῶ ἔχουμε ἕνα πρῶτο σπέρμα τοῦ κατοπινοῦ πλατωνικοῦ μύθου πού θά βρεῖ τήν τελειότερη μορφή του στά ἔργα τοῦ Πλάτωνα «Συμπόσιο», «Φαῖδρος», «Φαῖδων».

Οἱ Νόμοι ἀπευθύνονται μόνο στό Σωκράτη καί τοῦ μιλοῦν χρησιμοποιώντας τό δεύτερο ἐνικό πρόσωπο: «πές μας, ἐσύ». Ἐδῶ κάποιος μπορεί νά ρωτήσει: «Γιατί γίνεται αὐτό; Ὁ Κρίτωνας δέν εἶναι ὁ ὑπεύθυνος γιά τήν δραπέτευση πού σχεδιάζεται; Γιατί οἱ Νόμοι «τόν ἀγνοοῦν»;

Γιά τοὺς Νόμους εἶναι σάν νά μήν ὑπάρχει ὁ Κρίτωνας. Κι αὐτός «τούς ἀγνοεῖ». Ἐρχεται μέ μιὰ συγκεκριμένη πρόταση γιά τό Σωκράτη, πού τή στηρίζει στό συναίσθημα⁶ καί ὄχι στό λόγο⁷. Ἀντίθετα ὁ Σωκράτης⁸ εἶναι τό πρόσωπο πού προβληματίζεται ἂν πρέπει νά δραπέτεψει, νά καταπατήσει τοὺς Νόμους τῆς πόλης ἢ ὄχι.⁹

1. Ἐδῶ παρατηροῦμε μιὰ **ἀντιστοιχία** στήν ἔκφραση τοῦ Πλάτωνα. Στό δεύτερο ἀπό τήν ἀρχή κεφάλαιο διηγεῖται τό ποιητικό καί φιλοσοφικό ὄνειρο τοῦ Σωκράτη. Στό δεύτερο ἀπό τό τέλος κεφάλαιο τελειώνει ἡ ποιητική καί φιλοσοφική προσωποποίηση τῶν νόμων.

2. Τό μέρος αὐτό ἀντιστοιχεῖ μέ τόν Πλατωνικό μῦθο πού μέσα ἀπ' αὐτόν ὁ Πλάτωνας ὀδηγεῖται ἀπό τά **αἰσθητά** στά **ὑπεραίσθητά**.

3. Τό Δίκαιο, τό Ὁραῖο, τό Ἀγαθό, ταυτίζονται κατά τόν Πλάτωνα μέ τήν ἔννοια τοῦ Θεοῦ. Πρὸς τίς ἰδέες αὐτές ἀνοδικά προχωρεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, προσπαθώντας νά τίς δεῖ (νά τίς θεαθεῖ) ὅσο τό δυνατό περισσότερο (Πλάτωνας «Φαῖδρος»).

4. Ὁ John Burnet παρατηρεῖ ὅτι ἡ φράση αὐτή εἶναι συνηθισμένη ἀπό τόν Ὅμηρο καί ὕστερα καί χρησιμοποιεῖται ὅταν περιγράφονται ὄνειρα ἢ ὁράματα. Μέ τή σημασία αὐτή καί ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ τήν ἰδίᾳ φράση. Στό ἀρχαῖο κείμενο ἡ φράση ἐκφράζεται μέ τή λέξη «ἐπιστάντες».

5. Ὁ πλατωνικός μῦθος ἔχει βάση **λογική**. Ἡ μορφή του εἶναι **ποιητική** καί τό περιεχόμενό του **φιλοσοφικό**.

6. Ὁ Κρίτωνας εἶναι ὁ **ἐμπειρικός** ἄνθρωπος, ὄχι ὁ φιλόσοφος.

7. Οἱ Νόμοι ἐκπροσωποῦν τό λόγο πού ὁ Σωκράτης δέχεται τήν ἀλήθεια του.

8. Ὁ Σωκράτης δέχεται τήν ἀλήθεια τοῦ λόγου, ἔτσι δέχεται καί τοὺς νόμους πού τόν ἐκπροσωποῦν.

9. Ὁ Σωκράτης ἔχει αὐτό πού ὀνομάσαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο «ἐλεύθερη

Οι Νόμοι κάνουν τρία ερωτήματα στο Σωκράτη: 1) τί σκέφτεσαι να κάνεις; 2) σκέφτεσαι να καταστρέψεις τους νόμους και την πόλη; 3) μπορεί να υπάρξει πόλη ὀρθία, όταν καταπατούνται οι νόμοι της;

Παρατηρούμε ότι τὸ πρῶτο ἐρώτημα εἶναι πολὺ γενικό. Οὔτε κἀν ξέρουν οἱ Νόμοι τὴν πράξη πού μελετάει ὁ Σωκράτης. Τό δεύτερο ἐρώτημα κάνει ἕνα λογικό ἄλμα. Οἱ Νόμοι, σάν νά ἔμαθαν κιόλας τὴν πράξη πού σκέπτεται ὁ Σωκράτης νά κάνει, τὴν παρουσιάζουν σάν καταστροφή τῶν νόμων καί τῆς πόλης. Καί στό τρίτο ἐρώτημα οἱ Νόμοι προχωροῦν σέ μιὰ διαπίστωση. Καταπατώντας ὁ Σωκράτης τίς δικαστικές ἀποφάσεις, καταστρέφει τοὺς νόμους καί τὴν πόλη. Αὐτός ὁ συλλογισμός, πού ξεκινáει ἀπό τὰ **γενικά** καί **ἀόριστα** καί φτάνει στά **εἰδικά** καί **συγκεκριμένα** λέγεται **παραγωγικός συλλογισμός**.

Τώρα πρέπει τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ νά ἀπαντηθοῦν. Ἀλλά ἐδῶ ὁ Σωκράτης ἀπορεῖ. Τί νά ἀπαντήσει; Ὁ Πλάτωνας ἐδῶ χρησιμοποιοεῖ τὴ **Σωκρατικὴ εἰρωνεία**. Ὁ Σωκράτης παραδέχεται βέβαια ὅτι δέν εἶναι ρήτορας. Ἐτσι δύσκολα θά βρεῖ τρόπο νά ἀπαντήσει. Ἡ εἰρωνεία κρύβεται μέσα στή φράση αὐτὴ τοῦ Σωκράτη. Ὁ Σωκράτης σάν φιλόσοφος ἔχει οὐσιαστικό τρόπο γιὰ νά πλησιάσει τὴν ἀλήθεια, τὸ λόγο, πού εἶναι ἕνας, ἄρα καί ὁ φιλόσοφος μέ ἕνα μόνο τρόπο, μέ μιὰ ἀπάντηση μπορεῖ νά ἀποκριθεῖ. Ἄν ἦταν ρήτορας, θά εἶχε, σάν ἄνθρωπος πού στηρίζεται στὴν ἐμπειρία, πολλοὺς τρόπους λεκτικoύς, ἀλλὰ ὄχι οὐσιαστικoύς, γιὰ ν' ἀπαντήσει.

Σάν ἐπιχειρημὰ του ὁ Σωκράτης ἐπαναλαμβάνει μιὰ γνώμη πού πολὺ συχνά οἱ φίλοι του χρησιμοποιοῦσαν: «Ἀδικηθήκαμε ἀπὸ τὴν πόλη». Πολὺ φυσικά, ἀκόμη πολὺ πρόθυμα, ὁ Κρίτωνας δέχεται τὸ ἐπιχειρημα αὐτό. Ὡς κιόλας νά χαίρεται, γιατί ὁ Σωκράτης ἀρχίζει νά χρησιμοποιοεῖ τὰ ἐπιχειρημὰ του Κρίτωνα καί τῶν ἄλλων φίλων του, ἄρα ἴσως νά σκέπτεται σοβαρὰ τὴ δραπέτευση.

Ὅπως ὅποτε ἐδῶ φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Σωκράτης παραδέχεται ὅτι ἡ πόλη τὸν ἀδίκησε. Πολὺ φυσικά λοιπόν ἀρχίζουμε νά ἀναρωτιώμαστε: «Ἀφοῦ ὁ Σωκράτης δέχεται ὅτι ἡ πόλη τὸν ἀδίκησε, τί θά κάνει στὴ συνέχεια; Θά δρατετέψει ἢ ὄχι;»

συνείδηση»· ἔτσι μπορεῖ νά προβληματίζεται (ἀκόμη δέν ἔχει πάρει καμιά ἀπόφαση) γιὰ τὸ τί θά κάνει.

1. Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης βέβαια ξέρεי τί πρέπει νά ἀπαντήσει. Ἡ ἀπορία του εἶναι ἕνας τρόπος γιὰ νά κάνει τὸν Κρίτωνα (ἢ ἐμᾶς) νά σκεφτοῦμε καί μέ **ἐλεύθερη συνείδηση** νά διαλέξουμε μιὰ ἀπάντηση, δηλαδή μιὰ **λύση**.
2. Ἐδῶ ὁ Σωκράτης κάνει καί κάποιον ἄλλο ὑπαινιγμό. Γιὰ νά καταργηθεῖ ἕνας νόμος χρειάζεται μιὰ ὀρισμένη διαδικασία (κοίταξε στά πολιτιστικά στοιχεῖα), ὅπου πρέπει νά ἐπέμβει κάποιος ρήτορας. Ἄν δρατετεύοντας ὁ Σωκράτης καταπατάει (ἀκυρῶνει) τοὺς νόμους, χρειάζεται τυπικά νά ἔχει τὰ προσόντα ἐνὸς δημόσιου ρήτορα. Ἡ Σωκρατικὴ εἰρωνεία δηλαδή ἐδῶ εἶναι πολὺ βαθιά. Τοποθετεῖ ἀντικρι-στὰ τὴν ἀποδεικτικὴ ικανότητα τοῦ φιλοσόφου στὴν ἀποδεικτικὴ ικανότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ ἀνθρώπου. Μᾶς θυμίζει πάλι τὴ γνώμη τοῦ **εἰδικoῦ** καί τὴ γνώμη **τῶν πολλῶν**, πού τὴν ἐκπροσωπεῖ ὁ ρήτορας.

Θυμόμαστε όμως κάποια βασική αρχή που είχε πριν λίγο γίνει δεκτή κι από τό Σωκράτη κι από τόν Κρίτωνα: «ἀκόμα κι όταν μᾶς ἀδικοῦν, δέν πρέπει νά ἀνταποδίδουμε τήν ἀδικία». Γι' αὐτόν που προβληματίζεται γύρω ἀπό τά θέματα αὐτά σημασία ἔχει ἡ **κριτική** τῆς ἀρχῆς, ὅσο ἡ λογική μᾶς τό ἐπιτρέπει. Τέλος σημασία ἔχει νά δοῦμε: «ποιά εἶναι ἡ τελική τοποθέτηση τοῦ Σωκράτη (ἢ μᾶλλον τοῦ Πλάτωνα) πάνω σ' αὐτό τό συγκεκριμένο θέμα.

Σχήματα λόγου: **Ἐπίθετα:** *ὅποιονδήποτε πολίτη, παρόμοια ἐρωτήματα.*

Προσωποποιήσεις: 1) ἂν ἐρθοῦν οἱ Νόμοι καί ἡ Πολιτεία... 2) σταθοῦν ξαφνικά (οἱ Νόμοι καί ἡ Πολιτεία 3)... μᾶς ρωτήσουν.

Εἰρωνεία: καί μάλιστα ἕνας ρήτορας· κοίταξε σχετικά στή φιλοσοφική ἀνάλυση.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 11)

«...ἡ δοκεῖ σοι οἷόν τε ἔτι ἐκείνων τήν πόλιν εἶναι καί μὴ ἀνατετράφθαι, ἐν ᾗ ἂν αἱ γινόμεναι δίκαι μὴδέν ἰσχύωσιν;»

Ἡ φαντάζεσαι πῶς εἶναι δυνατόν νά στέκεται ὀρθία καί νά μὴν ἀναποδογυριστεῖ ἐκείνη ἡ Πολιτεία, ὅπου οἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων δέν ἰσχύουν καθόλου;

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις (κεφ. 11)

1 Ποιό ἀδίκημα θά κάνει ὁ Σωκράτης ἂν δραπετεύσει; Θά βιάσει τούς νόμους· γιατί ἔτσι ἡ Πολιτεία που στηρίζεται ἀπό αὐτούς θά καταστραφεῖ. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

Κεφάλαιο 12

Πῶς οἱ νόμοι εὐεργετοῦν τόν πολίτη. Ὑποχρέωση τοῦ πολίτη νά ὑπακούσει στούς νόμους.

Νόημα (κεφ. 12)

Οἱ νόμοι προσωποποιημένοι σάν ἄνθρωποι σεβάσμιοι ἐπισκέπτονται τό Σωκράτη στή φυλακή καί τόν ρωτοῦν ἂν πραγματικά καταπατώντας τούς σκέπτεται νά τούς καταστρέψει. Δηλώνουν στή συνέχεια ὅτι ἀνάμεσα στό φιλόσοφο καί τούς νόμους εἶχε συμφωνηθεῖ νά εἶναι ὁ Σωκράτης πιστός στίς δικαστικές ἀποφάσεις. Χρησιμοποιώντας τή μέθοδο τοῦ Σωκράτη (τή μαιευτική) οἱ νόμοι τόν ρωτοῦν ἂν ἔχει κανένα λόγο νά τούς κατηγορήσει. Μήπως σύμφωνα μ' αὐτούς δέν παντρεύτηκαν οἱ γονεῖς του, που ἀργότερα γέννησαν τό Σωκράτη; Αὐτοί ἀκόμη φρόντισαν γιά τήν ἀνατροφή του καί τήν ἐκπαίδευσή του. Ἐχει κανένα παράπονο μέ τούς νόμους που φροντίζουν γιά ὅλα αὐτά;

Ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι δέν ἔχει κανένα τέτοιο παράπονο. Ἀκόμη παραδέχεται ὅτι ἡ σχέση του μέ τούς νόμους ἦταν παραπλήσια μέ τή σχέση πατέρα καί γιου ἢ ἀφέντη καί δούλου· ἔτσι, ἀκόμα κι ἂν οἱ νόμοι, νομίζοντας ὅτι ἔτσι εἶναι δίκαιο, τόν τιμωροῦν, αὐτός δέν ἔχει δικαίωμα νά ἀντισταθεῖ. Οὔτε στόν πατέρα του, ἀλλά οὔτε καί στόν ἀφέντη του, ἂν εἶχε, θά ἀντιστεκόταν.

Τέλος ὁ Σωκράτης παραδέχεται ὅτι ἡ πατρίδα ἀξίζει πολύ περισσότερο ἀπό τούς γονεῖς κι ἀπό ὅλους τούς προγόνους. Γι' αὐτό πρέπει κανεῖς νά τή σέβεται καί νά τήν ὑπακούει· πρέπει ἥρεμα νά δέχεται ὅ,τι αὐτή ἀποφασίζει νά τοῦ κάνει, ἀκόμη κι ἂν ἀποφασίζει τό θάνατό του, στόν πόλεμο ἢ στήν εἰρήνη. Μπορεῖ νά χρησιμοποιήσει ἄραγε κανεῖς βία ἐνάντια στούς γονεῖς του ἢ ἐνάντια στήν πατρίδα; Ὁ Κρίτωνας φαίνεται κι αὐτός νά συμφωνεῖ μέ ὅλα αὐτά.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 12)

ἀπόκριση (στ. 7): ἀρχ. «τό ἀποκρίνασθαι»: ἀπάντηση.

θά ἰσχυριστεῖς (στ. 34): θά προβάλεις σάν ἐπιχείρημα, θά ἐπιμείνεις.

νά λιποτακτοῦμε (στ. 50): νά ἐγκαταλείπουμε τή θέση μας στό στρατό.

Πραγματολογικά (κεφ. 12)

...τὴν ἐρώτηση καί τὴν ἀπόκριση (στ. 7): ἡ μέθοδος τῶν ἐρωταποκρίσεων εἶναι ἡ γνωστή Σωκρατική διαλεκτική μέθοδος. Γι' αὐτή τή μέθοδο μιλάει ὁ Πλάτωνας στό «Φαῖδωνα» 75, δ' καί στήν «Πολιτεία» 534, δ'. ἀρχ. «περὶ τό ἐρωτᾶν καί ἀποκρίνασθαι».

...τούς νόμους πού κανονίζουν τὰ ζητήματα τῶν γάμων (στ. 12): οἱ νόμοι αὐτοὶ καθόριζαν τὴν ἐγκυρότητα τῶν γάμων, ὥστε νά εἶναι νόμιμοι καί τὰ παιδιά πού θά γεννιόνταν νά θεωροῦνται γνήσια.

...τὴν ἀνατροφή καί μόρφωση (στ. 15): ἡ πρώτη λέξη σημαίνει τὴν ἀνατροφή, ὅπως λέμε σήμερα, καί ἔχει τὴν ἔννοια τῆς περιποίησης καί τῆς φροντίδας γιὰ τό σῶμα στήν παιδική ἡλικία καί τὴν ὑγιεινή του ἀνάπτυξη. Ἡ δευτέρα λέξη σημαίνει τὴ φροντίδα γιὰ τὴ διανοητική ἀνάπτυξη, τὴν ψυχική καλλιέργεια καί τὴ μόρφωση τοῦ νέου, γιὰ νά πετύχει αὐτά τὰ ἰδανικά πού ὀνομάστηκαν ἀργότερα «ἀνθρωπιστικά» (ἀναγέννηση).

...καί κατὰ τὴν κρίση τῶν θεῶν (στ. 23): σύμφωνα μέ τὴν ἑλληνική μυθολογία οἱ θεοὶ εἶχαν μοιράσει μεταξύ τους τόν κόσμο· ἔτσι ἡ Ἀθηνᾶ ἐξουσίαζε τὴν Ἀθήνα, ἡ Δήμητρα τὴν Ἐλευσίνα, ὁ Ποσειδῶνας ἦταν κύριος τῆς θάλασσας, ὁ Πλούτωνας τοῦ Ἀδῆ κατλ.

...νά πειθαρχείς στις αποφάσεις που δγάζουν τά δικαστήρια (στ. 3): όταν οί Ἀθηναῖοι πολίτες γίνονταν δεκαοχτώ χρόνων, ἔδιναν **ὑπόσχεση** στήν πολιτεία ὅτι θά μείνουν πιστοί στίς δικαστικές αποφάσεις. Τότε μέ ἀπόφαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου γράφονταν στό ληξιαρχικό «γραμματεῖο» καί ἔδιναν πιά σάν ἐφηβοί, τόν καθιερωμένο ὄρκο μπροστά στό δωμό τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀγραύλου ἢ Ἀγλαύρου· ἕνα τμήμα τοῦ ὄρκου αὐτοῦ ἀνέφερε: «θά ὑπακούω σ' αὐτούς που κρίνουν καί θά πείθομαι στούς καθιερωμένους θεσμούς καθώς καί σ' ὅσους ἄλλους τό πλῆθος (ἡ δημοκρατία) θά θεσπίσει ὁμόφωνα».

...ἐμεῖς δέ σέ γεννήσαμε; (στ. 9): ὑπῆρχαν νόμοι στήν Ἀθήνα που πρόσταζαν τοὺς πολίτες νά παντρεύονται γιά νά ἀποκοτύν παιδιά. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκφράζεται μιὰ πολιτική ἀποψη που καί σήμερα ἰσχύει στίς ὀλιγάνθρωπες καί ὄχι ὑποσιτιζόμενες χώρες. Ὑπάρχουν, π.χ. στή χώρα μας, ἀλλά καί σέ ἄλλες πλουσιότερες χώρες, **ἐπιδόματα** καί ἄλλα εὐεργετήματα γιά τίς πολύτεκνες οἰκογένειες· ἔτσι παρακινοῦνται οἱ πολίτες νά ἀποκοτύν παιδιά καί οἱ χώρες αὐτές ἐξασφαλίζουν τό μέλλον τους.

...οἱ Νόμοι οἱ ὁρισμένοι γι' αὐτά (στ. 12): ἔδω ἀναφέρονται οἱ νόμοι οἱ σχετικοί μέ τό γάμο καί τήν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν. Οἱ πρῶτοι νόμοι **δέν ἦταν ἀναγκαστικοί**· μόνο κανόνιζαν τά σχετικά μέ τό γάμο γιά νά εἶναι ἐγκυρος. Ἀντίθετα οἱ νόμοι οἱ σχετικοί μέ τήν ἐκπαίδευση **ἦταν ἀναγκαστικοί**. Ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει καί σήμερα μέ τοὺς ἀντίστοιχους νόμους. Ὁ γάμος δέν εἶναι ὑποχρεωτικός, ἀλλά ἡ ἐκπαίδευση μέχρι μιὰ βαθμίδα τῆς ὁρισμένη εἶναι ὑποχρεωτική. Ὅσο πῖο πολὺ ἀναπτυγμένη εἶναι μάλιστα μιὰ χώρα τόσο ὑψηλότερη εἶναι ἡ βαθμίδα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης (τόσα περισσότερα χρόνια διαρκεῖ).

...μέ μουσική καί γυμναστική (στ. 18): οἱ λέξεις αὐτές ἐκφράζουν τή σωματική, ψυχική καί πνευματική ἀγωγή τῶν παιδιῶν στήν Ἀθήνα. Μέ τή λέξη **μουσική** οἱ Ἀθηναῖοι ἐννοοῦσαν 1) τή στοιχειώδη γνώση (τά γράμματα), δηλαδή τή γνωριμία μέ τόν ποιητικό λόγο (Ὁμηρο κυρίως)· 2) τήν τέχνη νά παίζουν κιθάρα. Τά ποιήματα που διδάσκονταν στοὺς νέους ἀπαγγέλλονταν ἢ τραγουδιόνταν συνδυασμένα ἀπό μουσική. Τῇ «μουσικῇ» δίδασκαν μορφωμένοι ἄνθρωποι, οἱ «διδάσκαλοι». Ὅταν ἀναπτύχθηκαν οἱ διάφορες ἐπιστήμες, στά μαθήματα προστέθηκαν ἡ φιλοσοφία, τά μαθηματικά, ἡ ρητορική, ἡ ἀστρονομία. Ἡ «γυμναστική» ἀναφερόταν στήν ὑγιεινὴ ζωὴ τῶν νέων. Μέ τήν κατάλληλη διαίτα καί ἀσκησι οἱ νέοι ἀποκοτῶσαν ἕνα σῶμα γερό, κάτω ἀπὸ τὴ φροντίδα γιαιτρῶν καί «παιδοτριβῶν», δηλαδή γυμναστῶν.

...πὼς δέν ἦσουν δικός μας καί παιδί μας καί δούλος μας (στ. 21): ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται ἔδω στοὺς «οἰκογενεῖς» δούλους. Μέ τὴν ἄδεια τοῦ κυρίου τοῦ σπιτιοῦμποροῦσαν οἱ δούλοι νά παντρεύονται. Τά παιδιά που γεννιόνταν ἀπὸ τό γάμο αὐτό ἦταν δούλοι τοῦ σπιτιοῦ καί ὀνομάζονταν

«οἰκογενεῖς». Αὐτοὶ ξεχωρίζαν ἀπὸ τοὺς δούλους πού ἦταν βάρβαροι, πού ἀτχμαλωτίστηκαν καὶ σκλαδῶθηκαν, γιατί μιλοῦσαν ἄριστα τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ εἶχαν ἐλληνικοὺς τρόπους, ἤθη καὶ ἔθιμα.

...ὄχι νὰ ἀποφεύγουμε τὴ στράτευση οὔτε νὰ ὀπισθοχωροῦμε... οὔτε νὰ λιποτακτοῦμε (στ. 49): τὰ τρία αὐτὰ δηλώνουν παράδοση καθήκοντος τοῦ πολίτη. Γιὰ κάθε μιά ἀπ' αὐτές μποροῦσε νὰ νὰ γίνεи μὴνυση, «γραφὴ». Μὴνυση γιὰ ἀστρατεία, γιὰ δειλία ἢ γιὰ λιποταξία. Ἡ ποινὴ γιὰ τὰ ἀδικήματα αὐτὰ ἦταν πολὺ μειωτικὴ· ἐπιβαλλόταν σάν ποινὴ ἢ στέρηση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἢ ὁ θάνατος. Παρόμοια ἀδικήματα σήμερα τιμωρεῖ ἡ στρατιωτικὴ δικαιοσύνη καὶ ἀνώτερη ποινὴ εἶναι ὁ θάνατος.

Ἰδεολογικά (κεφ. 12)

...παιδί μας καὶ δούλος μας (στ. 21): οἱ ἀρχαῖοι ἤθελαν νὰ δηλώσουν τὴν τυφλὴ ὑπακοή πρὸς τοὺς νόμους· ἔτσι ἔλεγαν ὅτι οἱ πολῖτες εἶναι «δοῦλοι τῶν νόμων». Ὁ Πλάτωνας μάλιστα στοὺς «Νόμους» του (IV, 715) ὀνομάζει ἀκόμη καὶ τοὺς ἄρχοντες ὑπηρετές τῶν νόμων. Τό ἴδιο ὑποστηρίζουν καὶ ὁ Πλούταρχος («Βίος Κλεομένου» IX) καὶ ὁ Ἡρόδοτος (VII, 104).

...οὔτε ἂν σέ κτυποῦν νὰ τοὺς κτυπᾷς (στ. 27): ὁ ἀρχαῖος πολίτης ὄχι μόνο εἶναι δούλος τῶν νόμων, ἀλλὰ πιστεύεται ἀκόμη ὅτι εἶναι δυνατό οἱ νόμοι νὰ τόν «κτυποῦν», δηλαδὴ νὰ τοῦ φέρονται σκληρά, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιδράσει. Αὐτὴ ἡ ἀποψη εἶναι ξένη πρὸς τὸ σημερινό δημοκρατικό αἶσθημα. Σήμερα θεωρεῖται ὅτι ὁ νόμος ἔγινε γιὰ τὸ καλὸ τοῦ πολίτη καὶ ὄχι ὁ πολίτης γιὰ τὸ νόμο. M

...οὔτε ἄλλα τέτοια (στ. 28): ὁ σεβασμὸς πού ὀφείλουν οἱ πολῖτες στοὺς νόμους παραλληλίζεται μὲ τὸ σεβασμὸ τῶν παιδιῶν πρὸς τοὺς γονεῖς. Ἀκόμη κι ἂν ὁ πατέρας ἐπιβάλλει σωματικές ποινές στὰ παιδιά του (τὰ χτυπάει), αὐτὰ πρέπει ἀπὸ σεβασμὸ νὰ δεχτοῦν τὴ μεταχείριση αὐτῇ. Σάν μοναδικὸ ἀντίθετο παράδειγμα γιοῦ πού δέ σεδάσθηκε τὸν πατέρα του ἀναφέρεται ὁ Φειδιππίδης, πού γι' αὐτὸ μάλιστα διακωμωδεῖται ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη. Αὐτός, ὅπως ἀναφέρεται στὶς «Νεφέλες» τοῦ Ἀριστοφάνη, «νόμιζε ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ χτυπάει κι αὐτὸς τὸν πατέρα του». Σάν ἐπιχείρημα μάλιστα χρησιμοποιοῦσε ὅτι τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ ἄλογα ζῶα. Ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα πού βάζει ὁ Ἀριστοφάνης στό στόμα του, καταλαβαίνουμε καλὰ ποιά γνώμη εἶχε γι' αὐτόν ὁ κωμωδιογράφος.

...ἀπὸ τὴ μητέρα καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα... τὸ πῶ ἱερό... (στ. 38): α) ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα ἐδῶ δηλώνεται μὲ τρόπο πολὺ παραστατικὸ καὶ συγκινητικό. Εἶναι ἓνα ἀπόσπασμα ἀξιο νὰ γραφεῖ στὴν καρδιά κάθε πολίτη. Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ γερο - φιλόσοφος, ἂν καὶ ἀδιανοοῦσε γιὰ τὰ πολιτικά καὶ μὲ ψυχρότητα συζητοῦσε γιὰ τὰ ζητήματα τῆς πολιτείας, ὅμως ἀγαποῦσε πολὺ τὴν πατρίδα του. Γενικά οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες διακρίθηκαν γιὰ τὴ φιλοπατρία τους. Σ' αὐτὸ συντέλεσαν πολλὰ: τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα, πού ἔκανε ὅλους τοὺς πολῖτες νὰ μετέχουν στὰ δημόσια ἢ ποικιλία

τοῦ ἐδάφους· τὸ μικρὸ μέγεθος τῆς πολιτείας (πόλη - κράτος). Ὁ κάθε πολίτης ἔτσι μπορούσε νὰ δεῖ τὴν πόλη του (ὀλόκληρη τὴ χώρα του). Σήμερα ἡ ἔκταση κάθε χώρας κάνει τὸν πολίτη μόνο νὰ τὴ φαντάζεται¹. 6) Ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα ἐδῶ συγκρίνεται μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴ μητέρα, τὸν πατέρα καὶ πρὸς τοὺς προγόνους. Καὶ θεωρεῖται πολυτιμότερη, σεβαστότερη, ἱερότερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἀξίες αὐτές.

Φιλοσοφική καὶ αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 12)

Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο οἱ δύο συνομιλητές συζήτησαν τὸ θέμα: «Ἄν ὁ Σωκράτης δραπετέψει, καταστρέφει ἢ ὄχι τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτεία;» Τελικὰ συμφωνήθηκε κατὰ ἀκόμη πιὸ ἐιδικὸ ἀπὸ τὸ ἐρώτημα αὐτό, ὅτι ἀκόμα κι ἂν οἱ πολῖτες παραβαίνουν μόνο τὶς δικαστικές ἀποφάσεις πού ἐκδόθηκαν, οἱ νόμοι καταστρέφονται.

Ἡ πόλη ὅμως ἀδίκησε τὸ Σωκράτη. Ἡ ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου σκοπεύει νὰ κάνει κακὸ στὸ φιλόσοφο, χωρὶς αὐτὸς νὰ τὸ ἀξίζει. «Μήπως αὐτὸ δίνει στὸ Σωκράτη τὸ δικαίωμα νὰ παραβιάσει τὴ δικαστικὴ ἀπόφαση;»

Ἡ ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου ἐκπροσωπεῖ τὴ γνώμη τῆς πόλης. Ἄν ὅμως ὁ Σωκράτης ἀδιαφορήσει γιὰ τὴν ἀπόφαση αὐτή, ἀμέσως εἶναι σάν νὰ τοποθετεῖ τὸν ἑαυτό του, τὸ ἐγὼ του, πάνω ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν (τὴν ὁλότητα) καὶ πάνω ἀπὸ τὸ νόμο. Εἶναι σάν νὰ παῦει ὁ Σωκράτης σάν πολίτης νὰ ὑπηρετεῖ **τὸ γενικὸ καλὸ**, πού πρέπει νὰ ὑποστηρίζουν οἱ νόμοι καὶ οἱ πολῖτες. Εἶναι σάν νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει **τὸ δικό του καλὸ** στὴν πόλη. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀπαράδεκτο γιὰ τὸ Φιλόσοφο². Στὸ ἴδιο κεφάλαιο, λίγο πιὸ κάτω, θὰ ἐμφανιστεῖ στὰ μάτια μας σάν φλογερὸς πατριώτης.

Σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο πού ἐκφράστηκε ὁ συλλογισμός (οἱ ἐρωτήσεις στὸ Σωκράτη) πού ἔκαναν οἱ Νόμοι στὸ προηγούμενο κεφάλαιο θὰ προχωρήσει ὁ διάλογος³. **Πρῶτα** οἱ Νόμοι κάνουν μιὰ γενικὴ ἐρώτηση: «ποία εἶναι ἡ συμφωνία ἀνάμεσα στὴν πόλη καὶ τὸν πολίτη;» Δηλαδή «ποιὲς εἶναι γενικά οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν πόλη καὶ τὸν πολίτη, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχουν συμφωνήσει; **Ἡ δεύτερη ἐρώτηση** εἰδικεύει περισσότερο τὰ πράγματα: «ἡ συμφωνία αὐτὴ μήπως προβλέπει ὅτι ὁ πολίτης μπορεῖ νὰ παραβιάσει τὶς δικαστικές ἀποφάσεις, κάτω ἀπὸ ὁρισμένες προϋποθέσεις;». Ἐδῶ φανερόνεται ὅτι πρόκειται ὄχι γενικά γιὰ ὅποιεσδήποτε σχέσεις πόλης καὶ πολίτη.

1. Ἑρμηνεῖα Ζηκίδου. Ὁ ἱστορικός Van Loon ἀποδίδει τὴν πρόοδο τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κρατῶν σπὴ μικρὴ ἔκταση τοῦ κράτους γιατί ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς πολιτείας γινόταν πρόβλημα καὶ τοῦ πολίτη καὶ ἀντίστροφα.

2. Αὐτὴ ἦταν ἡ θεωρία τῶν σοφιστῶν καὶ ἦταν τέλεια ἀντίθετη μὲ τὴ θεωρία τοῦ Σωκράτη (καὶ τοῦ Πλάτωνα). Ὁ τρόπος αὐτός τῆς σκέψης διαστρέφει τὸν πολίτη πού ἀντὶ νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἔννοια τῆς νομιμότητας προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλει σάν νόμιμο τὸ δικό του τρόπο σκέψης καὶ τὸ δικό του συμφέρον. Περισσότερα στοῖχεία στὴν «Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα» I. N. Θεοδωρακόπουλου σελ. 42 κ.κ.

3. Παραγωγικός συλλογισμός. Κοίταξε καὶ στὴν ἀνάλυση τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

Αυτές σχετίζονται με τις δικαστικές αποφάσεις. **Ἡ τρίτη ἐρώτηση** ἀναφέρεται **εἰδικά** στή συγκεκριμένη δίκη τοῦ Σωκράτη: «ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ δικαστική ἀπόφαση τῆς πόλης, μήπως εἶναι **ὕποχρεωμένος** ὁ πολίτης νά ὑπακούσει;» Νά πού γυρίζουμε ξανά στό ἴδιο πού ἔχουμε ξαναθίξει μέσα στόν «Κρίτωνα»: Τί πρέπει νά κάνει ὁ Σωκράτης;¹

Οἱ Νόμοι ἀφού διατύπωσαν αὐτά τά ἐρωτήματα², αἰφνιδιάζουν τό Σωκράτη, μέ κάποιο τρόπο. «Μήν παραξενεύεσαι Σωκράτη» κι ἀμέσως μετά ἐξηγοῦν παρακάτω γιατί ἄραγε θά μπορούσε ὁ Σωκράτης νά παραξενευτεῖ. Οἱ νόμοι δηλώνουν ὅτι θά χρησιμοποιήσουν **τῇ δικῇ του μέθοδο** γιά νά βροῦν τήν ἀλήθεια, τή μαιευτική μέθοδο: «ἀφού μάλιστα συνηθίζεις νά χρησιμοποιεῖς καί τήν ἐρώτηση καί τήν ἀπάντηση»³.

Ὁ συλλογισμός τῶν νόμων ἐξακολουθεῖ νά εἶναι **παραγωγικός**. Ἡ πρώτη ἐρώτηση εἶναι γενική: «γιατί πράγμα μᾶς κατηγορεῖς;» Ἡ δευτέρα εἰδικεύει περισσότερο τό θέμα: «γιατί ἐπιχειρεῖς νά μᾶς καταστρέψεις;» Ἡ τρίτη ἐρώτηση ξεκινάει τό θέμα μέσα ἀπό τή ρίζα του: «μήπως ἐμεῖς δέν εἴμαστε αἰτία πού γεννήθηκες;».

Παρ. 1 Οἱ εὐεργεσίες πού προσφέρουν οἱ νόμοι στούς πολίτες εἶναι ὅτι αὐτοὶ ἐξασφαλίζουν γι' αὐτούς τή γέννησή τους (νόμοι σχετικοί μέ τό γάμο), ἀλλά ἐξασφαλίζουν καί τήν ἀνατροφή καί ἐκπαίδευσή τους. Ἡ σειρά πού μ' αὐτή φροντίζουν οἱ νόμοι γιά τούς νέους πολίτες εἶναι: γέννηση, ἀνατροφή, ἐκπαίδευση. Καί τὰ καθήκοντα τῶν πολιτῶν ἀπέναντι στούς νόμους ἦταν σεβασμός καί ἡ τυφλή ὑπακοή.

Στόν τρόπο πού μορφώνονταν οἱ νέοι ὁ Σωκράτης διαφωνοῦσε κάπως⁴. Οἱ νόμοι ὅμως τόν προλαβαίνουν: «Μήπως δέν ἦταν σωστό πού ἀνάγκασαν τόν πατέρα σου νά σέ μορφώσει μέ τή μουσική καί νά σέ γυμνάσει;» Αὐτό δέν μπορεῖ ὁ Σωκράτης νά τό ἀρνηθεῖ μέ κανένα τρόπο⁵.

Ἡ πρώτη ἀπάντηση τοῦ Σωκράτη ἐδῶ δόθηκε: «καλά πρόσταζαν αὐτοὶ

1. Παράβαλε τό ὄνομα τοῦ διαλόγου «Κρίτων ἢ περί τοῦ πρακτέου, ἠθικός».

2. Μέσα στό κείμενο τό α) ἐρώτημα θγαίνει ἀπό τή φράση: «Τί ἐροῦμε;» τό β) «ἡ καί ταῦτα ὠμολόγητο ἡμῖν τε καί σοί· καί τό γ) ἡ ὠμολόγητο ἐμμένειν ταῖς δίκαις, ἅς ἡ πόλις δικάζει.

3. Δέ χρησιμοποιοῦν ἐδῶ τυχαῖα οἱ νόμοι τή μαιευτική. Αὐτός εἶναι ὁ μόνος τρόπος, σύμφωνα μέ τό Σωκράτη (καί τόν Πλάτωνα) γιά νά ἐρευνηθεῖ ἡ ἀλήθεια ἀντικειμενικά. Ἐδῶ τό ρόλο τοῦ **εἰδικοῦ** πού δάζει τίς ἐρωτήσεις πού θά ἀπαντηθοῦν ἀπό τό Σωκράτη τόν κρατοῦν **οἱ νόμοι**.

4. Εἶναι γνωστή ἡ ἀντίρρηση τοῦ Σωκράτη γιά τούς Σοφιστές. Αὐτοὶ ἦταν «ξένοι ὑπήκοοι» πού δίδασκαν τούς νέους ρητορική (τέχνη ὄχι οὐσιαστική γιά τό Σωκράτη) καί τούς κατηχοῦσαν στήν «ὑποκειμενική ἠθική». Μέ τὰ δικά τους λόγια, μάθαιναν τούς νέους «τόν ἦττω λόγον κρείττω ποιεῖν», δηλαδή νά διαστρέφουν τήν ἀλήθεια ὅπως ἦταν τό συμφέρο τους. Οἱ Σοφιστές εἶχαν τελείως ἐλεύθερα ἀφεθεῖ νά διδάσκουν τούς νέους μέ ἀντάλλαγμα ἀκριβή αμοιβή. Ἐμμεσα εἶναι μιά ἀπό τίς αἰτίες πού διέδρωσαν τήν Ἀθηναϊκή πολιτεία.

5. Ἰδανικό τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ «καλός κ' ἀγαθός νέος». Καλός δηλαδή ὠραῖος γίνεται ὁ νέος στό γυμναστήριο. Ἀγαθός δηλαδή τέλειος στήν ψυχὴ γίνεται

οί νόμοι». Έτσι φτάσαμε και στο πρώτο συμπέρασμα. Αυτό δηλώνεται καθαρά με τη φράση των νόμων: «πολύ καλά». Στο πρώτο ερώτημα οι νόμοι και ο Σωκράτης συμφώνησαν.

Τό δεύτερο ερώτημα προϋποθέτει τό «ναί» πού εἶπε πρίν λίγο ὁ Σωκράτης: «Ἀφού συμφωνεῖς σ' αὐτά, Σωκράτη, δέν τό βλέπεις πώς εἶσαι δικός μας ἀπόγονος καί δοῦλος;»¹. Τό ἄλλο δῆμα πού θά γίνηι θά ἔρθει νά στερεώσει περισσότερο τή λογική τῶν νόμων. Ἀφού ὁ γιός ἀπέναντι στόν πατέρα² καί ὁ δοῦλος ἀπέναντι στόν ἀφέντη δέν ἔχει δικαιώματα, οὔτε καί ὁ πολίτης ἔχει δικαιώματα ἀπέναντι στούς νόμους.

Πάνω ἀπό τόν πατέρα εἶναι οἱ νόμοι. Πάνω ἀπό τοὺς νόμους στέκει ἡ ἔννοια τῆς πατρίδας. Ὁ Σωκράτης ἐδῶ εἶναι πού θά δειχτεῖ φλογερός πατριώτης (κοίταξε στήν ἀρχή τήν ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ).

«Τό πρόσωπο πού γεννᾶ καί ἀναπτύσσει κατὰ τό σῶμα καί τό πνεῦμα ὅλα τ' ἄλλα - πού τά εἰσάγει θά λέγαμε καί τά διατηρεῖ στόν πολιτισμένο βίον - εἶναι ἡ πατρίδα. Στέκει γιά τοῦτο σέ πολύ ὑψηλότερη βαθμίδα ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα, εἶναι τό πιό ἀκριβό, τό πιό ἱερό»³. Βέβαια (πράγμα πού ἰσχύει γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα καί ὄχι γιά τή σημερινή ἐποχή) ἡ σχέση ἀνάμεσα στόν πολίτη καί τήν πατρίδα καθορίζεται μέ τόν ἀκόλουθο τρόπο: ὁ πολίτης ἢ **θά πείσει** τήν πατρίδα του, ἂν μπορεῖ, ἢ θά δεχτεῖ νά πάθει ὅτιδήποτε αὐτή διατάξει· ὅπωςδήποτε θά ἀποφύγει νά χρησιμοποιήσῃ **βία**.

Στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου οἱ νόμοι προειδοποιοῦν τό Σωκράτη νά μήν παραξενευτεῖ πού ἐκεῖνοι θά χρησιμοποιήσουν τή δική του (μαιευτική) μέθοδο. Θά χρησιμοποιήσουν ὅμως καί μιᾶ ἄλλη τεχνική, καθαρά δική του: **τῇ Σωκρατικῇ εἰρωνείᾳ**. Ἀς προσέξουμε τή λέξη τους «σοφός», πού τήν ἀποδίδουν στό Σωκράτη (στ. 36). Τόν ὀνομάζουν ἔτσι «γιατί ἐπιμελεῖται τήν ἀρετή»⁴. Εἶναι σάν νά θέλουν νά εἰρωνευτοῦν τό Σωκράτη: **τέτοιος** σοφός εἶσαι; Ἡ εἰρωνεία τῆς φράσης αὐτῆς εἶναι πολύ πικρή γιά τό φιλόσοφο. «Εἶναι δυνατό ὁ σοφός Σωκράτης νά μήν ξέρει ὅτι ἡ πατρίδα εἶναι πάνω ἀπ'

μέ τή «μουσική παιδεία». Ἀλλωστε ὁ Πλάτωνας ἔχει μιᾶ ἀδυναμία μεγάλη στή Μουσική, πού τή θεωρεῖ σάν τήν ἀνώτερη μορφή τῆς Πόησης. Στο διάλογό του «Φαίδων» μάλιστα προστάζει: «Μουσικήν ποίει».

1. Κοίταξε τήν ἐρμηνεία τῆς φράσης πού δίνεται στά Ἰδεολογικά. Ἡ ἑλληνική ἀρχαιότητα δέν εἶχε ἀκόμη συλλάβει τήν ἔννοια τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου, διότι οὔτε ὁ Πλάτωνας στήν «Πολιτεία» του οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης στά «Πολιτικά» του τά ἀναφέρουν. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ὁ πολίτης εἶναι δοῦλος τῶν νόμων καί τοῦ κράτους (ἐρμηνεία τοῦ Maurice Croiset στήν ἐκδόση «Les belles lettres»).
2. Νοοτροπία ξένη γιά τήν ἐποχή μας. Ἡ σύγχρονη παιδαγωγική στηρίζεται περισσότερο στήν πειστικότητα μέ τά λόγια καί στό σωστό παράδειγμα παρά στή στέρηση τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν. Ἵσως ἔτσι ἀποφεύγεται καί ἡ ἐπικίνδυνη γιά τήν ἐποχή μας ἀποψη ὅτι ὁ πολίτης εἶναι δοῦλος τοῦ νόμου. Σήμερα (στά δημοκρατικά καθεστώτα) ὁ πολίτης συντελεῖ στή δημιουργία τοῦ νόμου πού γίνεταί γιά νά φρουρήσῃ τά ὅρια τῆς ἐλευθερίας του.
3. Ε. Ν. Πλατῆς «Ερμηνευτικά στόν Κρίτωνα».
4. Ν. Δ. Βασιλόπουλος «Πλάτωνος Κρίτων».

όλα; Τί σοφός είναι αυτός πού δέν ξέρει ότι ή πατρίδα του πού τόν γέννησε αξίζει μεγαλύτερη τιμή από τούς φυσικούς γονείς του;»¹.

Σύμφωνα μέ αὐτά πολύ εὐκόλα θά παραδεχτοῦμε (μαζί μέ τό Σωκράτη καί τόν Κρίτωνα) ότι **πατρίδα** καί **πατέρας** ἔχουν παραπλήσια δικαιώματα πρὸς τόν **πολίτη** ἢ πρὸς τό **γίό**. Μποροῦν νά τοῦ ἐπιβάλουν ποινές καί οἱ δύο. Ἡ **πατρίδα** εἶναι ὁ «ἠθικός» πατέρας² καί ὁ **πατέρας** εἶναι ὁ «φυσικός γενήτορας»³. Καί ὁ πολίτης ἢ ὁ γιός δέν ἔχει δικαίωμα νά ἀνταποδώσει τό χτύπημα.

Ἰδιαίτερα σχετικά μέ τήν πολιτεία ρυθμίζονται οἱ σχέσεις της μέ τούς πολίτες της σέ καιρό πολέμου ἢ σέ καιρό εἰρήνης... «καί στό πόλεμο καί στό δικαστήριο καί παντοῦ...» (στ. 51). Ἡ πόλη **μπορεῖ** νά διατάζει καί οἱ πολίτες ἔχουν τό **καθήκον** νά κάνουν ὅσα ἐκείνη προστάζει.

Ἡ οὐσία τοῦ κεφαλαίου εἶναι ότι τό άτομο, ὁ πολίτης, πρέπει νά ὑποτάσσεται στό σύνολο, νόμους, πόλη, πατρίδα. Αὐτή ἡ ἀρχή εἶναι τό καταστάλαγμα τῆς πικρῆς πείρας πού ἔχει ὁ Σωκράτης ἀπό τήν τέλεια ἀδιαφορία τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἴσως βέβαια νά μήν μπορεῖ νά κάνει μιά τομή καί νά ἀναλύσει τά αἷτια τῆς ἀδιαφορίας αὐτῆς πού ἐπικρατοῦσε στήν ἐποχή του⁴.

Τελειώνοντας τήν ἐξέταση τοῦ δωδέκατου κεφαλαίου ἔχουμε ἕνα πλήθος ἐρωτήματα πού μᾶς πιέζουν: «Ὁ νόμος ποιά σκοπιμότητα ἐξυπηρετεῖ, ἂν θέλει τόν πολίτη δούλο του;» «Ποιές πρέπει νά εἶναι οἱ σχέσεις τοῦ πολίτη μέ τήν πατρίδα καί μέ τό κράτος;». «Ἡ ἱστορία πῶς μᾶς παραδειγματίζει γύρω ἀπό τίς σχέσεις αὐτές;». Στίς περιπτώσεις αὐτές ὅμως θά πρέπει νά ξεχωρίσουμε 1) τή σχέση μεμονωμένων ἀτόμων (τοῦ Σωκράτη) καί τοῦ κράτους καί 2) τή σχέση πλήθους ἀτόμων (τῆς μειοψηφίας ἢ τῆς πλειοψηφίας ἢ σχεδόν τοῦ συνόλου) καί τοῦ κράτους.

Σχήματα λόγου: **Ἐπίθετα:** *δίκαιες* πράξεις, τό *πιό πολύτιμο*, τό *πιό σεβαστό*, τό *πιό ἱερό*, τό *ἀνώτερο* ἀγαθό.

Προσωποποίηση: συνεχίζεται κι ἐδῶ ἡ προσωποποίηση τῶν νόμων.

Εἰρωνεία: ...ἀφοῦ μάλιστα ἔχεις τή συνήθεια νά χρησιμοποιεῖς τήν ἐρώ-

1. Ἡ εἰρωνεία συνεχίζεται καί παρακάτω: «ὅλα αὐτά συμβαίνουν γιά κείνους πού ἔχουν μυαλό». Ὅχι μόνο δέν εἶναι σοφός ὁ Σωκράτης, σύμφωνα μέ τό ἐπιχείρημα αὐτό τῶν νόμων, ἀλλά οὔτε μυαλό ἔχει. Τό τραχὺ αὐτό ἐπιχείρημα θέλει νά ξυπνήσει στήν καρδιά τοῦ Σωκράτη τήν κατάφαση. Ὑστερα ἀπό ὅλα αὐτά τά ἐπιχειρήματα ὁ Σωκράτης ἔχει ὀδηγηθεῖ (ὁ ἴδιος, ἀλλά καί ὁ Κρίτωνας) σέ ἕνα ἀδιέξοδο. Ἀπό κεῖ μποροῦν νά βγοῦν μόνο ὅταν συμφωνήσουν μέ τούς νόμους.
2. Ὀνομάζεται ἔτσι γιατί μέ τούς νόμους της δημιούργησε τίς προϋποθέσεις νά παντρευτοῦν οἱ γονεῖς καί νά ἀποκτήσουν παιδιά.
3. «Ὁ πατέρας σου σέ ἔφερε στή ζωή» στ. 10.
4. Ἀρχή τοῦ 4ου αἰῶνα π.χ., πέντε χρόνια μετά τή λήξη τοῦ καταστρεπτικοῦ, γιά τήν Ἀθηναϊκή οἰκονομία, Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πού σήμανε τό τέλος τῆς κυριαρχίας κράτους - πόλης καί ετοίμασε τό ἔδαφος γιά τήν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Φιλίππου τοῦ 2ου.

τηση και την απόκριση (ό Σωκράτης αναφέρεται στον έαυτό του).

Μεταφορά: δούλος.

Πολυσύνδετα: ...γεννήθηκες και ανατράφηκες και μορφώθηκες... και από τη μητέρα και από τον πατέρα κι απ' όλους τούς προγόνους... και όχι να άποφύγουμε τη στράτευση ούτε να όπισθοχωρούμε... ούτε να λιποταχτούμε.

΄Ασύνδετο: τό πιο πολύτιμο, τό πιο σεβαστό, τό πιο ιερό, τό ανώτερο αγαθό...

Σχήμα κλιμακωτό: 1) πολύτιμο... σεβαστό... ιερό... ανώτερο. 2) να σεβόμαστε, να ύποτασσόμαστε, να καλοπιάνουμε.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 12)

«...μητρός τε και πατρός και τών άλλων προγόνων άπάντων τιμώτερόν έστιν πατρίς...».

΄Από τη μητέρα και από τον πατέρα κι απ' όλους τούς άλλους προγόνους τό πιο πολύτιμο, τό πιο σεβαστό, τό πιο όερό... είναι ή Πατρίδα.

΄Ερωτήσεις – άπαντήσεις (κεφ. 12)

1 Τί προσφέρουν οί νόμοι στον πολίτη. Πώς τά ανταποδίδουν αυτά οί πολίτες;

Εύεργεσίες είναι ότι οί Νόμοι φροντίζουν για τη γέννηση, την ανατροφή και μόρφωση τών νέων.

Καθήκοντα είναι ό σεβασμός και ή ύπακοή. Κοίταξε σχετικά στη φιλοσοφική ανάλυση του κεφαλαίου.

2 α) Πώς μιλάει εδώ ό Σωκράτης για την πατρίδα;

β) μέ τί τη συγκρίνει; Συγκρίνεται μέ τούς γονείς και τούς προγόνους και θεωρείται ανώτερη. Κοίταξε στα ΄Ιδεολογικά στοιχεία.

Κεφάλαιο 13

΄Η φιλελεύθερη ΄Αθηναϊκή νομοθεσία κλονίζεται από τό σχέδιο της δραπετεύσης του Σωκράτη.

Νόημα (κεφ. 13)

Οί νόμοι προσωποποιημένοι σε σεβάσιμους ανθρώπους προσπαθούν να πείσουν τό Σωκράτη ότι ή δραπετεύση που σχεδιάζεται είναι άδικη. Χρησιμοποιούν τό έπιχείρημα ότι εκείνοι γέννησαν, ανέθρεψαν και εκπαιδευσαν τό Σωκράτη. ΄Ακόμη, για εκείνον και για όλους τούς άλλους πολίτες, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να τούς ώφελήσουν. Μεταχειρίστηκαν τούς πολίτες μέ τόσο φιλελεύθερο πνεύμα, ώστε τούς έδωσαν την άδεια, άφου ένηλικιωθούν,

μαζί μέ τά υπάρχοντά τους νά φύγουν μακριά, άν θέλουν. Ἀκόμη τούς ἔδωσαν ἐλεύθερα τό δικαίωμα νά διαλέξουν τόν τόπο τῆς διαμονῆς τους· αὐτός μπορεῖ νά ἦταν κάποια Ἀθηναϊκή συμμαχική πόλη ἢ ἀκόμα καί μία ξένη. Μποροῦσαν νά μένουν Ἀθηναῖοι πολῖτες ἢ νά πάσουν νά εἶναι.

Γι' αὐτούς ὅμως πού ἔμειναν στήν πόλη θεληματικά, ἀφοῦ γνώρισαν τήν Ἀθηναϊκή δικαιοσύνη καί τό πολίτευμα, οἱ νόμοι εἶναι αὐστηροί. Ἀπ' αὐτούς ζητοῦν νά ὑπακοῦν στήν Ἀθηναϊκή νομοθεσία· γιατί ἡ παραμονή τους στήν πόλη εἶναι ἔμπρακτη ὁμολογία πίστεως σ' αὐτή πού δέν πρέπει νά διαταραχεῖ μέ μία δραπέτευση. Αὐτή ἡ πράξη εἶναι τριπλή ἀδικία ἐνάντια στούς νόμους, τούς γονεῖς καί παιδαγωγούς πού δέν προσπάθησε ὁ πολίτης νά τούς πείσει γιά τό δίκιο του. Ἔτσι ἀνατρέπεται καί ἡ ἔμπρακτη ὁμολογία πίστεως πού ἔδωσε ὁ πολίτης στούς νόμους μένοντας στήν πατρίδα του.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 13)

ἀπεναντίας (στ. 7): ἀντίθετα.

δέν πείθεται (στ. 19): δέν ὑπακούει.

προβάλλουμε τούς ὁρισμούς μας (στ. 20): προτείνουμε τίς ἀρχές μας, ἀφήνουμε νά διαλέξει (ὁ πολίτης).

Πραγματολογικά (κεφ. 13)

...σέ φέραμε στόν κόσμο, σέ ἀναθρέψαμε, σέ μορφώσαμε (στ. 3): ἡ φράση αὐτή ἐκφράζει ὅτι ἡ γέννηση, ἡ ἀνατροφή καί ἡ ἐκπαίδευση τοῦ πολίτη καθορίζονται ἀπό νόμους. Ἔτσι ὅλα αὐτά εἶναι ἔργο δικό τους. Αὐτή ἡ δικαιοδοσία τῶν νόμων ἐκφράζεται συχνά μέσα στό ἔργο τοῦ Πλάτωνα.

...σοῦ μεταδώσαμε ἀπό ὅλα τά ἀγαθά (στ. 4): ἡ φράση αὐτή δηλώνει ὅτι ἡ πολιτεία μέ τούς νόμους τῆς εὐεργετοῦσε τούς πολῖτες μέ πολλούς τρόπους (ἀκόμη κι ὅταν ἦταν ὥρμοι ἄνθρωποι στήν ἡλικία καί ὄχι νέοι γιά νά τούς ἀνατρέφει καί ἐκπαιδεύει). Τά εὐεργετήματα αὐτά διευκόλυναν τόν πολίτη στήν ιδιωτική, κοινωνική καί πολιτική ζωή.

...τούς πολῖτες (στ. 5): ἔτσι ὀνομάζονταν ὅσοι ἀπολάμβαναν πολιτικά δικαιώματα καί ζοῦσαν κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν νόμων. Ἐκτός ἀπ' αὐτούς στήν πόλη ζοῦσαν καί ἄνθρωποι πού δέν εἶχαν πολιτικά δικαιώματα· αὐτοί ὀνομάζονταν **ἄστοί**.

Πολιτιστικά (κεφ. 13)

Ἀναφέρονται διάφοροι θεσμοί τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰώνα. Στό στίχο 8 ἀναφέρεται ἡ **δοκιμασία** τῶν ἐφήβων Ἀθηναίων ὅταν ἔφταναν σέ ἡλικία νά γραφοῦν στήν τάξη τῶν ἀντρῶν (εἰς ἄνδρας ἐγγραφηναί). Αὐτή ἡ δοκιμασία γινόταν, ὅταν οἱ ἐφηβοί συμπλήρωναν τό δέκατο ὀγδοο χρόνο τῆς ἡλικίας τους. Τότε ἡ πολιτεία ἐξέταζε ἂν οἱ

νέοι αὐτοὶ ἦταν γνήσια παιδιά γνήσιων Ἀθηναίων πολιτῶν, ἂν ἦταν γεροὶ καὶ ἀρτιμελεῖς, γιὰ νὰ ἐκπληρώσουν τίς στρατιωτικὲς τοὺς ὑποχρεώσεις καὶ ἂν ἦταν ἱκανοὶ νὰ διαχειρίζονται τὴν περιουσία τους καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰ πολιτικά τους καθήκοντα· ἡ ἐξέταση αὐτὴ γινόταν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν εἰδικοὶ ἄρχοντες τοὺς ἔγραφαν στὸ «ληξιαρχικὸν γραμματεῖον τοῦ δήμου», στὸ ληξιαρχεῖο, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. Ἔτσι οἱ νέοι μπορούσαν νὰ ἀναγνωριστοῦν σάν γνήσιοι πολῖτες· μπορούσαν νὰ ποῦν τὴ γνώμη τους στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ νὰ διαχειριστοῦν τὴν περιουσία τους. Στὴ σημερινὴ πολιτεία ὁ νέος ἐνθλικνύεται μὲ τρόπο διαφορετικὸ. Ἡ ἐγγραφή του στὸ ληξιαρχεῖο γίνεται, ὅταν γεννηθεῖ, ἀφοῦ οἱ γονεῖς του φέρουν στὸ ληξιαρχεῖο τίς νόμιμες ἀποδείξεις τοῦ γάμου τους καὶ τῆς γέννησης τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀρτιμέλεια καὶ ἡ σωματικὴ ὑγεία κρίνονται γιὰ τοὺς νέους ἀπὸ εἰδικούς γιατροὺς πού κατατάσσουν στὸ στρατὸ τοὺς ὑγιεῖς καὶ ἀπαλλάσσουν τοὺς ἄλλους.

Δέν ὑπῆρχαν στὴν Ἀθήνα νόμοι (ὅπως ὑπῆρχαν στὴ Σπάρτη) πού ἀπαγόρευαν στὸν πολίτη νὰ φύγει ἀπ' αὐτὴ καὶ νὰ πάει ἄλλου, σὲ πόλη συμμαχικὴ ἢ ὄχι, παίρνοντας μάλιστα μαζί του καὶ τὴν περιουσία του. Τὴν Ἀθηναϊκὴ ὑπηκοότητα μπορούσαν, στὴν περίπτωση αὐτῇ, ἂν ἤθελαν, νὰ τὴν κρατήσουν. Ἀναφέρεται ὁ θεσμός τῶν μετοίκων πού μπορούσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ὅπου ἤθελαν χωρὶς νὰ ἔχουν πολιτικά δικαιώματα, ἂν ἡ πόλη πού διᾶλεξαν δέν εἶχε δεσμούς μὲ τὴν Ἀθήνα (δέν ἦταν συμμαχικὴ).

Ἡ Ἀθήνα ἐδῶ ἐμφανίζεται σάν εὐνομούμενο κράτος, ἀφοῦ στίς δίκες οἱ νόμοι εἶναι αὐτοὶ πού ὀρίζουν τὸ «δίκαιο».

Ἰδεολογικά (κεφ. 13)

...ἐμεῖς δικάζουμε τίς δίκες... (στ. 17): ἡ δικαιοσύνη βέβαια ὑπηρετεῖται ἀπὸ τοὺς δικαστές. Αὐτοὶ ὁμῶς δικάζουν σύμφωνα μὲ τοὺς Ἀθηναϊκοὺς νόμους πού ἐκπροσωποῦν τὴ νομιμότητα. Ἐκφράζουν τὴν ἀντικειμενικὴ ἠθικὴ καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ λογικὴ.

...ἔχει συμφωνήσει μαζί μας μὲ ἔργα (στ. 18): ὁ Ἀθηναῖος πολίτης πού ἔμενε μὲ τὴ θέλησή του στὴν Ἀθήνα, μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ σιωπηρὰ, «ἐμπρακτα», ὁμολογοῦσε ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία εἶναι ἰδανικὴ γι' αὐτόν. Ἔτσι ἦταν σάν νὰ ὁμολογοῦσε ὅτι δέχεται τοὺς νόμους τῆς πόλης του.

...δέν ἐπιβάλλουμε μὲ ἄγριο τρόπο (στ. 24): οἱ νόμοι ἔχουν δεῖξει στὸ Σωκράτη ὅτι εἶναι οἱ ἀφέντες του. Μὲ τὴν ιδιότητά τους αὐτὴ μποροῦν, ἂν θέλουν, νὰ προστάξουν τοὺς πολῖτες, γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα πού τοὺς ἀφοροῦν.

...ἐνῶ ἐπιτρέπουμε... (στ. 25): ἐδῶ φαίνεται τὸ ἐλεύθερο Ἀθηναϊκὸ πολίτευμα. Ἀντίθετα μὲ τὴ Σπάρτη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπου τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη ἦταν περιορισμένα, ἡ δημοκρατία τῆς Ἀθήνας ἐπιτρέπει στοὺς πολῖτες νὰ συζητοῦν καὶ νὰ ἀποφασίζουν γιὰ ὅλα ἐλεύθερα. Αὐτὸ

παρ.
2

ὁμως ἀποτελεῖ μιά ἀντίφαση, ἀφοῦ στό προηγούμενο κεφάλαιο ὁμολογήθηκε ὅτι ὁ πολίτης εἶναι δοῦλος τῶν νόμων.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 13)

Στό κεφάλαιο δεκατρία συνεχίζεται ἡ παραστατική προσωποποίηση τῶν νόμων, πού ἄρχισε στό κεφάλαιο ἔντεκα. Στό προηγούμενο κεφάλαιο ὁ συλλογισμός τοῦ Σωκράτη διακόπηκε γιά λίγο. Τό κεφάλαιο δώδεκα διακόπτει γιά λίγο τούς συλλογισμούς. Προσπαθεῖ νά τονίσει τούς συναισθηματικούς δεσμούς πού ἐνώνουν τόν πολίτη μέ τήν πολιτεία ὅπου ἀνήκει. Οἱ πατροπαράδοτοι αὐτοὶ δεσμοὶ εἶδαμε ὅτι βρῖσκονται στό ρόλο τοῦ πατέρα, πού κρατοῦν οἱ νόμοι γιά τόν πολίτη· ἀκόμη στήν ἀνατροφή πού τοῦ ἔδωσαν καί στή σχέση πατέρα - γιου ἢ ἀφέντη - δούλου πού δένουν τούς νόμους μέ τόν πολίτη.

Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Σωκράτης θέλησε νά δείξει ὅτι δέχεται τό συναίσθημα, αὐτό πού ὑπῆρξε μέχρι τώρα τό κύριο ὄπλο τοῦ Κρίτωνα. Μόνο πού τό συναίσθημα γι' αὐτόν δέν εἶναι ἀλόγιστο, δέ στέκεται μακριά ἀπό τή λογική. Οἱ συλλογισμοί πού θά ἀκολουθήσουν θά δείξουν τή στενή σχέση ἀνάμεσα στό ἐντέκατο καί τό δέκατο τρίτο κεφάλαιο.

Ἄς θυμηθοῦμε τίς ἀρχές πού ἔγιναν παραδεκτές στό τέλος τοῦ κεφαλαίου δέκα: 1) «δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀνταπόδοση τῆς ἀδικίας (ἀνταδικία)». 2) «πρέπει κανεῖς νά μένει πιστός στίς ἀρχές πού παραδέχτηκε σωστές». Στό κεφάλαιο ἔντεκα διατυπώθηκε τό ἐρώτημα: «μήπως ἡ δραπέτευση διασαλεύει αὐτές τίς δύο ἀρχές;».

Οἱ συλλογισμοί αὐτοὶ διακόπηκαν στό δωδέκατο κεφάλαιο. Ἐκεῖ τονίστηκαν οἱ συναισθηματικοὶ δεσμοὶ πού δένουν τόν πολίτη μέ τήν πολιτεία, πού τόν κρατοῦν στενά δεμένο καί ὑποταγμένο σ' αὐτή. Στήν ἀρχή τοῦ δέκατου τρίτου κεφαλαίου ξαναγυρίζουμε στήν ἐξέταση τῆς ἀρχῆς πού παραπάνω διατυπώθηκε: «Πρέπει νά μένουμε πιστοί σέ ὅσα συμφωνήσαμε ὅτι εἶναι δίκαια».

Ἀπό τίς πρώτες λέξεις τοῦ δέκατου τρίτου κεφαλαίου ἀναγνωρίζουμε τήν τεχνική τοῦ Σωκράτη: «Σκέψου λοιπόν». Ἡ ἀλήθεια θά βγεῖ στό φῶς μέσα ἀπό τά ἐρωτήματα τοῦ Σωκράτη καί μέσα ἀπό τή σειρά σκέψεων πού θά κάνει ὁ Κρίτωνα. Οἱ δύο συνομιλητές εἶχαν παραδεχτεῖ στό τέλος τοῦ δωδέκατου κεφαλαίου ὅτι «καί στόν πόλεμο καί στό δικαστήριο καί παντοῦ πρέπει κανεῖς νά κάνει ὅ,τι τόν διατάζουν ἡ πόλη καί ἡ πατρίδα». Αὐτή ἡ **γενική ἀρχή** περιορίζεται ἐδῶ¹. Οἱ νόμοι καθαρά λένε στό Σωκράτη: «Προσπαθεῖς νά κάνεις σέ μᾶς ὄχι δίκαια (ἀδίκαια)». Ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στά δύο κεφάλαια, ἔντεκα καί δεκατρία, γίνεται μέ τή λέξη «λοιπόν». Κι

1. Δηλαδή ὁ Σωκράτης κάνει ἕναν παραγωγικό συλλογισμό. Ἀπό τίς γενικές ἀρχές προχωρεῖ στίς εἰδικές. Ἡ περίπτωση πού θά ἀναφερθῇ ἐδῶ εἶναι μία μέσα σέ ὅλες ὅσες ἀναφέρει ἡ γενική ἀρχή πού διατυπώθηκε ἐδῶ: εἶναι ἡ περίπτωση ἀπειθείας στούς νόμους.

ἀμέσως χαρακτηρίζεται σάν ἀδικία ἐνάντια στήν πόλη ή ἐπιχείρηση τής δραπετεύσης¹. Ὁ λόγος, πού είχε χαλαρώσει στό δωδέκατο κεφάλαιο, ἐδῶ πάλι ξαναδυναμώνει. Ἐτσι ή φράση «δέν εἶναι τίμια ὅσα λογαριάζεις νά κάνεις», ἐπαναλαμβάνει ὅσα εἰπώθηκαν στό ἐντέκατο κεφάλαιο: «μ' αὐτό τό ἔργο πού ἀποτολμάς νά ἀφανίσεις καί μᾶς τούς Νόμους κι ὁλόκληρη τήν Πολιτεία, ὅσο περνάει ἀπό τό χέρι σου». **Μ' αὐτό τόν τρόπο** ή ἐννοία τής ἀδικίας πράξης πού ἐπιχειρεῖ ὁ Σωκράτης εἰδικεύεται².

Τά ἀδικήματα πού κάνει ἐκεῖνος πού δέν ὑπακούει στούς νόμους τής πατρίδας του εἶναι: 1) Δέν ὑπακούει στούς νόμους πού εἶναι γονεῖς 2) καί ἀφέντες του. 3) Καταπατάει ὅσα συμφώνησε ὅτι πρέπει νά ἐφαρμόζει. Ἐμπρακτα ἀφοῦ ἐλεύθερα δέχτηκε ὁ πολίτης νά μένει στήν Ἀθήνα, ἀπέδειξε ὅτι συμφωνεῖ μέ τούς νόμους πού θά καταπατήσει σέ περίπτωση πού θά δραπετεύσει ἀπό τήν πόλη. Ἡ ἀδικία δηλαδή εἶναι τριπλή. Ἡ ἠθική εὐθύνη μάλιστα εἶναι πολύ μεγάλη, ἀφοῦ οἱ νόμοι ἔδιναν στόν πολίτη τήν εὐκαιρία νά πείσει γιά τό δίκιο του, ἂν εἶχε³.

Σιγά σιγά βλέπουμε τήν **πρώτη ἀπόδειξη** τοῦ Σωκράτη (γιά τό ὅτι ή δραπετεύση εἶναι ἀδικη πράξη) νά θεμελιώνεται. Ἀναφέρεται στά λόγια τοῦ Σωκράτη πού ἀκούστηκαν στό ἐντέκατο κεφάλαιο: «Ἀν ἔμεῖς φύγουμε ἀπό ἐδῶ χωρίς νά πείσουμε τήν Πολιτεία, βλάπτουμε κάποιους καί μάλιστα ἐκείνους πού δέν πρέπει».

Ἀλλά ὁ Σωκράτης θά διατυπώσει ἀμέσως καί δεύτερο ἐπιχείρημα (δευτέρα ἀπόδειξη), γιά νά δείξει πόσο ἀδικη θά εἶναι ή ἀπόδραση. Μέ **ἐλεύθερη θέληση** ὁ Ἀθηναῖος πολίτης παραδέχεται τούς νόμους τής πατρίδας του, ὅταν ὀρκίζεται πίστη σ' αὐτούς στά δεκαοχτώ του χρόνια. Εἶναι σάν νά παύει νά ἔχει ἀξία ή ἀρχή πού παραδέχτηκαν κιόλας οἱ δύο συνομιλητές: «ὅσα παραδεχτήκαμε γιά δίκαια πρέπει καί νά τά ἐφαρμόζουμε».

Ἐδῶ παρατηροῦμε μία μικρή ἀντίθεση μέ τό κεφάλαιο δώδεκα, ὅπου ὁ πολίτης ὀνομάστηκε **δούλος** τῶν νόμων. Ἐδῶ ἀντίθετα φαίνεται **ή ἐλεύθερη ἀποδοχή τῶν νόμων**. Μετά ἀπό αὐτήν ὅμως ὁ ἄνθρωπος (**μᾶλλον ὁ πολίτης**) **ὑποχρεώνεται νά ὑπακούει τυφλά σ' αὐτή**⁴. Ἐτσι, στό τέλος τοῦ κεφαλαίου

Παρ.
1

1) Ὁ συλλογισμός πού ἐννοεῖται ἐδῶ εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

Δέν πρέπει νά μεταχειρίζομαστε μέ βία τήν πατρίδα (κεφ. 12 στ.)

Οἱ νόμοι στηρίζουν τήν πατρίδα.

Ἄρα δέν πρέπει νά παραδιάζουμε (νά χρησιμοποιοῦμε βία ἐνάντια στούς νόμους τής πατρίδας).

2) Ἀπό τήν πολιτεία **γενικά** εἰδικεύεται στούς νόμους πού εἶναι **μέρος** τής πολιτείας.

3) Ὁ Πλάτωνας παραβλέπει ἐδῶ τήν «Ἀπολογία» τοῦ Σωκράτη ὅπου ὁ φιλόσοφος δέν προσπάθησε νά πείσει τό δικαστήριο ὅτι ἔχει δίκιο. Ἀντίθετα τό εἰρωνεύτηκε καί ἔδειξε ἀφοβία στό θάνατο. Ἐξάλλου ὑπάρχει πληροφορία ὅτι ἀπέρριψε τό δικανικό λόγο πού ἔγραψε γι' αὐτόν ὁ μαθητής του Αἰσχύνης.

4. Σύμφωνα μέ τήν ἀρχή: «ὅσα παραδεχτήκαμε δίκαια πρέπει νά τά ἐφαρμόζουμε».

δεκατρία, επαναλαμβάνεται ή αποψη ότι τριπλά άδικεί αυτός πού δέν υπακούει στους νόμους: 1) παραβιάζει τό χρέος του στους γονείς - νόμους· 2) παραβιάζει τό χρέος σέ εκείνους πού τόν ανάθρεψαν (τούς νόμους)· 3) παραβιάζει τό χρέος νά τηρήσει μιá συμφωνία.

Σήματα λόγου: Έπίθετα: τίμια πράγματα, πολιτικά δικαιώματα, άγριο τρόπο.

Άσύνδeto: ...σέ φέραμε στόν κόσμο, σέ αναθρέψαμε, σέ μορφώσαμε, σου μεταδώσαμε άπ' όλα τά άγαθά...

Πολυσύνδeto: ...μόλις μεγαλώσει καί αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα καί μελετήσει...

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 13)

«άλλά έφινέντων (ήμών τών Νόμων) δυοίν θάτερα, ή πείθειν ήμάς ή ποιεΐν...»,

...κι ένώ επιτρέπουμε τό ένα από τά δυό, ή νά μάς πείθει ή νά έκτελεΐ όσα όρίζουμε...

Έρωτήσεις - άπαντήσεις κεφ. 13

1η Η άνυπακούή στους νόμους τής πατρίδας ποιά παραπτώματα του πολίτη προκαλεί; 1) Δέν υπακούει στους νόμους γονείς 2) στους νόμους - παιδαγωγούς. 3) Δέν εφαρμόζει όσα έχει συμφωνήσει. Τριπλή άδικία. Κοίταξε καί στη φιλοσοφική άνάλυση.

2η Χαρακτηρίστε τήν άθηναϊκή νομοθεσία. Προοδευτική γιά τήν εποχή της καί φιλελεύθερη. Κοίταξε στα Ίδεολογικά.

Κεφάλαιο 14

Η έννοχή του Σωκράτη άπέναντι στην πολιτεία είναι μεγαλύτερη από τήν έννοχή κάθε άλλου πολίτη.

Νόημα (κεφ. 14)

Η προσωποποίηση τών νόμων συνεχίζεται καί στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο, όπου τονίζεται ή έννοχή του Σωκράτη γιά τό τριπλό του άδίκημα. Τά επιχειρήματα πού διατυπώνονται έδω είναι τά ακόλουθα. Πρώτα πρώτα απόδειξη στο ότι οί νόμοι πολύ άρέσαν πάντα στο Σωκράτη είναι ή συνεχής διαμονή του στην πόλη. Κανένας Άθηναίος δέν μπορεί σ' αυτό νά συγκριθεί μέ τό Σωκράτη, πού άπουσίασε από τήν πόλη έλάχιστες φορές· μόνο μιá

φορά, πού πήγε στον Ίσθμό και τις άλλες φορές πού τον ανάγκασαν οι στρατιωτικές του υποχρεώσεις. Ποτέ δεν επιθύμησε, σάν τούς άλλους ανθρώπους, νά ταξιδέψει αλλοῦ.

Δεύτερη απόδειξη γιά τήν ἀγάπη τοῦ Σωκράτη πρὸς τούς νόμους εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀπέκτησε παιδιὰ πού θά ζήσουν σύμφωνα μέ τούς νόμους αὐτοὺς μέσα στήν πόλη.

Ἀκόμη ὅταν γινόταν ἡ δίκη του, παρόλο πού μπορούσε νά προτείνει γιά τὸν ἑαυτό του τήν ποινὴ τῆς ἐξορίας, προτίμησε τὸ θάνατο· γιατί, ὅπως ἔλεγε, δέν μπορούσε νά ζήσει στήν ἐξορία. Σύμφωνα μέ ὅλα αὐτὰ ἡ ἀπόφαση γιά δραπέτευση κατεβάζει τὸ Σωκράτη στὸ ἐπίπεδο πονηροῦ δούλου· ἀφοῦ καταπατάει χωρὶς ντροπὴ τὶς ὑποσχέσεις πού ἔδωσε ἄλλοτε στοὺς νόμους. Πρέπει λοιπὸν τώρα ὁ Σωκράτης νά ἀπαντήσει ἂν μόνο μέ λόγια ἢ καὶ μέ ἔργα θά σεβαστεῖ τὶς συμφωνίες του.

Στὴν ἀπορία τοῦ Σωκράτη τί πρέπει τώρα νά ἀπαντήσουν, ὁ Κρίτωνας δέχεται ὅτι ἡ συμφωνία πρέπει νά τηρεῖται μέ ἔργα καὶ ὄχι μέ λόγια.

Τότε οἱ νόμοι τονίζουν πόσο ἐλεύθερα πήρε ὁ Σωκράτης τήν ἀπόφαση αὐτὴ μέσα σέ διάστημα ἑβδομήντα χρόνων, χωρὶς κανεὶς νά τὸν διαάσει. Μάλιστα ποτὲ δέ θέλησε νά πάει στήν Κρήτη ἢ στὴ Σπάρτη, κι ἂς ἔβρισκε πάντα ὅτι οἱ πόλεις αὐτές ἔχουν νόμους καλοὺς. Τώρα λοιπὸν πρέπει νά μείνει πιστὸς σέ ὅσα ἔχει ἀπὸ παλιά συμφωνήσει.

Ἀναγκαστικά ὁ Κρίτωνας παραδέχεται ὅτι ἔτσι πρέπει νά γίνει.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 14)

...**σύμφωνα μέ τούς ὁρισμούς μας** (στ. 18): ὅπως ἐμεῖς προστάξαμε.

...**νά μᾶς καταλύσεις** (στ. 27): νά μᾶς καταστρέψεις, νά μᾶς γκρεμίσεις.

τῇ Λακεδαίμονα (στ. 42): τῇ Σπάρτῃ.

Πραγματολογικά (κεφ. 14)

...**νά παρακολουθήσεις ἀγῶνες (θεωρία)**: ἀντιπροσωπεῖα ἔστειλε ἡ κάθε ἑλληνικὴ πόλη γιά νά παρακολουθήσει κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς πανελλήνιες γιορτές. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα αὐτὴ εἶχε ἐπίσημα χαρακτῆρα. Ἄν ἤθελαν ὅμως μπορούσαν καὶ ἀπλοὶ ἰδιῶτες νά παρακολουθήσουν τὶς γιορτές αὐτές. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιά **ἀνεπίσημη** παρακολούθηση τῶν γιορτῶν ἀπὸ τὸν **ιδιώτη** Σωκράτη.

...**στὸν Ίσθμό** (στ. 12): δέν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Σωκράτης πραγματικὰ πῆγε ἐκεῖ καὶ πότε μπορεῖ νά ἔγινε αὐτό. Στὸν Ίσθμό τῆς Κορίνθου τὰ Ἰσθμια γίνονταν γιά νά τιμηθεῖ ὁ θεὸς Ποσειδῶνας. Σύμφωνα μέ μιὰ ἀποψη ἡ γιορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε γιά πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ Σίσυφο. Σύμφωνα μέ μιὰ ἄλλη ἀποψη καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἥλιο. Ἡ γιορτὴ αὐτὴ ἀναμορφώθηκε ἀπὸ τὸ Θησέα καὶ ἔγινε σέ λαμπρότητα ἡ δευτέρα πανελλήνια γιορτὴ, μετὰ τὰ Ὀλύμπια. Στῇ γιορτῇ αὐτῇ ἐπαιρναν μέρος

όλοι οί Ἕλληνες ἐκτός ἀπό τούς Ἡλείους. Τό βραβεῖο ἦταν στεφάνι ἀπό σέλινο. Στά ρωμαϊκά χρόνια τό στεφάνι γινόταν ἀπό κλαδιά πεύκου.

...σέ στείλαμε στρατιώτη (στ. 12): στήν «Ἀπολογία» του ὁ Σωκράτης ἀναφέρει τούς ἀκόλουθους τόπους ὅπου σάν στρατιώτης πῆγε καί πρόσφερε τίς ὑπηρεσίες του: 1) στήν Ποτίδαια, ἀποικία τῶν Κορινθίων στό μικρό ἰσθμό πού ἐνώνει τή χερσόνησο τῆς Παλλήνης μέ τή Χαλκιδική. Ἡ Ποτίδαια τό 432 π.Χ. ἀποσπαστήκε ἀπό τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία καί συμάχησε μέ τούς Λακεδαιμονίους. Μετά ἀπό πολιορκία δύο χρόνων ἀπό τούς Ἀθηναίους ἡ πόλη παραδόθηκε σ' αὐτούς. Στή μάχη στήν Ποτίδαια ὁ Σωκράτης διακρίθηκε· μάλιστα ἔσωσε τή ζωή τοῦ φίλου καί μαθητῆ του Ἀλκιβιάδη, πού εἶχε τραυματιστεῖ. Ἐκεῖ ὁ Σωκράτης, ἐνῶ ὁ χειμώνας ἦταν βαρὺς, κυκλοφοροῦσε μέ τό συνηθισμένο του ἱμάτιο καί περπατοῦσε ξυπόλητος στόν πάγο ἀπάνω πιά εὐκόλα ἀπό τούς ἄλλους ὑποδημένους στρατιώτες (Πλάτωνα «Συμπόσιον» 220). 2) Ἐξεστράτευσεν στήν Ἀμφίπολη, Ἀθηναϊκή ἀποικία στίς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα (τό σημερινό Νιοχώρι). Ἡ πόλη αὐτή εἶχε ἀποσπαστεῖ ἀπό τούς Ἀθηναίους, ἐνῶ ἀκόμα γινόταν ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος. Ἡ μάχη στήν Ἀμφίπολη, ὅπου πολέμησε ὁ Σωκράτης, ἐγίνε τό 422 π.Χ. 3) στό Δῆλιο, ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα μέ ἄλλος κοντά στήν Τανάγρα τῆς Βοιωτίας. Ἐκεῖ ὁ Σωκράτης πολέμησε μέ μεγάλη γενναϊότητα καί ἔσωσε τόν Ξενοφῶνα πού εἶχε κινδυνέψει. («Ἀπολογία» κεφ. 17).

συμφωνίες (στ. 28): ἀρχ. συνθήκαι: εἶναι συμβάσεις γραμμένες ἢ γενικά καθαρά πειστήρια συμφωνίας. Ἀντίθετα **οἱ ὑποσχέσεις** (στ. 29) εἶναι προφορικές συμφωνίες (ἀρχ. ὁμολογαίαι).

...σέ ἑβδομήντα χρόνια (στ. 40): ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν ἑβδομήντα χρόνων, ὅταν καταδικάστηκε. Ἄλλοι μελετητές ὑποστηρίζουν ὅτι ἦταν ἑβδομήντα δύο. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκφράζεται σέ στρογγυλό ἀριθμό, γιατί δέν τόν ἐνδιαφέρει ἐδῶ νά ἐκφραστεῖ μέ ἀκρίβεια. Ὁ Ἀπολλόδωρος (17Δ) ἀναφέρει ὅτι ἦταν περισσότερο ἀπό ἑβδομήντα χρόνων»

...Λακεδαίμονα... Κρήτη (στ. 42): καί οἱ δύο ἦταν Δωρικές χῶρες καί εἶχαν ὁμοιο πολίτευμα καί ἥθη. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει (Πολιτεία Β', 10) ὅτι ὁ Μίνωας νομοθέτησε στήν Κρήτη. Ὁ Λυκούργος, ὁ νομοθέτης τῆς Σπάρτης, ἔμεινε ἐκεῖ γιά πολύ καιρό, ἔμαθε τό πολίτευμα καί τούς νόμους καί παρόμοια νομοθέτησε καί γιά τή Σπάρτη. Βασιική ἀρχή αὐτῶν τῶν πολιτευμάτων ἦταν ἡ ὑποταγή τοῦ πολίτη στούς νόμους. Ὁ Σωκράτης, βλέποντας τήν ἀσυνδοσία τοῦ παρακμασμένου Ἀθηναϊκοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, κατηγοροῦσε τίς ἀδυναμίες του καί ἐπαινοῦσε τό δωρικό πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Πολιτιστικά (κεφ. 14)

Ἀναφέρεται ἡ πόλη, οἱ νόμοι, ἡ δίκη. Ἡ **θεωρία** εἶναι ἡ ἐπιτροπή πού κάθε πόλη ἐπίσημα στέλνει νά παρακολουθήσει στούς Πανελλήνιους ἀγῶνες (Ὀλύμπια, Πύθια, Νέμεα, Ἰσμία). Οἱ θεωροὶ ἔρχονταν ἀκόμα καί ἀπό τίς

ἀποικίες. Οἱ **Πανελλήνιοι ἄγωνες** στὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου (στ. 12). Οἱ ἐλεύθεροι πολῖτες («θά ζήσεις σάν πολίτης σύμφωνα μέ τοὺς ὁρισμούς μας») καὶ οἱ δοῦλοι (στ. 28). Σύμφωνα μέ τοὺς ὅρους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας οἱ Ἀθηναῖοι στρατιῶτες ὑπεράσπιζαν τὰ ἐδάφη τῆς συμμαχίας ἢ μέ πόλεμο ἔκαναν ὅσους ἀποστατοῦσαν νά γυρίσουν στοὺς κόλπους τῆς συμμαχίας (στ. 13).

Ὁ μινυτής (σπὴν περίπτωση τοῦ Σωκράτη ὁ Μέλιτος) μποροῦσε νά προτείνει σάν ποινὴ τοῦ κατηγορουμένου τὸ θάνατο. Ὁ κατηγορούμενος εἶχε τὸ δικαίωμα ἀντὶ γιὰ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου νά προτιμήσει τὴν ἐξορία (στ. 21). Τὸ δικαστήριο μετὰ θά ἀποφάσιζε ποιά ποινὴ θά ἐπέβαλλε.

Ἀναφέρονται οἱ συνθήκες καὶ οἱ συμφωνίες (συνθήκες καὶ ὑποσχέσεις στ. 28 - 29). Ἐπιτρεπόταν ἐλεύθερα ἡ ἀποδημία στοὺς Ἀθηναίους πολίτες (στ. 12). Μποροῦσαν νά πᾶνε σέ πόλη φιλικὴ ἢ ἐχθρική γιὰ τὴν Ἀθήνα (στ. 42). Ὑπῆρχε ὁ διαχωρισμός Ἑλληνικῶν καὶ βαρβαρικῶν πόλεων (στ. 45).

Ἰδεολογικά (κεφ. 14)

...εἶχες τὸ δικαίωμα νά προτείνεις γιὰ ποινὴ ἐξορία (στ. 21): ὁ Σωκράτης εἶχε βέβαια τὸ δικαίωμα νά ζητήσει ἐξορία ἀντὶ γιὰ θανατικὴ καταδίκη. Ὅμως δὲ θεώρησε λογικὸ («Ἀπολογία») νά κάνει αὐτὴ τὴν πρόταση στοῦ δικαστηρίου ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἐμπρακτὰ ἔτσι ἀπέδειξε τὴ φιλοπατρία του, ἀφοῦ δὲ θέλησε νά ζήσει μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

...καμάρωνες (στ. 23): ἡ φράση αὐτὴ θέλει νά δείξει τὴν περηφάνη στάση πού ὁ Σωκράτης ἐδειξε στοὺς δικαστές του. Αὐτὴ φαίνεται καθεστὰ μέσα ἀπὸ τὴν «Ἀπολογία» του καὶ μάλιστα στὰ κεφάλαια 16 καὶ 17.

...τιποτένιος δοῦλος (στ. 28): ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἦταν δουλοκτητικὴ. Ἔτσι ἀνάλογες ἦταν καὶ ἰδέες τῆς πού χαρακτηρίζαν τοὺς δούλους. Θεωροῦσαν ὅτι ὁ δοῦλος πού εἶχε καλὸ χαρακτήρα ἦταν ἀφοσιωμένος στὸν κύριό του. Ἀντίθετα ἀχάριστος καὶ κακὸς ἦταν ὁ δοῦλος πού δραπέτευε ἀπὸ τὸν ἀφέντη του.

...νά δρατετεύσεις (στ. 28): ἡ ἔκφραση αὐτὴ τοῦ Σωκράτη κρύβει μεγάλη τόλμη. Ὁ Κρίτωνας ἀπέφυγε νά χρησιμοποιήσει τὴν ὥμῃ αὐτὴ φράση· ἀντίθετα μεταχειρίστηκε πολλὲς ἄλλες πιὸ ἥπιες. Ὁ Σωκράτης ὅμως θαρρετὰ ὀνομάζει μέ τὸ σωστό τῆς ὀνομα τὴν πράξη πού τοῦ ζητοῦν νά κάνει.

...βαρβαρικές (στ. 45): γιὰ τοὺς ἀρχαίους ἴσχυε τὸ ἀξίωμα: «πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος».

...σέ ποιόν μπορεῖ ν' ἀρῆσει μιὰ Πολιτεία, πού δέν ἔχει νόμους; (στ. 48): ἡ φράση αὐτὴ ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτη ὑποταγὴ τοῦ Σωκράτη στοὺς νόμους (πρὸς καὶ τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνα: «ψυχὴ πόλεως νόμοι εἰσὶ»). Ἔτσι λοιπὸν αὐτὸς πού ἐκμηδενίζει τὴν ἐνέργεια τῶν νόμων χωρίζει τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχὴ.

...γελοῖος (στ. 51): ὅταν ἀπολογιόταν στοῦ δικαστηρίου ὁ Σωκράτης κάκιζε στοὺς πολιτευτὲς πού ἔαν σέ κάποιον δικαστικὸν ἀγῶνα κινδύνευαν νά

καταδικαστούν, παρουσίαζαν τά παιδιά καί τούς άλλους συγγενείς τους γιά νά συγκινήσουν. Κατά τή γνώμη τοῦ Σωκράτη οἱ ἄνθρωποι αὐτοί φέρνουν ντροπή στήν πόλη, γιατί δείχνουν μέ τόν τρόπο αὐτό στούς ξένους ὅτι οἱ ξεχωριστοί Ἀθηναῖοι (οἱ πολίτευτές) δέν ξεχωρίζουν καθόλου ἀπό γυναῖκες («Ἀπολογία» 35 Α). Ἄν ὕστερα ἀπό αὐτά ὁ Σωκράτης ἔφενγε, θά ἔδειχνε ὅτι τά λόγια του αὐτά ἦταν ψεύτικα.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 14)

Στό κεφάλαιο δεκατρία ὁ Σωκράτης καί ὁ Κρίτωνας συμφώνησαν πάνω σέ μία **γενική ἀρχή** πολύ σημαντική: «ή δραπετεύση, γιά τόν Ἀθηναῖο πολίτη πού ἐλεύθερα ἔμεινε στήν πατρίδα του, εἶναι πράξη ἄδικη ἐνάντια στούς νόμους». Ἡ γενική αὕτη ἀρχή θά εἰδικευθεῖ στό κεφάλαιο δεκατέσσερα καί θά ἐξεταστεῖ ἂν ἰσχύει γιά μία μεμονωμένη περίπτωση, τήν περίπτωση τοῦ Σωκράτη. Σάν ἐρώτημα θά μπορούσαμε νά τό διατυπώσουμε: «ἂν ὁ Σωκράτης δραπετέψει, ἀδικεῖ τούς νόμους ἤ ὄχι;»

Τό θέμα τοῦ διαλόγου στό σημεῖο αὐτό γίνεται **συγκεκριμένο καί προσωπικό**. Ἀξίζει νά προσέξουμε μέ ποιό τρόπο ὁ Σωκράτης χειρίζεται τήν ἐξέλιξη τοῦ διαλόγου. Θά μπορούσε πολύ ἀπλά νά πει: «ἀφοῦ γιά τούς πολλούς Ἀθηναίους ἰσχύει ἡ ἀρχή αὕτη, πρέπει νά ἰσχύει καί γιά μένα, πού εἶμαι καί γώ Ἀθηναῖος». Ἀντίθετα ὅμως θά ἀσχοληθεῖ εἰδικά μέ τή δική του περίπτωση. Θά προσπαθήσει μέ παραδείγματα ἀπό τήν προσωπική του ζωή **νά ἀποδείξει** ὅτι ἡ ἀρχή αὕτη ἡ γενική ἀπόλυτα ἰσχύει καί γιά τή δική του δραπετεύση.

Σύμφωνα μέ τή γνωστή τεχνική του¹ ὁ Σωκράτης ἀνακεφαλαιώνει στήν πρώτη φράση τοῦ δέκατου τέταρτου κεφαλαίου ὅσα ἔχουν προηγουμένα συμφωνηθεῖ. «Γι' αὐτές λοιπόν τίς κατηγορίες... θά θεωρηθεῖς ἔνοχος». Αὕτη ἡ φράση ἔρχεται σάν συμπέρασμα στήν προηγούμενη: «...δέν εἶναι τίμια πράγματα ὅσα λογαριάζεις νά κάνεις».

Στό σημεῖο αὐτό ἀναφέρονται οἱ κατηγορίες γιά τίς ὁποῖες θά θεωρηθεῖ ἔνοχος ὁ Σωκράτης. Ἀκόμη παρατηροῦμε ὅτι ἐδῶ καθορίζεται καί ἡ οὐσία τῆς ἀδικίας σάν ἓνα τριπλό ἀδίκημα: 1) ἡ ἀπειθεία στούς νόμους πού γέννησαν τό Σωκράτη, 2) ἡ ἀπειθεία σ' αὐτούς πού τόν ἀνέθρεψαν καί 3) ἡ παράβαση τῆς συμφωνίας νά ὑπακούει στούς νόμους γενικά².

1. Χρησιμοποιεῖ σάν **θέση** τή **σύνθεση** (δηλαδή τό συμπέρασμα) τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ἐτσι προχωρεῖ ἐξελικτικά στήν ἐξερεύνηση τῆς ἀλήθειας, πού εἶναι τό τελικό πλῆσισμα τῆς Ἰδέας.

2. Ὁ Ν. Δ. Βασιλόπουλος θεωρεῖ ὅτι κυρίως κατηγορεῖται ὁ Σωκράτης γιά τό τρίτο ἀδίκημα. Δηλαδή κατηγορεῖται γιατί παραβίασε τή συμφωνία του νά ὑπακούει στούς νόμους γενικά. Μαζί μέ τό Σωκράτη κατηγοροῦνται καί ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πού ὁμολόγησαν ὑπακοή στούς νόμους καί στήν ὁμολογία αὕτη τήν παραβίασαν «καί μάλιστα... πολύ περισσότερο».

Ὁ Σωκράτης μέσα σ' ὅλο τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων φαίνεται ὅτι, κατὰ τὴ γνώμη τῶν νόμων, ξεχωρίζει· εἶναι περισσότερο ὑπεύθυνο πρόσωπο ἀπὸ ἄλλους. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ μὲ τὸ διπλὸ τρόπο ἔκφρασης τῶν νόμων. Καταφατικά καὶ ἀρνητικά ξεχωρίζουν τὸ Σωκράτη ἀπὸ τοὺς πολλοὺς Ἀθηναίους: «...καὶ μάλιστα... ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους... πολὺ περισσότερο...».

Πολύ φυσικά ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ ρωτήσουμε: «γιατί ὁ Σωκράτης κατηγορεῖται περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους;» Τὴν ἴδια ἐκπλήξη μ' ἐμᾶς φαίνεται νὰ δοκιμάζει καὶ ὁ Σωκράτης¹. «Γιατί... ἐγώ»; Κι ἐκεῖνος, σάν κι ἐμᾶς, φαίνεται νὰ νιώθει ἐκπλήξη καὶ θαυμασμό γιὰ τὴ γνώμη αὐτὴ τῶν νόμων. Καὶ οἱ νόμοι θὰ ἀπαντοῦσαν ὅτι ὁ Σωκράτης καταπάτησε «τὶς συμφωνίες καὶ ὑποσχέσεις», νὰ ὑπακούει στοὺς νόμους².

Δραπετεύοντας ὁ Σωκράτης εἶναι περισσότερο ἔνοχος ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους πολῖτες. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν νόμων εἶναι ὅλα συγκεκριμένα καὶ παρμένα μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Σωκράτη³. Δηλαδή δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ τὸ Σωκράτη τὸ ὅτι ὁ **κάθε πολῖτης** ἔχει ὀρισμένες γενικὲς ὑποχρεώσεις. Ἀναφέρει πτυχές τῆς προσωπικῆς του ζωῆς γιὰ νὰ δείξει καθαρά: α) **τὴν ἔκταση τῆς συμφωνίας του μὲ τὴν πόλη**· β) δὲν προσπάθησε νὰ κάνει τὴν πόλη νὰ ἀλλάξει γνώμη· γ) εἶχε ἀπόλυτη ἐλευθερία ἐκλογῆς.

Παρ.
2

Ἡ ἔκταση τῆς συμφωνίας Σωκράτη καὶ πόλης φαίνεται ἀπὸ τὸ πόσο λίγες φορές ἐκεῖνος ἔλειψε ἀπὸ τὴν πόλη. Ὅσες φορές τὸν ὑποχρέωσαν οἱ στρατιωτικὲς του ὑποχρεώσεις νὰ φύγει μακριὰ ἴσως δέ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπολογιστοῦν καθόλου. Πηγαίνοντας ὁ Σωκράτης γιὰ νὰ πολεμήσει στὴν Ποτίδαια ἢ τὴν Ἀμφίπολη ἢ τὸ Δῆλιο ὑπάκουσε σὲ μιὰ ἄλλη συμφωνία πού εἶχε κάνει μὲ τὴν πατρίδα του, ὅταν ὀρκιζόταν σάν νέος δεκαοχτῶ χρονῶν ὅτι θὰ ὑπερασπιστεῖ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας τοὺς πολεμῶντας. Τὸ ὅτι ἀπέκτησε παιδιὰ εἶναι μιὰ ἄλλη ἀπόδειξη, ὅτι τήρησε τὴ συμφωνία του μὲ τὴν πόλη⁴ καὶ ὑπάκουσε στοὺς νόμους πού τὸν πρόσταζαν νὰ γίνεи πατέρας.

Ὅταν ἀκόμα γινόταν ἡ δίκη, ὁ Σωκράτης μπορούσε, ἂν ἤθελε, νὰ κάνει τὴν πόλη (δηλαδή τοὺς Ἡλιαστές πού ἐκπροσωποῦσαν τὴν πόλη) νὰ ἀλλάξει γνώμη. Τότε θὰ μπορούσε χρησιμοποιώντας ρητορικοὺς λόγους καὶ κολακεύοντας τοὺς δικαστές νὰ τοὺς πάρει μὲ τὸ μέρος του. Ἀντίθετα

1. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπόδειξη γιὰ τὸ πόσο φυσικά, μὲ τρόπο καθημερινό, θὰ λέγαμε, προχωρεῖ ἡ φιλοσοφικὴ ἀναζήτηση μέσα στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους.
2. Αὐτὴ, γιὰ τὸ Ν. Δ. Βασιλόπουλο, εἶναι μιὰ ἀπόδειξη ὅτι ὁ Σωκράτης κατηγορεῖται γιὰ τὸ τρίτο ἀδίκημα περισσότερο· γιατί διαφορετικά τὸ κείμενο δέ θὰ εἶχε τὴ λέξη **ὑπόσχεση** ἀλλὰ τὴ γενικότερη λέξη «κατηγορίες» ἀρχ. αἰτίαι (τὰ 3 ἀδικήματα).
3. Εἶναι κι αὐτὴ μιὰ τεχνικὴ πού συναντοῦμε στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους. Πέρα ἀπὸ τὴ **λογικὴ** ἀπόδειξη πού στηρίζεται σὲ ἕναν παραγωγικὸ ἢ ἐπαγωγικὸ συλλογισμό, χρησιμοποιοῦνται καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα, πιὸ πρακτικά ἢ πιὸ συναισθηματικά· ἐτοι δείχνεται πολὺ καθαρά ἡ ἀλήθεια τῶν θέσεων πού ὁ φιλόσοφος ὑποστηρίζει (παράδειγμα ὅλο τὸ κεφάλαιο δώδεκα).
4. Κοίταξε καὶ στὴν ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

ὁμως στήν «'Απολογία» του μίλησε μέ γενναιοῦτητα καί περηφάνια, ξεχωριστά μάλιστα στά κεφάλαια δεκαέξι καί δεκαεπτά. Τότε εἶχε ἀρνηθεῖ νά προτείνει σάν ποινή του τήν ἐξορία ἀντί γιά τό θάνατο πού εἶχε ζητήσει ὁ κατηγορός του Μέλητος¹.

Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς νά ζήσει ὅπου ἤθελε φαίνεται, ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι ἐβδομήντα ὁλόκληρα χρόνια ἔζησε στήν Ἀθήνα συζητώντας καί φιλοσοφώντας. Θά μπορούσε πολύ εὐκολά νά διαλέξει τή φυγή καί ὄχι τήν παραμονή στήν πόλη.

Φτάνοντας στό τέλος τοῦ κεφαλαίου ὁ Σωκράτης ἔχει καί ἕνα τέταρτο ἐπιχείρημα νά προσθέσει: «φεύγοντας ἀπό τήν πόλη ἡθά γίνει τιποτένιος δούλος» καί «γελοῖος». Ἀφοῦ ἀνάμεσα στό Νόμο καί στό Σωκράτη ὑπάρχει ἡ σχέση ἀφέντη καί δούλου, ὅμοια ἡ φυγή τοῦ Σωκράτη τόν δείχνει στά μάτια τοῦ νόμου - ἀφέντη σάν κακόπιστο δούλο².

Μπροστά στά τόσα ἐπιχειρήματα ἡ καταφατική ἀπάντηση τοῦ Κρίτωνα ἐκφράζει τή δυσφορία του. Ἀναγκάζεται νά δεχτεῖ σάν σωστό κάτι πού δέ του ἀρέσει. Βλέπει πιά καθαρά ὅτι ὁ Σωκράτης δέ θά δρατετέψει.

Σχήματα λόγου: **Ἐπίθετα:** τά μεγάλα λόγια, τιποτένιος δούλος, ἐλληνικές, βαρβαρικές πόλεις.

Παρομοιώσεις: σάν πολίτης.

Πολυσύνδετα: 1) οὔτε ἀπομακρύνθηκες οὔτε... πηγες· 2) οὔτε τή Λακεδαιμόνα... οὔτε τήν Κρήτη... οὔτε ἄλλη...

Μεταφορά: καμάρωνες.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 14)

«τῖνι γάρ ἂν πόλις ἀρέσκοι ἄνευ νόμων;»

...σέ ποιόν μπορεῖ ν' ἀρέσει μιὰ Πολιτεία, πού δέν ἔχει νόμους;

Ἑρωτήσεις - ἀπαντήσεις κεφ. 14

1 Ἀναφέρετε τίς κατηγορίες πού ἀποδίδονται στό Σωκράτη. 1) ἀπειθεία στούς νόμους πού τόν γέννησαν· 2) ἀπειθεία σ' αὐτούς πού τόν ἀνέθρεψαν· 3) παραβίαση συμφωνίας γιά νά ὑπακούει στούς νόμους γενικά. Κοίταξε στή φιλοσοφική ἀνάλυση.

2ο Γιατί ὁ Σωκράτης θά εἶναι πιο ἔνοχος ἀπό τούς συμπολίτες του δρατετεύοντας. Αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό ὅλη του τή ζωή. Ἐζησε πάντα στήν Ἀθήνα, ἔκανε παιδιά κτλ. Κοίταξε στή φιλοσοφική ἀνάλυση.

1. Ὁ λόγος ἦταν ὅτι, ὅπως πίστευε ὁ Σωκράτης, θά ἐξοριζόταν ἀπό ὅπου κι ἂν πῆγαινε· γιατί οἱ πολῖτες δέν ἄντεχαν τά λόγια τοῦ φιλοσόφου. Θά μπορούσε νά ζήσει παντοῦ, ἂν δέ μιλοῦσε. Αὐτό ὁμως τό θεωροῦσε σάν ἀπειθεία πρὸς τό Θεῖο (τή θεότητα). «'Απολογία» 37 Δ'.

2. Κοίταξε καί στά Ἰδεολογικά τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ.

Κεφάλαιο 15

Ἡ δραπετεύση τοῦ Σωκράτη εἶναι πρακτικά ἀνώφελη. Ὁ Σωκράτης ὅπου κι ἂν πάει θά γίνει περίγελος. Τά παιδιά του θά τά φροντίσουν οἱ φίλοι του.

Νόημα (κεφ. 15)

Ἡ προσωποποίηση τῶν νόμων συνεχίζεται στό δέκατο πέμπτο κεφάλαιο, ὅπου ἐξετάζεται ἀπό πρακτική ἄποψη ἡ δραπετεύση τοῦ Σωκράτη. Τά ἐπιχειρήματα πού ἀνατρέπει ἐδῶ ὁ Σωκράτης ἀναφέρονται στούς φίλους του, στόν ἴδιο τό Σωκράτη καί στά παιδιά του.

Οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη διακινδυνεύουν πολλά προσπαθώντας νά τόν σώσουν. Μπορεῖ καί οἱ ἴδιοι νά ἐξοριστοῦν ἢ νά στερηθοῦν τήν περιουσία τους. Ὅσο γιά τό Σωκράτη, ἂν πάει σέ μία εὐνομούμενη πόλη, ὅπως ἡ Θήβα ἢ τὰ Μέγαρα, θά θεωρηθεῖ ὅτι δίκαια καταδικάστηκε· ὅποιος καταπατώντας τούς νόμους τούς καταστρέφει εἶναι πρόσωπο πού μπορεῖ σ' ἀλήθεια νά καταστρέφει καί τούς νέους.

Μπορεῖ βέβαια ὁ Σωκράτης νά πάει σέ μία ἄλλη πόλη, ὅπου οἱ ἄνθρωποι δέ θά εἶναι τόσο ἔντιμοι καί δέ θά ἐνδιαφέρονται γιά τήν πράξη του. Ἀλλά μαζί μ' αὐτούς τί θά συζητάει ὁ Σωκράτης; Ὅτι ἡ ἀρετή καί ἡ δικαιοσύνη καί οἱ νόμοι ἀξίζουν περισσότερο ἀπ' ὅλα; Βέβαια πρέπει ὁ Σωκράτης νά συμφωνεῖ ὅτι ὅλη αὐτή ἡ ὑπόθεση θά εἶναι πολύ ἀσχημη. Ἄν τέλος ἔρθει στή Θεσσαλία, στούς φίλους τοῦ Κρίτωνα, ἐκεῖ θά ἀναγκαστεῖ νά ζεῖ ἀκόλαστη ζωῇ καί νά γελοιοποιεῖται λέγοντας μέ ποιό γελοῖο τρόπο δραπετεύσε ἀπό τή φυλακή. Ἐκεῖ κανένας δέ θά τόν στενοχωρεῖ θυμίζοντάς του τήν παράταιρη μέ τήν ἡλικία του ἐπιθυμία νά θέλει νά ζήσει, ἂν καί εἶναι γέρος πιά. Διαφορετικά θά ἀκούσει πολλά καί ἀνάξια γι' αὐτόν. Ὅσο γιά τόν τρόπο πού θά ζεῖ ἐκεῖ, θά μοιάζει σάν νά προσκλήθηκε ἐκεῖ γιά κάποιο δεῖπνο καί ὅσα ἔλεγε κάποτε γιά τήν ἀρετή καί τή δικαιοσύνη δέ θά ἔχουν καμιά ἀξία.

Οὔτε τό ἐπιχειρημα τοῦ Κρίτωνα πού ἀναφέρεται στά παιδιά τοῦ Σωκράτη στέκει. Ἄν δραπετεύοντας τά πάρει μαζί του στή Θεσσαλία, δέ θά ὠφεληθοῦν καθόλου ζώντας σάν ξένοι ἐκεῖ. Ἄν πάλι τά παιδιά του μείνουν στήν Ἀθήνα, ἀφημένα στήν φροντίδα τῶν φίλων του, δέ θά μπορέσει ὁ Σωκράτης καθόλου νά τά φροντίσει. Ἀλλωστε, ἀκόμα κι ἂν ἐκεῖνος πεθάνει, αὐτοί πού πραγματικά εἶναι φίλοι του θά φροντίσουν τά παιδιά του.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 15)

στοχάσου (στ. 2): σκέψου· «σκόπει».

θά σέ λοξοκοιτάζουν (στ. 9) = δέ θά ἐμπνέεις ἐμπιστοσύνη· «ὑποβλέπονταί σε».

χρηστός (σ. 15) = ἔντιμος.

τόσο αίσχρά (στ. 32) = μέ τόσο αίσχρό, μέ τόσο ανέντιμο τρόπο.

ειδάλλως (στ. 33) = διαφορετικά.

ἄν ἀποδημήσεις (στ. 47) = ἄν φύγεις μακριά.

Πραγματολογικά (κεφ. 15)

... οἱ φίλοι σου (στ. 1): πρόκειται γιά τούς φίλους καί μαθητές τοῦ Σωκράτη πού ἦταν πρόθυμοι νά βοηθήσουν τή δραπέτευσή του. Ὀνομαστικά μέσα στό διάλογο (κεφ. 4) ἀναφέρθηκαν ἐκτός ἀπό τόν Κρίτωνα ὁ Σιμμίας καί ὁ Κέβης.

...νά πάνε κι αὐτοί ἐξορία... ἢ νά χάσουν τήν περιουσία τους (στ. 4 - 5): οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη βοηθώντας τή δραπέτευσή του ἀντιμετώπιζαν σοβαρές ποινές· αὐτές ἦταν ἡ ἐξορία καί ἡ δήμευση τῆς περιουσίας τους. Ἀνάλογα εἶναι αὐτά πού λέει ὁ Κρίτωνας στό κεφάλαιο τέσσερα.

στή Θῆβα ἢ στά Μέγαρα (στ. 7): οἱ δυό αὐτές πόλεις ἀναφέρονται καί στό διάλογο τοῦ Πλάτωνα «Φαίδων», γιατί ἦταν οἱ πιό κοντινές πόλεις ὅπου μποροῦσε νά καταφύγει ὁ Σωκράτης. Ἀλλά κυρίως ὁ Σωκράτης (ὅπως φαίνεται μέσα ἀπό τούς πλατωνικούς διαλόγους) συμπαθοῦσε τά ὀλιγαρχικά πολιτεύματα τῶν πόλεων αὐτῶν. Στή Θῆβα πρὶν τόν Πελοποννησιακό πόλεμο καί ἐνῶ ἀκόμη διαρκοῦσε ὁ πόλεμος αὐτός, εἶχε ἐγκατασταθεῖ «**ἰσόνομη ὀλιγαρχία**»· αὐτή ἦταν διαφορετική ἀπό τό πολίτευμα τῆς Θῆβας κατά τούς Περσικούς πολέμους, ὅταν κυριαρχοῦσε στήν πόλη «ἡ δυναστεία τῶν ὀλίγων». Τά Μέγαρα εἶχαν κι αὐτά ὀλιγαρχικό πολίτευμα ὕστερα ἀπό τή μάχη τῆς Κορωνείας (447 π.Χ.). Καί οἱ δυό πόλεις ἦταν φιλικές πρὸς τή Σπάρτη. ἴσως τά Μέγαρα τά ἀναφέρει ὁ Πλάτωνας μέ κάποια εὐγνωμοσύνη, γιατί φιλοξενήθηκε ἐκεῖ. Στή Θῆβα ἡ κυδέρνηση συμπαθοῦσε τήν παράταξη τῶν «Πυθαγορείων» πού ὑπῆρχαν στήν πόλη. Καί οἱ Πυθαγόρειοι ἦταν ἀφοσιωμένοι στό Σωκράτη.

κοντά στούς φίλους τοῦ Κρίτωνα (στ. 23): εἶναι τά πρόσωπα πού ἀνέφερε ὁ Κρίτωνας στό τέταρτο κεφάλαιο ὅτι θά βοηθήσουν τό Σωκράτη, ἄν ἔρθει στή Θεσσαλία.

στή Θεσσαλία... βασιλεύει πολύ μεγάλη ἀταξία καί ἀκολασία (στ. 24): οἱ Θεσσαλοὶ φημίζονταν κατά τήν ἀρχαιότητα σάν ἄνθρωποι πού δέν εἶχαν **τάξη** στήν πολιτική τους ζωή· καί στά ἦθη καί ἔθιμά τους δέν εἶχαν ἐγκράτεια καί κοσμιότητα. Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ζοῦσαν ζωὴ γεμάτη ἀπολαύσεις ἀνήθικες καί ὅτι τά ἦθη τους ἦταν ἀπρεπα στήν πολιτική καί κοινωνική ζωὴ (Ξενοφώντας στά «Ἀπομνημονεύματα» του Α 6, 24· Δημοσθένης Α' Ὀλυνθιακός 22· ἐπίσης ὁ Ἀθηναῖος στό IB' σ. 527 α'). Στή χώρα αὐτή μόνο τρυφηλὴ καί ἀπολαυστικὴ ζωὴ ὑπῆρχε· καμιά πνευματικὴ κίνηση δέν ὑπῆρχε ἐκεῖ.

δέρμα ζῶου (στ. 27): ἀρχ. **διφθέρα**· ἦταν κατεργασμένο δέρμα κατσίκας ἢ ἄλλου ζῶου πού ἐξωτερικά ἔχει τό τρίχωμά του, ἐνῶ ἑσωτερικά εἶναι ἔτσι

κατεργασμένο ώστε να είναι κατάλληλο για ρούχο ή σκέπασμα. Αυτό τό χρησιμοποιούσαν κυρίως οἱ φτωχοί, βοσκοί ἢ ἀγρότες. Τό δέρμα αὐτό τό χρησιμοποιούσαν (ὑστερα ἀπό ἀνάλογη ἐπεξεργασία) σάν ὑλικό καί γιά νά γράφουν, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι χρησιμοποιοῦσαν τόν πάπυρο ἢ πολύ ἀργότερα, τόν 1ο αἰώνα π.Χ. χρησιμοποιήθηκε τό χαρτί. Τό λεπτό αὐτό «χαρτί» χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά στήν Πέργαμο καί ὀνομάστηκε **περγαμηνή**. Ἀπό τήν ἀρχαία λέξη «διφθέρα» προέρχεται καί τό νεοελληνικό διφτέρι ἢ δεφτέρι ἢ τεφτέρι (πού διαδόθηκε σάν τουρκική λέξη).

ξένα ρούχα (στ. 27): ἀρχ. **σκενή**· ἡ λέξη σημαίνει τά ρούχα πού μπορεί νά φορέσει κάποιος γιά νά ἀλλάξει τό παρουσιαστικό του. Ἐδῶ σημαίνει τίς διάφορες λεπτομέρειες πού μπορεί κάποιος νά προσθέσει στό παρουσιαστικό του, γιά νά γίνει ἀγνώριστος: π.χ. γένια, πρόσθετη καμπούρα, δάδισμα γεροντικό χωρίς σταθερότητα, μπαστούνι βοσκῶν κτλ.

νά γλεντοκοπᾶς (στ. 36): σύμφωνα μέ τή γνώμη μερικῶν ἐρευνητῶν¹ «ἡ μισοδάρδρα φιλοξενία τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμόνων ἦταν ξακουστή». Ὁ Εὐριπίδης τήν ἀναφέρει στό δράμα του «Ἀλκισις» καί ὁ Ἀριστοφάνης στούς «Βατράχους» διηγεῖται γιά τόν Ἀγάθωνα πού εἶχε πάει στήν αὐλή τοῦ Ἀρχελάου τῆς Μακεδονίας, ὅτι εἶχε πάει «ἐς μακάρων εὐωχίαν», δηλαδή γιά νά καλοφαίει.

σέ ξεφάντωμα (στ. 37): ἀρχ. «δεῖπνον»· σημαίνει τή βραδινή τροφή. Ἐδῶ σημαίνει τό συμπόσιο.

Πολιτιστικά (κεφ.15)

Ἀναφέρονται τά ἀκόλουθα **ὕλικά** πολιτιστικά στοιχεῖα: ἡ περιουσία (στ. 5), ἡ μεταμφίεση πού βασίζεται σέ ρούχα ἢ δέρμα ζῶου πού χρησιμοποιεῖται σάν ἔνδυμα (στ. 27). Ἀκόμη ἀναφέρεται ἡ πόλη (πολιτεία στό κείμενο στό στίχο 6) καί ἡ φυλακή (στ. 26).

Τόν πνευματικό πολιτισμό τῆς Ἀθήνας χαρακτηρίζουν οἱ λέξεις Πολιτεία (πού σημαίνει πολίτευμα στό στίχο 14), νόμοι (στ. 12), δικαστές (στ. 11).

Γίνεται λόγος γιά τίς ποινές πού περιμένουν ὅσους δοηθοῦν καταδίκους νά δραπετεύουν (στ. 3). Αὐτές ἦταν ἡ ἐξορία (4) καί ἡ δήμευση τῆς περιουσίας (5).

Τό ἔθιμο τῆς φιλοξενίας ἔμμεσα φαίνεται στό στίχο 23. Τό συμπόσιο, «δεῖπνο», ἀναφέρεται στό στίχο 37.

Εἶναι ἠθική ὑποχρέωση γιά τόν πατέρα νά φροντίζει γιά τά παιδιά του (39)· ὑπάρχουν ὁμως καί ἀνάλογοι νόμοι στήν Ἀθήνα πού τόν ὑποχρεώνουν σ' αὐτό (κεφ. 12). Ὅταν κάποιο παιδί ἔμενε ὀρφανό, αὐτό προστατευόταν ἀπό ἕνα (ἢ περισσότερους) φίλους τοῦ πατέρα του· αὐτός (ἢ αὐτοί) εἶχε τήν ἐπιμέλεια τῆς σπουδῆς καί ἀνατροφῆς τοῦ ὀρφανοῦ· σέ περίπτωση

1. Ἑρμηνεία John Burnet.

πού υπήρχε περιουσία αυτή τη διαχειριζόταν ο επιμελητής μέχρι να ενηλικιωθεί το όρφανό παιδί.

Ίδεολογικά (κεφ. 15)

...γιατί και οι δύο έχουν καλούς νόμους (στ. 7): η φράση αυτή περιέχει την αιτία που θα έκανε το Σωκράτη να πάει εκεί, προτιμώντας αυτές τις πόλεις από άλλες. Αιτία είναι το γεγονός ότι οι πόλεις αυτές έχουν καλούς νόμους, «εὐνομοῦνται».

...θα φτάσεις εκεί ως έχθρός (στ. 8): ο Σωκράτης, σάν παραβάτης τῶν νόμων, θα ήταν έχθρός με τους πολίτες μιᾶς πόλης με καλούς νόμους, που σέβονται τους νόμους τους.

...θα ἐνισχύσεις τὴ γνώμη τῶν ἀνθρώπων γιὰ τοὺς δικαστές (στ. 10): οἱ δικαστές δὲ δίκασαν σωστά στή δίκη τοῦ Σωκράτη. Ἐκεῖνος ὅμως, σύμφωνα με τὶς ἀρχές του, πού ἔγιναν δεκτές μέσα στοῦ διάλογό του με τόν Κρίτωνα, ὑποχρεώνεται νά σεβαστεῖ τὴν ἀδίκη ἀπόφασή τους. Ἄν δέν κάνει ἔτσι, καταστρέφει τοὺς νόμους· τότε ὅμως θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν ἱκανός νά καταστρέψει καὶ τοὺς νέους. Ἐτσι ἔμμεσα αὐτὸ θά ἦταν ἀπόδειξη ὅτι ἡ κατηγορία ὅτι «ὁ Σωκράτης καταστρέφει τοὺς νέους» θά ἦταν ἀληθινή· ἔτσι οἱ δικαστές του θά δικαιώνονταν.

...θα ἔχει πιά γιὰ σένα καμιὰ ἀξία ἢ ζωή; (στ. 16): δὲ θά ἀξίζε καθόλου γιὰ τὸ Σωκράτη μιὰ ζωὴ πού δὲ θά ἦταν σύμφωνη με τὸ Λόγο πού ἐκπροσωποῦν οἱ νόμοι τῆς πολιτείας. Ἀκόμη δὲ θά ἀξίζε, γιατί θά ἦταν ζωὴ ἀνθήικη.

...ὅτι θά κάνει κακὴ ἐντύπωση (στ. 20): στοῦ ἀρχαῖο κείμενο ἡ φράση εἶναι «ἄσχημον ὄν». Ἄσχημο εἶναι αὐτὸ πού δέν ἔχει καλὸ σχῆμα, τὸ «ξετίσιπωτο» (μεταφορικά). *Παραβαίνοντας ὁ Σωκράτης τοὺς νόμους κάνει κάτι πολὺ ἄσχημο. Πρῶτα ἀδικοῦ τὴν πόλιν του· γίνεται κακὸς με τὴ δραπετευσή του. Πῶς μπορεῖ μετὰ νά ἐμφανιστεῖ στὴν ἐξορία του σάν κήρυκας τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν νόμων; Θά ταίριαζε τότε γι' αὐτὸν ἡ λαϊκὴ παροιμία: «Δάσκαλε πού δίδασκες καὶ νόμον δέν ἐκράτεις».*

μήπως τὰ ἴδια λόγια πού ἔλεγες καὶ ἐδῶ... (στ. 18): ἡ ρητορική αὐτὴ ἐρώτηση κρύβει μιὰ πικρὴ εἰρωνεία. Ἐκφράζει ὅλη τὴν ἠθικὴ κατὰπτωση τοῦ Σωκράτη στή Θεσσαλία, ὅπου θά ζοῦσε μιὰ ἀνήθικη ζωὴ, χωρὶς πνευματικὲς ἀναζητήσεις, ἔχοντας καταπατήσει ἐκεῖνα πού ὁ ἴδιος θεωροῦσε δίκαια.

...ἡ διαγωγή τοῦ Σωκράτη (στ. 20): εἶναι ἡ ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ τοῦ Σωκράτη, πού θά χαρακτηριστεῖ ἀνήθικη, ἂν ἐκεῖνος καταπατώντας τοὺς νόμους δραπετέψει.

... με εὐχαρίστηση θά σέ ἀκουγαν (στ. 25): ἀφοῦ οἱ Θεσσαλοὶ χαρακτηρίστηκαν σάν ἀκόλαστοι ἄνθρωποι, φυσικά θά χαίρονταν νά ἀκοῦν τὸ Σωκράτη νά ἐξιστορεῖ με ποιοῦ τρόπο ἔγινε ἡ ἀνήθικη πράξη του (ἡ δραπετευσ-ση).

...ὅπως εἶναι τὸ φυσικό (στ. 31): οἱ φυσικοὶ νόμοι, αὐτοὶ πού ὁρίζουν τὴ

Παρ.
1

διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, φυσικά ορίζουν και τη ζωή του Σωκράτη. 'Από αυτούς θγαίνει τό συμπέρασμα ότι ό φιλόσοφος φυσιολογικά έχει ακόμη λίγο χρόνο ζωής πάνω στή γή. 'Αλλωστε γιά τό πόσο κοντά στό θάνατο είναι, αφού έχει μεγάλη ήλικία, φαίνεται και στήν «'Απολογία» του (38, γ').

ἄν δέν ἐνοχλεῖς κανένα (στ. 33): ό Σωκράτης θά στεναχωροῦσε τούς Θεσσαλούς, ἄν μιλοῦσε γι' ἀρετή καί γιά δίκαιο· γιατί ἔτσι θά ἔκανε κριτική γιά τήν «ἄνομη» ζωή τους. Σέ τέτοια περίπτωση οἱ Θεσσαλοί θά ἔστρεφαν ἐναντίον του τήν κριτική, γιατί αὐτός πρῶτος καταπάτησε τίς 'Ιδέες του.

ἀλλά θέλεις, λές, νά ζήσεις γιά τά παιδιά σου; (στ. 40): ἀπό όσα ἔχουν γίνει παραδεκτά ἀνάμεσα στούς δύο συνομιλητές, φαίνεται καθαρά ότι ό Σωκράτης ἐπιχειρώντας νά δραπετέψει καταστρέφει τήν **πνευματική** καί τήν **ἠθική** του ζωή. Σώζει μόνο τήν **ἀπολαυστική** του ζωή. Ὑπάρχουν βέβαια οἱ ἄνθρωποι πού κι αὐτό ἀκόμα ἀνέχονται, ἀρκεῖ νά μπορέσουν νά ἀναθρέψουν τά παιδιά τους. Δίνουν ὅμως σ' αὐτά τό **σωστό παράδειγμα**, πού θεωρεῖται τόσο σπουδαῖο ἀπό τή σημερινή Παιδαγωγική ἐπιστήμη; Καί τό ἐπιχείρημα αὐτό τοῦ Κρίτωνα (κεφ. 5) θά καταπέσει ἐδῶ.

...κάνοντάς τα κατοίκους ξένης χώρας; (στ. 43): αὐτό θά εἶναι ἄλλο ἓνα ἀδίκημα πού θά κάνει ό Σωκράτης. Ζώντας στήν Ἀθήνα θά ζοῦν στήν πατρίδα τους καί θά εἶναι οἱ γιοί του κάθε στιγμή ἔτοιμοι νά τήν ὑπηρετήσουν ἢ οἱ ἴδιοι νά προστατευτοῦν ἀπό αὐτή (μέ τούς Ἀθηναϊκοὺς νόμους πού θά τούς ὑποστηρίζουν). Στή Θεσσαλία θά εἶναι ξένοι. Θά στερήσει δηλαδή ό Σωκράτης τά παιδιά του ἀπό τήν πατρίδα, ἄν καί πρίν λίγο παραδέχτηκε ότι «τίποτε δέν ἀξίζει σάν τήν πατρίδα» κεφ. 12.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 15)

Τό δέκατο πέμπτο κεφάλαιο εἶναι σημαντικό μέσα στήν εξέλιξη τοῦ διαλόγου, γιατί κάνει **μιά τομή** στά θέματα πού ἐξετάζονται ἐδῶ. Μέχρι καί τό δέκατο τέταρτο κεφάλαιο ό φιλόσοφος ἀσχολήθηκε μέ γενικές φιλοσοφικές ιδέες καί ἠθικές ἀρχές. Μέ δάση αὐτές ἔκρινε ότι ἡ πράξη τῆς δραπέτευσης εἶναι ἀδίκη καί ἔτσι πρέπει νά τήν ἀπορρίψει. Τό βασικό ἐρώτημα τοῦ διαλόγου «πρέπει ό Σωκράτης νά δραπετέψει ἢ ὄχι;» έχει κιόλας ἀπαντηθεῖ. Ἡ πράξη αὐτή, σύμφωνα μέ τίς γενικές ἀρχές τοῦ φιλοσόφου, πρέπει νά εἶναι ἀνήθικη.

Ὁ Σωκράτης ὅμως δέν εἶναι ἀκόμη ἱκανοποιημένος ἀπό τήν ἀπάντηση αὐτή πού θά ἦταν ἀρκετή γιά κάθε ἄλλο φιλόσοφο. Σύμφωνα μέ τή μέθοδό του¹ συνεχίζει νά ἐξετάζει κι ἄλλο ἓνα βασικό θέμα: «ἄν δραπετέψω, ἢ πράξη μου ποιά **πρακτικά ἀποτελέσματα** θά ἔχει;». Ἡ νέα αὐτή ἐξέταση γίνεται στό δέκατο πέμπτο κεφάλαιο μέσα ἀπό **τρεῖς** διαστάσεις. «Πῶς θά

1. Νά ἐρευνᾷ τήν ἀλήθεια ὅσο γίνεται καλύτερα κάνοντας στό συνομιλήτῃ του τίς κατάλληλες ἐρωτήσεις (μέθοδος μαιευτική).

ἐπηρεαστεῖ ἡ ζωὴ **τῶν φίλων μου**; Πῶς ἡ **δική μου ζωὴ**; Καὶ ποιοῦ ὄφελος θὰ ἔχουν ἀπ' αὐτὴ τὰ παιδιά μου;» Ἐτσι θὰ ἀπαντήσῃ ὁ Σωκράτης στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίτωνα, πού διατυπώθηκαν στὰ κεφάλαια τέσσερα καὶ πέντε.

Κάποιος θὰ μπορούσε ἐδῶ νά ρωτήσῃ: «στὴ σημερινὴ ἐποχὴ γιατί νά μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀπάντηση σέ αὐτὰ τὰ τρία **εἰδικά** ἐρωτήματα;» Γιά μᾶς καὶ τὴν ἐποχὴ μας βέβαια δέν ἔχει σημασία ἡ ἀπάντηση αὐτὴ. Σήμερα δέν ἰσχύουν οἱ **εἰδικές συνθήκες** πού περιγράφονται στὸ διάλογο (φυλάκιση τοῦ Σωκράτη, θανατικὴ καταδίκη, σκέψεις γιὰ ἀπόδραση). Οὔτε ζοῦν τὰ συγκεκριμένα πρόσωπα τοῦ διαλόγου (Σωκράτης - Κρίτωνας κτλ.). Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρατηροῦμε καὶ μίαν **ἀντίφαση**. Ἐδῶ ὁ Σωκράτης ζητάει ἀπὸ τὸν Κρίτωνα νά κρινεῖ μέ κριτήρια τῆς **πρακτικῆς** (ποιοῦ θὰ εἶναι τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα). Ἡ προηγούμενη ἐξέταση τοῦ θέματος ὅμως ἔγινε μέ **δύο γινεῖς φιλοσοφικές ἀρχές**. Ἐδῶ ἀντίθετα ἐπιχειρεῖται μίαν **ἐφαρμοσμένη ἠθικὴ ἐξέταση** ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ὅλου εὐ ζῆν καὶ εἰδικότερα τοῦ μὴ ζῆν αἰσχροῦς¹.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νά θυμηθοῦμε τίς συνθήκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες γράφτηκε ὁ διάλογος «Κρίτων». Εἶναι μίαν προσπάθεια τοῦ μαθητῆ τοῦ Σωκράτη, τοῦ Πλάτωνα, νά δικαιολογήσῃ, ἠθικά καὶ πρακτικά, γιατί ὁ Σωκράτης ἔμεινε στὴ φυλακὴ του γιὰ νά πεθάνῃ². Γιά τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ξεχωριστὰ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα, ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία, γιατί ὁ φιλόσοφος (Πλάτωνας) θέλει νά πείσῃ γιὰ τὸ δάσκαλό του τὸ Σωκράτη ὅτι οἱ **ἀρχές του** ἦταν ὀρθές. Ἐτσι, σύμφωνα μ' αὐτές, ἔμεινε καὶ πέθανε³.

Ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλας γραμμὲς τοῦ κεφαλαίου βλέπουμε ὅτι τὸ Σωκράτη τὸν ἀπασχολεῖ πάλι τὸ πρόβλημα ἂν εἶναι καλὸ αὐτὸ πού μελετοῦν. Ἐτσι ξεπροβάλλει ἡ **ἐννοια τοῦ ἀγαθοῦ** πάλι μπροστά μας. Μάλιστα ἡ ἐννοια αὐτὴ τοῦ **ἀγαθοῦ** θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μέχρι τὸ τέλος τοῦ διαλόγου, ἐνῶ μέχρι τώρα μᾶς εἶχε ἀπασχολήσῃ μίαν εἰδικότερη ἐννοια: ἡ ἐννοια τοῦ **πῶς νά μὴν ἀδικοῦμε**⁴. Ὁ Σωκράτης δέν ἀπασχολεῖται ἐδῶ ἂν **θὰ ἀδικήσῃ** τούς φίλους του, τὸν ἑαυτὸ του, τὰ παιδιά του. Τὸν ἀπασχολεῖ τὸ θέμα ἂν δραπε-

1. Ε. Ν. Πλατὴ «Ἑρμηνευτικά στὸν Κρίτωνα», Ἀθήνα 1973.

2. Φαίνεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤξεραν ὅτι ὁ Σωκράτης μπορούσε νά δρατετέψῃ ἀπὸ τὴ φυλακὴ του στὸ διάστημα τῶν τριάντα ἡμερῶν πού περιέμεναν νά ἐρθεῖ ἀπὸ τὴ Δῆλο τὸ «ἱερὸ πλοῖο».

3. Ἀλλωστε πολλές φορές μέσα στὸ διάλογο φαίνεται ἡ πίστη καὶ ἡ ὑποταγὴ τοῦ Σωκράτη στὸ φυσικὸ νόμο. Ἐτσι τὸ θάνατό του τὸν βλέπει σάν μίαν φυσιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς· ἀφοῦ κάθε Ἰδέα (στὸ Πλατωνικὸ σύστημα) ὀρίζεται ἀπὸ τὴν ἀντίθετή της, ἡ ζωὴ ὀρίζεται ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ ὁ θάνατος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη ἐρχεται νά δώσει τέλος σέ μίαν μεσήτη φιλοσοφικὴ ζωὴ, χωρὶς νά διαταραχτεῖ ὁ φυσικὸς νόμος, ἀφοῦ ὁ Σωκράτης εἶναι πιά γέρος.

4. Ὡς θυμηθοῦμε ἐδῶ ὅτι ἡ καλὴ ζωὴ (εὐ ζῆν κεφάλαιο 8) εἶχε ὀριστεῖ ἡ ζωὴ πού ἀποτελεῖ σύνθεση τοῦ καλοῦ τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ δικαίου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ε. Ν. Πλατὴ σημειώνει μίαν **ἀντίθεση**: «Ἀντίστοιχα μέ τὸ «εὐ», εἶναι καὶ τὸ ἀγαθὸ συνθεμένο ἀπὸ τὸ **καλὸ** καὶ τὸ **δίκαιο**. Τὸ ἀγαθὸ ὁλοκληρώνεται λογικὰ μέ τὴν ἐννοια τοῦ **κακοῦ**, πού τὰ συνθετικά του εἶναι **αἰσχρό** (ἄσχημο) καὶ τὸ **ἀδικο**».

τεύοντας φέρεται καλά (εὖ) σέ ὅλους αὐτούς. Τό θέμα γενικεύεται, ἀφοῦ προχωροῦμε ἀπό **τό εἰδικό** θέμα τῆς ἀδικίας στό **γενικό** θέμα τῆς ἐντιμῆς ζωῆς (τῆς ἐντιμῆς συμπεριφορᾶς ἐδῶ)¹.

Πρῶτα πρῶτα ὁ Σωκράτης θά ἐξετάσει τίς συνέπειες τῆς ἀπόδρασης του πάνω στή ζωή τῶν φίλων του. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Σωκράτη πού ἀναφέρεται σ' αὐτούς διατυπώνεται πολύ σύντομα. Τό θεωρεῖ (ὁ φιλόσοφος) αὐτονόητο ὅτι ἐκεῖνοι κινδυνεύουν νά ἐξοριστοῦν καί νά χάσουν τήν περιουσία τους. Ὁ Σωκράτης δέν ἐπιμένει περισσότερο στό σημεῖο αὐτό. Τά ἀγαθά πού κινδυνεύουν οἱ φίλοι του νά χάσουν εἶναι **ὕλικά**. Ὑπάρχουν καί σπουδαιότερα ἀγαθά πού θά διακινδυνέψουν ἄλλοι νά χάσουν (ὁ Σωκράτης). Μέ αὐτά θά ἀσχοληθεῖ ὁ φιλόσοφος στή συνέχεια.

Παρ.
2α

Ἀξίζει ἐδῶ νά προσέξουμε ὅτι ἡ βλάβη πού θά προξενήσει στούς φίλους του ὁ Σωκράτης εἶναι ἀντικειμενικά (γιά τούς φίλους) καί ὑποκειμενικά (γιά τόν ἴδιο τόν Σωκράτη) ἀνήθικη. Ἀντικειμενικά κάνει κάτι ἄδικο ἀπέναντι στούς φίλους. Ὑποκειμενικά πάλι ἡ πράξη του (ἀφοῦ ὁ ἴδιος εἶναι φίλος) εἶναι αἰσχροί².

Γιά τόν ἴδιο τόν Σωκράτη τά ἀποτελέσματα τῆς ἀπόδρασης θά εἶναι πολύ σοβαρά γιά τήν ἴδια του τή ζωή, ἀλλά καί γιά τήν ἔννοια τῆς Ἠθικῆς πού ὑπηρετήσε σ' ὅλη του τή ζωή. Πρῶτο διατυπώνεται τό ἐρώτημα: «ὅταν δραπετεύει ὁ Σωκράτης, πού θά πάει; Φυσικά σέ μιὰ πόλη μέ καλούς νόμους; στά Μέγαρα ἢ στή Θήβα». Ἀλλά θά εἶναι καλῶδεχτος ὁ Σωκράτης σέ μιὰ τέτοια πόλη; Θά τόν καλοδεχοῦν οἱ ἐντιμοί ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἐμφανίζεται μέ τήν πράξη του καταπατητής καί καταστροφέας τῶν νόμων τῆς πατρίδας του; Πολύ φυσικά θά μποροῦν νά σκεφτοῦν οἱ χρηστοί πολῖτες σ' αὐτές τίς πόλεις: «ἀφοῦ φανερά καταπάτησε ὁ Σωκράτης τούς νόμους τῆς πατρίδας του, μήπως ἄραγε ἔχουν δίκιο οἱ δικαστές πού τόν καταδίκασαν σάν διαφθορέα τῶν νέων; Ὁ ἴδιος δηλαδή θά βοηθήσει νά δημιουργηθεῖ ἡ φήμη ὅτι ἡ δίκη του ἦταν σωστή. Αὐτό ὅμως θά εἶναι ἓνα μικρό φιλοσοφικό παραπάτημα τοῦ Σωκράτη³. Στήν περίπτωση αὕτη βλέπουμε τόν Σωκράτη νά ἐνδιαφέρεται γιά τή φήμη πού θά δημιουργηθεῖ γύρω ἀπό τήν ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου, παρά τό γεγονός ὅτι αὕτη εἶναι λαθεμένη⁴.

Παρ
2β

1. Ὁ διάλογος προχωρεῖ μέ τρόπο συλλογισμοῦ ἐπαγωγικά ἀπό τά εἰδικά στά γενικά.

2. Ἑρμηνεία Ε. Ν. Πλατῆ.

3. Ἔτσι εἶναι σάν νά παραδέχεται ὅτι οἱ γενικές ἀρχές τοῦ «εὖ ζῆν», τῆς καλῆς ζωῆς, ὅπως καί τῆς δίκαιας καί τῆς καλῆς καί τῆς δημοφῆς ζωῆς, ἀρχές πού δέχτηκε ὅτι πάντα ἰσχύουν, στή δική του περίπτωση δέν ἔχουν καμιά ἀξία. Τότε πῶς εἶναι δυνατό νά ὑποστηρίξει ὁ Σωκράτης τήν ἀντικειμενική ἀλήθεια αὐτῶν τῶν ἀρχῶν; Αὐτό θά ἦταν τέλεια παράλογο. Ὅλο τό οἰκοδόμημα τῆς διδασκαλίας του θά γκρεμιζόταν. Γι' αὐτό ὁ φιλόσοφος νοιάζεται νά φανεῖ καθαρά ὅτι ἡ ζωή του προσαρμόζεται μέ τίς γενικές ἀρχές πού ἔχει (μαζί μέ τόν Κρίτωνα) δεχτεῖ.

4. Στό σημεῖο αὐτό θά μπορούσε κανεῖς νά παρατηρήσει ὅτι γιά τή λαθεμένη κρίση τῶν δικαστῶν ἔχει καί ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης μιὰ εὐθύνη, ἀφοῦ μέ τήν «Ἀπολογία» του δέν προσπάθησε νά τούς κάνει νά ἀλλάξουν γνώμη, ὅπως οἱ νόμοι τοῦ ἔδιναν τό δικαίωμα νά κάνει. Ἄλλο ἓνα ἐρώτημα ἐδῶ μπορεῖ νά εἶναι: «ἡ φήμη μήπως εἶναι

Υπάρχουν βέβαια και άλλοι τόποι για το δραπέτη Σωκράτη. Παράδειγμα ή Θεσσαλία που ανέφερε ο Κρίτωνας. Μπορεί όμως ο Σωκράτης να ζήσει σε χώρα που δεν έχει νόμο; Χωρίς να φιλοσοφεί; Πώς μπορεί εκεί να διδάσκει τις ιδέες του, αφού ο ίδιος θα τις έχει καταπατήσει; Και με τί ενδιαφέρον θα τον άκουγαν οι Θεσσαλοί, άνθρωποι που αγαπούν την απόλαυση του σώματος και όχι της ψυχής, δηλαδή τη φιλοσοφία; Αναγκαστικά ο Σωκράτης θα άλλαζε τρόπο ζωής¹. Πραγματικά θα είναι **τραγική ή θέση του Σωκράτη**. Δέ θα υπάρχει γι' αυτόν τόπος για να ζήσει.

Και τί θα κάνει ζώντας στη Θεσσαλία; Με μεγάλη επιμονή και υπομονή προσπαθεί ο φιλόσοφος να ανατρέψει αυτό το έπιχειρημα του Κρίτωνα. Δύο τρόποι λεκτικοί που χρησιμοποιούνται από τον Πλάτωνα τονίζουν ακόμη περισσότερο την τραγική θέση του φιλοσόφου. Αυτά είναι το **κωμικό στοιχείο** και η **πικρή ειρωνεία**. Πόσο κωμικός πρέπει να είναι ο Σωκράτης που διηγείται με ποιο τρόπο μασκαρεμένος θα ξέφυγε από τη φυλακή! Και πόσο μεγάλη είναι η ειρωνεία του για τον εαυτό του, όταν τον φαντάζεται να τρώει και να πίνει στα συμπόσια, με μόνη του απόλαυση αυτό· χωρίς πιά να μπορεί να φιλοσοφήσει. Είναι τόση η ήθικη ταπείνωση για το Σωκράτη που σχεδόν απόλυτα μās έχει πείσει: «Πρέπει ο Σωκράτης να μείνει και να θανατωθεί. Πρέπει να δείξει πώς οι αρχές που πιστεύει έχουν αξία απόλυτη και αντικειμενική».

Παρ.

2γ

Υπάρχει όμως κι άλλο ένα έπιχειρημα του Κρίτωνα που φαίνεται ακόμη, στά μάτια μας, να έχει κάποια αξία. «Και τά παιδιά σου, Σωκράτη;» Τώρα ήρθε η ώρα για τον πατέρα Σωκράτη να απαντήσει. Πόσο ακατάλληλο τόπο θεωρεί τη Θεσσαλία, για να μεγαλώσει εκεί τά παιδιά του, φαίνεται από την έρωτηση, τη γεμάτη ειρωνεία, που κάνει: «Μά τί; Θά τά πάρεις κι αυτά μαζί σου στη Θεσσαλία και εκεί θά τά αναθρέψεις και μορφώσεις...;» Μόνο να τά θλάσει τά παιδιά του μ' αυτό τον τρόπο ο φιλόσοφος μπορεί². Θά τούς στερήσει την πατρίδα³ και θά τά μεγαλώσει σε τόπο ανήθικο.

Συμφωνούμε με το Σωκράτη. Δεν πρέπει να πάρει μαζί του τά παιδιά του. Άς μείνουν στην Άθήνα με τη φροντίδα των φίλων του. Άλλά τότε

ή γνώμη των πολλών; Γιατί λοιπόν ο Σωκράτης νοιάζεται γι' αυτή; Μπορούμε εδώ να παρατηρήσουμε ότι ή δραπέτευση θά είναι μιά πράξη άδικη, κακή και άσημη. Έτσι και θά είναι άδικη όχι μόνο σύμφωνα με τη γνώμη των πολλών (δόξα) αλλά και σύμφωνα με τις γενικές Άρχές που δέχεται ο Σωκράτης.

1. «... αναγκαστικά ο Σωκράτης στην έξορία δεν μπορεί παρά να είναι αίσχρος, άσημος... θά αναγκαστεί να ζήσει σε περιβάλλον χωρίς ήθικη και πνευματικότητα... Έτσι θά χάσει το έλεύθερο του χαρακτήρα του και θά προδώσει τον εαυτό του και όλο του το παρελθόν, τον έως τώρα δίο του και τούς ως τώρα λόγους του· όχι μόνο τούτο, αλλά και θ' άπογυνώσει αναδρομικά όλα αυτά - μολοντί υπήρξαν άριστα - από κάθε αξία» Ε. Ν. Πλάτης.

2. Κι αυτό θά είναι άδικο ύποκειμενικά (για τον πατέρα Σωκράτη) και αντίκειμενικά.

3. Παρόλο που ή πατρίδα είναι το μεγαλύτερο αγαθό (κεφ. 12). Αυτή είναι άλλη μιά αντίφαση για το Σωκράτη.

ποιό ὄφελος τὰ παιδιά αὐτά θά ἔχουν, ἂν ὁ πατέρας τους ζεῖ; Στό κεφάλαιο 5 μᾶς εἶχε πεί ὁ Κρίτωνας ὅτι πρέπει κανεῖς ἢ νά μὴν κάνει παιδιά ἢ νά ταλαιπωρεῖται μαζί τους ἀνατρέφοντας καί μορφώνοντάς τα. Γιά τὰ παιδιά του λοιπόν δέ θά εἶναι πατέρας μέ τήν ἔννοια αὐτή πού δέχεται ὁ φιλόσοφος τό νόημα τῆς πατρότητας. Θά εἶναι γι' αὐτά σάν νά εἶναι νεκρός.

Τό κεφάλαιο τελειώνει μέ ἕναν καθαρό ὑπαινιγμό τοῦ Σωκράτη γιά τή φροντίδα τῶν γιῶν του, πού τήν ἀναθέτει στούς φίλους του. Καί κάποια εἰρωνεία τοῦ Σωκράτη, γιά τόν Κρίωνα αὐτή τή φορά, κρύβεται στή φράση αὐτή. «Ἄν δέβαια μπορεῖς νά περιμένεις κάτι καλό ἀπ' αὐτούς πού ἰσχυρίζονται πώς εἶναι φίλοι σου». Οὐσιαστικά ὁ Κρίτωνας εἶναι τό πρόσωπο πού πρέπει νά συναισθανθεῖ τό καθήκον του σάν κηδεμόνας τῶν παιδιῶν τοῦ Σωκράτη, εἴτε αὐτός φύγει εἴτε μένει καί θανατωθεῖ¹.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) Ὁ Σωκράτης βαδίζει μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα. 2) Οἱ πολῖτες ὑποδέχονται μέ ὑποψία τό Σωκράτη. 3) Ἡ ὑποδοχή τοῦ Σωκράτη στή Θεσσαλία. 4) Τό συμπόσιο (ξεφάντωμα). 5) Τά παιδιά τοῦ Σωκράτη κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν φίλων του.

Ἐπίθετα: φανερό, κοντινές Πολιτεῖες, καλοῦς νόμους, νέων κι ἄμωλων ἀνθρώπων, χρηστοῦς ἀνθρώπους, πολῦτιμα πράγματα, κακή ἐντύπωση, γέρος ἀνθρώπος.

Μεταφορές: ...θά σέ λοξοκοιτάζουν... οἱ νόμοι εἶναι τά πιό πολῦτιμα πράγματα... βασιλεύει ἀταξία καί ἀκολασία.

Παρομοίωση: ὡς ἐχθρός.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 15)

...ἐάν εἰς τῶν ἐγγύτατά τινα πόλεων ἔλθης... πολέμιος ἦῃεις...

...ἂν πᾶς σέ καμιά ἀπό τίς πιό κοντινές πολιτεῖες... θά φτάσεις ἐκεῖ ὡς ἐχθρός...

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις (κεφ. 15)

1ο. Ποιά παροιμία θά ταίριαζε στό Σωκράτη, ἂν δραπέτευε; «Δάσκαλε πού δίδασκες καί νόμον δέν ἐκράτεις». Κοίταξε καί στά Ἰδεολογικά τοῦ κεφαλαίου.

2ο. Ποιές συνέπειες θά προκαλοῦσε ἡ δραπέτευση τοῦ Σωκράτη α) στή ζωή τῶν φίλων του β) στή δική του ζωή γ) στή ζωή τῶν παιδιῶν του; Θά τοὺς ἐβλαπτε ὅλους. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

1. Ν. Δ. Βασιλόπουλος.

Νόημα (κεφάλαιο δέκατο ἕκτο)

Οἱ πρόσωποποιημένοι νόμοι ἐξακολουθοῦν νά συμβουλεύουν τὸ Σωκράτη. Τοῦ προτείνουν λοιπὸν νά ὑπακούσει σ' αὐτοὺς καὶ νά μὴ βάλει μπροστά στοῦ δίκιο οὔτε τὰ παιδιά του οὔτε τίποτε ἄλλο. Ὅταν θά πεθάνει ὁ Σωκράτης, θά πρέπει νά ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴ ζωὴ του μπροστά στοὺς ἀδελφούς τῶν ἐπίγειων νόμων, μπροστά στοὺς νόμους τοῦ Ἄδη. Αὐτὰ λοιπὸν πού μελετᾷ νά κάνει δὲ θά ὠφελήσουν τώρα κανέναν, ἀλλὰ οὔτε κι αὐτὸν τὸν ἴδιο θά ὠφελήσουν, ὅταν φτάσει στὸν Ἄδη.

Βέβαια ὁ Σωκράτης ἔχει ἀδικηθεῖ, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τοὺς νόμους· ἔχει ἀδικηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Δραπετεύοντας ὅμως ὁ ἴδιος ἀδικεῖ ὅσους δὲν πρέπει, τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, τοὺς φίλους του, τὴν πατρίδα, τοὺς νόμους. Μ' αὐτὴ τὴν κατηγορία δαρυμένος ὁ Σωκράτης, ὅταν κάποτε πεθάνει, θά συναντήσει ἐχθρικούς τοὺς νόμους τοῦ Ἄδη, γιατί παραβίασε τίς συμφωνίες του μὲ τοὺς νόμους τῆς γῆς.

Τελειώνοντας οἱ νόμοι πρακινοῦν τὸ Σωκράτη νά δεχτεῖ τὴ δική τους γνώμη καὶ νά μὴν πραγματοποιήσῃ ὅσα ὁ Κρίτωνας τοῦ προτείνει.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 16)

μπροστά στοῦ δίκαιο (στ. 2): συγκριτικά μὲ τὸ δίκαιο, περισσότερο ἀπ' αὐτό.

νά προβάλεις (στ. 4): νά ἰσχυριστεῖς, νά φέρεις σάν ἐπιχείρημα στὴν ἐκεῖ ἀπολογία σου.

ὅσο σου περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι (στ. 18): ὅσο ἦταν στὴ δική σου δικαιοδοσία.

Πραγματολογικά (κεφ. 16)

Ἄδης (στ. 3): μυθικός τόπος ὅπου πῆγαιναν οἱ ψυχές μετὰ τὸ θάνατο. Ἦταν κάτω ἀπὸ τὴ γῆ καὶ περιβαλλόταν ἀπὸ τέσσερα ποτάμια: τὸν Κωκυτὸ, τὸν Πυριφλεγέθοντα, τὸν Ἀχέροντα καὶ τὴ Στύγα. Κυρίαρχοι στὸν Ἄδη ἦταν ὁ Πλούτωνας, γιὸς τοῦ Κρόνου καὶ ἀδελφός τοῦ Δία, καὶ ἡ Περσεφόνη, κόρη τῆς Δήμητρας. Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν ὁδηγοῦνταν ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ψυχοπομπὸ Ἑρμῆ· στὴν Ἀχερουσία λίμνη, μπροστά ἀπὸ τὸν Ἄδη, τίς ψυχές παραλάβαινε ὁ Χάρος καὶ μὲ τὴ βάρκα του τίς ὁδηγοῦσε στὴ χώρα τῶν νεκρῶν, πού τὴ φύλαγε ὁ μυθικός σκύλος Κέρβερος. Οἱ ψυχές τῶν δικαίων πῆγαιναν στὰ Ἑλύσια Πεδία καὶ τῶν ἀδίκων γκρεμίζονταν στὰ Τάρταρα.

Δικαστές στον "Αδη ήταν τρεις: ο Αϊακός (γιός του Δία και της νύμφης Αϊγινάς, περίφημος για τη σοφία του. Βοήθησε τους θεούς Ποσειδώνα και 'Απόλλωνα να κτίσουν τα τείχη της Τροίας)· ο Μίνωας (γιός του Δία και της Ευρώπης, θεμελιωτής της θαλασσοκρατίας των Κρητών και οικιστής πολλών πόλεων με δίκαια νομοθεσία)· ο Ραδάμανθς (άδερφός του Μίνωα· πίστευαν ότι ήταν βασιλιάς στα νησιά των Μακάρων)· τέταρτο δικαστή ο Σωκράτης αναφέρει στην «'Απολογία» του τόν Τριπτόλεμο (μυθικό ήρωα της 'Αττικής· αυτός διδάχτηκε από τη Δήμητρα την καλλιέργεια των δημητριακών· πρώτος έσπειρε στην 'Ελευσίνα και διέδωσε την καλλιέργεια αυτή και σε άλλους τόπους).

Πολιτιστικά (κεφ. 16)

Ο πολιτισμός του τετάρτου π.Χ. αιώνα χαρακτηρίζεται μέσα από τις λέξεις: στον "Αδη... στους άρχοντες πού είναι εκεί. Αυτές απηχούν τις ιδέες των ανθρώπων της εποχής για τη μεταθανάτια ζωή. Οί ψυχές πηγαίνουν σε όρισμένο τόπο, τόν "Αδη, πού έχει τους δικούς του νόμους και τους δικούς του άρχοντες. Η ζωή δηλαδή συνεχίζεται για τους άρχαίους "Ελληνες και ύστερα από τό θάνατο. Πιστεύουν στην άθανασία της ψυχής πού, ανάλογα με τις πράξεις της, όταν ζούσε σε ζωντανό σώμα, ανταμείβεται.

Οί επίγειοι νόμοι (στ. 10): είναι ρυθμιστές του δικαίου. Αυτοί όμως μπορεί νά παραποιηθούν ή νά παρερμηνευτούν από τους δικαστές (από τους ανθρώπους) στ. 10.

Αναφέρονται οί **ύποσχέσεις** και οί **όμολογίες** (στ. 12) σάν κανόνες πού ρυθμίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, αλλά και ανάμεσα στους ανθρώπους (πολίτες) και την πολιτεία (νόμους).

Ακόμη γίνεται ύπαινιγμός για την ύπακοή πού οφείλουν τά παιδιά στους γονείς (εμάς πού σε αναθρέψαμε).

Ίδεολογικά (κεφ. 16)

όλα αυτά (στ. 4): αν ο Σωκράτης ενεργήσει σύμφωνα με τις αρχές πού έγιναν παραδεκτές από τόν ίδιο και από τόν Κρίτωνα, θά μπορεί στον "Αδη νά απολογηθεί για τη ζωή του, σάν ζωή σωστή. Όλα αυτά πού απέδειξε με τό θάνατό του ότι τά δέχεται σάν σωστά θά μπορεί νά τά χρησιμοποιήσει στο ενεργητικό του σάν μία άπολογία καλή.

στούς άρχοντες... έχει (στ. 4): εδώ γίνεται ένας ύπαινιγμός για την 'Ορφική διδασκαλία (πού ήταν διδασκαλία φιλοσοφική και μυστηριακή· δεχόταν τη συνέχιση της ζωής μετά τό θάνατο και τη μετεμψύχωση σάν συνέχεια της ζωής). Οί 'Ορφικοί πίστευαν στην κρίση ύστερα από τό θάνατο.

...ή για άλλον κανένα από τους δικούς σου (στ. 7): ή φράση αυτή θέλει νά δηλώσει ότι τό κακό, τό άδικο και τό άνόσιο θά έπεκταθεί με τρόπο ώστε νά περιλάβει όχι μόνο τό Σωκράτη, αλλά και τους φίλους του πού τόν συμβού-

λειψαν νά φύγει. Αὐτή τήν ἴδια θέση ὑποστήριξαν οἱ νόμοι καί παραπάνω, στό δέκατο πέμπτο κεφάλαιο (ἐρμηνεία Βασιλόπουλου).

μήτε τά παιδιά σου νά προτιμήσεις μήτε τή ζωή ἤ μήτε τίποτε ἄλλο... ἡ φράση αὕτη ἔχει μιᾶ γενικότητα, γιατί κρύβει τήν ἀλήθεια ἐνός γνωμικοῦ, μέ ἀξία παντοτεινή. Οἱ νόμοι ἐδῶ ξαναγυρίζουν στήν κύρια ἐννοια πού ἀναπτύχθηκε στό κεφάλαιο ἐννέα.

...οὔτε ἐκεῖ ὅταν θά φτάσεις θά εἶναι καλύτερο (στ. 8): ὑπαινιγμός καί ἀπειλή κρύβεται στή φράση αὕτη γιά τήν κρίση καί τήν τιμωρία στόν "Αδη.

...ὄχι ἀπό μᾶς τοὺς Νόμους, ἀλλά ἀπό τοὺς ἀνθρώπους (στ. 10): οἱ νόμοι ἔδειξαν στό Σωκράτη ὅτι, ἂν δραπετέψει ἀπό τή φυλακή, δέν ἔχει νά προσφέρει τίποτε καλό γιά τὰ παιδιά του. Ὡς τώρα μέ τή φράση αὕτη ὁ Σωκράτης θέλει νά ἐλέγξει τόν Κρίτωνα, γιατί προσπαθεῖ νά πείσει τό φιλόσοφο νά κάνει πράξη ἀδίκη καί ἀνόσια (ἐρμηνεία Ζηκίδου).

...ἂν δραπετέψεις (στ. 11): οἱ νόμοι δείχνουν ἐδῶ ὅτι δέν ξέρουν ἀκόμη ποιά ἀπόφαση ὁ Σωκράτης θά πάρει: θά μείνει νά τιμωρηθεῖ ἢ θά φύγει; Μέχρι τό τέλος τοῦ διαλόγου ἡ γνώμη τοῦ φιλοσόφου δέ φαίνεται. Αὕτη θά ἐρθεῖ στό φῶς, ὅταν ἡ δραπέτευση θά ἔχει ἐξελασθεῖ ὀλοκληρωτικά τί ἔχει νά προσφέρει γιά ὄφελος τοῦ λόγου, ἀλλά καί γιά τό ὄφελος τῶν ἀνθρώπων.

...θά καταπατήσεις τίς ὑποσχέσεις σου καί τίς συμφωνίες (στ. 12): ἐδῶ ὁ φιλόσοφος κάνει μιᾶ ἀνακεφαλαίωση περιληπτική τῶν ἀρχῶν πού διατυπώθηκαν σέ προηγούμενα κεφάλαια. Αὐτές εἶναι: 1) δέν πρέπει κανεῖς νά ἀνταποδίδει τήν ἀδικία πού τοῦ κάνουν. 2) Πρέπει νά μένει πιστός σέ ὅσα συμφώνησε ὅτι εἶναι δίκαια.

Παρ.
1

...τ' ἀδέρφια μας, οἱ Νόμοι τοῦ "Αδη (στ. 17): ὅλοι οἱ νόμοι, οἱ νόμοι τῆς ἐπίγειας ζωῆς, ἀλλά καί τοῦ "Αδη, ἐκπροσωποῦν τό λόγο, τήν ἀντικειμενική ἠθική καί λογική. "Αρα συνδέονται ἐσωτερικά μεταξύ τους. Εἶναι ἀδέρφια. Ἔτσι ἡ ὑποδοχή πού οἱ νόμοι τοῦ "Αδη θά κάνουν στό Σωκράτη, ὅταν θά πεθάνει κάποτε, δέν θά εἶναι καθόλου καλή, ἀφοῦ καταπάτησε στή ζωή του τοὺς νόμους πάνω στή γῆ.

Φιλοσοφική καί αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 16)

Τό κεφάλαιο αὐτό εἶναι τό τελευταῖο πού περιέχει τήν προσωποποίηση τῶν νόμων· ἀνήκει στήν ἐνότητα πού ἀποτελοῦν τὰ κεφάλαια 11 - 16, πού ἐκφράζουν τήν ἀπόδειξη πάνω στήν ὀρθότητα τῆς πρότασης τοῦ Κρίτωνα. Ἔτσι, μέ τό τέλος τοῦ κεφαλαίου δεκαέξι, δέν ὑπάρχει πιά καμία ἀμφιβολία γύρω ἀπό τήν ἀπάντηση πού θά δώσει ὁ Σωκράτης στό ἀρχικό ἐρώτημα: «Θά δραπετέψει ὁ Σωκράτης ἢ ὄχι;»

Ὁ χαρακτήρας τοῦ κεφαλαίου εἶναι **περιληπτικός** καί **προτρεπτικός** μαζί. Περιληπτικά ἀναφέρονται, σάν μιᾶ ἀνακεφαλαίωση τῶν προηγούμενων, βασικές ἀρχές πού εἶχαν γίνει ἀπό ἄλλα κεφάλαια παραδεκτές. Στό τέλος διατυπώνεται ἡ προτροπή τῶν νόμων στό Σωκράτη νά ἀκολουθήσει τή δική τους ἀποψη.

Ἀπό τίς πρώτες φράσεις τοῦ δέκατου ἔκτου κεφαλαίου ὁ λόγος ἀλλάζει θέμα· στρέφεται γύρω ἀπό τήν ἀξιολόγηση τῆς πράξης τοῦ Σωκράτη, ἐνῶ στό προηγούμενο κεφάλαιο εἶχε ἐξετάσει τά πρακτικά ἀποτελέσματα (τά ὀφέλη) πού θά εἶχε ἡ πράξη αὐτή. Ἡ στροφή αὐτή τοῦ λόγου σημειώνεται καί μέ τρόπο λεκτικό. «Λοιπόν, Σωκράτη, εἶναι καιρός... μήτε νά προτιμήσεις...». Ἡ στροφή τοῦ λόγου ἐντονα γίνεται. Καί εἶναι ἀπαραίτητος αὐτός ὁ ἐντονος τρόπος τῆς ἀντίθεσης, γιατί τά θέματα πού θά ἐξεταστοῦν ἐδῶ δέν ἔχουν σχέση μέ τήν **ἐπίγεια ζωή** ἢ μέ τά **πρακτικά τῆς ἀποτελέσματα**· ἔχουν σχέση μέ τή **μεταφυσική**¹.

Στήν ἀρχή οἱ νόμοι, μέ τρόπο ἀπόλυτο, ζητοῦν ἀπό τό Σωκράτη νά τά ἀπαρνηθεῖ ὅλα γιά χάρη τους. «Ποιά εἶναι **ὅλα αὐτά** πού ὁ Σωκράτης πρέπει νά ἀπαρνηθεῖ;» Μέ τρόπο γενικό² οἱ νόμοι ἀναφέρονται στά ἀγαθά πού μπορεῖ νά προτιμοῦσε ὁ Σωκράτης ἀντί γιά ἐκείνους. 1) Εἶναι τά παιδιά³. 2) Εἶναι ἡ ζωή. Μέ τή λέξη αὐτή ἐννοεῖται ὅχι κάθε μορφή ζωῆς. Ἐννοεῖται ἡ ἀπολαυστική ζωή πού θά μπορούσε ὁ φιλόσοφος νά ζήσει, ἀν δραπετεύε καί πηγαινε στή Θεσσαλία. Εἶναι αὐτό τό εἶδος τῆς ζωῆς πού σέ προη/ούμενα κεφάλαια ὀνομάστηκε ζωή ἀντί τοῦ ὅρου «ἐντιμή ζωή». 3) Εἶναι ὅλα τά ἄλλα πού θά μπορούσε ὁ φιλόσοφος νά προτιμήσει ἀντί τοῦ δικαίου, δηλαδή ἀντί τῶν νόμων πού ἐκφράζουν ἀντικειμενικά τό δίκαιο.

Παρατηροῦμε στό σημεῖο αὐτό μιὰ **τριπλή διαβάθμιση** στά λόγια τοῦ Σωκράτη. Ἀπό τά «παιδιά» μέχρι τό «τίποτε ἄλλο» πού ἀναφέρει σάν σύγκριση στό «δίκαιο», ὑπάρχει μιὰ «κορύφωση», μιὰ σκάλα πού ὅσο προχωρεῖ φτάνει σέ στρώματα ψηλότερα. Αὐτό πού ζητοῦν οἱ νόμοι ἀπό τό Σωκράτη νά κάνει εἶναι ἐξαρτημένο ἀπό τό καθήκον πού ἔχει ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος πρὸς τόν ἑαυτό του, πρὸς τούς νόμους τούς ἀνθρώπινους, ἀλλά καί πρὸς τούς νόμους τοῦ «Ἄδης»⁴, πού φαίνονται νά ἔχουν στενή σχέση μέ τούς νόμους τῶν ἀνθρώπων⁵. Ὁ «Ἄδης» ἐκτός ἀπό νόμους ἔχει καί «ἄρχοντες», ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει καί στήν πολιτεία. Ὑπάρχει λοιπόν στενή σχέση ἀνάμεσα στόν τρόπο πού κυβερνιέται ἡ πολιτεία, ἀλλά καί ὁ «Ἄδης»⁶. Ἔτσι τό Σωκράτη τόν περιμένει τιμωρία γιά ὅσα θά κάνει· τιμωρία πάνω στή γῆ

1. **Μεταφυσική** εἶναι ὁ κλάδος τῆς φιλοσοφίας πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἀρχή τῶν ὄντων, τήν καταγωγή τῆς ζωῆς, τήν ὑπαρξη τοῦ θεοῦ καί τό πρόβλημα τῆς Ἀλήθειας. Ἀσχολεῖται δηλαδή μέ ὅ,τι ξεπερνάει τίς αἰσθήσεις μας (**ὑπεραισθητό**).

2. Ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει στά **γνωμικά**.

3. Στή φράση αὐτή, ἐκτός ἀπό τά παιδιά τοῦ Σωκράτη, ἴσως ἐννοοῦνται ὅλα ἐκεῖνα πού θά μπορούσαν νά ἐπηρεάσουν συναισθηματικά τό Σωκράτη: π.χ. οἱ φίλοι του. Αὐτό, κατά τή γνώμη μας, φαίνεται ἀπό τή γενικότητα τῆς ἐκφρασης ἐδῶ. Ἄν ὁ φιλόσοφος ἤθελε νά ἀναφερθεῖ ἀποκλειστικά στά παιδιά τοῦ Σωκράτη θά ἔλεγε: «**τά παιδιά σου**».

4. Μιά τέτοια γνώμη ἐκφράζεται καί στήν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλή στ. 450.

5. Αὐτή ἡ στενή σχέση δηλώνεται, ἀφοῦ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας καί οἱ νόμοι τοῦ Ἄδης εἶναι ἀδέρφια.

6. Οἱ νόμοι τοῦ Ἄδης ἐκφράζουν τή **μεταφυσική νομοτέλεια**. Αὐτοί δρῶν πάντοτε στήν οὐσία τῶν ἐμπειρικών φαινομένων. Ἡ μεταφυσική αὐτή νομοτέλεια (ὑπακοή

ἀλλά καί στόν "Αδη. Ἡ ἀπειλή αὐτὴ ἐκφράζεται ἐμμεσα μέσα στήν προειδοποίηση τῶν νόμων ὅτι δέ θά τόν ὑποδεχτοῦν καλὰ οἱ νόμοι τοῦ "Αδη, ὅταν κάποτε θά πεθάνει. Ἐδῶ ἔχουμε κάτι ἀνάλογο μέ τή χριστιανική κόλαση.

Παρ. 2 Ἐδῶ κάποιος ἴσως ρωτοῦσε: «μά εἶναι δίκιο αὐτό πού ζητοῦν οἱ νόμοι ἀπό τό Σωκράτη; Ὁ Σωκράτης δέν ἔχει ἀδικηθεῖ;» Βέβαια ὁ Σωκράτης ἀδικήθηκε. Ἀλλά ὄχι ἀπό τούς νόμους¹. Ἀδικήθηκε ἀπό τούς ἀνθρώπους. Ὑποχρεώνεται λοιπόν νά μείνει πιστός, χωρίς νά ἀνταποδώσει τήν ἀδικία πού τοῦ ἐγινε. Αὐτό εἶναι ἓνα καινούριο στοιχεῖο πού προβάλλεται ἐδῶ.

Ἡ προσωποποίηση τῶν νόμων τελειώνει ἐδῶ. Ἀκριβῶς ὅπως στό δεύτερο κεφάλαιο ἀπό τήν ἀρχή μέ τήν περιγραφή τοῦ ὄνειρου τοῦ Σωκράτη, ἔτσι κι ἐδῶ, στό προτελευταῖο κεφάλαιο τοῦ διαλόγου, βλέπουμε τήν ἠθική συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου νά ἔχει τίς ρίζες της στό θερησκευτικό συναίσθημα.

Σχήματα λόγου: Εἰκόνες: 1) Ὁ Σωκράτης φτάνει στόν "Αδη. 2) Ἡ κρίση τῶν κριτῶν τοῦ "Αδη γιά τό Σωκράτη.

Ἐπίθετα: καλύτερο, δικαιοτέρο, ὀσιότερο.

Μεταφορές: θά καταπατήσεις τίς ὑποσχέσεις σου... οἱ Νόμοι τοῦ "Αδη δέ θά σέ καλοδεχτοῦν...

Ἀντιθέσεις: 1)...μπροστά στό δίκαιο μήτε τά παιδιά σου νά προτιμήσεις ... μήτε τίποτε ἄλλο. 2) ...ἀδικημένος ὄχι ἀπό μᾶς τούς Νόμους, ἀλλ' ἀπό τούς ἀνθρώπους.

Πολυσύνδετο: 1) (οὔτε) καλύτερο οὔτε δικαιοτέρο οὔτε ὀσιότερο. 2) καί τόν ἑαυτό σου καί τούς φίλους σου καί τήν πατρίδα.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 16)

Ἄλλά νῦν μὲν ἡδικομένος ἄπει, ἐὰν ἀπίης, οὐχ ὕφ' ἡμῶν τῶν νόμων ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων.

Τώρα βέβαια θά φύγεις ἀπό τόν κόσμον αὐτό, ἂν φύγεις, ἀδικημένος, ὄχι ἀπό μᾶς τούς Νόμους, ἀλλά ἀπό τούς ἀνθρώπους.

Ἑρωτήσεις – ἀπαντήσεις (κεφ. 16)

1ο. Ποιό νέο ἐπιχείρημα προβάλλει ἐδῶ ἐναντία στή δραπέτευση τοῦ Σωκράτη;

Εἶναι ἡ τιμωρία πού περιμένει τό φιλόσοφο στόν "Αδη. Κοίταξε καί στά Ἱδεολογικά τοῦ κεφαλαίου.

2ο. Χαρακτηρίστε τό νέο στοιχεῖο πού προβάλλει πρὸς τό τέλος τοῦ

ἀπόλυτη στούς μεταφυσικούς νόμους) εἶναι, τώρα πού ζοῦμε, ἀφανέρωτη στήν ἐμπειρία μας. Μετά τό θάνατο μόνο θά μᾶς ἀποκαλυφθεῖ καθαρά. Ἑρμηνεία Ε. Ν. Πλατῆ.

1. Ἐδῶ πρέπει νά ἐννοεῖται ἡ ἰδέα τῶν νόμων καί ὄχι ὁ συγκεκριμένος νόμος πού μέ βάση αὐτόν καταδικάστηκε ὁ Σωκράτης.

κεφαλαίου σχετίζοντάς το μέ τά ἐπιχειρήματα τοῦ Σωκράτη καί τῶν Νόμων.

Τό νέο στοιχείο εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης ἀδικήθηκε ἀπό τοὺς ἀνθρώπους. Ὅχι ἀπό τοὺς Νόμους. Ἐμμεσα οἱ Νόμοι (καί ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης πού μιλάει) παραδέχονται ὅτι ὁ Σωκράτης ἀδικήθηκε, ἀλλά πρέπει νά μείνει πιστός στίς ἀρχές του. Κοίταξε καί στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 17

Ὁ Σωκράτης ἀποφασίζει νά ἐνεργήσει σύμφωνα
μέ τίς ὁδηγίες τοῦ θεοῦ

Νόημα (κεφ. 17)

Ἡ προσωποποίηση τῶν νόμων ἐδῶ τελειώνει· καί ὁ Σωκράτης δηλώνει στόν Κρίτωνα ὅτι εἶναι ἀποφασισμένος νά ὑπακούσει σέ ὅσα ἐκεῖνοι τόν πρόσταξαν. Μοιάζει σάν ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους πού ὅταν μυοῦνται στά μυστήρια τῶν Κορυθάντων, νομίζουν ὅτι ἀκοῦν στ' αὐτιά τους νά βουίζουν ἀσταμάτητα οἱ αὐτοί. Ἔτσι, ἐξακολουθεῖ ὁ Σωκράτης, ὅσα τοῦ εἶπαν προηγούμενα οἱ νόμοι τά δέχεται ἀπόλυτα· ἂν ὁ Κρίτωνας μιλήσει ἀντίθετα μ' αὐτά, δέ θά πετύχει τίποτα. Ἀλλά καί πάλι, ἂν νομίζει ὁ Κρίτωνας ὅτι κάτι μπορεῖ νά πετύχει, ἄς μιλήσει.

Ἐκεῖνος δηλώνει ὅτι τίποτα πιά δέν ἔχει νά πεῖ. Ἔτσι ὁ Σωκράτης συμπεραίνει ὅτι πρέπει νά κάνουν ἐκεῖνα πού ὁ θεός τοὺς φανερώνει.

Λεξιλόγιο - ἐρμηνευτικά (κεφ. 17)

ὅσοι κατηχοῦνται (στ. 3) = ὅσοι μυοῦνται.

μάτια (6) = ἄδικα, στά χαμένα.

ἀφού ὁ θεός (10): γενικά ἢ θεότητα καί ὄχι ὁρισμένος θεός.

Πραγματολογικά (κεφ. 17)

Ὁ αὐλός (στ. 2): πνευστό μουσικό ὄργανο.

Κορυθάντες (στ. 3): ἦταν ἱερεῖς τῆς Φρυγικῆς θεᾶς Ρέας ἢ Κυβέλης· αὐτοὶ γιόρταζαν τῇ θεᾷ τους φωνάζοντας μέ μανία καί χορεύοντας ὀργιαστικά φορώντας ὄπλα, κάτω ἀπό τόν ἦχο αὐλῶν καί τυμπάνων. Ἡ μουσική μέ τόν τρόπο αὐτό καταντούσε ἄγρια καί δυνατή. Οἱ ἦχοι πού ἐβγαίνουν ἐμεναν στά αὐτιά ἐκείνων πού τήν ἀκουγαν, ἀκόμα κι ὅταν εἶχαν σταματήσει ἀπό πολλή ὥρα. Οἱ ἄνθρωποι γιά πολύ ἀκουγαν τό βόμβο τῶν αὐλῶν καί τῶν φωνῶν, χωρίς νά μποροῦν νά ἀκούσουν τίποτε ἄλλο.

Μεταφορικά ή λέξη σημαίνει ανθρώπους τόσο ένθουσιασμένους, ώστε δέν μπορούν νά ξεχάσουν όσα άκουσαν ούτε μπορούν νά δεχτοῦν άλλη άποψη.

Πολιτιστικά (κεφ. 17)

Ἀναφέρεται ό αὐτός, τό πνευστό μουσικό ὄργανο. Ἀκόμη αναφέρονται οί Κορυβάντες, ἱερεῖς τῆς Ρέας ἢ Κυβέλης. Τά μυστήρια (στ. 3) εἶναι εἰδικές θρησκευτικές τελετές, ὅπου παίρνουν μέρος μόνο οί μνημένοι πιστοί. Ἐκτός ἀπό τά μυστήρια τῶν Κορυβάντων, πολύ γνωστά ἦταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια.

Ἰδεολογικά (κεφ. 17)

...νῶσε το καλὰ (στ. 1): ἀφοῦ ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα ἔχει ἀρχή νοησιαρχική¹ φυσικά μόνο ὅταν ὁ Κρίτωνας **καταλάβει** καὶ μάλιστα καλὰ, θά μπορέσει νά δεχτεῖ τὴν ἀποψη τοῦ Σωκράτη. Ἡ ἀποψη αὐτή, ἀφοῦ ἔχει σχέση μέ τό λόγο, εἶναι καὶ **ἠθική**, ἀλλά καὶ **σύμφωνη μέ τὴ θέληση τοῦ θεοῦ**· τοῦ θεοῦ ἐκείνου πού φανέρωσε στό Σωκράτη τὴ θέλησή του μέσα ἀπό τό προφητικό ὄνειρο τοῦ δεύτερου κεφαλαίου.

Φιλοσοφική καὶ αἰσθητική ἀνάλυση (κεφ. 17)

Ἡ προσωποποίηση τῶν νόμων τέλειωσε στό δέκατο ἕκτο κεφάλαιο. Ἡ ἐπίδραση ὁμως τῶν λόγων τους μένει πολύ ζωηρή, ἀνάγλυφη, στήν ψυχὴ τοῦ Σωκράτη.

Μέ πολύ **φιλικό τρόπο**, δείχνοντας ὅλη τὴ συμπάθεια πού κρύβει στήν ψυχὴ του γιὰ τόν Κρίωνα, θά μιλήσει ὁ φιλόσοφος στήν ἀρχὴ τοῦ δέκατου ἔβδομου κεφαλαίου. «Ἀγαπητέ μου φίλε, Κρίτων...». Ὑστερα ἀπό τὴ μακριὰ διακοπὴ τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στοὺς δύο συνομιλητές, διακοπὴ πού ὀφείλεται στὴ συνομιλία τοῦ Σωκράτη μέ τοὺς Νόμους, ἐδῶ ὁ φιλόσοφος θεωρεῖ ἀπαραίτητο, ἀφοῦ ἀπευθύνεται πάλι στό φίλο του, νά τόν φωνάξει μέ τ' ὄνομά του. Κι ἄλλος ἓνας λόγος ὁμως κάνει τό Σωκράτη νά μιλήσει μέ τόση συμπάθεια καὶ φιλία. Ὅπως εἶναι φανερό, ἔχει κιόλας πάρει τὴν ἀπόφασή του τί θά κάνει. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ εἶναι ἀντίθετη σέ ὅ,τι ὁ Κρίτων ἔχει προτείνει. Ἐτσι μέ τόν τρόπο πού ὁ Σωκράτης ἐκφράζεται προσπαθεῖ νά μετριάσει τὴ σκληρότητα τῆς ἄρνησής του στὶς προτάσεις τοῦ Κρίωνα.

Ἡ ψυχὴ τοῦ Σωκράτη εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν ἔκσταση τῇ θεϊκῇ πού **οἱ Νόμοι**, μέ τά λόγια τους προκαλέσαν στήν ψυχὴ του. Ἄν καὶ ἡ σκηνὴ ἢ ὑποθετικὴ τῆς παρουσίας τῶν Νόμων ἔχει κιόλας τελειώσει, οἱ λόγοι πού εἶπαν στό Σωκράτη παραμένουν στήν ψυχὴ του καὶ γεμίζουν τ' αὐτιά του μέ

1. Κοίταξε στὴ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

τή μουσική τους· ξεχωριστά μάλιστα ἤχουν στ' αὐτιά του οἱ ἔντονες προσαγές τοῦ ἐπιλόγου τους¹. Ἀκόμα ἀκούει ὁ Σωκράτης τίς προειδοποιήσεις τους γιά τήν κακή μεταθανάτια ζωή πού θά ἔχει στόν Ἄδη.

Μοιάζει ὁ Σωκράτης σάν αὐτούς πού κατηχοῦνται στά μυστήρια τῶν Κορυθάντων. Βρίσκεται σέ ἔκσταση, σάν νά ἔχει χάσει τό μυαλό του. Τίποτε ἄλλο δέν μπορεῖ νά ἀκούσει ἢ τίποτα ἄλλο δέν μπορεῖ νά γεμίσει τήν ψυχή του. Ἡ θεότητα πού κάνει αὐτούς πού κατηχοῦνται στά μυστήρια νά ἐκστασιάζονται, ἐδῶ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό **τό λόγο**, πού τίς προσαγές του ἔχουν φέρει οἱ Νόμοι στό Σωκράτη. Ἐτσι ὅμοια ὅπως οἱ πιστοί ἐκστασιάζονται, ὅταν ψυχικά πλησιάζουν τή θεότητα, ὅμοια καί ὁ Σωκράτης ἐκστασιάζεται, γιατί ἡ ψυχή του εἶναι πιά γεμάτη ἀπό τό λόγο².

Μέσα στή θεϊκή αὐτή ἔκσταση ὁ φιλόσοφος **ἔχει πάρει τήν ἀπόφασή του**. Ἀπότομα ὁ λόγος τοῦ Πλάτωνα μᾶς προσγειώνει στήν πραγματικότητα· **«νά τό ξέρεις, λοιπόν...»** «Γιατί ὁ Σωκράτης χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα στό **δεύτερο ἐνικό πρόσωπο**; Μήπως ἐδῶ ἔπρεπε νά πεῖ: **νά τό ξέρουμε;**» Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης πάντα ἤξερε τί πρέπει νά κάνει. Πιστός στήν ἀρχή πού μιᾶ ὁλόκληρη ζωή ὑπηρετοῦσε, ὅτι «ὅσα δεχτήκαμε ὅτι εἶναι σωστά πρέπει κιόλας νά τά ἐφαρμόζουμε», ἤξερε πάντα ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νά φερθεῖ. **Ὁ Κρίτωνας** ἦταν τό πρόσωπο πού τό ἀγνοοῦσε. Ὅλος αὐτός ὁ διάλογος **γιά τόν Κρίωνα** ἔγινε. Γιά νά **γνωρίσει** αὐτός.

Ἀκόμα καί τήν τελευταία στιγμή ὁ Σωκράτης **δέ θέλει νά ἐκδιώξει μιᾶ ἀπάντηση** ἀπό τό στόμα τοῦ Κρίωνα. Ἄν δέν ἔχει πειστεῖ, ἂν ἔχει κάτι νά φέρει σάν ἀντίλογο σέ ὅσα ὁ Σωκράτης ἔχει πει, μπορεῖ ἀκόμα καί τώρα νά τό πεῖ. Παρόλο πού τά ἐπιχειρήματα τοῦ Κρίωνα ἔχουν ἀνασκευαστεῖ, ἔχουν ἀνατραπεῖ, ὁ φιλόσοφος δέν ἐμποδίζει τό συνομιλητή του νά προσθέσει κι ἄλλα ἐπιχειρήματα, ἂν ἔχει ἰσχυρότερα, γιά νά τόν πείσει.

Στήν τόση δεβαιότητα τοῦ Σωκράτη ὁ Κρίτωνας δέν ἔχει τίποτα νά φέρει σάν ἀντίθετο ἐπιχείρημα. Ἀπόλυτα ὁ Σωκράτης δέχεται τήν ἀπάντηση αὐτή. Μάλιστα προτρέπει τό φίλο του νά ἀψουν πιά νά ἀσχολοῦνται μέ τά θέματα αὐτά. Ὁ δρόμος πού ἔχει χαράξει ὁ λόγος (ὁ Θεός) γιά αὐτούς εἶναι αὐτός πού πρέπει νά ἀκολουθήσουν.

Ὁ Πλάτωνας **βάζει τό Σωκράτη νά τελειώνει τό λόγο του μέ τό ὄνομα τοῦ θεοῦ**. Αὐτό τό ἴδιο συμβαίνει καί στήν «Ἀπολογία» του³. Ἐδῶ ὁ φιλό-

Παρ.
2

1. «... μήτε τή ζωή μήτε τίποτε ἄλλο... οὔτε ἐδῶ οὔτε... ἐκεῖ... πρόσεξε μή σέ πείσει ὁ Κρίτωνας...».

2. Ὁ παραλληλισμός αὐτός δέ χρησιμοποιήθηκε τυχαία ἀπό τόν Πλάτωνα. Ἡ ἠθική τοῦ Πλάτωνα εἶπαμε ὅτι ἔχει βάση λογική (πηγάζει ἀπό τό Λόγο). Ἀφοῦ ὁ Λόγος ὁμως ταυτίζεται μέ τό θεῖο, ἡ ἠθική συνείδηση τοῦ Πλάτωνα ἔχει ρίζες **θηρησκευτικές**. Οἱ θρησκευτικές αὐτές ρίζες ξεπερνοῦν δέδαια τή λογική μας (δέν μπορούμε νά **ἀποδείξουμε** ὅτι ὑπάρχουν· μόνο μπορούμε **νά δεχτοῦμε** ὅτι ὑπάρχουν· αὐτό εἶναι μιᾶ Ἀρχή ἢ ἓνα φιλοσοφικό ἀξίωμα). Γιά τό λόγο αὐτό οἱ θρησκευτικές αὐτές ρίζες ἀπλῶς ὑποδηλώνονται στόν ἐπίλογο τοῦ διαλόγου, πού ἀσχολεῖται μέ θέματα **μεταφυσικά**.

3. «Ἀπολογία» σελ. 19, α'.

σοφος δέν ἀναφέρεται σέ ἕναν ὀρισμένο θεό· ἐννοεῖ γενικά τό θεῖο, τή θεότητα. Ἔτσι θέλησε ὁ Πλάτωνας νά δείξει πόσο λαθεμένη ἦταν ἡ ἀμφισβήτηση τῆς εὐσέβειας τοῦ δασκάλου του. Ἀκόμη θέλησε νά δείξει τήν πίστη του στήν **κηδεμονία** (φροντίδα) τοῦ θεοῦ καί μετά τό θάνατο. Ἐμπιστεύεται (ὁ Σωκράτης) τόν ἑαυτό του στό Θεό, γιατί ἐκπροσωπεῖ τήν ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ (τοῦ καλοῦ).

Κατά τήν ἀποψη τοῦ φιλοσόφου τό ἀποτέλεσμα τῆς δίκης ἐξαρθήθηκε ἀπό τό θεό, τό θεῖο. Τό θεῖο δήλωσε τή θέλησή του καί μέ τό προφητικό ὄνειρο τοῦ Σωκράτη (κεφ. 2). Αὐτό εἶναι σύμφωνο καί μέ τή γνώμη πού διατυπώνει καί ὁ ἄλλος μαθητής τοῦ Σωκράτη, ὁ Ξενοφώντας, ὅτι «οἱ θεοί στέλνουν σημάδια στούς ἀνθρώπους γιά ὅλα τά ἀνθρώπινα ζητήματα» (Ξενοφώντας «Ἀπομνημονεύματα», 1, 1, 19).

Τώρα πιά φτάνει γιά τό φιλόσοφο ἡ ὥρα τῆς μεγάλης μοναξιάς, ὅπου σάν ἄτομο θά ἀντιμετωπίσει ὀριακές καταστάσεις, ὅπως τό θάνατο. Καί εἶναι σημαντικό ὅτι ὅσο κρατοῦσε ὁ διάλογος, πού εἶχε ἀρχίσει ἐνῶ ἀκόμη ἦταν βαθιά χαράματα, ἡ μέρα προχώρησε. Ἔτσι, παράλληλα μέ τόν ἐρχομό τοῦ φωτός γεννήθηκε καί ἡ ἀλήθεια, σάν τό φῶς πού γεννιέται σιγά σιγά μέσα ἀπό τό σκοτάδι.

Σχήματα λόγου· Εἰκόνες: 1) Τά μυστήρια τῶν Κορυθάντων. 2) Ὁ Σωκράτης καί ὁ Κρίτωνας συνομιλοῦν. 3) Ὁ Σωκράτης βαδίζει τό δρόμο πρὸς τήν αἰωνιότητα.

Ἐπίθετα: ἀγαπητέ φίλε, λόγια ἀντίθετα.

Παραβολή: τά λόγια τῶν Νόμων παραβάλλονται μέ τούς ἤχους τῶν αὐλῶν πού ἤχοῦν στά μυστήρια τῶν Κορυθάντων.

Μεταφορά: ὁ ἤχος τους βουίζει.

Ὑπερβολή: Ὁ ἤχος τους βουίζει ἀσταμάτητα.

Προσωποποίηση: Ὁ ἤχος τους μέ κάνει νά μή μπορῶ νά ἀκούω τίποτα ἄλλο.

Πλατωνικές φράσεις (κεφ. 17)

...πράττωμεν ταύτη, ἐπειδή ταύτη ὁ θεὸς ὑφηγεῖται.

...ἄς κάνουμε ἔτσι πού λέω, ἀφοῦ ὁ θεὸς αὐτό τό δρόμο μᾶς δείχνει νά ἀκολουθήσουμε.

Ἀξιοσημείωτες παρατηρήσεις (κεφ. 17)

Ὁ Πλάτωνας βάζει τό Σωκράτη νά ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ θεοῦ, γιά νά δηλώσει τή θρησκευτικότητα τοῦ δασκάλου. Κοίταξε περισσότερο στή φιλοσοφική ἀνάλυση τοῦ κεφαλαίου.

024000030040

Α'. Σειρά: 'Αναλύσεις κειμένων άρχ. έλλην. - Γυμνασίου

1. Κ. Μπαρούτα - Στ. Χρόνη, 'Ομήρου 'Οδύσσεια (3 τόμοι).
2. Σ. Πατάκη - 'Α. Μπατζόγλου - 'Αθ. Κοκοδίνου, 'Ομήρου 'Ιλιάδα (3 τόμοι)
3. Σ. Πατάκη, Πλάτωνα «'Απολογία Σωκράτη», Σ. Πατάκη - 'Α. Μπατζόγλου, Πλάτωνα «Κρίτων».
4. Δ. Τσουγκαράκη - Σ. Πατάκη, Εύριπιδή «'Ιφιγένεια ή έν Ταύροις».
5. Σ. Πατάκη, Σοφοκλή «'Αντιγόνη».
6. Σ. Πατάκη - 'Α. Κοκοδίνου, Αίσχύλου «Προμηθεύς Δεσμώτης».
7. Β. Νούλα, 'Αριστοτέλη «'Ηθικά Νικομάχεια» (άποσπάσματα).
8. Σ. Πατάκη - 'Α. Κοκοδίνου, Πλάτωνα «Φαίδων».

"Όλα τά ύπόλοιπα έργα του Γυμνασίου έτοιμάζονται νά έκδοθούν.

Β'. Σειρά: 'Αναλύσεις νεοελληνικών κειμένων

1. Δ. Τσουγκαράκη - Σ. Πατάκη, 'Αναλύσεις νεοελληνικών Α' Γυμνασίου.
2. Σ. Πατάκη, 'Αναλύσεις νεοελληνικών Β' Γυμνασίου.

Γ'. Σειρά: Σχολικές μεταφράσεις
άρχαίων κειμένων στή δημοτική - Λυκείου

1. Στεφ. Πατάκη, Σοφοκλή «'Αντιγόνη».
2. Στεφ. Πατάκη, Μ. Τ. Κικέρωνα *Somnium Scipionis* ('Ενύπνιο Σκιπίωνα).
3. Στεφ. Πατάκη, Θουκυδίδη «Περικλέους 'Επιτάφιος».
4. Στεφ. Πατάκη, Πλάτωνα «Κρίτων».
5. Στεφ. Πατάκη, Θουκυδίδη, Δημηγορίες Πλαταιέων - Θηβαίων.
6. Στεφ. Πατάκη, Εύριπιδή «'Ιφιγένεια ή έν Ταύροις».
7. Στεφ. Πατάκη, Θουκυδίδη Πλαταικά.

"Όλα τά ύπόλοιπα έργα πού διδάσκονται στό Λύκειο
έτοιμάζονται νά έκδοθούν.

Δ'. Σειρά: βοηθήματα γιά τό Δημοτικό, Γυμνάσιο
καί τό Λύκειο

1. 'Αρ. Κάντα - Σπ. Κάντα - Στ. Πατάκη, 'Ασκήσεις νεοελληνικής γραμματικής (δημοτικής).
2. Στ. Πατάκη - Ν. Τζιράκη, Λεξικό ρημάτων άρχαίας έλληνικής.

Ε'. Σειρά: φροντιστηριακά

1. Στ. Πατάκη, Κορνήλιου Νέπωτα Βίοι (κείμενο - μετάφραση - λεξιλόγιο - σχόλια).
2. Στ. Πατάκη, Λεξικό Κορνήλιου Νέπωτα.
3. Στ. Πατάκη, Λεξικό Καίσαρα.
4. Στ. Πατάκη, Θέματα άσκήσεις λατινικής γραμματικής καί συντακτικού.
5. Δ. Πολ. Τζερεφού, Τό συντακτικό τής Λατινικής γλώσσας σέ 57 μαθήματα.
6. Στ. Πατάκη, Γ. Ι. Καίσαρα, *De bello Gallico* (κείμενο - μετάφραση, σχόλια).
7. Δ. Πολ. Τζερεφού: «Γραμματική τής Λατινικής σέ 55 μαθήματα».